

b a s t a r d b i b l i o t e k a

naslov:

barikade

autor:

boris buden

WARNING: THEORY CAN
SERIOUSLY DAMAGE
YOUR MENTAL HEALTH!

[@@kz!n]

b i b l i o t e k a

ISBN 953-6542-03-X

9 789536 542031

Anti-copyright, 1996/7 May be freely pirated and quoted - the author and publisher, however, would like to be informed at e-mail: buden@ping.at or arkzin_zg@zamir-zg.ztn.apc.org or snail mail: [\[@@kzln\]](mailto:@@kzln) Republike Austrije 17/1, HR-10000 Zagreb, Croatia

1/10/1

Barikade

b a s t a r d

Boris **2** Buden
Barikade

BID

Spet Ljiljani

316.110
323(497.5)

323(497.5)
886.2-4

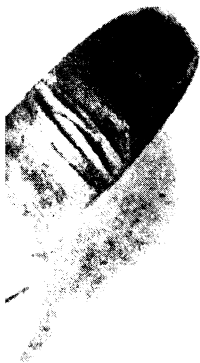
*Identity means not
having to have a home.
Awareness, for me, has
something to do with
not being at home.
Awareness of anything.*

Wim Wenders

Abroad

*Tickets are expensive. So are the hotels.
Names range from Rita to Juanita.
In walks a policeman, and what he tells
you is "You are persona non grata
in terra incognita."*

Joseph Brodsky

sadržaj

special thanks 2 Marion Steiner

0. <i>Prije početka - U Kninu 1990.</i>	28
1. <i>Otpisani</i>	34
2. <i>Mudri Predsjednikov savjetnik Miroslav Križna</i>	40
3. <i>Njegova najautentičnija autentičnost</i>	46
4. <i>Aralica shrvan emocijama</i>	52
5. <i>Agrameri lete u nebo</i>	58
6. <i>Djelatnici vs. najamni radnici</i>	64
7. <i>Popu pop, a bobu bob</i>	70
8. <i>Kuna i jazavac [hrvatska basna]</i>	76
9. <i>Bogu carevo, caru božje!</i>	84
10. <i>Prorok u hramu nacionalnog duha</i>	92
11. <i>Dobri plavi dječaci</i>	100
12. <i>Čekajući Fortinbrasa</i>	108
13. <i>Plivači i plutači</i>	114
14. <i>Dečko koji obećava</i>	122
15. <i>Imena luda</i>	128
16. <i>Tito drugi put među Hrvatima</i>	136
17. <i>Farsa</i>	142
18. <i>Osvajanje središta</i>	148
19. <i>Žene ne šute</i>	154
20. <i>O hrvatskoj šutnji</i>	160
21. <i>Govno na kiši</i>	166
22. <i>Bolje je svašta jesti nego svašta govoriti</i>	172
23. <i>Oluja</i>	178
24. <i>Sapere aude</i>	186
	Bonus tracks:
25. <i>Finkelkraut u Zagrebu</i>	192
26. <i>Handke u Srbiji</i>	208
27. <i>101. hrvatska iluzija</i>	218
28. <i>Mission: Impossible</i>	224
29. <i>Na Trgu mrtvih velikana</i>	230
30. <i>Ne volim Hrvatsku!</i>	236
31. <i>Izbori bez izbora</i>	242
32. <i>Immanuel Kant i milijun Toyota</i>	248
33. <i>Kad budem ustaša i Jugosloven</i>	266

Većina ljudi u nas vjeruje da se oportunistički isplati. Premda ga malo tko drži lijepim ili uzvišenim, ipak će se gotovo svi složiti da je oportunistički praktično koristan. Kako za pojedinca, tako i za društvo u cjelini.

Čovjek koji se umije spretno poslužiti svojim oportunističkim, čini se da ima veće izgleda na društveni uspjeh. Ovdje malo slaže, ondje se dvolično nasmiješi, u pravom trenutku polaska i na pravom mjestu samozatajno otrpi poniženje i njegovi su interesi već ostvareni. Važno je samo da nikada ne popusti slabijem i nikada ne izazove jačeg.

Oportunistički u pravilu ne dovodi u pitanje društveni ugled. Štoviše, šampioni oportunistički u nas, cijenjeni su i štovani članovi društva, ne usprkos svom javno osvjedočenom oportunističkom, nego upravo zbog njega. Ponekad čak zaigraju ulogu pravih malih narodnih junaka. Ni medijski glamour ih ne zaobilazi. Dapače! Svojedobno je popularni talk show Hrvatske televizije ugostio jednog našeg političara i diplomata, povjesničara i intelektualca uopće. Sav njegov medijski *appeal* sastojao se u jednomu - u svim režimima, pod svim ideologijama i usprkos svakoj, kolikogod nagloj i brutalnoj smjeni vladajućih garnitura u našoj novijoj jugoslavenskohrvatskoj povijesti ovom je čovjeku uvijek uspijevalo ostati u samim vrhovima vlasti. I to je ono što ga je učinilo uzor-mužom hrvatske javnosti, predmetom općenarodne fascinacije. On se proslavio kao majstor prevrtljivosti, kao autentični virtuoz oportunistički. Čovjek kojega nikada nitko nije ulovio u istini. I to je sva tajna njegova društvena uspjeha. Ono, naime, čega se zrelo demokratsko društvo stidi, time se složna nacionalna zajednica ponosi.

Barikade su sve samo ne oportunistička knjiga. Ali su zato uspješna knjiga. Ako sadrže bilo kakvu pedagoški upotrebljivu poruku, onda ona glasi - oportunistizam nije nešto što se nužno isplati. Naprotiv! Tek onaj tko mu se suprotstavi, postiže pravi uspjeh.

Barikade su zapravo kritika oportunizma u izvanmoralnom smislu. Ne dakle kritika neke nedostojne ljudske slabosti, loše karakterne osobine pojedinaca, nego kritika jedne dominantne društvene pojave koja ima dalekosežne posljedice u političkom, kulturnom i moralno intelektualnom životu društva. Oportunistizam je izraz najdublje asocijalnosti, jer društvo vidi u njegovu naturaliziranom obliku - kao čovjeku strani organizam kojim upravljaju nepredvidive, neprijateljske sile koje nikakav ljudski čin ne može podvesti pod racionalnu kontrolu. Čovjek oportunist stoji pred društvom kao pred džunglom, paraliziran od straha pred njezinim zlokobnim opasnostima. Lisičja lukavost, mačja spretnost, kameleonska prevrtljivost, hijensko strvinarstvo, ukratko, životinjska vitalnost, jedino je što mu pruža kakav takav izgled u životu reduciranom na borbu za opstanak i u svijetu svedenom na jedan jedini zakon - zakon jačeg. Oportunist je najmračniji društveni pesimist. A pesimizam je oduvijek bio i ostao igra na sigurnu kartu, klizanje niz liniju manjeg otpora. I kad gubi, pesimistu ostaje rezignacija, koja se, jer je naknadna, uvijek daje dobro prodati kao duboka mudrost i velemna dalekovidnost. Pesimizam i kad govori istinu, najčešće ne govori ništa. Da, svi ćemo umrijeti, - od užasa ove istine, užasnija je samo njezina banalnost. U tom smislu svaka pesimistička rezignacija nad spoznatim društvenim oportunizmom i sama je dio tog istog društvenog oportunizma i time sasvim neupotrebljiva za društvenu kritiku.

criticize the world; it needs it!

Barikade vide društvo kao područje ostvarenja ljudske slobode. Ono što ovu spoznaju oslobađa banalnosti, ono je isto što se suprotstavlja oportunizmu i što od društva čini racionalnu kategoriju, osjetljivu na argument - osviještena društvena kritika. "*Kritiziraj svijet; on to treba!*", maksima je kojoj **Michael Walzer** pripisuje univerzalno važenje. Društvena kritika stara je koliko i društvo samo. Utoliko onaj, u nas tako čest prigovor svakoj društvenoj kritici - da prije nego se prihvati svoga posla podnese račun o svom stvarnom cilju i razlogu - svjedoči prije o nečistoj oportunističkoj savjesti, nego o razumnom

razmišljanju o ciljevima i ulozi kritike u društvu. Zašto čovjek diše? - zato što živi! Zašto čovjek kritizira? - zato što živi u društvu! "Žalim se, dakle jesam. Raspravljamo o toj žalbi, dakle jesmo." [M.W.].

Drugi, jednako drzak i dosadan prigovor društvenoj kritici upire prstom na takozvani ekskluzivizam kritičara. Ovaj, tako će prigovor, zauzima poziciju iznad društva i otuda dijeli apstraktne lekcije o beskompromisnosti društvene kritike. To su dječja posla i nemaju nikakve veze s odgovornim, dakle serioznim odnosom prema stvarnom društvenom životu koji je u svojoj složenosti nezamisliv bez stalnih kompromisa kako među ljudima, tako i između apstraktnih načela i konkretnog ljudskog života.

Naravno, ne postoji nikakav racionalni argument protiv kompromisa kao takvog. Kompromis je oduvijek bio i ostao sastavni dio praktična društvenog života. Dakako, uz jednu dodatnu, veoma važnu napomenu: u kompromisu se doduše može završiti, ali se od kompromisa nikada ne može krenuti. On je eventualni ishod, nikako i nikada nužno ishodište. Kompromis, uzdignut do vrijednosti po sebi, najčešće je spreman predati bez borbe ono do čega se samo borbom može doći - društvenu spoznaju kao rezultat društvene kritike. Argument o nužnosti kompromisa ne zasniva se dakle ni na kakvoj dubokoj spoznaji o složenosti i proturječnosti društvena života nego na sasvim običnoj proizvoljnosti oportunističke komocije. Kvaliteta društvenog života ponekad je međutim upravo obrnuto proporcionalna njegovoj udobnosti.

purity of heart

A kad je o infantilnosti riječ, tu je stvar malo složenija. Svaka prava društvena kritika u stanovitom je smislu djetinjasta. Najprije u mjeri u kojoj je inteligentna. Nije li još **Freud** naglašavao, kako je žalosna slika koju pruža pamet i najinteligentnijeg odrasla čovjeka u usporedbi s lucidnošću prosječna djeteta. Biti dakle u tom smislu djetinjast, ne predstavlja nikakav nedostatak. Naprotiv, riječ je o prednosti koju stječe svatko tko se djetinje naivno prepušta vodstvu razuma, bezgraničnosti njegove slobode ali i neizvjesnosti koja tu slobodu uvijek prati.

I još jednu nezamjenjivu ulogu u društvenu životu igra stav i duh djeteta (koji tako olako brkamo s infantilnošću kao izrazom nezrelosti, neodgovornosti i neozbiljnosti). Kažu da istinu govore ludaci i djeca. Ova tvrdnja, ako nigdje drugdje, u nas je sigurno smisljena. Naravno

da je u društvu u kojem se laganje za domovinu slavi kao najviša moralna vrlina, čovjek koji beskompromisno inzistira na istini, na neki način "lud". Kao što je i "dijete", kada svoju najvišu lojalnost iskaže univerzalnom važenju pravde; kada u društvu koje je etnički identitet uzdiglo na razinu isključiva kriterija dobra i zla, istine i laži, otvoreno proglašuje svoju odanost načelu da su sva ljudska bića - bez obzira na naciju, vjeru, rasu, klasu ili spol - jednako moralno vrijedna i da ne postoji više vrline od poštivanja tog načela bez obzira na osobnu ili društvenu cijenu. Djelovati u skladu s tim načelom, znači djelovati sa stajališta onoga što je **John Rawls** nazvao "čistoćom srca". Zreo, realan i moralno odgovoran odnos prema svijetu ima samo onaj tko u sebi nije uništio utopijsku čistoću dječjeg srca i bistrinu dječjeg razuma.

U svojoj kritici patriotizma **Martha Nussbaum** podsjetila je na slučaj takozvanih "pravednika" - ljudi različitih rasa i vjera koji su u vrijeme holocausta stavili na kocku vlastiti život da bi pomogli Židovima. Otkuda tim ljudima moralna hrabrost da se suprotstave svojoj okolini i riskirajući sve spase ljudsko biće samo zato što je ljudsko biće, pita se **M. Nussbaum**. Njihova imaginacija, objašnjava ona, stekla je sposobnost da prepozna, prizna i ostvari odnos prema čovječanstvu kao takvom, s onu stranu svakog zahtjeva koji postavlja nacija, vjera ili čak obitelj. Oni su bili sposobni djelovati kao građani svijeta zato što su upravo iz djetinjstva sačuvali onaj izvorni osjećaj za ljudskost. Stoga nije slučajno da su u jeruzalemskom memorijalu holocaustu ovi heroji čovječanstva predstavljeni avnijom mladih zelenih stabala, "*... kao oni koji donose bogat urod stanovite svježine, živog ljudskog mišljenja - prije mišljenja odrasle djece, nego mišljenja uvenulih odraslih ljudi kakvi često, odveć tragično postajemo*". (M.N.)

U tom su smislu **Barikade** i jedna sasvim dječja knjiga. Čime se dakako ponose. Stoga i ne treba neukusno precjenjivati navodnu moralnu hrabrost s kojom su napisane. U zemlji u kojoj je - premda prepunoj ratnih junačina - najrasprostranjenija ljudska osobina upravo nečuveni osobni i društveni kukavičluk, već je i svako dijete sposobno za uzorito moralno herojstvo.

... daß es fürs Denken gar keinen besseren Start gibt als das Lachen

Kao i svaka dječja knjiga, **Barikade** su uvjerene da zlo nikada neće pobijediti dobro i da se ta vesela poruka mora prenijeti na zabavan način, a što je također stanovita kritika hrvatske kulture kao kulture namrgodenih mračnjaka i mrakača. Riječ je o kulturi koja nikada nije uspjela prerasti svoj sentimentalni odgoj i koja svoj dosadni dekadentni kulturpesimizam, svoju kobnu provincijalnu neinformiranost, elementarni nedostatak inteligencije, talenta i duhovitosti uvijek iznova pokušava uvaliti kao autentičnu apolonijsku dubinu. Mi doduše ne znamo čega ima previše u cmizdravo zamućenim očima hrvatske intelektualnosti: rezignacije, tuposti ili alkohola. Ali zato znamo čega ima premalo: bistrine, vedrine i smijeha! "*Nema boljeg ishodišta mišljenju od smijeha,*" isticao je **Walter Benjamin**. Za njega je smijehom izazvan potres dijafragme uvijek bio bolji poticaj mišljenju od takozvanih treptaja duše.

Da "*jedan oštromni vic može biti značajniji od plitkosti koje se nalaze između korica mnogih knjiga*", misao je **Marshalla McLuhana** koju **Barikade** sadržajem i stilom slijede. Ta misao, kao i dio grafičkog designa **Barikada** citat su poznate **McLuhan/Fiore/Agel** knjige **The Medium is the Massage** iz 1967. koja predstavlja eksperimentalni pokušaj da se medij knjige ukine u samoj knjizi. **Barikade** također žele biti svjesne svoje medijske naravi, a to znači i svojih, medijem knjige uvjetovanih granica. Svako mišljenje, pisao je **McLuhan**, koje ne želi biti svjesno svoje medijske uvjetovanosti i koje inzistira na svojoj superiornosti u odnosu na druge forme svodi sebe na apsurd. Isto vrijedi i za područje kulture. Pri vrednovanju drugih kultura mjerilo nam nikada ne smije biti naša vlastita kultura. Vlastita kulturna - a to znači i medijska - perspektiva za **McLuhana** je uvijek relativna. Suvremeni čovjek živi pluralistički istodobno u mnogim kulturama. Ni **Joyce**, ističe **McLuhan** nije vidio nikakvu prednost u tome da čovjek ostane zatvoren u svom kulturnom krugu, "*kao u nekom transu ili snu*". Naprotiv, moguće je živjeti simultano u različitim kulturnim oblicima i to potpuno svjesno.

Ni **Barikade** ne žele pripadati samo jednoj kulturi, a ponajmanje hrvatskoj nacionalnoj kulturi. Od nje ne očekuju nikakvo priznanje niti traže svoje mjesto u njoj. I sasvim sporedna uloga sitnog zabavljača u živom medijskom cirkusu još uvijek je bolja od počasnog odra u arhivi mrtvih velikana hrvatske pismenosti. Ta pismenost izdala

je smisao svoga postojanja kada se u ime jednog ideološkog projekta dala iskoristiti kao medij/poruka nacionalnog identiteta; kada se kao svoga najsvetijeg poslanja prihvatila razgraničavanja od drugih, tuđih pismenosti i kultura. Jedine granice koje pismenost danas još može povlačiti - i to je ono **McLuhanovsko** stajalište koje su zauzele **Barikade** - jesu granice pismenosti same.

Fahrenheit 451

Culture without literacy, naslov je članka koji je **Marshall McLuhan** objavio 1953. Nešto prije toga, godine 1952. **Miroslav Krleža** je održao svoj znameniti govor na Trećem kongresu književnika Jugoslavije u Ljubljani koji je označio konačni proboj iz socrealističkog dogmatizma u slobodu umjetničkog stvaranja. Povijesno gotovo istodobna, ova dva događaja iz današnje perspektive i sa stajališta koje zauzimaju **Barikade**, pripadaju dvama potpuno različitim svjetovima. *Kultura bez pismenosti* ne najavljuje samo **McLuhanovski** kraj *Gutenbergove galaksije*, konačnog odvajanja kulture od medija knjige, nego i kraj alfabeta odnosno linearnosti alfanumeričkog koda kao "forme mentis" zapadne kulture (**Vilém Flusser**). Do koje mjere je najava ove dalekosežne kulturne

promjene doživljena traumatski vidimo iz apokaliptičnih vizija kojima je reagirala umjetnost. **Truffautov** *Fahrenheit 451* iz 1966. jedan je od najboljih primjera ovog kulturnog šoka. Poruka filma je: nema kulture bez knjige, štoviše, nema slobode ni smislena života pojedinaca i društva bez medija knjige. Glavni lik *Montag* (**Oskar Werner**) pod aurom najdublje intelektualne sjete otjelovljuje lozinku herojske pobune: bolje grob nego rob ... televizije, elektronske zabave, otudenog društva mračne, totalitarne budućnosti koje je odbacivši knjigu ostalo bez humanističke kulture, političke slobode i životnog smisla. Stupanj topline na kojoj sagorjeva papir, točka je kulturne apokalipse. Kultura će biti ili kultura papira ili je neće biti! Istina, dobro i lijepo su - papir!?

I **Gutenbergova** olovna slova! **Krležin** *Banket u Blitvi*, čija se treća knjiga pojavljuje

također u to vrijeme, 1962., završava uzvišeno rezigniranim zaključkom glavnog lika *Nielsen* kako je "Kutija olovnih slova jedino što je čovjek do danas izumio kao oružje u obranu svog ljudskog ponosa."

I **Krleža** i **Truffaut**, svaki na svoj način, jedan iz iskustva, drugi iz prijetnje totalitarizma, u to su vrijeme traumatičnu veliku kulturno-povijesnu promjenu proživljavali kao vlastitu intelektualnu i stvaralačku dramu. Svaki u svojoj estetskoj formi otvoreno su zauzeli svoj osobnoljudski i općemoralni stav prema toj epohalnoj krizi. Oni su posegnuli za kulturpesimizmom da bi pred neizvjesnom budućnošću sačuvali univerzalne humanističke vrijednosti čovječanstva i njegove povijesti. U njihovo vrijeme, taj kulturpesimizam nije bio oportunističan.

wo Federn in Blut tauchen und Schwerter in Tinte

Kada su početkom devedesetih rasulo i rat zahvatili naše krajeve jedan malen ali intelektualno i kulturno nimalo zanemariv broj ljudi pokušao je uvijek novim poduhvatima oživjeti slobodarski duh krležijanstva. Da bi u uvjetima šovinistički nahuškane javnosti koja je otvoreno podupirala gaženje ljudskih prava i neprikriveno tolerirala ratne zločine, potakli otpor društvenom zlu, ovi ljudi javne riječi, publicisti, novinari i intelektualci, uvijek su iznova posezali za **Krležinim** simboličkim naslijedom - svojim su medijskim projektima nadjevali imena koja su zazivala **Krležin** humanistički autoritet. Tako su pokrećući 1994. news magazin *Pečat* - citat **Krležina** časopisnog projekta iz 1939. - naručili od jednog uglednog zagrebačkog profesora (**Aleksandar Flaker**) esej o **Miroslavu Krleži**. Da učini za njih ono za što se oni, angažirani krležijanci, nisu osjećali sposobnima: da objasni njima i javnosti što je **Krleža** danas nama, a što smo mi njemu. I dobili su - a da to ni do danas nisu shvatili - **Krležu** koji zagovara upravo ona načela kojima su se ovi naivni krležijanci htjeli suprotstaviti. Intelektualno odavno ishlapljela akademska primadona podvalila im je mitteleuropskog ideologa koji je sve svoje djelo posvetio povlačenju granica među kulturama i narodima. **Flakerov Krleža** postao je u ovom novom *Pečatu* prije svega borac protiv Balkana i svakog jugoslavenstva i to u ime esencijalistički shvaćenog hrvatskog srednjoeuropskog kulturnog identiteta. Potpuno u skladu s temeljnim postavkama hrvatske državotvorne ideologije odnosno

njezinim konkretnim političkim ciljevima u ime kojih se upravo u to vrijeme Bosna balkanska ognjem i mačem dijelila i etnički čistila. Svoj tekst profesor **Flaker** završio je tezom o "*Krležinom prilogu povlačenju granica između srednjoeuropske hrvatske kulture i slavenskog Balkana*". Tako je u krležijanskom projektu *Pečat* ona **Krležina** kutija olovnih slova - na koju se **Flaker** u svom tekstu eksplicitno pozvao - a koja je u ime univerzalnog humanizma trebala spasiti ljudski ponos i pružiti neku nadu ljudima svakodnevno izloženim poniženju i nasilju, propisala u ime upravo onih ideoloških i političkih snaga koje su to poniženje i to nasilje provodile. Ono što su olovna slova upisivala na papir, to je pušcano olovo zasijecalo u ljudsko meso. Ono što je kultura domišljala, to je politika ostvarivala. Sasvim mitteleuropski, da ne zaboravimo, dakle, u skladu s iskustvom onog kulturnog kruga u kojem s vremena na vrijeme, kako nas je upozorio svojedobno **Karl Kraus**, ljudi rado umaču pera u krv, a mačeve u tintu.

surviving the consequences humanly?

Da li je hrvatska intelektualnost neodgovorna za ono što govori i piše zato što je neobaviještena i nedoučena, ili je naprotiv nedoučena i neobaviještena zato što je šlampava i neodgovorna, teško je reći.

(Možda je naprosto pokvarena?) Ali **Edward Said** još je prije dobrih dvadeset godina (*Orientalism*) upozorio na silnu odgovornost koju prihvaćaju oni koji svoj intelekt angažiraju na projektima kulturnih i ostalih podjela: "*Je li moguće dijeliti ljudsku stvarnost ... na očigledno različite kulture, povijesti, tradicije, društva, čak rase i preživjeti konzekvence tih podjela čovječno?*"

Danas ne možemo više odgovoriti na pitanje da li bi **Krleža** prihvatio takvu odgovornost i angažirao se na projektima opasnih dijeljenja kultura i ljudi. Ne naprosto zato što **Krleža** nije živ, nego zato što je simbolički mrtav. A simbolički je mrtav najprije stoga što naivni krležijanci te njegove druge, simboličke smrti još uvijek nisu svjesni. Ali i stoga što su je krležiozi htjeli i sproveli. Nije naime nikakav paradoks da je onaj konačni smrtni udarac ovom kako se običava misliti najvećem hrvatskom intelektual-

nom velikanu zadao upravo naš najveći krležolog. I to onda kada je svo blago intelektualne i moralne ostavštine **Miroslava Krleže** ovaj njen svepriznati generalni upravitelj svojeručno predao u nasljedstvo novom gazdi - za šaku jeftinih nacionalističkih perli.

Barikade su imale tu dvojbenu sreću da svjedoče ovoj drugoj, simboličkoj smrti **Miroslava Krleže** i zabilježe njezin završni čin, možda najsrमतniju izjavu suvremene hrvatske intelektualnosti i kulture uopće: "*Krleža bi danas bio dragocjeni, mudri Tudmanov savjetnik. (...) Pomogao bi vjerojatno realizaciji hrvatske državnosti s manje konvulzija, manje žrtava.*" [S. Lasić]

Nikakvo doslovno pozivanje na **Krležu** danas nije više u stanju oživjeti onaj univerzalno humanistički slobodarski naboj njegova djela. Nikakvi prašnjavi eksponati iz muzeja **Krleža**, kolikogod originalni, ne mogu probuditi njegov mrtvi duh. Najbolje to potvrđuje zloporaba one stare **Krležine** metafore o balkanskoj krčmi u kojoj svi čekaju da se ugasi svjetlo kako bi se prepustili svom atavističkom divljaštvu. Ta se metafora, upakirana u **Krležin** autoritet, prečesto rabila posljednjih, ratnih godina kao najočevidnija potvrda definitivne ukletosti prostora na kojem živimo, urođenog barbarstva balkanskih naroda, njihove sramotne civilizacijske bijede i nepopravljiva političkog zločinaštva.

Ali tko smo zapravo mi da pljujemo na balkansku krčmu?

Hut ab!

U odnosu na najuglednije kulturne i političke ustanove s ovih naših prostora, u odnosu dakle na naša sveučilišta, naše akademije znanosti i umjetnosti, naše teatre i muzeje, redakcije i gradanske salone, - a nakon iskustava ovog posljednjeg rata - jedna balkanska krčma u svakom je pogledu, najprije u moralnom, a onda u političkom pa čak i kulturnom smislu jedna respektabilna društvena institucija.

Što je razbijena čaša u balkanskoj krčmi prema memorandumu jedne akademije; što je psovka pala za njenim šankom prema huškačkom otrovu prosutom s političkih

govornica i pred mikrofonima javnih medija; što je glasna veselica s pevaljkama, prema šovinističkom arlaukanju iz sabora i parlamenata; što je neplaćeni gemiš prema privatizaciji, a i pokoja tuča, što je to prema planskom utamanjivanju stotina tisuća ljudi, nasilnom protjerivanju milijuna njih, ratnim zločinima, sistematskim razaranjima kulturnih i svakih drugih materijalnih dobara u čije stvaranje su potrošene stotine godina ljudskog rada i odricanja; što je dakle taj eventualno izbijen zub ili šljiva pod okom prema svim onim zlodjelima, isplaniranim, dogovorenim i pokrenutim po političarskim kabinetima i intelektualnim salonima, svakako ne uz brlju, nego uz najskuplje konjake i šampanje; što je napokon jutarnji mamurluk nakon prolumpane noći prema upropaštenoj budućnosti čitavih naroda? Možda se ljudi ponekad i prokurvaju po tim našim balkanskim krčmama, ali ni u najgoroj od njih sigurno nema toliko ljudskih kurvi koliko u vodstvu neke naše prosječne političke stranke. I tko je onda dakle neka kavanska pevaljka, ona ozloglašena **Mica Troftraljka** na primjer, prema našim predsjednicima i akademikima, ministrima i veleposlanicima, doktorima i pjesnicima? - Dama! Fina, pristojna i ugledna dama! Kapa dolje!

Spasiti **Krležu** od njegovih vjernih krležologa i krležijanaca, sačuvati za budućnost univerzalnu humanističku srž njegova djela i stava znači danas braniti čast balkanske krčme, ako treba i protiv **Krležinih** doslovnih citata.

the bridge under troubled waters

Slijepa vjera u mitteleuropski identitet hrvatske kulture i hrvatskog naroda uopće, iluzija o izravnom kraljevskom putu u Evropu, pripadnost kojoj je kulturno, vjerski i povijesno unaprijed determinirana, danas su samo još znak socijalnopolitičkog oportunitizma, moralnog kukavičluka i frustrirane intelektualne inferiornosti. Iluzija srednjoeuropejstva odigrala je svoju prljavu ideološku ulogu u hrvatskom državotvornom projektu kao samopostavljeni kriterij razdvajanja od onog drugog, od takozvanog Balkana. Sada je suvišna kao što je suvišna i mržnja prema Balkanu. Tko danas ruži na Balkan u ime europejstva, taj nije samo izdao najvrijednije principe univerzalnog evropskog humanizma i najviša mjerila evropske civilizacije, nego je kao svoj najdublji motiv razotkrio upravo ono barbarstvo koje je pripisivao Balkanu. Nigdje stvarna istina (srednjo)europskog identiteta hrvatske kulture nije postala tako

očigledna kao u onoj gomili kamenja na dnu Neretve, na ruševinama Mostarskoga mosta koje danas predstavljaju bez sumnje simbolički najvažniji spomenik hrvatske nacionalne kulture dvadesetog stoljeća. Ondje, u zločinu nad svjetskom kulturnom baštinom skončala je takozvana milenijska gigantomahija hrvatske kulture protiv balkanskog barbarstva. Hrvatska kultura, njezini ideolozi, kao i njezini politički odnosno vojni realizatori cijelom svijetu su na koncu jasno demonstrirali da se konzekvence dijeljenja ljudske stvarnosti na definitivno različite kulture ne može preživjeti čovječno.

naslov:

Barikade

*Čuvajte se, mladi prijatelju, pisaca koji ne znaju šta su napisali,
i zašto su to napisali ...*

Danilo Kiš

Ako tekstovi prikupljeni u ovoj knjizi imaju neku zajedničku intenciju onda bi se ona mogla izraziti u slici barikade. Ne samo zato što otvoreno žele potaknuti na pobunu protiv stvarnosti o kojoj govore i što sasvim konkretno nastoje ometati tu stvarnost, prepriječiti put, gdje god je to moguće, svim oblicima društveno poželjne normalnosti. To bi još uvijek bilo premalo u društvu kao što je hrvatsko, društvu permanentne nacionalne revolucije u kojem je pobuna postala općenarodna stvar i utoliko još samo izraz masovnog konformizma, dok je jednostavna ljudska normalnost tek društveno nepodnošljivi eksces.

Metafora barikade želi značiti više. Ona je uvijek bila oblik u kojem je na traumatski način izlazio na vidjelo neki unutar društveni antagonizam. Na barikadama je, štoviše, rođen moderni čovjek i s barikada su proklamirane sve one vrijednosti koje njegovu životu i danas daju smisao i dostojanstvo. Na prvom mjestu - svijet demokracije. Njegova suprotnost je svijet granicâ u kojem se imanentni društveni antagonizmi mogu podnijeti tek kao nešto što dolazi izvana i s čim se društvo susreće samo na svojim vanjskim granicama. Postupak isključenja, projiciranja unutar društvenog proturječja u izvanjsku prijetnju homogenoj zajednici ne može se međutim uskladiti s demokratskim iskustvom. Ono, naprotiv, pretpostavlja priznanje izvorne društvene heterogenosti, jednako kao što odbacuje iluziju realizirane društvene harmonije.

Proturječje, drama unutaršnjeg sukoba - to je sâm način na koji moderno društvo egzistira, a ne nešto tuđe što pod svaku cijenu valja odstraniti.

Hrvatsko je društvo, društvo granicâ, a ne barikadâ. Strah od proturječja, od unutarnjeg razdora i sukoba koji dominira hrvatskom politikom i kulturom, izraz je povijesne nezrelosti i simptom konstitucijske slabosti hrvatskog društva. Fascinacija pitanjem vanjske granice, odnosno zaokruženja u jedinstvenu, etnički čistu, cjelinu, kompenzacija su ove slabosti, bijeg društva od vlastite istine.

Barikade svjesno žele ostati u pluralu. Zato što su podignute na tezi da mnoštvo društvenih antagonizama danas više nije moguće svesti na jednu privilegiranu točku loma. Ne postoji više jedno jedino fundamentalno proturječje koje u sebi sažimlje sve društvene suprotnosti. Kao što više ne postoji ni jedinstveni politički prostor unutar kojeg je moguće postići razrješenje tih suprotnosti. Više se ne može podignuti jedna jedina barikada koja bi društvo podijelila u dva međusobno jasno suprotstavljena tabora. Zato se **Barikade** ne podižu prema nekom unaprijed zadanom ideološkom planu, a niti *a priori* priznaju već uspostavljene demarkacije: mi-oni u etničkom smislu, vlast-oporba, totalitaristi-demokrati, jugonostalgičari-nacionalisti, ljevičari-desničari, fini građani-Hercegovci, normalni-ludi, kulturni-primitivni, zapadnjaci-balkanci, politika-kultura, itd. Ove antagonizme, oko kojih se danas u Hrvatskoj tako naivno strukturira kvazi-politički diskurs, **Barikade** prokazuju u njihovoj konformističkoj funkciji, kao laž koju društvo proizvodi o samome sebi kako se ne bi moralo suočiti s vlastitom stvarnošću, s odgovornošću za tu stvarnost i nuždom korjenite promjene.

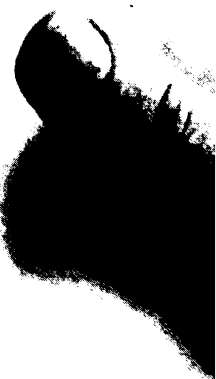
Kao i prave barikade, tekstovi u ovoj knjizi ne pokušavaju prikriti spontanost u kojoj su nastali. Sastavljeni su od raznorodnog materijala koji se u danom trenutku i na danom mjestu našao pri ruci: filozofija jezika, popularni vic, psihoanaliza, fenomen masovne kulture, kritika ideologije, narodna poslovice, psovka, ratni zločin, **Kant & Sidney Lumet, Lacan & Franjo Kuharić, Aralica & Hamlet, Dagobert Duck & J.B. Tito**,... Ono što im je zajedničko jest - praksa intelektualne urbane gerile.

Čovjek nije drvo

Još nešto je zajedničko tekstovima u ovoj knjizi - svi do jednog napisani su izvan Hrvatske. Nastali su u egzistencijalnoj situaciji odmakom od stvarnosti o kojoj govore. To nikako ne bi trebao biti njihov nedostatak. Stvarnost domovine, ratna, politička, a prije svega kulturna i intelektualna stvarnost, sveprisutna je u njima. Ono čega nema, žal je za tom napuštenom domovinom. Iz jednostavnog razloga: upravo je domovina, ta "sakralizacija banalnog", kako je govorio **Vilém Flusser**, ono što valja napustiti da bi se zbiljski postalo čovjekom. I to najprije kao osjećaj, potom kao ideju i na koncu, zašto ne, i kao stvar samu. Ovi stupnjevi emigracije uvijek mogu postati i stupnjevi emancipacije.

Otići? Da, otići! Ta tko pametan u nas nije pomislio ono što i **Krleža** ne tako davne četrdeset treće: *"Već godinama se pitam zašto nisam oputovao iz ovog malog grada gdje mi je sve strano (...) Tu sam inostranac kao da sam doputovao sa jedne druge planete, i tu se gijavim jalovo već godinama"*.

Smisao ovih Krležinih riječi još je začahuren u sentimentalnoj gesti. One jesu kritika hrvatske stvarnosti, ali u formi gorkog intimnog razočaranja. Zato još uvijek pretpostavljaju intimno zainteresiranog adresata - nekoga tko će pogođen kritikom jednako sentimentalno reagirati: "Ostaj(te) ovdje!" Ali tu nije riječ o odlascima i povracima. Oni su u jednakoj mjeri nemogući, jer to što je dovedeno u pitanje jest samo mjesto subjekta. Čovjek se nema kamo vratiti jer nema što ni napustiti. Krležin motiv odlaska, doveden do pojma, upućuje na permanentnu dislociranost modernog čovjeka, dislociranost u egzistencijalnom vidu, ali i u smislu njegova identiteta, dakle, dislociranost unutar simboličkog univerzuma u koji smješta svoj život. Za Krležu čovjek kao

takav jest egzilant, a egzilantu se, kaže **Flusser**, može dogoditi i da otkrije "... da čovjek nije drvo. I da se možda ljudsko dostojanstvo sastoji upravo u tome da se nema nikakva korijenja".

Čovjek nije čarapa

S koje su intelektualne pozicije napisani tekstovi **Barikada** i na koji se koncept "uloge intelektualca" oni oslanjaju?

Ključno mjesto u Lasićevoj *Kronologiji* na kojem on konkretno određuje u čemu je Krležina "izdaja intelektualca" glasi: "...umjesto donkihotskog, volterijanskog, kantijanskog i Starčevićevog imperativa moralnosti, **Krleža** je (kažem: jednim dijelom svog rada) prihvatio hegelijanski princip uma i historijske (ili etičke) pragmatičnosti. Time je prestao biti 'lud' i postao je 'razuman'. Izgubio je dimenziju biblijskog proroka, njegovu čistoću, tragičnost i veličinu. U povijesti hrvatskog naroda proročkih stigmatizacija i vizija bilo je vrlo malo. To je zapravo naša najveća praznina: nedostatak spiritualne i moralne beskompromisnosti i nepokolebljivosti".

Stanko Lasić ovime nije samo izrekao kritiku Krleže nego je i pozitivno odredio društveno poželjni model intelektualnosti. Riječ je o uzoru one "čistoće, tragičnosti i veličine", kakve posjeduju "biblijski proroci". I riječ je o konstataciji da je nedostatak takva intelektualnog uzora ona najveća praznina u povijesnom iskustvu hrvatskog naroda.

Prorok međutim nije nikakav pojedinac od prirode ili boga nadaren nadljudskom moći spoznaje, vizionar onostrane spiritualnosti i božanske čistoće i moralnosti. Prorok, to je prije svega društvena uloga! Fantazma nekog mjesta, elitnog dakako, s kojeg se vidi potpuna istina društva i na kojem se ta - jedna, jedina - istina a priori posjeduje. S iskazom proroka, s proročanstvom dakle, nema rasprave, nema dijaloga, nema izmjene argumenata - ono se uzima na znanje, i to je sve. Konzument proročanstva, s druge strane, pasivni je objekt zbivanja koji sebe doživljuje kao igračku hirovite sudbine. Slika proroka za njega je protuteža kaosu koji živi, uzvišeni regulativ njegove kontingentne povijesne egzistencije. Rascjep među njima prividan je. Oni

površno čitanog Hegela. Koji u njegovoj brzopletoj interpretaciji simbolizira društveni konformizam, historijsku/etičku pragmatičnost. Ali što ako je **Hegel** mislilac nepomirenja suprotnosti? Mislilac koji nema razumijevanja za banalni antagonizam 'ludog' i 'razumnog' [Krlježe], jer je za njega upravo razum taj koji je dovoljno lud da drži rascjep otvorenim, "da gleda u lice negativnom i ostaje pri njemu", i jer je za Hegela istinski život duha moguć samo u "apsolutnoj rascjepanosti [Zerrissenheit]".

Čovjek nije ništa drugo nego taj rascjep u kojem živi svoj individualni i društveni život. I onoliko koliko je jadan strah pred tom istinom, toliko su žalosni i pokušaji da se ona prikrije i da se rascjep provizorno začepi. To je bilo jasno još i Hegelu iz *Jenskih spisa*: "Zakrpana čarapa bolja je od poderane. Ali to ne vrijedi za samosvijest!"

Čovjek je žena

Barikade ne zastupaju nikakvu konstruktivnu poziciju. Naprotiv, kritika hrvatske stvarnosti, kako je izložena u tekstovima ove knjige, otvoreno priznaje svoj destruktivni karakter. Kritika razara i pravo na to ne mora tražiti ni od koga. Jedan od Kracauerovih *Minimalnih zahtjeva postavljenih intelektualcima* iz 1931. bez ikakve ograde cilja na destruktivno ponašanje. Ne izgradnja, nego "razgradnja svih prirodnih sila", to je za Kracauera posao intelekta kao instrumenta razaranja mitološkog u nama i oko nas. Stoga je upravo akt destruktivne kritike koji se oslanja na "neizmjernu moć negativnog kao energije mišljenja" [Hegel] i koji unosi razdor u prirodni tijek, odnosno lomi onu "drug", "stečenu" prirodu, - u ideološkim konstrukcijama skamenjene oblike društvena života - ono što intelektualca čini intelektualcem.

Ali što ili tko bi mogao predstavljati uzor ovako shvaćenoj intelektualnosti? U čemu ili komu se simbolički zgusnuo taj akt negacije, akt loma s prirodnim i zatečenim, akt čiste destrukcije koji ipak nije slika čistog zla?

Jacques Lacan radikalno izokreće uvriježeni stav o ženi kao pasivnom, a muškarcu kao

aktivnom elementu. Dimenzija akta kao takvog, akta negacije, za Lacana je u svojoj biti ženska. Žena, a ne muškarac, je ta koja je sposobna za radikalni etički stav beskompromisnog inzistiranja. Oličjenje tog akta i stava jest lik **Antigone**. Njezin (samo)destruktivni akt suprotstavljanja državotvornoj volji Kreonta, akt u kojem ona prekoračuje granicu simboličke zajednice kojoj pripada, jest to što otvara rascjep i unosi razdor u prirodni tijek zbivanja. *“Taj lom s prirodom je na strani žene, a prisilna aktivnost muškarca u krajnjoj konzekvenciji nije ništa drugo do zdvojan pokušaj da se traumatska rupa tog rascjepa iznova začepi”* [Slavoj Žižek].

Antigona dakle, a ne fantazma biblijskog proroka, jest pravi uzor moderne intelektualnosti. Sva ona *“čistoća, tragičnost i veličina”*, i sva ona *“spiritualna i moralna beskompromisnost i nepokolebljivost”* koje zaziva **Lasić** sadržani su u njezinom činu negacije. Sve one sublimne kvalitete idealne intelektualnosti koje je Lasićev neznani pojedinac kao pripadnik hrvatskog naroda projicirao u sliku biblijskog proroka jesu poreknuti dio njega samoga, u strahu zanijekani moment njegove konstitucijske ženskosti, kao hrabrosti negacije.

Zašto uostalom ta ženskost, oslobođena i oslobadajuća, ne bi bila ona intelektualna pozicija na kojoj su podignute **Barikade**?

[[Read more letters!](#)]

Prije početka

GLOBUS

11. 11. 1990. 48. 000

ILUSTRIRANI TIJEVNIK

11. 11. 1990.

SRBI NA RATNOJ STAZI

U Kninu 1990.

SANĐAK: Muslimanski strah od masovnog pokolja * **OSNA:** Podvala s oružjem u garnizonu Bileća * **CRNA GORA:** Četnici otmijuju crnogorsku svetinju * **KOSOVO:** Svakom Srbinu-puškmitraljez

1971. SPOMENAR ŽRTVOVANE GENERACIJE

Dr. Ivo Banac

Svjetski
pranica

**"GLOBUS" POKLANJA
POVODU DANA HRVATSKE DRŽAVNOSTI**

Id koji svira "Lijepu našu"-svakom kupcu kod kolportera!

SANĐAK: Muslimanski strah od masovnog pokolja * **OSNA:** Podvala s oružjem u garnizonu Bileća * **CRNA GORA:** Četnici otmijuju crnogorsku svetinju * **KOSOVO:** Svakom Srbinu-puškmitraljez

Foto Kaiti MES

U OVI

Kao književni prevoditelj imao sam velikih problema s riječima. Neke od njih me u mome intelektualnom iskustvu prate kao nerješive zagonetke. Jedna takva je i njemačka riječ *unheimlich*. Prema njoj osjećam isto što je i **Faust** osjećao prema prirodi kada je uskliknuo: "Gdje da te zgrabim silna prirodo?"

Da li u nekom našem rječniku? U njima će se za tu riječ naći izraza kao što su neprijatno, strašno, neugodno, jezivo, itd., ali to ipak nije to. Od pomoći nisu ni tzv. sinonimi u drugim jezicima. Ni grčki, ni latinski, ni engleski ni francuski, pa čak ni arapski i hebrejski ne rješavaju zagonetku. Ostaju pri lošoj deskriptivnosti od koje se ne zna maknuti ni naš hrvatski.

Dakle, idemo ispočetka. *Unheimlich* je očigledno negacija od *heimlich*, što isprva znači nešto domaće, prisno, poznato. Prema tome, *unheimlich* bi bio izraz za ono što u čovjeku izaziva strah upravo zato što mu je strano i nepoznato.

Ali, još smo daleko od rješenja. O tom problemu **Sigmund Freud** je 1919. napisao esej. Naslov: **Das Unheimliche**. Ondje naširoko raspravlja o etimološkim nedoumicama koje prate tu riječ. U **Sandersovu Rječniku njemačkog jezika** navodi se tako jedan slučaj koji možemo prepričati u najkraćim crtama ovako: Govoreći o nekoj obitelji jedan čovjek kaže: S njima je kao s nekim zatrpanim bunarom ili isušenom barom. Čovjek ne može preko toga prijeći, a da ga pritom ne prati osjećaj kako će se iznova pojaviti voda. Sugerira se da ta obitelj nešto taji, nešto skriveno i nedopušteno. Taj osjećaj, prema navedenom **Rječniku**, moguće je ravnopravno opisati pojmovima *heimlich* i *unheimlich*. Dakle, jedna riječ i istodobno njezina negacija

označuju jedno te isto stanje. Problem pojašnjava **Schelling** za koga riječju *unheimlich* nazivamo sve što je trebalo ostati skriveno, tajna, ali je izišlo na svjetlo dana. Tu zagonetnu riječ u svoju teoriju preuzeo je, dakako, i **Freud**. Za njega ona označuje onu nelagodu i strah čovjeka koja nastaje kada se susretne s njemu tuđim i neprijateljskim silama, čije izvore međutim duboko osjeća u sebi. *Das Unheimliche* je ono što je jednom bilo blisko i posve prisno, ali je potisnuto, te se sada izazvano nekim dojmom vraća iz te potisnutosti u liku tajnovitog i stranog. To je osjećaj koji nas dovodi na trag Nietzscheova vječnog vraćanja istog, a u Freuda nam razotkriva filogenetski duboko usadene strahove kao što je onaj pred mrtvacima. Riječ je o prastarim animističkim uvjerenjima da je mrtvac postao neprijatelj živog čovjeka i da ga namjerava povesti sa sobom. Premda je civilizirani čovjek napustio takva vjerovanja, neki dojmovi su u stanju ponovno ih oživjeti i naizgled čak potvrditi. Onaj svima tako dobro poznat osjećaj koji nas, naročito u našim snovima, navodi da za neko mjesto ili neki pejzaž pomislimo: to mi je poznato, tu sam već bio, poznati *déjà vu* efekt, jednako zaslužuje da bude opisan riječju *unheimlich*. Naposljetku, ista riječ odgovara i onom drhtaju duše kad se suoči s istinom ljubavi tako jasno izraženom u njemačkoj uzrečici: "*Liebe ist Heimweh*" (Ljubav je čežnja za zavičajem, nostalgija). Ukratko, riječ *unheimlich* prati čovjeka na njegovu putovanju kao zagonetna slutnja neke univerzalne Itake, i jeziva i lijepa u isti čas, kao i sve ono što na sebi nosi nerazdvojive znake Erosa i Thanatosa. Ambivalentna je, jer iznosi na vidjelo ambivalentnost stvari same. Doživjeti se možda može, ali prevesti nikada.

Eto, ta i takva riječ pala je u razgovoru koji sam s prijateljem Ernstom vodio na jednom putovanju. Bilo je to u noći, negdje otprilike na pola puta između Bosanskog Petrovca i Bihaća. **Ernst** je vozio kroz gustu zavjesu od kiše i mraka, a ja sam već iscrpio sve teme kojima sam do tada razbijao monotoniju vožnje. Nakon podulje šutnje, on sâm je počeo pričati o svojim doživljajima u Jugoslaviji, o krajevima kojima smo prošli, o tome da ga sve to na neki čudan način privlači, da se svakako, pod drugim okolnostima mora vratiti i da je sve to, krajevi i ljudi, zanimljivo, čak lijepo, ali nekako *unheimlich*. Tu sam se ja nasmijao, a on je rekao da zna kako je to zagonetna riječ, ali da ne zna bolje kojom bi opisao svoj doživljaj. **Ernst** je novinar, urednik u vanjskopoličkoj redakciji jednog uglednog bečkog magazina. Te noći, polovicom listopada, vraćali smo se iz Knina. On je bio na radnom zadatku, a ja u ulozi njegova prevoditelja. Nastavak puta do Zagreba

uglavnom smo odšutjeli. On je, pretpostavljam, u glavi već slagao svoj tekst, a ja sam pretresao svoje reminiscencije pokušavajući dokučiti što ga je navelo da upotrebi onu riječ. Unaprijed priznajem da to nisam u stanju racionalno obrazložiti. Mogu tek navesti neka prisjećanja, opisati pokoju sliku, nadovezati na nju vlastite slobodne asocijacije i možda malo spekulirati. Dakle, prva stvar koja mi je tada pala na pamet, je jedna krčma na Oštrelju. Ondje u tom mjestu na pola puta između Drvara i Bosanskog Petrovca bili smo se nakratko zaustavili. U krčmi osvijetljenoj škrtim žučkastim svjetlom bilo je hladno i vlažno. Sedam do osam muškaraca razmjestilo se po nevelikoj prostoriji. Od nekolicine njih dopirao je prigušeni žamor, dok je većina samo sjedila i šutjela. Neobičnost situacije pojačavao je i poseban vonj tog prostora. Neka mješavina rekao bih smrada prljavih, zamašćenih ovčjih kožuha i onog zadaha koji neizvjetrivo struji kasarnskim hodnicima u kojima se noću vonj mokraće miješa s isparavanjima mokrih vojničkih čizama. U jednom trenutku zamijetio sam kako čovjeku za susjednim stolom viri iz džepa drška pištolja. Tiho sam to rekao **Ernstu**. Odgovorio je da on to ne vidi. Pištolj je međutim ubrzo bio na stolu. Čovjek, antipatični debeljko, igrao se njime. Pravio sam se da to ne primjećujem, iako sam znao da se predstava izvodi zbog nas. Pištolj se vratio u džep, ali je u drugoj ruci zazveckao svežanj ključeva. Iz duguljastog privjeska iskočio je mali nož skakavac. Žurno smo sažvakali naše sendviče i izišli van. U mrkloj, kišnoj i hladnoj bosanskoj noći čak se i monotoni zvuk mješalice za beton doimao nekako jezivo. I prvi puta toga dana u škiljavom svjetlu atomobilske lampice na Ernstovom licu jasno se mogla zamijetiti sjena nesigurnosti.

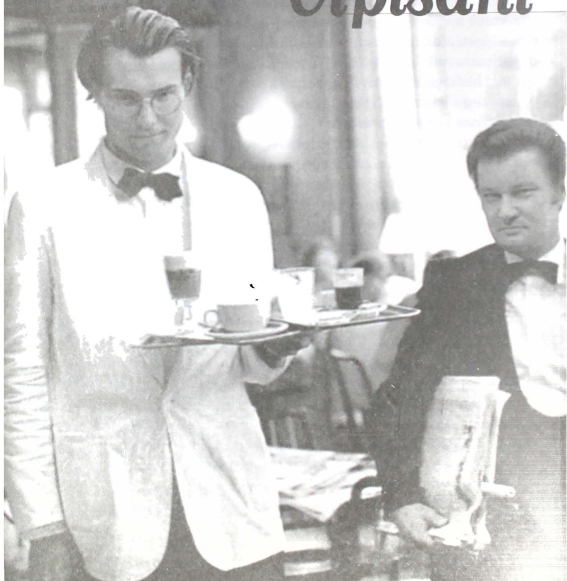
Ispočetka njegovu samouvjerenost ništa nije moglo pokolebati. Toga jutra na prilazu Gračacu pokazivao sam mu kamenje nakupljeno uz rub ceste. Tu su bile barikade. Ne, za njega su to samo odroni. Ta ipak je on profesionalac koji znade razlikovati rat od mira. Rat, to je Basra pod vatrom iranske artiljerije, to su marševi kroz prašume Kambodže, to su teško naoružani Armenci na granici s Azerbejdžanom. Ja, za razliku od njega, nisam nešto takvo doživio i mora da sam mu izgledao kao kakav prestrašeni paranoik.

"*Eto vidiš da sve to skupa nije ništa,*" uvjeravao me kad smo prošli barikadu na ulazu u Knin. U međuvremenu, razgovarali smo s ljudima po gostionicama, a oni su bili ljubazni, spremni pomoći, a na politička pitanja odgovarali su posve razumno, upućeno, bez ikakve zagriženosti i agresivnosti. Tako je bilo i u Radio Kninu i u razgovoru s potpredsjednikom kninske općine **Macurom**. Sve je to ukratko podržavalo

osnovni dojam kako je cijela situacija napuhana, kako su politički sukobi predimenzionirani i kako stvarna opasnost uopće ne postoji. Ali tada se pojavio **Milan Babić**. Nastupio je kao osviještena medijska zvijezda. Srdačno se pozdravio i praćen nekim gorostasom, vjerojatno njegovim tjelohraniteljem uveo nas dvojicu, novinara talijanskog *Messagera*, njegova prevoditelja i potpredsjednika **Macuru**, u jednu malu prostoriju u kojoj je otpočelo nešto što je trebalo ličiti na intervju. Pritom nije važno što je rečeno, nego kako je sve to izgledalo. Razgovor su svojim upadicama neprestano prekidali ogromni tjelohranitelj i **Macura**. Suflirali su Babiću što da kaže, ispravljali ga, domisljali efektne izraze i zajedno s njim proizvodili iritirajuću kakofoniju. Prevoditelj na talijanski, jedan onizak stariji čovjek, živo je gestikulirao pretvarajući Babićeve iskaze u čitave priče čiji bi se sadržaj ukratko mogao opisati kao *Jugoslavija za početnike*. Talijan se ispočetka trudio oko svojih pitanja i inzistirao na preciznim odgovorima, a potom se stao gubiti okrećući se čas prema jednom čas prema drugom sugovorniku, dok su mu ovi u jedan glas tumačili sve glasnije i glasnije svatko svoje i to na različitim jezicima. Njegova je zbunjenost na kraju poprimila crte očajanja. Bepomoćno je zašutio izgledajući kao čovjek koji ništa ne razumije, koji ne zna zašto je došao ovamo, a još manje umije upotrebiti to što je čuo. Za to vrijeme **Babić** je naglašeno prepotentno nizao svoje izjave. Njegov nastup na trenutke se pretvarao u puko egzerciranje bahatosti. Ta bahatost djelovala je na njegovoj osobi upadljivo autentično, pristajala mu je čak toliko da se doimala poput kakvog prirodnog dara, talenta pomoću kojeg s lakoćom ostvaruje superiornost nad svojom okolinom. Taj dojam samo je pojačavalo njegovo dječako lice, istinski ozareno samozadovoljstvom zbog potpune neupitnosti i nedvojbenosti kakvu poznaje samo blažena instinktivnost. U svojoj grotesknoj prirodni izgledao je kao čovjek koji je postao identičan sa svojom željom, kao otjelovljeni, hodajući *day dream*, kao fantazma koja govori. Taj intervju ili bolje, doživljaj s tog intervjua, učas su zbrisali sve pozitivne dojmove koje je **Ernst** sakupio za našeg posjeta Kninu. Njegova reakcija na Babića mogla se opisati samo kao srdžba. Ona je najjasnije došla do izražaja u epitetima, zapravo psovkama kojima je okrstio **Babića**. *Dorfkaiser*, balkanski *Trottel*, idiot itd. Ali već tada osjetio sam da se ta srdžba i te psovke ne odnose samo na **Milana Babića**, da pogađaju mnogo šire područje no što je ono Kninske krajine ili ono čak same politike kao takve. Sve razgovjetnije sam osjećao da se one u krajnjoj konzekvenciji odnose i na mene. Iza te srdžbe skrivala se naime mnogo šira

odbojnost koja će u onoj krčmi na Oštrelju biti dopunjena osjećajem nesigurnosti, zapravo straha, da bi svoj jasni izraz našla naposljetku u upotrebi riječi *unheimlich*. To *unheimlich* odnosilo se na Balkan ili bolje, na pojam Balkana čije carstvo za prosječnog Evropljanina počinje odmah već na sunčanoj strani Alpa. **Ernst**, Evropljanin, navikao se kretati u svijetu kao u svojem svijetu, uređenom, dobro poznatom i dostatno osmišljenom. Sada se međutim našao suočen sa svijetom kojim vlada nepredvidivost, u kojem poredak stvari u trenu može izmaknuti kontroli, u kojem krhki sloj civiliziranosti svaki čas može regredirati na bestijalnost. Sa svijetom čudesno pomiješanih zanrova i izmirenih suprotnosti u kojem glupost potvrđuje svoj prestiž nad pameću, u kojem ruglo djeluje neodoljivo, a zlo se ogrće najnevinijim izrazima. Njegova reakcija na taj svijet i sama je međutim pripadala tom svijetu. On je unaprijed odustao od pokušaja da ga shvati svojim svjesnim mišljenjem. Iza njegove srdžbe skrivala se abdikacija njegova razuma. Odbojnost je odavala tajnu, nepriznatu privlačnost, a nesigurnost i strah najmanje su bili znaci bačenosti u nepoznato i tude. Naprotiv, svjedočili su o dubljem prepoznavanju iskonski bliskoga, razotkrivali su doživljaj ovoga balkanskog svijeta kao potisnutog dijela vlastitog evropskog identiteta. Tada sam mu citirao jednu misao **Egona Erwina Kische** iz daleke 1913. godine: Sada ću je ponoviti, jer mislim da će dobro doći svakomu tko se nade u gomili Balkanaca koja pijana od jeftine europolatrije zaziva Europu u onom istom ritualnom kodu u kojem urodenici u sušnim razdobljima zazivaju kišu. Ona glasi: "*S potejenjivanjem gleda se na Balkan s onog užasnijeg Balkana koji sebe naziva Evropom*".

Otpisani

Austrijanci su besramno bogati i sretni. To vjerojatno nikada ne dolazi do izražaja tako upadljivo kao sada u ovo predbožićno vrijeme. Kao da je sve što se može kretati izašlo na ulice. I mlado i staro i dvonožno i četvoronožno, sve se to natiskuje pred raskošnim izlozima i nagurava na vratima trgovina i robnih kuća. Beč pulsira u ritmu potrošačke groznice i čini se da na svijetu nije ostao više nitko drugi osim kupaca i prodavača. Priprema se još jedno veliko žderanje, opijanje i darivanje. I premda je sve to sasvim neestetsko i pomalo nedostojno, ovako razotkriveno do kraja, do same tržišne golotinje, još uvijek pruža idiličnu sliku sreće i normalnosti. Stoga i budi zavist. Pogotovo za današnje hrvatsko oko, gladno ove trivijalne idile, gladno sitnih zadovoljstava, najjednostavnijeg pa i najprostačijeg obilja. Možda nikada nije bilo ljudskije no danas, poželjeti ljudima u Hrvatskoj da budu ovako prizemno i stabilno sretni kao što su ovi Austrijanci. Možda i nema veće sreće od ove: biti taj sićušni ali solidni potrošač, dati se od razmaženog derleta odvući u trgovinu igračkama, kupovati, konzumirati, ponovno kupovati, ponovno konzumirati, znati samo za to i ni za što više, biti prosto i nisko sretan, tup, priprost s odebljom lisnicom u džepu, i nemati pojma o povijesnim zadaćama, o

sudbonosnim odlukama, tisućljetnim snovima. Upravo to bi se moglo poželjeti hrvatskom čovjeku danas pred Božić 1993.

A početkom stoljeća, upravo tu negdje oko Božića, slavnog su austrijskog pisca **Hermann Bahra** salijetala naročita prividenja. Ovdje, nedaleko Beča, na Semmeringu, njemu se na bijelom snijegu ukazivalo more, pravo pravcato plavo more. Ako je i bio donekle lud taj čovjek, bio je lud za Dalmacijom i Jadranskim morem, on, pisac *Putovanja Dalmacijom*. Možda i današnje Austrijance pohode slična čeznutljiva raspoloženja i s njima želja: tmurnu kontinentalnu zimu zamijeniti za vedri morski horizont. No njihova današnja slika plavog mora mora slika je koraljnih atola, pješčanih plaža, tamnopusutog hotelskog personala. U svakom slučaju, ako današnji Austrijanac još uopće čezne, on čezne uglavnom tropski, eventualno subtropski, dakle Karibik ili La Gomera. I, razumije se, ostvaruje svoje želje brzo, udobno i jeftino. Na Dalmaciju i naše more on više i ne misli. Ostali su oni zagubljeni u već antikvarnim turističkim vodičima ili na požutjelim fotografijama s obiteljskih ljetovanja sedamdesetih. Već dulje vrijeme za nas tamo dolje vlada ovdje sve slabije zanimanje. Čak je i rat usprkos svom autentičnom glamouru postao ovdašnjoj publici dosadan. Nakon što su, uglavnom u karitativnom smislu, učinili i više nego se od njih očekivalo, široke austrijske narodne mase posve su nas se zasitile.

Dosta im je Hrvata i Srba, Bosne i Jugoslavije, beskonačnog rata, te im je već sasvim svejedno tko je tamo među onim budalama na Jugu kriv, a tko prav, tko je počeo prvi, a tko drugi. Svoju savjest su iskupili, a tko je očekivao od njih nešto više, taj je glup i prav mu budi.

Više razumijevanja ne može se očekivati ni od obrazovanih. I dok nas oni prvi, spomenute široke narodne mase, ne vole jer ne znaju i ne žele znati ništa o nama, ovi pak, inteligentni, zaziru od nas jer znaju, izgleda, i previše. Nedavno, da budemo precizni, u utorak 7. prosinca, moglo ih se vidjeti po bečkim kavanama kako čitaju između ostaloga i *Frankfurter Allgemeine Zeitung* - novinu koja je istina odveć daleko od narodnih masa, ali

i opasno preblizu onim mjestima na kojima padaju važne političke odluke i gdje se stvara ono što nazivamo javnim mnijenjem. U tom dakle broju FAZ-a dobili smo na dar - ne od Svetog Nikole, nego od **Viktora Meiera**, jednog od

zacijelo najpučenijih i najuglednijih žurnalista kad je riječ o Hrvatskoj, odnosno prostorima bivše Jugoslavije - jedan članak pod gorkim naslovom *Hrvatska je uglavnom otpisana*. Ono strašno u tom članku nije njegov sadržaj. Sve naime što je ovdje predbačeno hrvatskoj politici, poznato nam je i predobro: desno-autoritarno usmjerenje vladajuće stranke, pogrešne odluke Predsjednika od samog početka, najprije u politici prema Srbima u Hrvatskoj, a zatim u njegovu neprepoznavanju naravi i razmjera rata protiv Hrvatske, pa sve do najniže točke te naopake politike - odnosa prema Bosni i Muslimanima. Ovog puta međutim ti sporni momenti Tuđmanove politike prvi put se pojavljuju i to u posve nedvojbenoj formi, kao naknadno verificirane postaje na putu Hrvatske u njenu vlastitu propast. Brodolom je ovdje gotova stvar. Nacionalna katastrofa nije nešto u što srljamo i što bi se još moglo izbjeći samo kada bismo učinili ovo ili ono. Ne, nacionalna katastrofa je nešto što se već dogodilo. **Viktor Meier** ne spekulira o nekoj novoj, efikasnijoj terapiji kojom bi se još dalo pomoći teško bolesnom pacijentu, ali također ni ne mrcvari osuđenoga na smrt - on secira već ohlađeni leš i podnosi kratki izvještaj o uzroku smrti. Stoga je njegov stil u tome članku oslobođen bilo kakve sentimentalnosti, on je lapidaran, neumoljivo precizan i u svojoj ledenoj jasnoći stravično zloslutan. Evo nekoliko citata:

»Izgleda da danas ni demokracija ni nacionalna budućnost Hrvatske nisu sigurni.«;

»Sljedeći izbori, ako će se takvi još uopće održati, tek su za tri godine.«;

»On (Predsjednik, op.p.) je u svojoj okolini trpio samo one koji su mu u svemu odobrali, neprestano je mijenjao svoje ministre i savjetnike, ostavljajući svojim glupavim izjavama loš dojam u inozemstvu.«;

»Današnji sukob između Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini nije popratna posljedica srpske agresije, nego u bitnome proizvod Tuđmanove politike.«;

»Hercegovci igraju veliku ulogu i među Tuđmanovim suradnicima u Zagrebu, a među njima i ministar obrane, Sušak, koji snosi veliku odgovornost za sadašnji katastrofalni razvoj.«;

»Tuđmanova je tragedija u tome da je sada i stvarno došlo do takve podjele (Bosne, op.p.), ali ne u znaku

'nagodbe' sa Srbima, nego u znaku totalne srpske pobjede, kako protiv Muslimana, tako i protiv Hrvata, kao i u tome da je Zapad pod etiketom nekog 'modus vivendi' sve više sklon priznati srpska osvajanja i u samoj Hrvatskoj.«;

»Posljedica Tudmanove politike u Bosni je nacionalna katastrofa tamošnjeg Hrvatsva, sve teži strateški položaj Hrvatske prema Srbiji i teškoće za Hrvatsku na internacionalnoj sceni.«;

»Hrvatska je sama i to u strateški nepovoljnom položaju naspram srpskoj sili koja danas u svako doba može većinu hrvatskih gradova izložiti izravnoj topničkoj vatri.«;

»U pogledu postupaka Hrvata u Bosni stvorilo se u inozemstvu mišljenje da se Hrvati ne razlikuju mnogo od Srba i da, ako je Tudman u Bosni za 'podjelu', onda bi to moglo biti rješenje i za Hrvatsku. Izgleda da je zapadna politika, Njemačka također, Tudmanovu Hrvatsku politički uglavnom 'otpisala'.«

Toliko **Viktor Meier**, novinar za kojeg bi se teško moglo reći da je ikada bio nesklon Hrvatskoj i Hrvatima.

Da još jednom nešto objasnimo: nas Hrvate nitko ovdje ne optužuje da smo fašisti. Nema ni riječi o tomu. Nama se, i to je ono najgore, uopće ništa ne predbacuje. U nas se, naprosto, konstatira glupost i na temelju toga proglašava nas se izgubljenim slučajem. Nije nam čak ni pružena šansa da budemo zli. Mi smo iz cijele priče izašli samo kao - budale. Je li zamislivo išta gore i sramotnije?

I s kojim pravom bi se od ovdašnjeg bečkog inteligenta, nakon što je pročitao Meierov članak, moglo očekivati neko razumijevanje za Hrvate i hrvatsku politiku? Prema glupanu - taj Austrijanac rekao bi: *Trottel*-u - on neće osjetiti čak ni samilost. Vjerojatno tek gađenje i želju da mu se već jednom maknemo s očiju, po mogućnosti zauvijek. Onaj gore spomenuti **Hermann Bahr** odbijao je priznati neku bitnu razliku između Srba i Hrvata. Držao ih je pripadnicima jedne te iste nacije, tek s različitim doživljajima. I doista, danas bismo mogli reći, najveća razlika među njima je u tomu kako doživljuju vlastitu beskonačnu glupost - jedni kao srpsku pobjedu, drugi kao hrvatsko čudo.

Advent je u Beču i posvuda se peku kolači. Pa ipak, i ovdje se osjetio miris baruta u zraku. Pisma-bombe grubo su povrijedile predbožićnu idilu i dale prostora ružnijim slutnjama. Zluradi kakvi jesmo - a što nam drugo preostaje - olako bismo mogli potražiti u tomu jasne znake sličnosti. Ali kakva bi to utjeha bila, moći naći sebi društvo samo ondje gdje je glupost na djelu?

[the act of flipping through pages
is an indisputable part
of the book experience

***Mudri
Predsjednikov
savjetnik
Miroslav Krleža***

Jednoga dana, nad ovom novom piramidom mrtvih hrvatskih domobrana, kad napokon shvatimo zašto je našem hrvatskom intelektualcu toliko mila i draga blizina moćnika, možda ćemo moći sebi i svojim zamisliti neku bolju budućnost. Danas je za takve vizije očigledno još prerano. Hrvatski pjesnik, hrvatski redatelj, pisac i novinar, glumac i profesor, danas je još uvijek opsjednut željom da svoj krhki intelektualni habitus osloni o naizgled čvrsti tron svjetovne vlasti. I dok njegovoj skromnosti, samozatajnosti i stidljivosti nema kraja kad je riječ o svenazočnim svakidašnjim društvenim nepravdama, o najtrivijalnijem gaženju ljudskih prava koja se zbivaju pod njegovim nosom, koja on ne vidi i ne čuje, i u vezi s kojima njemu uglavnom ništa ne pada na pamet - u njegovu prisustvu možete neometano gaziti sve zakone pravne države i sve norme čovječnosti, možete dati oduška najperverznoj samovolji, smijete se napljačkati i narazarati, pa čak i ubijati smijete, ništa od svega toga neće pomjeriti njegove kružice - to isto tromo, tiho i nezamjetljivo društveno bićence naprasno oživi mobilizirate li ga za nacionalnu stvar ili, još bolje, posjednete li ga za stol oko kojeg se odlučuje o sudbini čitavih naroda. Sad najednom nema granica njegovoj hipersenzibilnosti, kad treba

Lasiću kad kaže da bi Krleža danas bio dragocjeni, mudri Tuđmanov savjetnik. (...) Pomogao bi vjerojatno realizaciji hrvatske državnosti s manje konvulzija, manje žrtava.« Misaona kvaliteta tog iskaza u obrnutom je razmjeru s njegovom važnošću. Takve hipoteze, izvan znanstvenog konteksta gdje kao radne pretpostavke u procesu spoznaje imaju svoju neizostavnu ulogu, ali gdje se također, barem načelno, mogu verificirati, nisu u ovom slučaju ništa drugo do obični intelektualni šrot, nusproizvod trećerazrednog neobaveznog ćaskanja. Čak ako tu izjavu u sadržajnom smislu uzmemo ozbiljno, malo ćemo se okoristiti. Predsjednikova eksplicirana ideja humanog preseljenja stanovništva, kao načina rješavanja hrvatsko-srpskog problema bila bi tada, pod hipotetičkim uplivom mudrog **Miroslava Krleže** valjda još humanije realizirana. Možda bi i Hrvatska bila nešto veća no danas, a Hrvati srednje Bosne na bi bili zbrisani baš do zadnjega. Ni mogućnost da svi naši **Glavaši** i **Merčepi** pod budnim Krležinim okom napokon iskažu svoj, danas iz-vrag-bi-ga-znao-kojeg-razloga tako nesretno potisnut, senzibilitet za pravnu državu i ljudska prava nije za potcijeniti. Ali opametimo se! Skroz je nevjerojatno da bi ovaj Lasić-Krležin hipotetični lifting mogao izbrisati grimasu nacionalne katastrofe s naših umornih lica. S druge, formalne strane, pokazuje se Lasićeva hipoteza o Krleži kao Tuđmanovu savjetniku u svoj svojoj prozirnosti tek kao nespretni i vulgarni striptiz. To **Lasić** govori o sebi, svlači se ideološki i politički, a **Krleža** je tu tek smokvin list, koji ne skriva, nego tek u pravom smislu prokazuje samu golotinju. Na gotovo komičan način to je izrekao u intervjuu i sam **Visković** podsjećajući nas na poznatu činjenicu da **Lasić** vrlo često projicira vlastitu osobnost u Krležin opus, odnosno konkretno: »Krleža je trebao napraviti ono što bi on (**Lasić**) učinio da je u njegovoj koži.« Dakle, skinemo li s Lasićeve hipoteze auru znanstvene metodologije koju projiciranje vlastite osobnosti u osobu, odnosno predmet istraživanja još i može imati, ali čemu ovdje odista nema mjesta, ostat će nam puka Lasićeva apologija dane hrvatske stvarnosti. Svojom fikcijom Krleže kao Tuđmanova savjetnika on je sebe legitimirao kao vjernog sljedbenika hrvatskog

revolucionarnog državotvorstva kao jasno profiliranog ideološkog koncepta koji nije tek rezultat superiornog uvida u stvarnost, nego tu stvarnost, ovako jadnu kao što ona danas jest, tek proizvodi i podupire. Naročito vulgarno na ovom samorazgoličenju Lasićevu jest to što je ovaj najslavniji krležolog učinio sa samim Krležom - ponizio ga je na neku vrstu **Ivana Aralice Josipa Broza**, jednako kao što je i današnjeg najpoznatijeg predsjednikova intelektualnog savjetnika **Aralicu** pretvorio u **Miroslava Krležu Franje Tuđmana**. No posebno žalosno u čitavoj priči jest to da je **Krleža** promoviran u Tuđmanova savjetnika u trenutku kad je već gotovo svima jasno da Predsjednik uopće ne treba intelektualne savjetnike jer je on sam sebi dovoljan intelektualac, štoviše, da on i nije ništa drugo do tipični hrvatski intelektualac, dakle sada kada je jasno da se naš Predsjednik sve ovo vrijeme uopće i nije bavio politikom, nego je tek dovršavao svoj povjesničarski *opus magnum* djelom o nastanku hrvatske države u dvadesetom stoljeću, umačući ovoga puta pero u krv i suze vlastitog beskrajno obožavanog naroda. Ako bi kakav savjetnik ovdje ipak dobro došao, onda samo onaj iz kruga političara, po mogućnosti kakav tradicionalni realpolitičar, ali danas je, čini se, već i za takvoga prekasno.

Koliko god bila misaono isprazna, Lasićeva zamisao o Krleži kao mudrom Tuđmanovu savjetniku postaje izuzetno važna sagledamo li je u kontekstu našeg odnosa prema intelektualnom nasljeđu, prema kulturnoj ostavštini koju su nam namirile prošle generacije. Zbog posebno važnog mjesta koje **Krleža** zauzima u tom kulturnom nasljeđu, zbog neospornog ugleda kakav je onaj **Stanka Lasića** kao općepriznato prvorazrednog hrvatskog intelektualca, zbog neupitne upućenosti kritičara Viskovića, ali i zbog neprikivenosti kojom se obavlja manipulacija tim nasljeđem, (u istom Viskovićevu intervjuu *Feratu* saznali smo da je Krležina misao ugrađena u programske temelje vladajuće stranke, a također i za zamisao profesora **Viktora Žmegača** o čišćenju Krleže od političkih implikacija u njegovu djelu) Lasićevo promoviranje pokojnog Krleže u Tuđmanova savjetnika postaje drski izazov cijeloj jednoj generaciji koja u kritičkom razračunavanju s tradicijom i s njezinim samoproglašenim tumačima i čuvarima tek mora izboriti svoj vlastiti intelektualni identitet. To što je naizgled njen hendikep - samourušavanje svih zamislivih autoriteta, koje se sistematski odvija pred njezinim očima, ujedno je i njezina velika prednost. Nakon te Lasićeve teze više nijedna nacionalna kulturna veličina ne zaslužuje neupitno poštovanje, kao što ni najmanja

slabost ili glupost čak i najvećih uglednika ne smije imati pravo na milost. Kako su prvosvećenici nacionalne kulture ionako sami pogazili sve kulturne svetinje, ne ostaje nam ništa drugo nego da proglasimo, s punom sviješću o konzekvencijama, nastup radikalne praznine. Pritom nije riječ o neselektivnom nihilizmu. Riječ je naprosto o odlučnom odbacivanju jednog načina razmišljanja, jednog tipa samoreprodukcije hrvatske intelektualne frustracije koja je tako otvoreno kulminirala u Lasićevoj jadnoj hipotezi. Riječ je o odbijanju same dileme - biti ili ne biti predsjednikovim savjetnikom - o radikalnoj negaciji duha i karaktera koji reproducira takve dileme. Tko kaže da je ta dvojba naša sudbina, tko se to uopće usuđuje reći da svoje intelektualne uzore moramo tražiti među predsjedničkim kamerdinerima i dvorskim liferantima, među tim šljivarima ljudskog morala i duha? Kao da nismo u stanju sebi naći bolje uzore?

U bečkom časopisu *Transit* nekadašnji slavni poljski disident **Adam Michnik** u tekstu pod naslovom *U sjeni Sokrata* piše o nacionalnom identitetu u modernom društvu i zaključuje o današnjoj ulozi intelektualca ovo: *»Držati se istine i ujedno slijediti zahtjev da se sve oko sebe analizira i da se svaka ideja moćnika ovog svijeta podvrgne kušnji - takav stav za intelektualce znači: prihvaćaš to da ćeš postati objekt pogrda; moraš računati s tim da će ljudi o tebi širiti zlobne glasine - kako prezireš vlastitu zemlju i izdaješ nacionalne vrijednosti. Drugim riječima: tko u ovom svijetu koji se tako brzo mijenja želi kao intelektualac ostati vjeran istini i skeptičan naspram vladajućih kao i naspram masovnih instinkata, on mora biti svjestan mogućnosti da će ga osuditi zbog klevete. Kao i Sokrata.«*

Dakle, izbor postoji. Potrebno je samo, usuditi se.

["You cannot not communicate."

A black and white photograph of a middle-aged man with thinning hair, wearing a dark suit, white shirt, and striped tie. He is standing at a podium, speaking into several microphones. His hands are clasped in front of him. The background is a bright, out-of-focus pattern of geometric shapes, possibly a window or a decorative wall. The text is overlaid on the lower right portion of the image.

*Njegova
najautentičnija
autentičnost*

Sjećate li se "trulog Zapada"? Mladim generacijama taj je pojam poznat samo u njegovoj ironičnoj porabi. Sve što je dolazilo s tog "trulog Zapada" bilo je bolje od onoga što se moglo naći u nas. Ukratko, izvor sve naše fascinacije bio je na Zapadu. Nazivajući ga ipak trulim, sprdali smo se s vladajućom ideologijom ili pak onim što je od nje tada još preostalo - u to je doba naime utakmica između komunističkog Istoka i kapitalističkog Zapada bila već odlučena. No, prije tog doba postojalo je i jedno drugo do kojeg seže sjećanje starijih, doba naime kad se o trulom Zapadu govorilo smrtno ozbiljno. Zapad, to jest zapadni kapitalizam bio je truo jer je predstavljao jedno sasvim nesavršeno društvo, društvo iznutra izjedeno nepomirljivim suprotnostima, dekadentno i bez povijesne perspektive, za razliku od našeg tadašnjeg socijalizma, društva budućnosti, društva unutarnje harmonije i garantirane stabilnosti.

Da ćemo jednog dana sintagmu "truli Zapad" ponovno rabiti izvan svakog ironičnog konteksta, dakle sasvim seriozno, mogao je očekivati svatko tko je nekoliko posljednjih godina kritički pratio naš put u bolju prošlost. No, da će se novi/stari promicatelj priče o trulom Zapadu javiti s tako ugledne pozicije kao što je ona predsjednika **Matice hrvatske**, s tako isturene tribine kakva je naslovna stranica **Vijenca**, Matičina glasnika, i u liku moralno tako besprijekorne osobe kao što je **Vlado Gotovac**, to je moglo iznenaditi čak i solidne realiste. Balast bezrazložnog optimizma prvo je čega se mora osloboditi onaj tko želi kritički promišljati hrvatsku intelektualnost.

Prokazivanje zavjere samozadovoljstva, tako je naime naslovljen Gotovčev tekst, naizgled je polemika autora s nečim što

on drži Zapadom, nervozna i prepatetična optužba na račun zapadne nezainteresiranosti za našu hrvatsku sudbinu, jedan od onih jogunastih ispada kojima nevoljeni i zanemareni nadoknađuju svoju stvarnu nemoć i konkretni neuspjeh. Ipak, ovom hrvatskom razočaranju Zapadom, inače omiljenoj temi nacionalnih mislilaca, **Gotovac** je ovoga puta dao neki sistem. I to veoma ambiciozan. Dodijelio je napokon Hrvatskoj njezino navlastito mjesto i jasno definiranu ulogu u svjetskoj povijesti. S jedne strane epohalni slom komunističkog totalitarizma, s druge pak slom jugoslavenstva odredili su, prema Gotovcu, osobit položaj Hrvatske danas u svijetu. A taj svijet, zapravo Zapad, reagirao je na pojavu Hrvatske zbuñeno, u svakom slučaju nespremno i nije prepoznao njenu jedinstvenost. Štoviše, hrvatski je slučaj postao onima sa Zapada pravi izazov kojemu oni nisu dorasli i koji nikako ne razumiju. *»Nastaje bilo čime ušutkati taj nepoznati govor - na primjer tvrdnjom da je to samo patetika provincije, neumjerena beznačajnost, nesmotreno, zapravo neodgovorno lutanje ozbiljnim trenutkom povijesti ...«*

Zapad, u Gotovčevoj interpretaciji, nikako ne može prihvatiti Hrvatsku jer ne pristaje ni na kakvu novost, jer se površno drži tek onog poznatog u tradiciji i ziheraški odbija prihvatiti neizvjesnost mijena s Istoka. Slučaj Hrvatske je međutim nešto posebno, on

»prokazuje tu zavjeru samozadovoljstva, tu mentalnu dovršenost povijesti, koja je moguća jedino kao kretanje s izborom, sa ciljem, kao idealizam novog koji je uvijek pustolovina.«

Hrvatska dakle, za Gotovca, objavljuje svijetu neku povijesnu novost. Tromi, dekadentni, u svom povijesnom razvoju dovršeni Zapad, ne prepoznaje tu novost. Stoji bespomoćno pred njom kao pred Sfinginom zagonetkom. Da li međutim, tu novost koja ponovno pokreće na Zapadu zaustavljen povijesni razvoj prepoznaje sam **Gotovac**? Ne, nigdje u tekstu nije nam rečeno što je zapravo taj svjetski novum *made in Croatia*, u čemu se sastoji ta hrvatska osobitost koju nema nitko drugi na svijetu i pred izazovom koje, evo, ustuknuo je sav moćni Zapad. **Gotovac** sam ne imenuje tu veliku svjetskopovijesnu novinu Hrvatske i ničime ne upućuje na neki njezin

mogući konkretni sadržaj. To je naime tako, zato što on, **Vlado Gotovac**, to tako osjeća i o tomu svjedoči dubinom svoje vjere i autentičnošću svoga iskustva. »Autor je govornik iskustva i njegov redaktor,« reći će **Gotovac** o samome sebi, »što pretpostavlja najveću autentičnost.« Dakle, premda nam nije rečeno što je to hrvatski slučaj donio novoga na svjetskopovijesnu scenu, valja nam vjerovati da je to tako jer nam to jamči **Vlado Gotovac**. Da je pak njegovo svjedočanstvo pouzdano, jamči nam njegovo iskustvo, a da je to iskustvo autentično, jamči nam ponovno sam **Gotovac**. Tautološki karakter te "argumentacije" otkriva semantičku prazninu priče o svjetskopovijesnoj ekskluzivnosti hrvatskoga slučaja. Riječ je o "istini" koja ne potrebuje nikakva dokazivanja ni zbiljske potvrde, čija se evidencija uspostavlja isključivo vjerovanjem u nju. Adresat Gotovčeva teksta napokon uopće i nije onaj imaginarni zastupnik ignorantskog zapadnog stava prema Hrvatskoj. Naprotiv, tekst koji se unaprijed odriče svakog racionalnog diskursa, svakog napora logične argumentacije, tekst u potpunosti sročan u monološkom tonu objave, nije ništa drugo do patetična propovijed koju **Vlado Gotovac** s presvetog oltara domovine upućuje sasvim odabranoj publici - zajednici onih koji vjeruju u nacionalnu stvar i to apriorno, dakle bezuvjetno i bez ostatka. Sva Gotovčeva samoproglášena autentičnost počiva na vjeri da kroz usta nacionalnog mudraca progovara sama nacionalna stvar u njezinoj samo nama dostupnoj ekskluzivnosti (*cosa nostra*). Istina Gotovčeva, istina njegovih misli i nije ništa drugo nego povratni efekt te vjere same. Pokretački motiv tog teksta uostalom i nije potreba da se u mračnu hrvatsku stvarnost unese nešto svjetla. Svu svoju svrhu taj Gotovčev tekst nalazi tek u halucinacijskom ispunjenju želje vjerničke publike. Namjesto konkretnog sučeljavanja s kritikom koju Zapad upućuje Hrvatskoj, sa svim onim prigovorima zbog kršenja ljudskih prava, onemogućavanja slobode tiska, politike prema susjednim državama, namjesto odgovorne kontraargumentacije, nudi se uživanje u prkosnoj pozi samoproglášene superiornosti - kao iluzorna kompenzacija stvarne hrvatske bijede i hrvatskog besmisla. A da je upravo strah od priznanja tog besmisla, priznanja koje bi bilo ravno proglašenu bankrota kompletnog nacionalnog poduhvata, onaj pravi pokretački motiv Gotovčeva propovijedanja pokazuju najbolje ove njegove riječi: »Ne mogu, nikako ne mogu pristati na to, da je užas hrvatskog slučaja uzaludna krvava provincijska epizoda, besmisleni eksces na rubu sna zadovoljnog svijeta blagostanja. Ja osjećam, vjerujem i nalazim više od toga u ovoj nesreći mog naroda: između

Vukovara i Dubrovnika Bog je nešto zamislio.»

Ali da to što nam se dogodilo još uvijek nije spomenuta uzaludna krvava provincijska epizoda potrebna je potvrda jača od samoprizvane autentičnosti Gotovčeva osjećaja i snage njegove vjere. Uostalom, treba li iskrenijeg priznanja debakla od tvrdnje da nas još samo Bog može spasiti samoskrivljenog besmisla.

Vratimo se ipak dekadentnom Zapadu. Njegov kobni manjak u odnosu na Hrvatsku i na svjetsku povijest uopće **Gotovac** vidi u njegovu pragmatizmu. Zapad u stvari i ne nudi ništa više od dinamike »gigantskog pragmatizma gospodarsko-tehnoloških mijena«, Zapad je upravo zbog tog svog pragmatizma slijep za hrvatsku osobitost jer: »... Pragmatična pojedinost je svjetski bezlična, unutarne besciljna - njezin slučaj svodi se na iskopčavanje i ukopčavanje u dinamici funkcionalnih relacija.« Ali što je uostalom taj pragmatizam o kojem govori **Gotovac**, ako ne jedna od osnovnih značajki modernog kapitalizma, globalnog sistema proizvodnje koji je upravo sama bit Zapada i bez kojeg nije zamisliva ni jedna zapadna osobitost uključujući i demokraciju. Jer upravo je kapital to što uzrokuje moderne gospodarsko-tehnološke mijene, upravo je on to što je svjetski bezlično kao što je beskonačno umnažanje profita po sebi besciljno. Oспорavati zapadni pragmatizam ne znači ništa drugo nego dovesti u pitanje samu bit kapitalizma. I nikakvom se sladunjavom patetikom ne da prikriti taj temeljni nesporazum. **Gotovac** vidi osobitost Hrvatske, njezin tako glasno zazivani novum u odnosu na ostatak svijeta, njezin iskustveni višak, upravo u odmaku od suvremenog kapitalizma Zapada. On bi htio kapitalizam bez kapitalizma, neko društvo, ili bolje, zajednicu, pošteđenu onih antagonizama koje sobom nužno nosi suvremeno kapitalističko društvo. On snatri o Hrvatskoj kao zajednici autentičnih individua, u svojoj pojedinačnosti neposredno, organski spojenih sa svijetom - pa onda u komičnom napadu narcizma takvo iskustvo, kao najveću autentičnost, pripisuje samome sebi. Naprotiv, užasava se pragmatičnog svijeta Zapada, njegova otuđenog građanskog društva u kojem su odnosi između individua, kao i odnosi individua prema državi određeni potpuno prazno i formalno, u do kraja provedenoj apstrakciji od Gotovcu toliko milih konkretnosti i osobitosti, pa tako i od one njemu očigledno najvažnije, etničke pripadnosti naime.

Ovaj Gotovčev nesporazum sa Zapadom upućuje na dublji poremećaj u kompleksu onoga što on naziva hrvatskim slučajem. On nas tjera da postavimo ključno pitanje: što je zapravo bio osnovni

motiv hrvatske državotvornosti? Čini se naime da žudnja za demokracijom to nije bila. Štoviše, ambicija da se probije okvir zadan zapadnim kapitalizmom, da se preskoči horizont povijesno ostvarenog ima svoje izvorište nesumnjivo u revolucionarno-utopijskim porivima. A time otvoreno iznosi na vidjelo prije kontinuitet, no prekid s jugoslavenskim komunizmom. Nismo li naime jednom već bili bjelosvjetska posebnost, nismo li jednom već živjeli u sistemu kakvog nitko na svijetu nije imao, uvjeravajući sebe i druge u apsolutni novum naše pojave? Bilo je to u vrijeme kad smo bježali od zlog Istoka istodobno se ne približavajući trulom Zapadu. Eto kako se jugonostalgija može otkriti na, za naivne, sasvim neočekivanim mjestima.

S druge strane, Gotovčevo prokazivanje dekadentnog Zapada i istodobno prizivanje hrvatske ekskluzivnosti u svjetskopovijesnim razmjerima mora nužno uzrokovati temeljito prevrednovanje nekih od najvažnijih pojmova unutar hrvatske nacionalne ideologije - pojmova Istoka i Zapada. Tko Gotovca uzme ozbiljno, morat će nanovo povlačiti granicu između Istoka i Zapada, granicu oko koje se oduvijek kristalizirao hrvatski identitet. I to, da ne bude zabune, zapadnije no što smo je običavali zamišljati. Ne slijedi li u ovome Gotovčeva misao odveć revno trend hrvatske državne politike, mogao bi se zapitati kakav zlobnik. Doista, Gotovčev neprikriveni afinitet za ideju odabranog naroda koji u svojoj ekskluzivnosti ima ispuniti neku svjetskopovijesnu misiju - jedinstveni i neodoljivi poljubac hrvatskog princa jedini je, prema Gotovcu, u stanju probuditi na Zapadu zadrijemalu povijest - ali ujedno i nebeskog naroda, naroda čiju tragičnu ovozemaljsku izgubljenost naknadno osmišljava milostivi Bog, nedvosmisleno upućuje na veoma opasne srodnosti. Bilo kako bilo, s Gotovčevim **Prokazivanjem zavjere samozadovoljstva** još smo korak dalje od ideje zapadne demokracije ali zato dva koraka bliže onom mentalnom sklopu unutar kojeg divljaju sumanutosti raznih **Milića od Mačvi**.

*Aralica
shrvan
emocijama*

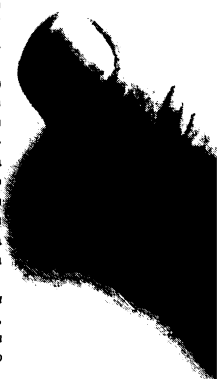
"HIS MASTER'S VOICE"

Velike prirodne katastrofe ali i ljudske tragedije često ostavljaju za sobom jednu osobitu vrstu spomenika - svjedočanstva o samom trenutku propasti, o momentu u kojem se zaustavio život, u kojem je, kako se to kaže, stalo vrijeme. Bilo da je riječ o samrtnom grču praživotinje okamenjenom u fosilu ili pak o onim kazaljka na satu zaustavljenim u trenutku sverazornog potresa, takav dokument uvijek iznova djeluje fascinantno jer predstavlja neku vrstu sažetka tragedije, njen simbolički prikaz, takoreći njen govor, onaj znak u kojem nam se tragična sudbina obraća vječno aktualnom prijetecom opomenom.

Kada ćemo jednoga dana tražiti sličan dokument o tragediji koja je u ovim vremenima rata i rasula snašla hrvatsku intelektualnost, dakle neku vrstu svjedočanstva o trenutku u kojem se zaustavila hrvatska pamet, kakva god da je bila, i koliko god je bilo, ne bismo smjeli zaboraviti jedan kratak tekst objavljen prije otprilike godinu dana u *Slobodnoj Dalmaciji*. Uokvireno na sredini stranice, pod naslovom *Aralica shrvan emocijama*, stajalo je ovo:

»U danima ovoga rata, stjecajem okolnosti i ljubaznošću gospodina predsjednika, došao sam u njegovu blizinu. U trenucima kada je Zadar proživljavao teške, tragične dane imao

sam kontakte i s njim i s vodećim ljudima iz naše sredine. Često sam bio pitan da li smo zaboravljeni, da li predsjednik misli na nas, kada će ovo završiti, je li s nama kraj?

I u tim trenucima prirodne, ljudske klonulosti uvijek sam govorio da, što se moga uvida tiče u predsjednikovo mišljenje, njemu je prioritetna misao Zadar. Pred petnaestak dana za jednim ručkom u šali mi je rekao: "Hoćete li ići na otvorenje Masleničkog mosta?" Ja sam odgovorio: "Ako mi to ostvarite, dajem vam sve ručkove!" Pred kojih tjedan dana, jedne kasne večeri, pri završetku ugodnog razgovora, a s njim je razgovor doista uvijek ugodan, ponovno mi je rekao: "Hoćete li sa mnom na Maslenički most?" Rekao sam: "Imate li političko pokriće?" "Imam ga," odgovorio je. "Onda idem! Nema mi ništa radosnije nego ovaj(Vidljivo shrvan emocijama, Aralica nije mogao dalje nastaviti svoju priču u Skupštini općine Zadar)«

Sve potrebno za jednu grotesku čini se da je ovdje: monolog neinteligentne dvorske lude prerusene u intelektualca-savjetnika, grandezza Pirove pobjede u pozadini, zagonetna tajnovitost tople muške intime iz koje namiguju povijesne odluke i ono najbitnije što scenu čini kako izuzetnom tako ujedno i tipičnom - emocija sama, eruptivna i neobuzdana poput divlje prirode, čista i iskrena kao ona Gotovčeva najautentičnija autentičnost, oceanski duboka i nepre-

gledna, emocija tako silna da se naprosto prelijeva preko svih postojećih rubova potapajući sve pod sobom i rastapajući sve pred sobom, dakle i svaku misao, a naposljetku i sam jezik.

Činjenica da ovaj dokument u kojem želimo vidjeti sažet simbolički prikaz tragičnog skončanja hrvatske pameti ostavlja prije svega komičan dojam ne bi nas trebala unaprijed zbuniti. Komičnost, kako smo naučili u Hegela, jest ovo: pokazati čovjeka ili stvar kako se u svome šepurenju raspadaju u samima sebi. Čovjek koji se u ovom našem slučaju raspao jest hrvatski inelektualac kao takav, ovdje tek slučajno zatečen u liku **Ivana Aralice**, a komponente na koje se raspao jesu: prazno mjesto intelekta i kao nadomjestak ovoj ispraznosti, gestualna punina hipertrofiranog osjećaja. Stvar pak koja se u Araličinoj priči raspala jest implicitno sveprisutna nacionalna stvar, a njeni sastavni dijelovi na koje

se raspala jesu: laž uzvišenog povijesnog trenutka i istina posve prizemnih društvenih odnosa koji tu laž podupiru. Iza herojskog lika mudraca duboko zamišljenog nad otvorenim kartama nacionalne sudbine jasno se ukazuje naličje bespomoćnog cmizdravca, okovanog odnosima ovisnosti o autoritetu koji u euforičnom zanosu ne samo da više ne prikriva svoju servilnost, nego u stilu patološkog egzibicionizma lascivno ističe svoju nasladu u pokoravanju. Da pritom stradava i sam govor, kao što se zbiva u Araličinom slučaju, stvar je nužnosti koja proizilazi iz same logike jezika. Nije **Aralica** zašutio, nije on prekinuo svoj monolog zato što su ga, jadnog, shrvale silne emocije, nego se sam jezik ugasio, dokinuo samoga sebe, kad je u Araličinoj porabi prestao izražavati bilo što drugo osim

neposredne okolnosti autoritarnog odnosa. A taj odnos, odnos je zaljubljenosti u vođu, to jest u ono što on kao *Ja-ideal* otjelovljuje - neprikosnovenu nacionalnu stvar. Takav odnos u svojoj psihodinamičkoj regresiji jest po sebi stanje infantilne bespomoćnosti. A ono više ne treba jezik, jer nijemo strahopoštovanje izražava stanje ovisnosti bolje od bilo koje riječi. Araličin manifestni stupor u svom je latentnom smislu tek prikaz samog akta podavanja. Značajne komponente homoseksualnog libida prethodno konotirane u inscenacijama ekskluzivne muške intimnosti napokon, u napadu nemoći, nalaze svoje zamjensko zadovoljenje. Strašni društveni tabu ponovno je lukavo izigran. Nježna prisnost, najdublje međusobno uživljavanje, toplina najintimnijih zajedničkih trenutaka, sve to i još mnogo štošta nigdje ne djeluje tako nevino kao kad se uživljuje u samoprijegornom radu na navlastito muškoj, nacionalnoj stvari. Koju, uostalom, u velikoj mjeri tek i omogućuje.

A ona silna emocija koja u liku najdublje ljudske tronutosti vabi na suosjećanje, tek je simptom patologije autoritarnog društva u kojem ima sasvim određenu funkciju. Sugerirajući naime da postoji neka emocionalna meta-pozicija, neko predracionalno stanje zajedništva u kojem je moguća

neposredna predjezična komunikacija, ovaj nabrekli osjećaj vrši ujedno ulogu društvene cenzure. On zaokružuje neko područje unutar kojeg ne važe zakoni mišljenja i koje je apriorno izuzeto od svake racionalne društvene kritike. Čovjek dakle u ovom konkretnom slučaju ili osjeća kao **Aralica**, te se zajedno s njim nijemo prepušta strahopoštovanju pred predsjedničkom veličinom i udivljenju njegovim povijesnim odlukama i pobjedama, ili pak ne dijeli taj osjećaj, traži racionalno obrazloženje, postavlja pitanja o svrsishodnosti političkih odluka i akcija, ukratko, ponaša se kao zreli, autonomni član društva, odgovoran za vlastite postupke, ali i za društvo u cjelini. U ovom potonjem slučaju pojedinac će se međutim izložiti opasnosti od ekskomunikacije. Jer područje velikog osjećaja konstitutivno je za identitet. Prema tom iracionalnom modelu ustrojeno je i samo hrvatstvo. Ono nije ništa drugo nego jedna takva stvar osjećanja, ili bolje, stvar sudjelovanja u zajedničkom osjećanju. Svakomu se u svakom trenutku može međutim dogoditi da ne bude na pravom mjestu i u pravom trenutku shrvan pravim osjećajem i da na temelju jednog takvog propusta ispadne iz zajednice pravih ljudi te postane krivi čovjek na krivom mjestu.

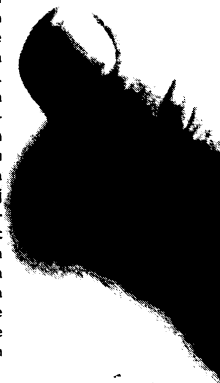
U tom smislu slučaj najdubljeg ganuća predsjednikova savjetnika s punim se pravom može proglasiti paradigmatičnim i to prije za intelektualnu, nego za političku scenu Hrvatske. Pristajanje na iracionalnost u društvenoj komunikaciji, štoviše, njeno bestidno egzerciranje na javnoj sceni, nije uopće poseban grijeh **Ivana Aralice**, ni njegova ekskluzivna glupost. To je opće mjesto hrvatske intelektualnosti, njen sveprisutni sindrom koji se uvijek iznova može pronaći i kod najsuptilnijih njenih predstavnika, i u njenim najprofinjelijim manifestacijama. Taj silni oceanski osjećaj koji polaže pravo na sve, a ne daje ništa, to veliko hrvatsko srce koje je uvijek spremno svojim lupetanjem zagušiti svaku riječ, a s njom i svaku misao, najveći je žandar hrvatskog duha - najbolji čuvar okamenjene autoritarnosti hrvatske kulture. On nadgleda sve njene inicijacijske rituale, pravovremeno odstranjuje sve što sluti na samostalnost i slobodu, nacionalnim veličinama koje sâm po vlastitom diskrecionom pravu ustoličuje

osigurava vječitu nedodirljivost i brine se da, veselja radi, na nacionalni Parnas uvijek zasjedne pokoja kapitalna budala. Da nema tog silnog osjećaja strašni bi propuh odavno otpuhao iz hrvatske kulture mnoge papirnate velikane i rastjerao kužni zadah hrvatskog jala, gluposti i samoskrivljene nesreće.

Da je taj veliki osjećaj sveprisutan, štoviše, da vjerojatno nikada nije tako kobno kao danas pritisnuo naše smrtničke sudbine, samo u svrhu te jednostavne ali važne spoznaje zaslužuje maslenički stupor **Ivana Aralice** odliku izuzetnog povijesnog dokumenta. Ne dakako **Aralice** radi. Jer njega je shrvalo tek nama za primjer i nama za pouku.

"A u pizdu materinu," mrmljao je poluglasno čovjek u tramvaju duboko uzdišući pri svakoj psovci. Nakon stanovita vremena suputnicima to dozlogrdi te jedan od njih priupita neznanca: "Dobro koji vam je davo čovječe, što psujete neprestano?" - "Kćer mi se sutra udaje za Hercegovca." - Nato će cijeli tramvaj s dubokim uzdahom: "A u pizdu materinu!"

➤ Ovo je tek jedan od mnogih viceva i anegdota o Hercegovcima koji se danas masovno kolportiraju Zagrebom. U njima je ovaj tip Hrvata, i to Hrvata u jakom, štoviše, u najjačem smislu, predmet nemilosrdne poruge. To ruženje međutim, ruženje je sa sistemom. Osobine zbog kojih je Hercegovac izvrgnut ruglu brižljivo su odabrane i nepogrešivo se sklapaju u fantom sliku apsolutnog negativca. Na meti je najprije uljez. Hercegovac je to od rođenja. Već tada mu naime pod jastuk stavljaju plan grada Zagreba, tog ekskluzivnog cilja svih njegovih budućih životnih težnji, mjesta koje on, da bi ispunio svoje životno poslanje ima osvojiti i kojim mora u potpunosti zavladatai. Ali on, taj uljez, ostaje u očima velegrađana nepopravljivi primitivac, nedoučeni provincijalac koji na tamna odijela s kravatom navlači bijele čarapice pretvarajući sebe u pripadnika plemena *white socks*, kako ga prekrštava metropolski sleng. Svojoj odioznosti ne zna, ovaj slaboumnik, doskočiti drugačije no da u džepu drži magnet - kako bi usprkos svemu bio privlačan, barem tako nam pripovijeda vic. No, daleko od toga da je naš Hercegovac tek bezazlena provincijalna budala. Naprotiv, u vicevima se često poantira njegova brutalnost. Što je prvo što će učiniti Hercegovac nakon

prometne nesreće koju je prouzročio svojim BMWeom? Zaklopit će mobitel.

Postoji međutim još nešto što je i pored tog portreta brutalnog, primitivnog i blesavog uljeza iz Hercegovine svim tim vicevima zajedničko. To je mehanizam njihove tvorbe, šovinistička logika koja ih sve zajedno proizvodi. Svi se ti vicevi i anegdote odvijaju naime po istom fantazmatskom scenariju. Iz korpusa hrvatskog građanstva istiskuje se jedna grupa ljudi na koju se projiciraju društvene negativnosti i koja tako demonizirana postaje simbolički simptom-uzročnik sveukupne društvene nesreće. Zato je naivan svatko tko vjeruje da vicevi o Hercegovcima govore nešto realno o samim Hercegovcima. Odnosno, s njihovim stvarnim osobinama imaju oni taman onoliko zajedničkoga koliko je i onaj prljavi, egoistični, grabežljivi zelenaš iz antisemitskih viceva imao zajedničkog sa stvarnim Židovima. U tom smislu, koliko god to paradoksalno zvuči, može se reći da su danas u tim vicevima upravo Hercegovci žrtve hrvatskog antisemitizma, žrtve upravo onog političkog projekta na čijem ostvarenju su stekli svoju besmrtnu prvoboračku slavu, projekta etnički čiste hrvatske državnosti. Jer Hercegovac se danas odbacuje upravo po onom istom rasističkom ključu koji ga je svojedobno doveo na tron te hrvatske državnosti. On, koji je bio ispred svih na junačkom

domovinskom zadatku protjerivanja srpskih došljaka, uljeza, tih opančara i šiljoglavaca, on koji je najdublje zasijecao kad je trebalo sa zdravog, europskog, katoličkog, tisućljetnog hrvatstva odstraniti strano tijelo balkanskog primitivizma oličeno u srpskoj manjini u Hrvatskoj, našao se u ulozi svoje žrtve. Njegova tragedija, koju je u realnom smislu dovršio bosanskohercegovački rat svih protiv sviju, simbolički je ipak kulminirala onim nedvosmislenim prijedlogom za razmjenu koji se svojedobno mogao pročitati s nekog hrvatskog zida: vratite nam naše Srbe, evo vam natrag vaši Hercegovci. Na mjesto isključenog Srbina, oko čije se demonizacije svojedobno iskristalizirao hrvatski identitet, stupio je Hercegovac, i to kao nositelj istih odioznih osobina. Stoga ovdje nije riječ tek o ironiji sudbine, kao što ni u vicevima o Hercegovcima nije riječ o samim Hercegovcima.

Riječ je o logici same stvari, o unutarnjoj nužnosti pokrenutih društvenih procesa. Ništa bolje ne svjedoči o tomu od onog na početku citiranog vica.

Ondje, naizgled glavni lik u tim vicevima, sam Hercegovac, zapravo uopće i ne izlazi na scenu. Nimalo slučajno. Jer u svim tim vicevima i anegdotama Hercegovac i nije ništa drugo do jedna pomoćna konstrukcija, neka vrsta provizorne skele podignute oko stvarne građevine. Sva sirovost, primitivizam, grubijanstvo Hercegovca, sva njegova provincijalna glupost i nezgrapnost, opskurnost ovog uljeza, služi samo jednoj svrsi - proizvođenju iluzije da je pozicija s koje se pripovijeda vic mjesto neupitne profinjenosti, velegradske prosvijećenosti, samosvjesne građanske moralnosti, visoke kulture i urbanih manira.

Na primjeru gore navedenog vica pokazuje se kako je lako raspršiti ovu iluziju. Dovoljno je samo postaviti pitanje: je li ona fina zagrebačka cura čiju udaju za Hercegovca oplakuje javno, zajedno s čitavim tramvajem sugrađana njezin otac, je li dakle ta cura uopće zaslužila išta bolje od onog sirovog provincijalnog primitivca? I što je ona drugo nego i sama jedan proizvod one iste hrvatske malograđanske ideologije koja je na vlast dovela tog omraženog Hercegovca; ideologije koja je njoj unaprijed namijenila sasvim određenu sudbinu: da slini po raspelu, rađa Hrvate i bude kuš. A ako joj kojim slučajem uspije probiti se na javnu scenu, onda će na njoj odigrati već unaprijed pripremljene uloge. Ili će nastupiti kao glasnogovornik muških želja, od onih političkih do onih intimnih, ili će kao dekorativni privjesak muške moći odšutjeti kompletni nastup. Ili dakle, da se poslužimo paralelom iz životinjskog carstva, kao kreštavi papagaj, ili kao paradna kobila. A kad bi se ta naša cura i uzjogunila, znamo što bi je čekalo. Nisu malo šminke potrošile zagrebačke dame na prekrivanje masnih šljiva pod očima.

I što bi htio onaj otac iz vica? Bolje partije od Hercegovca svojoj kćeri ionako neće naći. Ali ne psuje on zbog gorke sudbine svoje kćeri, nego zbog vlastita poniženja i nemoći.

Vic se naime poigrava slikama koje su duboko ukorijenjene u našem iskustvu svijeta. On otvoreno zaziva fantazije gotovo mitske težine. Jednoj grupi ljudi strani uljez otima ono najvrednije čime ona raspolaže - predmet najvećeg uživanja i ujedno zalag reproduktivne sposobnosti grupe, oboje predstavljeno u djevici čiju otimačinu grupa nemoćno promatra. Vic je dakle scena najvećeg mogućeg poniženja grupe, poniženja koje u našem slučaju primitivni Hercegovac nanosi uljuđenom zagrebačkom građanstvu. Reakcija te grupe na ovo poniženje jest prije svega bespomoćna fascinacija, a sam vic mazohistički je prikaz njezine vlastite kastracije. Upravo je taj jadni zagrebački malograđanski mlakonja onaj koji u ovoj priči najviše uživa - u poniženju koje mu nanosi vitalni i potentni hercegovački grubijan.

Ali, već smo pokazali da je predmet otimačine u svojoj biti oduvijek već bio predodređen za tu svrhu, da su ona fina zagrebačka cura i sirovi hercegovački provincijalac upravo idealan par. No jednako je jasno i to, da otac i njegovo tramvajsko društvo oplakuju gubitak nečega što nikada nisu posjedovali - samosvijest građanske individualnosti koja se slobodno realizira na intimnom, socijalnom i političkom planu i koja je u svojoj navlastitoj urbanosti jedina prava suprotnost provincijalnom balkanskom primitivizmu predočenom u Hercegovcu iz vica. Kćerima te građanske samosvijesti, dakle zakonitim kćerima građanske, a time i ženske emancipacije ovog našeg stoljeća, ženama oslobođenim stega patrijarhalnog morala i obveza spram nacije odnosno države, tim više međutim svjesnima socijalnog i političkog značaja svoga spola, tim se ženama nešto takvo kao što je Hercegovac iz vica nikako ne može dogoditi. One s njim mogu voditi samo rat, nikada ljubav.

S finom zagrebačkom curom stvar stoji sasvim drugačije. Ona Hercegovca odabire jer je oduvijek živjela s njim, jer je on, odnosno ono što on reprezentira, dio njezina najintimnijeg životnog iskustva. Sav onaj primitivizam, nasilnost, zatucanost, grabežljivost, sve ono dakle što je u vicevima projicirano u uljeza iz Hercegovine, nije ništa drugo do naličje njezine zagrebačke obiteljske idile, šljajerom hipokrizije prekrivena ugnjetačka stvarnost njezina kršćanskog morala, sirovi svakidašnji sadržaj fiktivne finoće njezinog velegradskog odgoja. Zato je Hercegovac samo u vicu došljak. U svojoj biti i u našoj stvarnosti on je oduvijek bio rođeni, premda nepriznati Zagrepčanin. Nije Hercegovac dakle nikakav musavi rabijatni deran iz provincije, on je originalni fačuk naše metropole. Njegovo je rodno mjesto, da upotrebimo teške Matoševe riječi o Zagrebu i Zagrepčanima, "očajna

nemoć polugrada, polukulture, poludruštva, koje se u nekim svojim pojavama zove *polusvijet*". Sva zla pripisana u vicevima njemu i smještena podrijetlom u daleku Hercegovinu, autentična su zla glavnoga grada. Tu istinu uostalom ništa tako dobro ne iznosi na vidjelo kao sam citirani vic. Upravo su Zagrepčani ti koji u njemu psuju ko kočijaši!

Vicevi o Hercegovcima proizvod su hrvatskog malograđanina. Oni predstavljaju njegov neuspjeli pokušaj da se izdigne iznad društvenih, kulturnih i političkih prilika koje ga uvijek iznova sakate i ponižavaju. Oni su izraz njegove nemoći da ovlada silama koje je sam prizvao i sam doveo na vlast da bi odmah potom postao njihova jeftina igračka, predmet njihova izživljavanja. U njima on živi svoj fiktivni bolji život, dopuštajući, u dubokom samosažaljenju, da mu se otima i ono što nikada nije uspio izgraditi u sebi - svoj građanski identitet. U njima ovaj sitni zlobni šovinst, ovaj oportunist iz strasti, ovaj vječiti nesretnik i polutan na trenutak umišlja sebi da je nešto drugo, da bi upravo u toj fantaziji potvrdio svoju nesposobnost da to drugo, bolje, stvarno i postane.

Zato, kada ih čujete kako se Hercegovcima smiju, znajte, sebi se smiju.

book - an interface medium

Djelatnici vs. najamni radnici

Prije nego se naizgled sretno okončan štrajk srednjoškolskih nastavnika izgubi u slijedu novih zbivanja, valjalo bi podsjetiti na nekoliko značajki tog događaja koje zaslužuju posebnu pozornost. Da u tom štrajku ima nešto što je više od samog štrajka, osjetili su gotovo svi, ako ni zbog čega drugoga, onda zbog silne medijske halabuke koja ga je pratila. Sigurno je, međutim, da pokušaj jedne, u hrvatskom društvu socijalno nipošto najugroženije skupine ljudi, da popravi svoj teški položaj zakonski dopuštenim sredstvom, štrajkom, sam po sebi nije dovoljan za senzaciju. Puka činjenica da su to nastavnici, a ne na primjer strojovođe ili neki drugi, također nije odlučujući moment. Senzacionalnost štrajka jednoznačno potječe od načina na koji je društvo reagiralo na ovaj izazov. Razdražljivost države i njezinih medijskih glasnogovornika, njezina nervozna, gotovo panična reakcija, lakoća kojom se posegnulo za prijetnjama i teškim optužbama, ukazuju da je dirnuto u živac koji koordinira daleko važnije društvene funkcije nego što je ravnoteža proračuna. Štrajk naime, recimo to odmah, nije primarno ugrozio proračun, nego upravo ideologijsku konstrukciju na kojoj počiva današnje hrvatsko društvo. Stoga je agresivna reakcija i te kako primjerena značaju realno ugrožene stvari.

Primjer koji najbolje potvrđuje rečeno odnos je predsjednika Vlade **Nikice Valentića** prema tom štrajku. Otpor zahtjevima srednjoškolskih nastavnika on je pružio na dva fronta. S jedne strane **Valentić** eksplicitno brani državni proračun, a s time stabilnost nacionalne valute, odnosno, također, kako kaže, "*stabilnost ove države u trenutku u kojem se nalazimo*", dakle on naizgled brani interes cjeline

pred sebičnim, partikularnim zahtjevom. Da bi uspješno obavio tu realnu obrambenu zadaću, on se služi jakim frazama i na drugom, paralelnom frontu niže teške optužbe od kojih najopasnije zvuči ona u kojoj se kaže da »*pojedinici predstavnici sindikata ne žele postići rješenje, već potiču kaos i anarhiju*«. Naše razumijevanje takvih poruka uglavnom je opterećeno kobnom naivnošću. Mi smo naime skloni vjerovati da se govor o obrani proračuna odnosi na nešto stvarno i konkretno, dok je priča o silama anarhije i kaosa tek puki lingvistički fenomen - svjesna mistifikacija u funkciji efikasnije obrane. Drugim riječima, predsjednik Vlade misli ozbiljno kad obrazlaže nužnost obrane proračuna, naprotiv, on ne misli više ozbiljno kad srednjoškolske nastavnike, taj krhki i nježni sloj državnih namještenika proglašava anarhistima i kaotičarima, i to anarhije i kaosa radi. Dakle, on je kad se grudima baca pred proračun pragmatični realpolitičar, a kad prijeteći anatemizira, mistifikator, politički iluzionist, ukratko, ideolog.

A što ako je obrnuto? Ako je dakle stabilnost proračuna jedna ideološka priča par excellence, a zla difamacija nastavnika, naprotiv, potez realpolitičara sa stvarnim značenjem i konkretnim posljedicama. U tom slučaju proračun nije nikakva hrpa novca koju **Dagobert Duck (čika Baja)** hrvatske gospodarske politike na opće dobro ljubomorno čuva i štiti od nerazumnih rasipnika, nego tek rezultanta stvarnih odnosa moći među interesnim grupama, realno izražena u određenoj količini razmjenjiva društvenog dobra, u načelu uvijek podložnog promjenama, konkretno, preraspodjeli. A srednjoškolski nastavnici bili bi tako jedna grupa među grupama koja raspoloživim sredstvima, sindikalnim organiziranjem i, ako zatreba, štrajkom, u pravilu dakle normalnom procedurom, legalnim pritiskom, želi postići preraspodjelu proračuna u svoju korist, a na štetu nekoga ili nečega drugoga (na primjer preskupe državne reprezentacije, ili možebitnog tajnog financiranja bosanskohercegovačke avanture). Ali ne, sindikalni zastupnici srednjoškolskih nastavnika stvaraju kaos i anarhiju. Njima nije do rješenja problema zbog kojeg navodno štrajkaju, dakle do poboljšanja materijalnog i socijalnog statusa svoje grupe, nego do rušenja države. Oni dakle uopće i ne nasrcu na proračun, nego na društvo u cjelini, na poredak sam, oni su sila destrukcije i rasula i kao takvi najopasniji neprijatelji hrvatske države.

Da ta teška optužba ima stvarnu težinu dokazuje njezino najraširenije obrazloženje u medijima. *Štrajk nastavnika je opasan jer iznutra podriva jedinstvo domovine u odsutnom trenutku uspostave*

njezine državnosti. Sljedeći korak u zaključivanju unaprijed je programiran. Tko u vrijeme napada vanjskog neprijatelja iznutra ugrožava stabilnost države, radi za tog neprijatelja, štoviše identičan je s tim neprijateljom izvana. Srednjoškolski nastavnici dakle više ne rade za hrvatsku državu, nego su, htjeli to oni ili ne, u službi četničkih koljača. Taj opis nije iluzija nego je nužna konzekvencija logike funkcioniranja hrvatskog društva shvaćenog kao organska zajednica. Riječ je tu o onom ideološkom konstruktumu koji je svojevremeno stvorio hrvatsku državu, ali koji sada u njoj više ne ostavlja nikakav prostor za imanentni socijalni konflikt, koji uopće ne raspolaže pojmovima kojima bi izrazio društveno nužan sukob različitih interesnih grupa oko raspodjele društvenog proizvoda. Sve što unutar društva dolazi u konflikt raspada se na ono naše i na ono neprijateljsko (izvanjsko). Nešto takvo kao realno socijalno nezadovoljstvo ne može postojati dok god funkcionira mehanizam nužnog žrtvovanja za domovinu. Konkretni oblici tog društveno poželjnog žrtvovanja beskonačno su raznoliki. Kao što je poznato, za domovinu se može umrijeti, gladovati, potucati se uokolo bez igdje ičega i igdje ikog svog, ali, i to je ono što naizgled izaziva zbrku, za domovinu je poželjno bogatiti se, lagodno, čak parazitski uživati, kao i s druge strane, pljačkati i ubijati... sve to i još nebrojeno mnogo drugih domoljubnih radnji dade se podvesti pod žrtvovanje za domovinu. Ali pod jednim uvjetom. Da takva, u stvarnosti bilo koja, radnja, bude s neke instancije smatrana domougodnom, odnosno, da bude priznata kao korisna žrtva za domovinu. S te instancije unosi se u realnu zbrku idealni red. Ta instancija jest ono pravo mjesto društvene moći u Hrvatskoj danas. Biti moćan ovdje znači imati to diskreciono pravo prosudbe o mjeri hrvatstva kod pojedinaca i grupa, pravo da se s onu stranu bilo kakve racionalne verifikacije odlučuje o tomu, kada se, tko, što, i u kojoj mjeri, žrtvuje za Hrvatsku, i u skladu s tim, da li dotičnik jest ili nije član zajednice.

To je dakle točka s koje govori **Valentić**, to je, a ne proračun, onaj stabilni poredak koji on brani od izazivača kaosa i anarhije. A kaos i anarhija nastupaju kad se pojedinac ili grupa drznu da sami odrede granice svog žrtvovanja za domovinu. Te granice su pak beskonačno rastezljive. I doista, ako jedni mogu ginuti za domovinu, drugi su spremni jesti korijenje za nju, što bi onda, kao u našem slučaju, htjeli srednjoškolski nastavnici? Ovo pitanje - a to pokazuje koliko je silna koncentracija moći u arbitrarnoj instanciji - moguće je postaviti čak i iz subjektivne pozicije izobilja. Nije li to tajna zašto bestidni grabež

vrhovnika, besprimjeren u svojoj oholosti, iako posvuda već razglašen, nije ni naćeo tvrdokornu indolentnost puka?

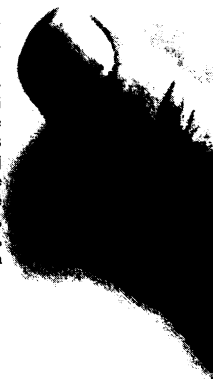
Ovdje napokon leži objašnjenje zašto je reakcija vlasti na štrajk nastavnika bila tako agresivna. Ne zato jer su nastavnici zaprijetili ravnoteži proraćuna, nego zato što su doveli u pitanje arbitrnost politićke elite u Hrvatskoj, jer su se drznuli sami postaviti granice svom ųrtvovanju i jer su ćineći to naposljetku došli u opasnu blizinu onog tabua oko kojeg se osovala hrvatska drųavotvorna ideologija, tabua u koji se dira pitanjem: *je li sve to skupa imalo smisla, je li ta hrvatska drųava uopće vrijedna svih onih za nju poloųenih ųrtava?* Tko makar i na trenutak pristane uz logiku kojom su se rukovodili nastavnici stupajući u štrajk, morat će prije ili kasnije naletjeti i na to pitanje. U tom, i samo u tom smislu, kratkotrajni je štrajk srednjoškolskih nastavnika prvi pravi politićki sukob u hrvatskoj drųavi koji nadmašuje sve što je do sada pokušala napraviti takozvana oporba koja je ostala talac hrvatstva kao golog sredstva manipulacije u rukama arogantnih vlastodųrųaca.

Ali zato je i proces javnog ulaska nastavnika u štrajk bio za njih ujedno i proces gubljenja hrvatskog drųavljanstva. Medijski pretvoreni u izdajnike spregnute s vanjskim neprijateljem oni su simbolićki ostali bez domovnice. U tom svjetlu valja sagledati posjet sindikalne delegacije **kardinalu Kuhariću**. Nije tu primarno rijeć ni o kakvoj molbi za posredovanjem između sukobljenih strana, drųave i njezinih najamnika, nastavnika. Hrvatstvo nastavnika, nevjerojatno brzo potrošeno u štrajku, jednako je tako brzo obnovljeno u prisustvu Kardinala. Rijeć je jednostavno o ponovnom krštenju, upravo u onom smislu u kojem se na temelju katolićke krštenice stjeće hrvatsko drųavljanstvo. Oni koji su agresivnom propagandom jednostavno, u liku ugrozitelja hrvatske drųave, simbolićki izgurani iz zajednice Hrvata ponovno su se obilaznim putem ispod kardinalskih skuta uvukli natrag. Taj obilazni put koji je u politićkom, ali i kulturnom i svakom drugom obliku ųivota u Hrvatskoj postao gola nuųda moųda je najbolje došao do izraųaja u izjavama **Vesne Kanizaj**, lidera nastavnićkog sindikata. U njima ona do neukusa egzercira svoju hrvatsku podobnost - nije dovoljna samo vlastita, danas sasvim benevolentna politićka legitimacija ("*...moje simpatije inaće pripadaju Stjepanu Radiću*"), nego je bilo nuųno podrobno iznijeti i podrijetlo roditelja, politićku prošlost oca, pa ćak i hipotezu o tomu kojoj bi se politićkoj opciji pokojni otac danas, da je ųiv, priklonio. Upravo u tom obilaznom putu, u svemu onomu što jedan sindikalist (zajedno sa svojim pokojnim precima)

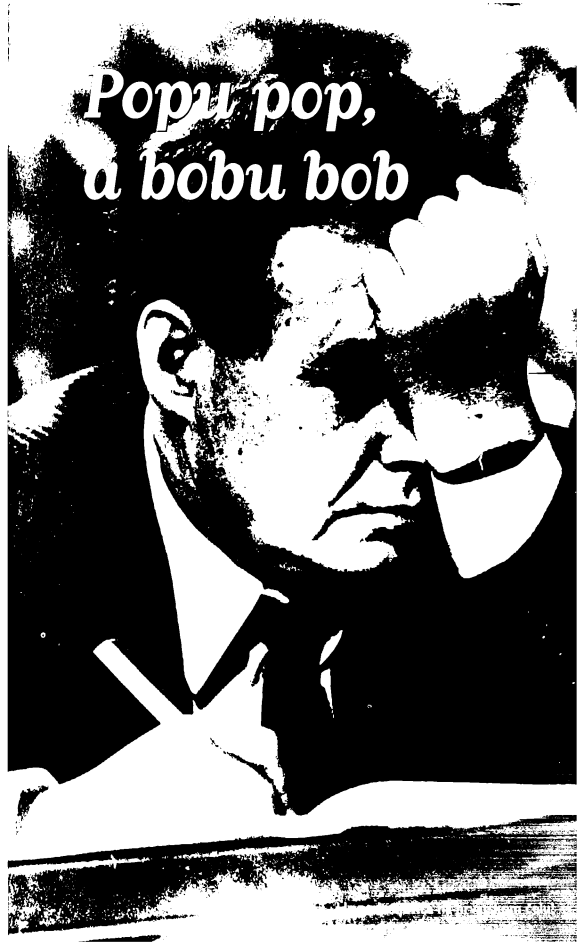
mora naknadno postati da bi smio ostati nezadovoljnim posloprimcem, mjeri se nesloboda čitavog društva. Ta obilaznica na kojoj se beskonačno kruži u dosadnom ritmu ritualnog legitimiranja predstavlja danas stvarni razmak između građanina Republike Hrvatske i demokracije.

Ali upravo ta racionalno posve suvišna ali ipak neizostavna ritualna prisila, da se uvijek iznova dokazuje pripadnost hrvatstvu, prisila oko koje se osovila hrvatska država i koja danas još uvijek čini od nje nešto više od države same - fantazmu hrvatskog identiteta - realno nije ništa drugo do sredstvo gole manipulacije i služi samo jednomu - proširenju i učvršćenju dominacije jedne političke i ideološke elite nad svim sferama društvenog života i utoliko je jedan od simptoma nadolazećeg, novog totalitarizma.

Ako je štrajk srednjoškolskih nastavnika bio za vlast otpočetak više od samog štrajka - nasrtaj na ideološki fundament hrvatske države - onda se on za štrajkače same okončao kao nešto manje od samog štrajka, manje od sasvim legitimnog konflikta posloprimca s poslodavcem. Posjet **kardinalu Kuhariću** označio je naime pristanak na propisanu igru, pad natrag u nedoraslost i ovisnost o nekom autoritetu koji uvijek na koncu, umjesto pojedinaca i interesnih grupa samih, ima izvršiti neku pravednu raspodjelu. Ono što je započelo kao štrajk najamnih radnika okončalo se kao eksces hirovitih djelatnika. I kao što je djelatnik ideologem koji u pokušaju da nominalistički raskine sa socijalističkom prošalošću, rezultira realnim kontinuitetom s njom - samoupravljач nije skončao svoj iluzorni život u najamnom radniku, nego se iščahurio u djelatnika obnavljajući isti odnos ovisnosti o neprikosvenoj i nedokučivoj političkoj moći - tako i štrajk nije bio posve normalan, zakonski uređen način regulacije društvenog života nego politički eksces, anomalija/devijacija na inače zdravom, beskonfliktnom organizmu hrvatskog društva danas.

*Popu pop,
a bobu bob*

Ima nešto dirljivo naivno u pokušajima takozvanih analitičara dnevno-političkih zbivanja, najčešće novinara, da nam na temelju aktualnog materijala pruže odgovor na pitanje što se to s nama zbiva, što nam se je zapravo dogodilo i što nas još čeka. Oni zavidnom žustrinom i nepokolebljivom upornošću neprekidno raščerupavaju klupka i razmršuju čvorove mreže u koju smo se zapleli, potežući uvijek iznova neku nit o kojoj navodno sve visi. Danas je to raskol u vladajućoj partiji, jučer su to bile kadrovske premještaljke u vrhovništvu, a sutra će to već biti licitiranje oko novog lidera oporbe. To prežvakavanje pjene dana ne mora biti ni dosadno ni neukusno, ali ono naprosto nije u stanju utažiti glad za spoznajom. Logika dnevno-političkog komentara ovisi o jednom čudnom pravilu. Onoliko koliko je uronimo u aktualnu stvarnost, toliko istisnemo iluzije iz nje. I to ne bilo koje iluzije, nego upravo one na kojoj počiva čitava ta stvarnost i koja, da bi analiza uopće funkcionirala, mora ostati nedirnuta. Stoga možemo tom logikom možda još i prepoznati lik naše nesreće, ali ne možemo izmjeriti dubinu našeg pada, ni dohvatiti dno ponora na kojem se nalazimo.

Drugačije međutim stoji stvar s radom novinara i publicista kao što je primjerice

Darko Hudelist. Njegov kut gledanja, za jedan je, ali odlučan korak odmaknut od svakidašnjeg zbivanja i to upravo onoliko koliko je nužno da se ono sagleda u dimenziji vremena, dakle u nastanku, u trajanju i prolaznosti tog zbivanja, ali opet ni predaleko, svakako ne do točke neke metapozicije, s koje se čak i ono najsudbonosnije po nas rasplinjuje u izmaglici vječnosti. Ukratko, pravo mjesto za jedan pogled iskosa. Pored toga posjeduje Hudelist autentični afinitet za dokumentarno, za citat, kao i onaj osobiti talent za neopterećeno uživiljavanje u ljude i situacije koji mu omogućuje da iz košmara stvarnosti izmami i one najneočekivanije istine. Decentno ironičan, nenametljiv u tumačenju, **Hudelist** zna lukavo s istinama. On ih hvata na mamac njihova samoljublja i pripušta onamo kamo one same najradije izlaze - na vašar ljudske taštine.

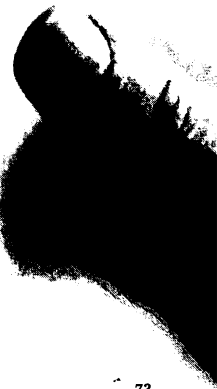
Sva vrijednost Hudelistova postupka nedavno je iznova demonstrirana u *Feralovu* feljtonu **Pet godina raspada**. Riječ je o prezentaciji dokumentarne građe iz razdoblja najžešćih sukoba u jugoslavenskom komunističkom vrhu koji su prethodili raspadu zemlje, ratu i današnjem kaosu. Ono međutim što nas ovdje najviše zanima, jest slučaj jednog od glavnih protagonista priče o rasulu, tadašnjeg predsjednika Predsjedništva CK SKJ, **Stipe Šuvara**. Znatan dio feljtona posvećen je naime upravo njemu. U podužem intervjuu sa Šuvarom **Hudelist** preispituje odlučujuća politička zbivanja iz 1989, ali ujedno daje i portret tog nekada važnog jugoslavenskog političara, a danas, kako izgleda, ponovno aktivnog hrvatskog ljevičara.

Premda feljton zdravo senzacionalistički najavljuje konačno razotkrivanje neke tajne, iznošenje dakle nečeg potpuno novog i nepoznatog, njegova vrijednost ne leži u tome. On na mjestimice dosadan način tek potvrđuje ono što smo otprije znali i što nam se tih godina otkrilo u izravnim televizijskim prijenosima - unutar potpuno okoštale birokratske ljuštore razvio se tada pred našim očima sukob ljudi od krvi i mesa, protagonista jedne političke, ali i ljudske drame, o čijem ishodu je ovisila naša sudbina. Tada su se po prvi put iz one tajnovite trmine, iz koje su se do tada na naše glave sručivale sudbonosne odluke čiji nastanak je ostajao za nas

najvećom tajnom, napokon pojavili konkretni donositelji i zastupnici tih odluka i ideja, zapravo, svi oni **Miloševići** i **Kučani**, **Čkrebići** i **Stojčevići**, **Tupurkovskiji** i **Šuvari**, razgoličeni u svojoj ljudskoj pohlepi i strahu, gluposti i đavolskoj lucidnosti, beskrupuloznosti i naivnosti, ukratko u svojoj ljudskoj golotinji. Ali nije više ta golotinja ono što bi još jednom moglo fascinirati. Ono pred čim ovaj put zastaje dah jest nečuvena bestidnost kojom se ta golotinja iznosi na vidjelo. A to možemo zahvaliti upravo **Stipi Šuvaru**. On je u intervjuu s Hudelistom izvršio neku vrstu posthumnog harakirija. Jednom već politički dotučen, on se još jednom uspravio da bi zario sebi mač do balčaka i prosuo pred nama svoja crijeva. Onaj naime kojega **Šuvar**, prepričavajući nam priču svog poraza i pada, baš nimalo ne štedi, jest upravo on sam.

U ovoj post festum danoj interpretaciji sada već gotovo davnih zbivanja **Stipe Šuvar** sebi i svojoj političkoj generaciji neće pridati nikakav subjektivitet i važnost. "Mi," reći će otvoreno, "bili smo ... *zakasnjeli prirepici Titove generacije*," otkrivajući usput da su bivša država i njezina partija funkcionirali isključivo mehanizmom karizmatškog autoriteta vodećih političara, dakle **Tita**, **Kardelja** i nekolicine ostalih. Čitava konstrukcija propale Jugoslavije, ako je točno to što je rekao **Šuvar**, njezina federativnost, njezin samoupravni socijalizam, pa čak i partijski demokratski centralizam, sve su to bile tek kulise namještene za predstavu autoritarnih vođa, da bi, nakon njihova silaska sa scene nužno postale suvišne.

U svom samoprikazu **Šuvar** sam nudi sliku o sebi kao o krivom čovjeku na krivom mjestu. Njegova naivnost u onim odlučujućim trenucima sažaljenja je vrijedna. On otvoreno priznaje kako je vjerovao **Miloševiću** i očekivao od njega da se obračuna sa srpskim nacionalizmom. I dok u svom odnosu prema Armiji **Šuvar** otkriva sve razmjere svoje prestrašenosti i samoponižavajuće snishodljivosti, dakle potpune i neupitne nemoći, na drugoj strani on valjda u napadu neke sasvim infantilne megalomanije kuje planove za uklanjanje **Miloševića**, ali i **Kučana**. On manirom raritetnog debelokožca niže pred

nama najparadoksalnija proturječja kao posve harmonične momente jedne logične priče. I dok sebe već vidi u ulozi Predsjednika Predsjedništva SFRJ, s gomilom zavidnika na putu kao jedinom preprekom, on se unaprijed miri s tim da mu kao budućem glavnom zapovjedniku moćne Armije, ista, kao po nekoj samorazumljivosti, ostaje izvan svake kontrole, priznaje ju dakle posve neproblematično kao silu izvan društva koju on ni najmanje ne namjerava sputavati u njezinoj samovolji.

Taj isti čovjek koji u jednom trenutku gotovo djetinje razdragano priča o tome kako se spremao preuzeti ulogu velikog državnika, ni ne trepnuvši pretvara svoju priču u sramnu ispovijest sitnog, k tome još neuspješnog spletkara. I nema u toj priči više nikakvih principa, ni moralnih, ni marksističkih, kao što se nigdje ni ne naslućuje neka zabrinutost za posljedice koje bi iz takvog političkog košmara mogle proizići. Čak ni sasvim prosječni osjećaj za realnost, a da ne govorimo o nekoj uvjerljivijoj pragmatiki ovdje ne dolaze do izražaja. Radnja se odvija u prostoru potpuno ispražnjenom od svega bitnoga, od svega što bi moglo odlučiti ishod ove isforsirane političke drame. U središtu je Stipe Šušar koji grozničavo miješa i ispremeće nekakve karte koje odavno više nemaju nikakva pokrića. Ipak, vrhunac pripovijesti je u onom melodramatskom zapletu oko komično proslavljenog "popu pop, a bobu bob". Šušar je naime otišao sa scene, a da mu nije uspjelo čak ni to - nazvati stvari njihovim imenom. Njegova sudbina se sažimlje u onih par riječi koje slobodno mogu stajati kao epitaf na njegovu političkom grobu: *»I ja sam ustuknuo. Pristao sam da napravim novu, 'uškopljenu' verziju.«*

No nije ovdje uopće važan jedan Stipe Šušar, taj, kako je samog sebe ocijenio, politički prirepak i uškopljenik. Važna je slika koju nam u ovoj priči daje o sebi bivša država Jugoslavija, kratko prije svoje propasti. Jedina točka o koju se tadašnja država po logici svoje konstitucije mogla uprijeti, jest bio taj CK jedine državne partije. No upravo je ta instancija bila ispražnjena od svake moći i nije bila ništa drugo nego mjesto potrošenog autoriteta i karizme, sasušena ljuska stare slave, čiju su krv i meso njezini tvorci odavno odnijeli sa sobom u grob. Granice Šušarova svijeta pak do kraja su ostale granice tog praznog univerzuma. Njegova drama je drama posljednjeg aparata bivše Jugoslavije, nesretnika koji je zadnji shvatio da u ruci drži žezlo od papira. A to što je sudbina preko dvadeset milijuna ljudi ovisila ni o čemu drugome osim o hirovima grupice sitnih spletkara koji su se dohvatili za gušu zbog nepostojećeg naslijeđa, najpoučniji je dio

tragedije. On prijeteći opominje da narodi čija sudbina na koncu ovisi samo o karakternim osobinama njegovih vođa u pravilu i nemaju nikakve šanse. Jer oni, narodi bivše Jugoslavije, i nisu imali ništa drugo osim te grupice spletkara. Nisu imali ni parlamenta, ni zakona, ni odgovorne javnosti, ni općepriznatih načela građanskog ponašanja, ukratko, oni uopće nisu imali države. A Jugoslavija, ona se raspala, jer je bila država bez građana.

Rekosmo međutim da je od ove golotinje same stvari fascinantiija Šuvarova bestidnost kojom je iznosi na vidjelo. Ima naime neke morbidne snage u toj bestidnosti, neke osobite žilavosti koja ne može potjecati ni od čega drugoga do li od nagona samoodržanja. Stoga taj egzibicionistički vitalizam toliko podsjeća na neku prirodnu silu, na neku elementarnu prirodnu pojavu. U svojoj društvenoj porabi on je upravo ona snaga koja ljude ovog našeg podneblja uvijek onda podupre i uspravi kad bi prema svim zakonima savjesti i logici osjećaja ljudske odgovornosti morali definitivno ustuknuti i pokleknuti pred stravičnim posljedicama koje je za sobom ostavila njihova glupost i neznanje. Balkan međutim ne poznaja kajanja. Zato je njegov idiotizam neiskorjenjiv. Poput neke endemske bolesti na smrt kojoj nitko ne poznaje lijeka.

Samo u tom smislu moći ćemo govoriti o neuništivom Stipi Šuvaru. Ali o njegovu povratku u politiku nećemo moći ništa reći. Jer **Stipe Šuvar** nije nikamo otišao da bi se sada mogao vratiti. On je tek malko pričekao, tek toliko da se karizme istroše i autoriteti načmu, da ponovno zavlada ona stara, dobro poznata praznina - s masom obezglavljenih, bijednih i ozlojeđenih ljudi s jedne, i grupicom sumanutih spletkara s druge strane - praznina u kojoj se čovjek ponovno nema za što pravo uhvatiti, ni za kakav zakon, ni za kakvu građansku normu, ni za savjest, ni za odgovornost; praznina u kojoj niti je on građanin niti to što ima jest neka država; praznina naposljetku u kojoj je on ostao ono što je oduvijek na ovim prostorima bio - igračka hirovite sudbine.

Kuna i jazavac

[hrvatska basna]

Basnolik nam je postao život u Republici Hrvatskoj. Čini se naime da je sudbina čitavog naroda našla svoj prikaz u sudbini dviju životinja, jedne kune i jednog jazavca.

Ali ispričajmo najprije kuninu priču. Njezin glamurozni povratak među Hrvate nije ostao bez osporavanja. Javili su se naime neki koji u uvođenju kune kao hrvatskog novca vide izravno poistovjećenje Hrvatske s ustaškim režimom. Ti kritičari niječu uglavnom bilo kakvu relevantnu pretpovijest kune kao hrvatske monete i jednoznačno je vezuju uz Pavelićevu endehaziju te time njezino značenje svode isključivo na značenje jednog fašističkog simbola.

Postoje i promicatelji, odnosno u ovom slučaju branitelji kune. Oni nasuprot kritičarima ističu navodnu ukorijenjenost kune u hrvatsku tradiciju i poantiraju neku vrstu njezine izvorne nevinosti: činjenica da se ustaški režim poslužio kunom kao tradicionalnim hrvatskim platežnim sredstvom nije dovoljna da bi kompromitirala kunu kao takvu, odnosno tradiciju samu.

Spor između kunopromicatelja i kunokritičara koncentrirao se tako na pitanje, da li kuna kao ime novca nosi ili ne nosi na sebi fašističko značenje. Tako postavljeno pitanje može međutim u publici pobuditi

iluziju da je na njega moguće jednoznačno odgovoriti, odnosno da spor može biti odlučen nekom općevažećom objektivnom istinom. U tom smislu polemika zadobija kvaziznanstveni karakter. Podsjeća na onaj poznati spor između takozvanih deskriptivista i antideskriptivista. U središtu spora je pitanje kako se imena odnose prema stvarima. Oni prvi drže da je značenje neke riječi određeno svežnjom svojstava (*cluster of properties*) koja neko ime dovode u odnos s nekom stvari. U našem slučaju kuna bi tako bila riječ čije značenje određuju svojstva kao: životinja čije krzno svojedobno služi u hrvatskim zemljama kao univerzalno sredstvo razmjene, lik s novca koji je svojedobno bio u upotrebi među Hrvatima, tradicionalno sredstvo plaćanja u Hrvata, moneta u NDH, nevina žrtva udbaškog srbo-jugo-unitarističko-četničko-komunističkog totalitarizma, hrvatski novac *par excellence*, simbol hrvatske državne i monetarne samostalnosti itd. Ovdje svojstvo kune kao monete u jednom fašističkom režimu jest tek jedno od svojstava koja određuju njezino značenje i nema nikakva razloga da to svojstvo uzmemo kao jedino ili kao predominantno. Štoviše, vjeruju kunobranitelji, to bi bilo nasilje nad stvarnošću, akt politički motiviran, otvoreni izraz neprijateljstva prema hrvatskom narodu i njegovoj samostalnoj državi.

Kunokritičari, naprotiv, zaigrali bi u tom hipotetičkom filozofskom sporu ulogu antideskriptivista. Njihova je teza da se riječ referira na neki objekt posredstvom akta prvotnog krštenja (*primal baptism*). Kunu je kao hrvatski novac okrstio **Ante Pavelić** te ona ostaje "ustaška novčana jedinica" [**Ivo Banac**] u svim mogućim svjetovima i u svim kontrafaktičkim situacijama. Nekakvo naknadno konstruiranje predustaške tradicije kune pseudoznanstveno je nadmudrivanje i ne može zasjeniti ono bitno - poistovjećenje današnje hrvatske vlasti s ustaškim režimom, a što je s obzirom na bilo koji pragmatični hrvatski interes u najmanju ruku kontraproduktivno, nanosi Hrvatskoj samo štetu te je stoga akt neprijateljski prema hrvatskom narodu i njegovoj samostalnoj državi.

Ovaj prividno znanstveni karakter spora oko kune ima samo jednu svrhu - da posluži kao imitacija demokracije, da osnaži iluziju kako se

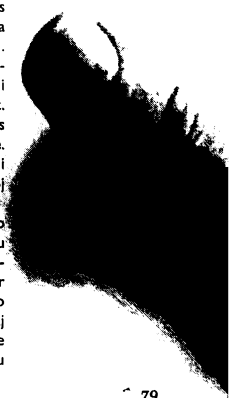

odluke u nas donose na osnovi nekakvih argumenata i nekakve logike. Prije dakle nego se zainteresirana publika dohvati dobačene joj kosti za glodanje te posegne za dodatnom argumentacijom, prije nego li se dakle udubi u proučavanje radova **Johna Stuarta Milla & Gottloba Fregea, Searla & Kripkea**, valja joj objasniti da je ono najvažnije u ovom sporu, činjenica da je njegov ishod odlučen prije nego li je spor i započeo. Dakle, da je značenjska mreža u koju se ulovila kuna određena drugim momentima, a nikako znanstvenim ili logičkim argumentima.

Naime, ključ za razrješenje zagonetke o značenju kune drži jazavac. Isti je naime sve donedavno velikodušno dopuštao jedinom zagrebačkom satiričkom kazalištu da bez naknade koristi njegovo ime kao svoje. A onda je iznenađa morao nestati. Bespomoćna jadikovka **Fadila Hadžića** zaziva nedvojbene asocijacije na slučaj kune. Poslušajmo: *»... ne vidim razloga da jednu životinju koja postoji vjerojatno dvadeset tisuća godina sada nasilno ukidamo, izbacujemo iz zoologije, iz života, činimo nepodobnom. Ako proglašavamo životinje nepodobnima, onda govorimo o mraku i zapravo nemamo nikakvo pravo govoriti o demokraciji.«*

Svi znamo što je bilo kobno za jazavca. Zli Srbin **Petar Kočić** u čijem se djelu spominje ta životinja. I nikakva izvorna nevinost jazavca kao životinje, nikakva podudarnost s (životinjskim) imenima drugih satiričkih listova i kazališta u svijetu nije ga mogla spasiti. Svojestvo - biti u naslovu djela jednog Srbina - zbrisalo je sva druga jazavčeva svojstva i definitivno odredilo njegov četnički identitet. Ona ista logika koju su kunopromičatelji s indignacijom odbacili, jazavca je došla glave. Što dolikuje kuni, ne dolikuje jazavcu. Ni među životinjama dakle u novoj hrvatskoj državi ni pravice.

Slučaj jazavca prava je istina spora oko kune. On čini svaku diskusiju oko kune, svaku argumentaciju za i protiv potpuno irrelevantnom i prokazuje svaki racionalni napor oko te argumentacije uzaludnim, odnosno njezin rezultat posve neobavezujućim. Slučaj jazavca iznosi na vidjelo ono najvažnije - da je označiteljska praksa u današnjoj Hrvatskoj u

potpunosti pod vlašću ničim obuzdane političke samovolje, što drugim riječima znači, da je kompletni hrvatski simbolički univerzum danas do kraja ideologiziran.

Zaključimo! Sama po sebi kuna niti jest niti nije ustaški simbol. Ustaštvo je njezino svojstvo jednako koliko je i četništvo svojstvo jazavca. Kuna je dakle ustašica onoliko koliko je i jazavac četnik. Samo, u našem današnjem hrvatskom društvu, kao što smo čuli i vidjeli, jazavac jest četnik. Onda je i kuna ... Da, upravo tako, tek u relaciji spram jazavca, tek u razlici/opoziciji spram njega i njegove sudbine zadobija kuna onaj kužni zadah totalitarne prakse koji u nozdrvama zatim vonja na poznati ustaški smrad. Ono ustaško na kuni nije nešto što ona iz prošlosti donosi u današnju stvarnost, nego je današnja stvarnost ono što kuni priskrbljuje ustašku konotaciju. Nije dakle promocija kune u novu hrvatsku monetu sama po sebi ono što današnje hrvatsko društvo i hrvatsku državu poistovjećuje s ustaškom državom i fašizmom uopće. Upravo obrnuto, stvarnost današnjeg hrvatskog društva jest ono što od kune čini element identifikacije s ustaštvom. Prazno mjesto Trga žrtava fašizma, ustaške uniforme i znakovlje na ulicama, najsrमतnije šovinističke ustaške parole u javnosti, zbrisan i posljednji znak hrvatskog antifašizma, ali prije svega, despotska samovolja vlastodržaca, njihova nečuvana grabežljivost,

bezakonje, svi oni nekažnjeni pljačkaši i ubojice u samim vrhovima vlasti - to i slično krsti kunu ustaškom, a ne nekakav pokojni **Ante Pavelić**. Jednako tako mi ne možemo reći da akademik **Dalibor Brozović**, najrevniji promicatelj kune u Hrvatskoj navodeći sve moguće argumente u njezinu korist zastupa zapravo ustaštvo. Ali mi zato znamo da akademik **Brozović** to ustaštvo priziva onda kada tim istim argumentima ne brani jazavca, onda kada bez riječi protesta pušta jazavca da strada kao četnik. Onime o čemu govori, **Brozović** ne uspijeva osloboditi kunu ustaštva, zato jer tu istu kunu sam čini ustaškom upravo onime o čemu šuti. Time Akademik vlastitoj argumentaciji u korist kune oduzima svaku vjerodostojnost i skida s nje auru znanstvene kompetencije. Nije **Brozović** nikakav zastupnik deskriptivističke teorije značenja, nije on nikakav hrvatski **Searl**, on je tek intelektualni

serviser neodgovorne političke samovolje.

Argumentacija kunopromicatelja sadrži inače jedan veoma indikativan motiv. Da bi oslobodili kunu ustaške konotacije, oni je rekonstruiraju u idealnom prostoru nekog meta-značenja, prostoru očišćenom od sveg političkog i ideološkog, dakle, i sveg povijesnog. Tako će **Brozović** opetovano naglašavati "*iznimnu apolitičnost*" kune kao novca, a **Stjepan Čuić** će čak ustvrditi kako je naraštajima odraslim poslije 1945. naziv valute irelevantan, jer se »... *spram nje odnose izvan ideološkog i političkog konteksta*«. Taj pokušaj da se neki pojam rekonstruira izvan svake ideološke i političke konotacije, kao što bi trebalo biti poznato, ideološki je postupak par excellence. Taj postupak kojim se povijest naturalizira, ujedno je i postupak mitologizacije. Mit, pisao je **Roland Barthes**, »*ne poriče stvari, naprotiv, njegova je funkcija da govori o njima; on ih jednostavno pročišćuje, čini ih nevinima, daje im prirodno i vječno opravdanje, daje im jasnoću koja nije jasnoća objašnjenja, nego jasnoća činjenične tvrdnje*«.

Pisac i akademik u ulozi kunopromicatelja postaju tako ideolozi i mitotvorci. U svom ideološki ovako pročišćenom, oprirođenom vidu, u svojoj apsolutnoj nevinosti i vječnoj sveprisutnosti jedina funkcija koju kuna još može imati jest to da bude element u mitu o stvaranju hrvatske države. Tek unutar toga mita ona je apriorno oslobođena svake negativne konotacije. Ovdje ona ima moć da uzvišena u svojoj izvanvremenskoj supstancijalnosti hini nevinost spram bilo koje svoje konkretizacije, spram bilo kojeg ozbiljenja, pa tako i moć da jednostavno apstrahira od sveg zla ustaške države, jednako kao što nam se i ideja hrvatske državnosti natura u tom mitu kao nešto apriorno nevino i čisto, nešto što vječno perzistira u beskonačnoj razlici spram svake svoje realizacije. Utoliko se svi prigovori koji naglašavaju pragmatični, konkretni moment problema s uvođenjem kune - to da bi ovakvo ime valute moglo štetiti gospodarskim interesima Hrvatske, dakle da je u tom smislu kontraproduktivno, - odbijaju o golotinju kunine istine: ona nije uvedena zato da bi konkretnim, živućim Hrvatima bilo

bolje, nego zato da u mitskim slikama podupre njihov imaginarni identitet.

Sada se pokazuju sve pogubne posljedice čišćenja Hrvatske od svih znakova antifašizma. Jedno društvo je u histeričnoj potrebi da uspostavi apsolutnu razliku spram svoje nedavne prošlosti porušilo sve simboličke mostove za sobom, uništilo je svaki element koji je omogućavao simboličku identifikaciju s prošalošću, zauzimanje diskurzivnog odnosa prema njoj i kontinuitet identiteta u nužnim promjenama. Stvoren je golemi zjev, crna simbolička rupa koja nije nadsvodena novim simboličkim univerzumom, nego je provizorno zasuta mitskim slikama imaginarnog identiteta, slikama poraza i pobjede, poniženja i osvete. Rezultat nije zrela svijest o tomu odakle dolazimo, što jesmo i što se to s nama zbiva, nije dakle simbolički poopćiv, komunikativni izraz nacionalnog identiteta, nego autistička gvalja izmrcvarene duše stješnjene u sado-mazo grču između samoproždirućeg straha i onipotentnog gnjeva.

Tako je Hrvatima od Drugog svjetskog rata u njihovom povijesnom identitetu ostala tek gola trauma poraza. Kuna je fantazijska kompenzacija tog poraza, mitska slika uskrsnuća onog vječnog, ničim okaljanog, apsolutno nevinog, neuništivog hrvatstva. Ali mit, a pogotovo nacionalni mit, ne može pretvoriti poraz u pobjedu. Može međutim poraz ponoviti. Najbolji primjer za to je Bleiburg - tragedija koja se Hrvatima dogodila dva puta. Prvi puta kao stvarno stradanje tisuća konkretnih ljudi, najčešće nevinih žrtava divlje osvete pobjednika, i drugi put, kad je od te stvarne tragedije stvoren mit, stvoreno hrvatsko Kosovo. Spiritus movens te mitomanije, kojemu je uspjelo posrbiti hrvatsku kulturu i politiku, čitavu hrvatsku stvarnost, temeljitije no što bi to Srbi ikada mogli učiniti, jest ustaški ressentiment - onaj pravi promotor kune u novi hrvatski novac.

S malo mašte moguće je zamisliti hipotetički susret dviju životinja: kune koja se iz mraka uspinje k blještavo osvjetljenoj pozornici i jazavca koji istim putom silazi u mrak neke svoje jazovke. Pretpostavimo da su im se pogledi sreli. E pa ti pogledi nijemo su naravoučenije basne koju živimo u tužnoj Republici Hrvatskoj.

Typefaces are not intrinsically legible: rather, it is the reader's familiarity with faces that accounts for their legibility. Studies have shown that readers read best what they read most. Legibility is also a dynamic process, as readers' habits are ever changing.

Bogu carevo,

caru božje!

Metafora o štakorima koji napuštaju brod koji tone ne mora svugdje i svagda automatski prizvati osjećaj moralne odioznosti. Pogotovo ne primjerice u društvu kakvo je hrvatsko, društvu realizirane amoralnosti, koje ni u rijetkim pokušajima da stvori neku sliku o sebi, osvijesti svoje faktičko stanje, reflektira dakle svoju povijesnu situaciju, ne vidi potpuni nestanak morala iz svoje svakidašnjice kao neki svoj posebni problem.

Štakori dakle koji danas bježe s admiralskog broda hrvatske revolucionarne državotvornosti nisu nešto moralno odvratno. Štoviše, politički komentatori, a s njima i politički pasivna publika, tupi hrvatski puk prije sklon neobaveznom kvazipolitičkom konfabuliranju nego odgovornom angažmanu, smjesta prepoznaju u ovim štakorskim bjegovima važne, čak sudbonosne političke opcije koje će već sutra promijeniti realnost. Trulo moralno smeće u nas se smjesta reciklira u novu političku ambalažu.

No, prije nego nas dežurni politolozi školski poduče o podvojenosti politike i morala, valja reći sljedeće: nije riječ o tomu da je našem društvu nužno potrebna neka instancija moralne regulacije, nego o činjenici da nje naprosto nema, da u Hrvatskoj dakle ne postoji ništa i nitko tko bi simbolički

predstavljao savjest društva. Upravo ta gola činjenica doima se kobnom, ali ujedno i izvanredno poučnom.

Problem najbolje dolazi do izražaja na primjeru institucije koja se mnogima nameće kao odlikovano mjesto društvene moralnosti i savjesti - na primjeru hrvatske Crkve.

Oni rijetki kojima pamćenje nije potrošeno sjetit će se jedne fotografije s velikog pučkog slavlja upriličenog nakon konstituiranja demokratskog hrvatskog Sabora, onda kada su se svjetovna i crkvena vlast, svaka spuštajući se sa svoga brežuljka, jedna dakle s Griča, a druga s Kaptola, srele na Jelačić placu i simbolički se sjedinile u jednu jedinstvenu sliku hrvatske sreće. Naprijed stoji **Franjo Kuharić**, sklopljenih ruku, zagledan u nebesa, s izrazom blažena zadovoljstva, a oko njega - djetinjte razdragani, Predsjednik s obitelji, **Nevenkom, Ankicom, Dejanom...**

Ostavimo na trenutak po strani pitanje, što je dovelo Kardinala na ovaj obiteljski portret, je li to kratka politička pamet, nagla pomama za svjetovnim radostima ili pak svjesni izraz političkog svjetonazora, jasno ideološko opredjeljenje, neskriveno iskazivanje političke naklonosti. Jedno je sigurno. Nikakva nužda nije natjerala Kardinala da se da ovjekovječiti na Predsjednikovoj obiteljskoj fotografiji.

A tada je već pametnomu ono bitno trebalo biti jasno. Ona politička opcija koju je tada u svojoj osobi personificirao **Franjo Tudman** i prije samih izbora sadržavala je sve one temeljne crte zbog kojih je danas, nakon ovolike tragedije odbacujemo. Bila je to politika hipertrofiranih želja, neodgovornih obećanja, nesuvislog odnosa prema prošlosti, politika iluzornog pomirenja neizdrživih suprotnosti i politika beskrupulozne manipulacije poviješću, činjenicama i naposljetku ljudima. Zar se obećanje onih milijardi dolara, one granice na Drini i barjaka na Romaniji moglo realizirati drugačije nego kao front na Kupi i krvave gaća na štapu u vlastitom dvorištu? Zar one preteške riječi izgovorene u bijesu i osvetničkom ludilu nisu već tada odjekivale onom istom tutnjavom kojom su nam se kasnije na glave sručile granate? Zar se od onih koji su bez ikakve odgovornosti rabili riječi očekivala obazrivost prema konkretnim ljudima i njihovim sudbinama?

Kad su to uostalom zapjenjeni huškači pronosili svijetom mir i dobro?

Odgovor možda zna **Kardinal**. On je tada silazeći niz Kaptol ususret svojem svjetovnom gospodaru morao biti svjestan konzekvencija svoga čina. Morao je znati da on svojim prisustvom ne samo uveličava državnu svetkovinu nego se i slizuje s jednim tada u najmanju ruku krajnje problematičnim političarom, a to znači, ostavlja u javnosti dojam da podržava njega kao osobu i politiku koju on prezentira. Kardinal je morao znati da njegovo tadašnje poziranje s Tuđmanom predstavlja sasvim nedvosmislen politički čin.

Ne zaboravimo, **Franjo Tuđman** tada nije bio ništa manje bivši komunistički general nego je to danas, njegova **Beapuća** nisu bila ništa manje sporna nego su to danas kad se zbog njih javno posuo pepelom, njegova nebulozna lupetanja zbog kojih su njega, a time i sve nas tada čak proglasili antisemitima nisu bila ništa bezazlenija ni odgovornija od ovih koje slušamo danas, a njegov autoritarni stil, infantilna tvrdoglavost, razmetljivost i ona tragikomična sklonost kičerskoj pompoznosti sramotili su nas i ponižavali u dovoljnoj mjeri još i tada. Povrh svega međutim, i to u sasvim konkretnom političkom smislu, stati tada uz Franju Tuđmana značilo je podržati kobnu iluziju da je agresivnom srpstvu moguće suprotstaviti se njegovim vlastitim sredstvima: raspirivanjem šovinističke mržnje, huškanjem na obračun i zazivanjem konačnog rješenja problema svekolike nacionalne povijesti u zaokruženju jednonacionalne države. Poduprijeti u ono vrijeme svojim osobnim autoritetom jednog Franju Tuđmana, odnosno njegovu političku opciju, što je učinio tada **Kardinal Kuharić**, a s njim i cijela institucija, Crkva, značilo je onom srpskom političkom i kulturnom monstrumu kakav je **Milošević** parirati pokušajem stvaranja njegova hrvatskog pandana. Tuđmanu je, usprkos bitno skromnijim kako osobnim tako i nacionalnim resursima, ipak uspjelo odigrati tu ulogu. Hrvatska, čitav hrvatski narod, zasjeli su s Tuđmanom i njegovom politikom čvrsto u orbitu srpske želje. Jer, što je tada projektu velike Srbije bilo preče od proglašenja hrvatske samostalnosti? Velika srpska interpelacija, najveći ovostoljetni pothvat srpske politike i još više kulture - prizivanje/proizvođenje neprijatelja, svih onih iredentista, separatista, ustaša, balija, itd. - napokon je počela donositi plodove. Na taj način Srbima je uvijek iznova uspijevalo improvizirati neko dno bezdana u koji su strovalili sebe i sve ostale. Njihova želja je u sveopćem sunovratu uvijek iznova proizvodila svoj vlastiti predmet. Od toga je međutim samo jedna sudbina još gora - dati se uhvatiti u dinamiku tuđe želje! A upravo je to ono što se

dogodilo Hrvatima. S pobjedom revolucionarnog hrvatskog državotvorstva i Franje Tuđmana koji ga je reprezentirao, uz masovnu kolaboraciju ostalih nacionalističkih i nenacionalističkih političkih opcija, Crkve, poštene i nepoštene inteligencije, upotpunjen je hrvatski paradoks - u ekstazi apsolutnog samoodređenja, u najvećem naponu apsolutne subjektivnosti dosegnute u znamenitoj tvrdnji "između nas i Boga više ništa", hrvatstvo se konačno ostvarilo kao zadovoljenje srpske želje, kao puka reaktivnost. Originalni hrvatski kategorički imperativ - postupaj uvijek tako da svaki tvoj autonomni čin bude ujedno ispunjenje tuđe želje - pokrenuo je opaku logiku. Morao se dogoditi ne samo Vukovar, kao hrvatska tragedija i srpska sramota, nego i Mostar, kao hrvatska sramota i srpska radost i veselje. Jer hrvatski zločin nad Mostarom u srpskoj fantaziji eliminira grijeh srpskog zločina nad Vukovarom. Kao što uostalom Bleiburg u hrvatskoj fantaziji čini Jasenovac nedogodnim. Konačni cilj je postignut. Grijeha nema ni na jednoj strani i nitko ni za što ne odgovara. I tu leži zapravo sav paradoksalni užas balkanskih naroda, a na prvom mjestu Srba i Hrvata. Oni naime kojima je samostalnost najviši ideal postojanja, realno se uopće ne usuđuju ostati nasamo sa sobom - nasamo sa svojim glupostima, sa svojim neoprostivim grijesima, ukratko, nasamo sa svojom savješću. Za to nitko na Balkanu nema dovoljno kuraže.

Ipak, vratimo se pitanju što je to nagnalo Kardinala da svojom blizinom posveti Tuđmana i njegovu politiku i da najnježnije privine hrvatsku Crkvu uz hrvatsku državu? **Franjo Tuđman** postao je idol Crkve (čitamo da mu koludrice još i danas pišu sentimentalne pjesme) ne usprkos tomu što je svojedobno bio komunistički general, dakle promicatelj ateizma, nego upravo zbog te činjenice. Zahvaljujući toj svojoj karakteristici, obratu iz progonitelja vjere u njena promicatelja mogao je sebe ponuditi masi kao univerzalni objekt identifikacije. Narod se masovno poistovjećivao s Tuđmanom konvertitom, ne s Tuđmanom junakom borbe za hrvatsku državu. Priča o narodu koji ni o čemu drugomu nije sanjao do li o svojoj samostalnoj državi naknadno je stvorena fikcija sa sasvim realnom ideološkom funkcijom. Od svih onih silnih titoista bez čije

masovne podrške nikakav režim, pa ni komunistički, dakle ateistički, ne bi mogao vladati manje više neupitno čitavih četrdeset i pet godina, preko noći valjalo je stvoriti najodanije Hrvate, katolike koji od pamtivijeka do danas imaju samo jedan cilj pred sobom - ostvarenje hrvatske države i vjeru u Boga. Ako je taj obrat bez ostatka uspio jednom generalu, onda je morao uspjeti i svim nebrojenim kaplarima, redovima i uzgrednim suputnicima bivšeg režima.

Ali glavnu ulogu u velikom hrvatskom obratu odigrala je jedna psihotehnika poznata pod imenom derealizacije. Sav stvarni sadržaj kompleksa zvanog hrvatsko jugoslavenstvo, čitava jedna faza kolektivne povijesti i to ona za kolektivni identitet najodlučnija, zajedno s konkretnim iskustvom koje su generacije stjecale mukotrpnim suočavanjem s realnim povijesnim okolnostim, sve to pretvoreno je u običnu fantazmu, onezbiljeno na razini pogrešne sanjarije. Bijeg u derealizaciju omogućio je masama najbezbolniju promjenu identiteta. Pokoravanje novim gospodarima nije doživljeno kao nesretna nužda, nego kao ostvarenje davnašnje želje. Napokon, jedini dokaz da ostvarenje hrvatske države predstavlja onaj oduvijek željeni, definitivni, izlazak na svjetlo dana, leži samo u fantazmi o jugoslavenskoj prošlosti kao mračnom tunelu. Ali mi znamo kada apsolutno svjetlo zamjenjuje apsolutni mrak. Onda naime, kada se iz sivoga prelazi u sivo. Derealizacija kao mehanizam obrane koji u poricanju prošlosti omogućuje pojedincima i kolektivima da najkomotnije iziđu na kraj s traumama te prošlosti, da prištede sebi prije svega neugodni susret s vlastitom savješću ima i svoju cijenu. Tko naime svoju prošlost poriče, nikada je se neće moći osloboditi i bit će prisiljen uvijek iznova ponavljati je.

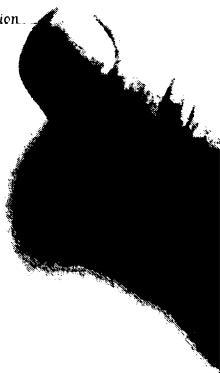
Tajna svojedobnog uspjeha Franje Tuđmana nije bila dakle u njegovim superiornim intelektualnim i moralnim kvalitetatama, a niti u nekakvom političkom programu kojeg je on personificirao. On je masama ponudio nešto daleko primamljivije - mogućnost da kratkim postupkom u potpunosti promijene svoj identitet, da preko noći postanu nešto apsolutno drugo od onoga što su bili jučer. A to je ujedno i tajna svih onih

nebrojenih svečanosti koje su uz nečuvenu pompu organizirane posvuda i u svakoj prigodi. To su bili prije svega masovni obredi inicijacije i pokrštavanja, rituali očišćenja Hrvata od komunizma i jugoslavenstva, ukratko, novo rođenje nacije iz duha samozaborava. Utoliko i Hrvatska danas nije država, nego stvar pseudoreligijskog kulta, ne s Predsjednikom, nego s prvosvećenikom na čelu. Zato je domovina na Medvedgradu dobila oltar, a ne primjerice neki spomenik palima za njezinu slobodu.

Nespretni pokušaj **Kardinala** da se potihom odšulja sa scene na kojoj se svojedobno gurao u prvi red, njegova upadljiva suzdržanost pred oltarom domovine, otkriva u toj nagloj političkoj decentnosti onaj dobro poznati strah od susreta s vlastitom savješću. Hrvatska Crkva ponovno je lakoumno proigrala sav moralni kapital koji je marljivo skupljala za vrijeme komunizma. Ima li razloga onda pridružiti se oduševljenju političkih komentatora koji su puni strahopoštovanja prema moćnom prebjegu prekomandirali Crkvu u tabor oporbe i zluradom zadovoljstvu javnosti koju sve više veseli osamljenost sve morskijeg Predsjednika?

hypermedia is the revenge of text upon television.

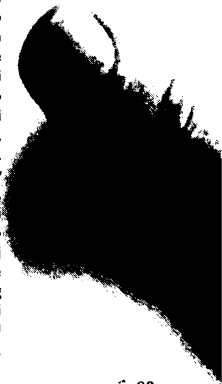

*Prorok u hramu
nacionalnog
duha*

Matica hrvatska danas je ponovno politički slučaj. Reizbor **Vlade Gotovca** za njezina predsjednika javnost je nepogrešivo protumačila. Riječ je o trijumfu opozicije nad vladajućom strankom, o pobjedi ujedinjenih protivnika predsjednika Tuđmana. I dok je politička poruka ovog izbornog dramoleta u **Matici** posve nedvojbena, samorazumijevanje samih aktera ukazuje na problematični paradoks. Čini se naime da su i pobjednici i poraženi svoje uloge shvatili na isti način. Oni koji su uskratili podršku Gotovcu učinili su to zato da bi spriječili uplitanje politike, u ovom slučaju Gotovčevih liberala, u rad jedne kulturne ustanove. Ali iz istog razloga oni drugi su dali svoj glas Gotovcu, naime, kako bi onemogućili uplitanje države, a to znači predsjednikove stranke, u rad **Matice**, kao, jel', od politike nezavisne kulturne ustanove.

Taj paradoks, da naizgled isti motiv izaziva sasvim suprotne postupke postoji, kako smo rekli, samo u slici koju protagonisti stvaraju o sebi samima. I dok publika zna o čemu je riječ, o oprobavanju snaga u političkoj borbi, sami akteri padaju žrtvom vlastite zablude - da su u **Matici hrvatskoj** zbog kulture, a ne zbog politike. Griješe! U **Matici** nisu ni zbog jednog ni zbog drugog. U današnjoj hrvatskoj državi, u okolnostima,

političkim i kulturnim u kojima živi današnje hrvatsko društvo, institucija kao što je **Matica hrvatska** nikako ne može biti ni kulturna ni politička ustanova. Jedino što ona po svojoj unutarnjoj logici još može biti jest - politički slučaj, odnosno, što je naličje istoga, intelektualni skandal.

Grof Janko Drašković kao prvi predsjednik **Matice**, tada još ilirske, davne je 1842. jasno obrazložio razlog njezina uspostavljanja: *»Najpoglavitija svrha društva našega jest: nauku i književstvo u našem narodnom jeziku rasprostranjivati i priliku mladeži našoj dati, da se domorodno izobrazí.«*

Program narodnog prosvjedenja još je tada imao dvije jednako važne strane. Realno, **Matica** nije ništa drugo nego jedna izdavačka kuća, simbolički međutim ona je glavni nositelj hrvatskog narodnog preporeda. I jedna i druga komplementarna strana matičine djelatnosti imaju nešto zajedničko: zbivaju se u neprijateljskom okruženju tuđe države, kao kulturna opozicija vlasti koja je stoga uvijek i politička opozicija i to u subverzivnom smislu. **Matica** je otad uvijek nešto više od kulturnog društva, ona je, štoviše, zamjena za ono što Hrvati nemaju, naime nacionalnu državu čiju ulogu **Matica** pod danim okolnostima u najvećoj mogućoj mjeri preuzima.

Razumljivo da je uspostava hrvatske države dovela zagovornike **Matice hrvatske** pred dilemu. Postavljalo se tada pitanje, je li **Matica** još uopće potrebna Hrvatskoj, jer da sad napokon imamo svoju državu i svoja ministarstva za promicanje jezika, kulture, itd. To pitanje ostalo je bez jednostavnog, ali radikalnog odgovora. Ne slučajno, jer jedini mogući odgovor povlačio je za sobom ne samo oproštaj s jednom kulturnom ustanovom koja je svoju povijesnu ulogu jednom zauvijek odigrala, nego i sljedeće, daleko ozbiljnije pitanje: o društvenoj ulozi hrvatskih intelektualaca danas, a ponajprije o mjestu koje oni zauzimaju unutar demokratske države i moderne kulture. Odgovoriti na to pitanje značilo je suočiti se sa svojom društvenom istinom, prihvatiti izazov transformacije, iskoračiti iz starog svijeta ovisnosti i u njoj zagarantirane sigurnosti u novi svijet neizvjesne upućenosti na sebe samoga, ukratko, značilo je to punim plućima udahnuti eter modernosti.

Hrvatska intelektualna elita nije imala ni snage ni hrabrosti izabrati budućnost. Radije je ostala ondje gdje ju je smjestio **grof Janko Drašković**. No dok je grof bio normalno dijete svoga vremena, njegovi današnji nasljedovatelji jedna su nedonoščad našega doba. I više je nego otužno promatrati ih kako od obnoviteljske skupštine

1990. pa do danas uzaludno pokušavaju dati **Matici** neki smisao. Ne zaboravimo, to propitivanje **Matičina** smisla zbiva se po prvi puta u političkom okruženju koje je naklonjeno nacionalnoj kulturi, u uvjetima ostvarene nacionalne države. Osnovno pitanje koje muči obnovitelje, jest: što bi **Matica**, pored svih hrvatskih fakulteta, svih znanstvenih instituta, slobodnih hrvatskih strukovnih udruženja i hrvatskih ministarstava mogla biti osim jedne izdavačke kuće. Predizborna kampanja za Predsjednika **MH** iznova je iznijela na vidjelo svu nesuvislost odgovora danih na to pitanje.

Jedan od kandidata za predsjednika, **Mate Maras**, u prvi plan je izgurao svoju apolitičnost. On vidi **MH** samo i jedino kao kulturnu ustanovu, a njezinu političku ulogu eksplicitno proglašava zauvijek okončanom. Najdublji smisao **Maticice** za Marasa je »osvijestiti hrvatsko nacionalno biće, promicati, osvješćivati hrvatski kulturni identitet«. **Matica** mora konkurirati naslijeđenim narodnim sveučilištima i domovima kulture koji se bave »kulturom internacionalnog tipa, za koju se teško može reći kamo pripada«. **Maras** navodi i jedan primjer te odnarođene kulturne aktivnosti: prikazivanje filmova. Da bi se tome zlu doskočilo, predlaže **Maras** osnivanje domova **MH** koji bi bili neka vrsta zajedničkog krova svim društvima koja se bave kulturom. »Ako, recimo, postoji neki tamburaški orkestar, neka postane kolektivni član **MH**«, reći će **Maras**. Ni sitnu dječicu po školama nije zaboravio: »... da se zna da ima jedna **Matica** koja skrbi za sve uzraste«. **MH** mora osim toga postati i veliko okupljalište: »...to je ono čega su Hrvati bili lišeni. Čim su ljudi zajedno počinje tzv. interakcija, ljudi se gledaju, razmjenjuju misli, igraju šah, čitaju novine«. **Marasova** maštarija o budućnosti **MH** kulminira ultimativnim zahtjevom: »**Matica** mora postati svojevrsan nacionalni hram, atmosfera u **Matici** i oko nje mora ponovo postati uzvišena«.

Tako dakle izgleda apolitična verzija **Maticice**: genijalni spoj funkcija seoske škole, seoske krčme i seoske crkve. Čujemo dječju graju, tamburaški orkestar i vidimo matičare kako se gledaju, razmjenjuju misli, igraju šah, čitaju novine, dakako, sve to daleko od trivijalnosti svakidašnjice, jer zaboga, nalazimo

se u hramu hrvatskog nacionalnog duha, dakle sve to još i uzvišeno da uzvišenije ne može biti. Posve u skladu sa svojom vizijom, **Maras** je sebe preporučio, i to doslovno, kao svećenika te i takve **MH**.

Kandidat pobjednik, **Vlado Gotovac**, također se na trenutak našao pred dilemom, ima li **Matica** još uvijek nekakva smisla u ostvarenoj hrvatskoj državi. Istu je smjesta otklonio. Dok je nekada zadaća **Maticice** bila održati nacionalnu svijest na razini želje za stvaranjem nacionalne države, sada »su nam zadaci umjesto toga održati svijest da je hrvatski narod organski jedinstven, da ga prožimaju iste vrijednosti, isti standardi vrijednosti i odnos prema njima«. **Matica** je, kaže **Gotovac** eksplicitno, jedan organizam kroz koji cirkuliraju različiti sadržaji. **MH** će se baviti i našom kulturnom tradicijom na novi način, naime bez »ideoloških kriterija, ... isključivo sa stajališta kulture i estetike« procjenjivat će se u **MH** književne vrijednosti. Međutim, daleko od toga da **Gotovac Maticu** vidi apolitičnom. On je neprestano naglašavao pravo **Maticice** da zauzima stajališta spram političkih pitanja, jer da su ta pitanja sudbinska po hrvatsku naciju.

Eto to bi bile donekle relevantne ponude osmišljavanja uloge **MH** u današnjoj Hrvatskoj. Obje su skandalozne. Prva, Marasova apolitična, kao vrhunac intelektualnog kiča i druga, Gotovčeva, organsko politična, kao samo šuplje dno hrvatske državno-nacionalne ideologije. Obje su i gotovo prostački drske. Guraju se na sam vrh nacionalne kulture, ne propitujući ni jedan zbiljski problem te kulture: ni mjesto i ulogu intelektualca u modernoj masovnoj kulturi, ni narav institucija koje ovaj stvara. Oni preziru svoju publiku arogancijom onih koji su pokušali intelektualno sazrijeti u društvu koje, bilo u svom socijalističkom bilo u svom nacionalističkom vidu, nije upoznalo atmosferu otvorene društvene i kulturne kritike.

Zato nam oni priopćuju odozgo svoje infantilne maštarije i ideološke frazetine, bez obveze racionalnog obrazloženja, bez nužde konzistentnog argumentiranja. Oni posjeduju gotove istine, a ne misli podložne analizi. Utoliko su oni sasvim tipične pojave hrvatske kulture kao kulture duhovnjaka, a ne kulture intelektualaca. Zbog toga današnje matičare jednako drsko valja podučiti nekim temeljnim činjenicama.

Zajedno s građanskim revolucijama evropska se kultura oslobađa feudalnog mecenstva. Izdavaštvo na osnovi kapitala pretvara dvorskog umjetnika u monadu koja do priznanja svoje estetske vrijednosti dolazi na tržištu umjetnina. Taj proces raspada prolazi kroz samu individu u umjetnika. U svom društvenom vidu on biva kao građanin naspram države izjednačen sa svim ostalim građanima. Kad je u pitanju politika, onda u načelu glas i najvećeg pjesnika ne vrijedi ništa više od glasa bilo kojeg analfabete. To poniženje kompenzira umjetnik zadobijanjem najveće moguće slobode umjetničkog stvaranja - na poklon, s pravom isključiva uživanja, dobija on beskonačno polje autonomne umjetničke prakse. Na vanjskim granicama tog polja prestaje svako pravo bilo koje društvene vrijednosti. Moderni evropski umjetnik nema više nikakvih obveza, ni spram istine, ni spram dobra, ni spram društvene pravde ni spram javnoga morala. On smije izdati sve, pa čak i samoga đavla ako je prethodno sklopio ugovor s njim. Naravno, samo kao umjetnik, samo u jednome dijelu svoga bića. U onom drugom, on je građanin među jednakim građanima i poput svih njih podložan državnim zakonima i normama društvenog života. Na ovom planu on ne može imati nikakva posebna prava koja bi proizlazila iz ovdje sporedne činjenice njegova umjetničkog identiteta koji se ostvaruje na onom drugom planu. Što to znači u našim hrvatskim prilikama? Jednostavno ovo: iz činjenice da je netko hrvatski književnik ne proizlazi automatski to da je on društveni reprezentant neke autentične hrvatske nacionalne ideje, nekog nacionalnog interesa. A upravo to nije jasno današnjim matičarima.

Ti mandarini hrvatske kulture još uvijek doživljavaju sebe kao čuvare nacionalnog identiteta, jedine istinske tumače hrvatskog nacionalnog interesa. Na parodičan način ova zabluda dolazi do izražaja u Gotovca. Još za proslave **Matičine** 150. godišnjice osvrćući se na prigovore o politiziranosti **Matice** on izjavljuje: *»Sama kritika određenih posljedica vlasti za mene nije znak opozicije, ako se ne kritizira sa stranačkog stajališta, nego sa stajališta nacionalnih političkih interesa.«*

Time pokazuje **Gotovac** ne samo da ne zna ništa o društvenoj ulozi i mjestu

intelektualca u modernom društvu, nego da je u temeljnom nesporazumu i sa samom biti demokratskog društva. Višestranačje naime i postoji samo zato što nema te instancije koja bi apriorno posjedovala istinu nekog društvenog interesa. A općedruštveni interes nije ništa drugo nego rezultanta demokratske borbe partikularnih interesa u danom društvu. Ideja da postoji neka institucija koja takav interes zna uvijek i u svim okolnostima, bez obzira na konkretni ishod borbe partikularnih interesa u društvu, nalazi svoj konkretni povijesni pandan samo na jednom mjestu - proročištu u Delfima. U antičkom svijetu Delfi su bili središte duhovne elite i svojim su proročanstvima predstavljali korektiv dezintegrativnim procesima koji su pratili atičku demokraciju. Misli li doista **Mate Maras** na nešto drugo kada, ovo doslovno, naziva **Vladu Gotovca** prorokom, **Maticu hrvatsku** hramom, a sebe njezinim svećenikom?

U modernom evropskom društvu i njegovoj kulturi nema mjesta institucijama koje bi htjele zadržati predmoderni status intelektualnog supervizora društvenih i političkih zbivanja. *»Mjesto intelektualca u društvu pomaklo se odozgo prema dolje, od čvrstih slojeva i ekskluzivnih klasa prema promjenjivim i inkluzivnim, ali u svakom slučaju principijelno otvorenim grupama; prije svega međutim iz središta koje sačinjava mali broj odabranih na vrhu socijalne hijerarhije, prema ekscentričnoj periferiji masovne kulture«.*

To su riječi kojima je **Hauke Brunkhorst** ispratio njemačke mandarine na vječni počinak u ropotarnicu povijesti.

Znati umrijeti na vrijeme, ponekad je najveće umijeće življenja, umijeće kojim hrvatski mandarinu zasigurno ne raspoložu. Intelektualna i politička lakrdija, u koju se pretvorio izbor predsjednika **Matice hrvatske** okončana je njihovom Pirovom pobjedom. Iluzija da **MH** može biti još nešto osim obične izdavačke kuće spašena je u posljednji tren još većom iluzijom o političkoj pobjedi nad agresivnim hrvatskim samodržavljem. U sukobu međutim nije bila kultura s politikom, ni demokracija s diktaturom. U sukobu su bile dvije najmoćnije frakcije hrvatske državotvorne ideologije, autentični populisti koji, kao što je to svojedobno pokazao **Borislav Mikulić**, *»ne osjećaju razdor između književno-intelektualnog ideala nacije i konkretnog oblika hrvatske državnosti«*, i tradicionalni intelektualni elitisti koje *»sukob vlastitog ideala nacionalne države i njezina historijskog ostvarenja dovodi u histerični konflikt s političkom okolinom i samima sobom«.*

Ponovni izbor bogobožnog ničeanca **Vlade Gotovca** za predsjednika **Matice hrvatske** osveta je ponižene i uvrijeđene elite

kojoj politički i ratnički egzekutori njezinih vlastitih državotvornih ideala nisu potvrdili njezin elitni status. U mnogim euforičnim komentarima Gotovčeva je pobjeda protumačena i kao prkosni odgovor autentične hrvatske inteligencije na onu medvedgradsku kulminaciju kiča Tuđmanova političkog bonapartizma. Razloga za veselje nije međutim bilo. Jer odgovoreno je tek intelektualnim kičom kulturnog termidora.

[multiplication
of text is a
social act

19:53

12. 5. 1996

Dobri plavi dječaci

19:56

12. 5. 1996

www.izdavaštvo.hr

I am an artist and I am not guilty, citira hrvatski književnik **Borivoj Radaković**, "staru dobru punkericu **Patti Smith**", pokušavajući se obraniti od rigidnog napada Večernjakova rodoljubnog zanovijetala **Milana Ivkošića**.

Najprije, za što ga je optužilo? U činjenici da je na scenu *Jazavca Kerempuha* postavljena Radakovićeva komedija *Dobro došli u plavi pakao*, **Ivkošić** je otkrio nastavak stare, dobro nam poznate zavjere Srba protiv Hrvatske. U kontekstu najnovijih izjava **Milana Dukića**, predsjednika Srpske narodne stranke - »nije, kaže, spreman pucati u svoga brata« - opiranja upravitelja kazališta **Duška Ljuštine** promjeni imena *JAZAVAC* u *Kerempuh*, pri čemu taj **Duško Ljuština**, kako nam otkriva **Ivkošić**, vuče podrijetlo od oca Srbina, dopušteno je u istom kazalištu uprizorenje djela »jednog drugog Srbina, sina srpskog oficira«, Borivoja Radakovića. Taj sad **Borivoj Radaković** koji je počeo svoju karijeru u zloglasnom časopisu za kulturu *Oko*, kad je taj časopis vodio **Goran Babić**, koji danas hrabri srpske agresore, a onda je kao urednik *Oka* činio ono što danas čine četnici u Hrvatskoj, dakle taj sin srpskog oficira **Borivoj Radaković**, taj JNA-estet i zvezdaš, piše jedan kazališni tekst u obranu imena *Dinamo* i podržava navijače i javnost u protivljenju

predsjedniku **Tudmanu**. Štoviše, brani nekakve zagrebačke vrijednosti pred nasrtajem agresivnih provincijalaca, čemu nasjedaju ne samo **Bad Blue Boysi**, nego se njome daju ganuti do suza i neki pisci, režiseri, stari **Dinamovi** igrači, treneri, ukratko javnost zagrebačka, hrvatska, mediji, svi plješču toj predstavi i čak joj dodjeljuju nagrade.

Ivkošić se međutim ne da zavesti ni zbuniti. »Kultura i sport su područja u kojima se ne puca mecima, ali se puca iz drugog oružja«, kaže i napinje luk. Strijela je odapeta.

Radaković pak, s druge strane, misli da on nije ona prava meta, da Ivkošićeva strijela hita k pogrešnom cilju. "**Ne, to nisam ja!**", pokušava se braniti. Tako on nije onaj zli Srbin jer je sve te srpske zločince, četnike/koljače, srpske političare javno poslao u pičku materinu; jer s onim **Goranom Babićem** godinama nije razgovarao, dok je zbog istoga trpio najružnija ideološka maltretiranja; jer je u **Oku** dao otkaz još 1988., a uostalom, i svi drugi, pa i danas najveći Hrvati, uključujući samog Ivkošića, objavljivali su u tom istom **Oku**; jer je veoma mnogo pisao protiv JNA i prokazao istu kao huntu; jer je njegov otac, taj srpski oficir, od 1968. bio u mirovini i jer je on, **Radaković**, jedan antimarcijalist, antimilitarist i pacifist koji je išao u osnovnu školu "Kruge II" na Trnju, a zatim još i u gimnaziju i na fakultet, sve to u Zagrebu i na zagrebačkom asfaltu, a uz rock and roll,

plesnjake i sve ostalo; jer se, iako pacifist koji je javno poručio kako se neće odazvati ni na čiji poziv i ni pod čiji stijeg, prijavio par mjeseci kasnije u dobrovoljačku jedinicu Društva hrvatskih književnika; jer **Dukića** ne poznaje, a **Miloševića** ne voli; jer nije zvezdaš, nego je samo simpatizirao davno jednog igrača istog kluba i jer je zaljubljenik u plavu boju te zajedno s **Bad Blue Boysima** glasno pjeva "**Dinamo, ja volim**"; i jer je naposljetku taj **Ivkošić** jedan tobožnji kulturnjak, a zapravo samozvani policajac i nadripolitičar, dok je on, **Radaković**, napisao književno djelo, a književna djela ne ruše države, daleko bilo, nego se pišu iz plemenitijih pobuda, kao što je Radakovićevo nadahnuće - »čestito nastojanje zagrebačkih mladića na svom identitetu i dignitetu«.

I to bi bilo to. Ovdje **Milan Ivkošić** u ulozi hrvatskog Herakla koji se usred Zagreba dohva-

tio sa stoglavom srpskom hidrom, a ondje **Borivoj Radaković**, koji tvrdi da je sve to jedna zabuna, da on nije ta otrovna srpska hidra i uopće da nije nikakva divljač za odstrel nego jedno malo pitomo janje, nevinno kao što nevin može biti samo kakav pisac - »*ja sam umjetnik i nisam kriv*«.

Ta kvazipolemika ostaje nažalost komedija zabune i onda kad u njoj prepoznajemo činjeničnu tragičnost: krvožednog lovca, progonjenu divljač i našu današnju hrvatsku kulturu kao revir političke i ideološke hajke u kojoj se svatko, ali doslovno svatko, može naći pod režimom slobodnog odstrela. Jednom odapete, strijele ovdje pogadaju. Tko im se pokuša izmaknuti, svoju, i našu zajedničku tragediju samo će učiniti smiješnom.

Zabuna je međutim, sadržajno negdje drugdje. U naizgled sitnom detalju. **Bad Blue Boysi** su za Ivkošića "djeca", "navijačka nedužnost", "nedužna mladež", a u Radakovićevoj obrani oni postaju "čestiti zagrebački mladići". Nije li to čudno? I proturječno! Ne bi li ti mladići i ta djeca trebali biti ono za što se sami smatraju, naime zli, **bad**, a ne **good Blue Boys**?

Idemo redom. **Bad Blue Boysi** najprije su zli u fantaziji koju imaju o samima sebi, dakle u vlastitoj imaginaciji. Oni sebe doista vide kao zločestu djecu s margine društva, kao element više ili manje ritualiziranog neprijateljstva prema tom društvu. Image opozicionarstva i disidentstva, koji sami njeguju, bitna je točka u njihovu identitetu.

U onom smislu u kojem država razumije sebe kao instanciju reda i organizacije, dakle u fantaziji svojih predstavnika, od političara do sportskih novinara državne televizije, **Bad Blue Boysi** su faktor društvenog nereda. Kaos, anarhija, nasilje, neodvojivi su od njihove biti. Kao domaća verzija internacionalnog nogometnog huliganstva, **Bad Blue Boysi** su društvena devijacija koju valja ispraviti, ako je nužno i represivnim mjerama. Država ih dakle vidi također kao zle.

Naposlijetku, **Bad Blue Boysi** su ono što kaže njihovo ime, dakle zli, i za one njima jednake, predstavnike drugih, konkurentskih navijačkih plemena, a samo oličenje zla oni su

bili i vjerojatno ostali upravo u očima zvezdaša.

Dakle, njihova država i njihovi navijački konkurenti vide **Bad Blue Boyse** onako kako ovi vide sami sebe, naime kao zle. Za koga su onda oni dobri, u čijem se to pogledu ovi opaki huligani pretvaraju u nedužnu dječicu velegradskog asfalta?

Bad Blue Boysi su nedužna mladež samo u očima huligana beskonačno većeg i jačeg no što su oni sami. Oni su dobri plavi dječaci samo sa stajališta zla neusporedivo većeg no što je njihovo. Zli plavi dečko zagrebački, taj sitni prigradski štemer, kampanjski bukač i prigodni siledžija milo je dijete upravo za današnju hrvatsku državu koja pravno štiti i zapošljava djecoubojice, koja uokolo, po susjednim državama vodi svoje male, neuspješne, ali zato i te kako krvave ratove, koja vuče za nos stotine tisuća ljudi, žrtava njezine vlastite lakomisenosti i nekompetentnosti, koja se na račun trećih pokušava nagoditi s prvoklasnim zločincima koji su nju samu ponizili, orobili i unakazili. Ako postoji neka razlika između onog građanina koji je u polumraku kakve trnjanske uličice za skupe pare otkupio od lokalnog huligana komad obične cigle i hrvatskog naroda koji je platio svoju medvedgradski monument ili redovito plaća svoju državnu televiziju, onda je ta razlika tek kvantitativna. Uopće, što je kršenje javnog reda i mira naspram osnivanja nove države?

Sada je valjda jasno s kojeg se to motrišta **Bad Blue Boysi** ukazuju Ivkošiću kao nedužna dječica. Njegova pozicija jest pozicija državnog huligana, huliganstva podignutog na razinu državne politike koju on **Ivkošić** zastupa sudjelujući u jednom izuzetno važnom segmentu njezine aktivnosti - stvaranju i podržavanju atmosfere linča, iznoseći tako na vidjelo realni supstrat slavnog tisućljetnog sna - sirovi šovinizam.

Zašto je međutim upravo **Radaković** morao postati metom? Zato jer on takav kakav jest provaljuje cijelu priču o Srbima kao stranom elementu na hrvatskom nacionalnom organizmu. On tu priču, nezamjenjivu u konstrukciji hrvatskog državotvorstva, prokazuje u samoj njezinoj ideološkoj istini. **Radaković** naime nije ništa od onoga što bi Srbin morao biti. Štoviše, on je sušta suprotnost onoj primitivnoj balkanskoj seljačini

koja nas je tlačila ne dopuštajući nam da postanemo ono što smo oduvijek bili, navlastiti pripadnici zapadne, europske civilizacije. U svojoj urbanosti i modernosti, sa svojom iskonsko hrvatskom kajkavštinom i esencijalnim purgerstvom postao je odveć sličan fantaziji koju Hrvat ima o samome sebi, a da bi to moglo ostati nekažnjeno. On postaje omraženi Srbin upravo zato jer se tako provokativno, tako ekscesivno ne razlikuje od Hrvata. **Radaković** je egzemplarna žrtva. Njegov slučaj je poruka režima: nema tog hrvatstva koje će zaštititi čovjeka od sudbine Srbina u Hrvatskoj - sudbine paradigmatkog državnog neprijatelja.

Iluzija da može uteći toj sudbini čini Radakovićevu obranu kontraproduktivnom. To najbolje dolazi do izražaja u činjenici da su **Bad Blue Boysi** i za njega, kao i za Ivkošića, "čestiti mladići". Ali iz dijametralno suprotnog razloga. Oni su naime bili spremni prijeći preko Radakovićeve srpstva. »*Istinabog, bolje bi bilo da je Dobrodošli u plavi pakao napisao Hrvat, ali da su svi Srbi kao Boro, ovog rata ne bi bilo*«, citira **Radaković** jednoga od njih, misleći da njihovom milošću može kupiti milost hrvatske države. **Bad Blue Boysi** su dakle dobra djeca za oba kraja batine, za društvenu moć koja ne zna više ni za kakva ograničenja, ali i za društvenu nemoć koja misli da još može zaslužiti kakvu milost. Njihova je istina ipak s onu stranu dobra i zla. Ona je istina samog društva čijom scenom u glavnoj roli dominira ta batina bilo u prvom planu, bilo u nevidljivoj svenazočnosti. Na toj sceni **BBB** su pik zibneri, jedan koliko beznačajan toliko i manipulabilan faktor. Ignorirajući upravo te društvene uvjete svoga slučaja **Radaković** u svojoj obrani pred čitavom javnošću ponovno egzercira ono zbog čega je i postao slučaj - svoju društvenu nemoć.

U samoj predstavi međutim, on je zlom plavim dečkima odista vratio njihov identitet, navijačkog plemena, identitet koji su izgubili u onom razdoblju idile koja je nakratko zavladała između njih i države. I to tako što obnavlja, ne samo u inzistiranju na imenu **Dinamo**, njihov kult disidentstva, što ih prikazuje onakvima kakvi bi oni u vlastitim fantazijama htjeli biti - nepokoreni, divlji, neprijateljski prema svakoj vlasti, ukratko

zločesti. Ali ih je ujedno iz njihova autentičnog subkulturnog miljea, ulice, premjestio u kazalište i izručio uživanju nacionalne kulturne elite. Ovi, pak, u **Bad Blue Boysima** nikada nisu prepoznali autentičnu kulturnu pojavu, ozbiljan izazov njihovoj tradicionalističkoj kulturi. Naprotiv, u subkulturnim pojavama vidjeli su samo manifestaciju vlastite političke volje za čiju artikulaciju nikada nisu imali dovoljno građanske hrabrosti. Njihova frustracija, nemoć da se otvoreno angažiraju za svoje građanske ideale, i da riskiraju svoju elitnu poziciju nalazi svoju kompenzaciju u teatarskom aplauzu zlim plavim dečkima. Reprezentant elitne nacionalne kulture, taj vječiti kibicer društvene drame dobio je natrag svog junaka, svoje milo dijete uvijek spremno da izgubi zube, i ne samo zube, za njegove slobodarske ideale.

A hrvatski književnik **Borivoj Radaković**? Njegov paradoks je sljedeći: kad je izazvan kao građanin on se poziva na nekakvu apriornu artističku nedužnost te se opravdava za ono za što nije kriv, za činjenicu na primjer da je sin srpskog oficira. Ali nije u stanju otvoreno i hrabro, kao odgovorni građanin, odgovoriti kritikom one društvene situacije koja od njega, i ne samo njega, čini nevinu žrtvu. Namjesto društvene kritike on se kurči bez pokrića. Pa javno šalje u pičku materinu srpske zločince i ostale njihove balkanske ekvivalente. Kao da se društveno zlo dađe jednostavno otpičkariti!

Naprotiv, kada nastupa kao umjetnik, on divlju subkulturnu pojavu kroti na kazališnim daskama i servira je frustriranoj nasladi upravo onog građanskog konformizma i oportunitizma bez čije kolaboracije nikada našeg Radakovića ne bi ganjali po novinama kao kakvo šugavo pseto.

Borivoj Radaković bi htio u današnjoj Hrvatskoj ostati nevin. Kao umjetnik, kako mu preporuča **Patti Smith**. Jedan od najvećih punkera devetnaestog stoljeća, **Hegel**, poručio bi mu nešto pametnije: Samo kamen je nevin, Radakoviću!

[contemporary readers who are distracted by
more dynamic modes of presentation demand
more responsive typography

Čekajući
Fortinbrasa

Možda još uvijek ne znamo sve, ali znamo dovoljno. Isprva stidljivo, u uzgrednim aluzijama, a potom sve bučnije, kao prvorazredna senzacija, činjenična istina o razmjerima zločina počinjenih u ovom ratu probila se u javnost. Maglovit mučni dojam o onoj drugoj, neherojskoj strani rata dobio je jasnije konture. Na gruboj i jednostavnoj skici iskršli su detalji: toponimi egzekucija, masovne grobnice, konkretne metode mučenja, silovanja, ubijanja i naposljetku imena i prezimena vjerojatnih počinitelja. Počela je velika repersonalizacija rata. I dok nacija iz anonimnosti kolektivnog podviga još uvijek revno izvlači nove i nove junake obećavajući im besmrtnu slavu, sa svojim zločincima ta ista nacija ne zna što bi otpočela. Ovoga puta međutim nije izvjesno da je na izlazu iz labirinta moguće mimoći vlastite zločine.

Postoji jedan primitivan način dresure nekih životinja. Psu ili mački koji bi se uneredili na neugodnom mjestu gazda bi zabio njušku u njihov izmet i dobro ih izudarao.

Nešto slično su Amerikanci četrdeset pete činili u pobijedenoj Njemačkoj. U netom oslobođene konclogore dovodili bi lokalno njemačko stanovništvo i suočavali ga s gomilama leševa, s onim sablasnim, izgladnjivanjem sasušanim truplima. Bio je to

pokušaj američkih oficira potresenih istim prizorima da naivno i brzopleto doskoče sveprisutnom izgovoru svjedoka/počinitelja: *nismo znali*. Te su ovim tihim i diskretnim susjedima tvornica smrti zabijali nos u smrad zločina koji bi bez njihove šutnje i sljepila, bez njihova "neznanja" bio neizvediv.

Posljednji slučaj u kojem je hrvatsko društvo na otkriće zločina reagiralo na tradicionalan *nismo znali*- način bila je Jazovka. Kosturima iz ove jame međutim ni u jednom trenutku nije dana šansa da u kolektivnoj svijesti postanu ono što su realno bili - žrtve ratnog zločina. Nije postavljeno pitanje konkretne, osobne odgovornosti za taj zločin, zlo Jazovke nije sagledano u činjenici da je nad njom bez ikakva suda provedena jedna zločinačka egzekucija, a još manje se pitalo za onaj masovni građanski kukavičluk koji je gotovo pola stoljeća osiguravao ne samo šutnju o tome zločinu, nego i servilno idealiziranje one totalitarne vlasti koja je zločin skrivila. *Heureka efekt* koji je s otkrićem kostura u Jazovki zahvatio široke narodne mase nije bio znak spoznaje laži totalitarnog društva, kako se želio predstaviti, nego laž o vlastitoj ulozi koje su te široke narodne mase odigrale u njemu. Jazovka je, kao jama palih komunističkih anđela, postala tada najveće ideološko čistilište u Hrvatskoj. U nju su ušle nebrojene divizije Titovih komunista i Jugoslavena, da bi iz nje izišle nepregledne falange iskrenih kršćana i državotvornih Hrvata. Tako simbolički potrošena ostala je Jazovka ono što je i bila - mjesto slijepe zločinačke osvete, nad kojim se ponovno zaziva slijepa zločinačka osveta.

Mi, svjedoci današnjeg rata, nećemo moći reći čak ni to da nismo znali. Nas nitko neće morati ščepati za okovratnik i zabiti nam nos u vlastiti moralni izmet. Mi se u tom izmetu valjamo ko' svinja u kaljuži i, kako se čini, nije nam ništa neugodnije no njoj. Dakle mi ne samo da znamo za zločine počinjene u ime naših najviših nacionalnih ideala, nego mi i znamo da znamo, a to znači u konkretnom hrvatskom slučaju, da hrvatsko društvo, zahvaljujući hrvatskoj javnosti, zna da hrvatska država zna za zločine, poznaje počinitelje i ne čini ništa protiv njih. Štoviše, čak su i sami počinitelji do u najsitnije detalje opisali svoje zločine, skidajući s njih i posljednju crtu tajanstvenosti. Sve je dakle do kraja transpa-

rentno, sve se zna, ali to nema nikakvih posljedica i ništa ne mijenja na samoj stvari.

I dok država cinično egzercira nadmoć svoje samovolje, pravo koje si je sama uzela, da čini ili ne čini što joj je volja, ne podnoseći nikomu računa za to, hrvatsko se građansko društvo u svojim najistaknutijim reprezentantima, većini intelektualaca, natječe u smišljanju sve nevjerojatnijih strategija potiskivanja. Društveni razum prijeko potreban u suočavanju kolektiva s vlastitim zločinima uludo se troši u stupidnim racionalizacijama. Za Hrvatsku je u tom smislu karakterističan slučaj rušenja Mostara, konkretnije mostarskog Starog mosta. Taj nedvojbeno hrvatski zločin, sasvim u rangu srpskog razaranja Vukovara, još nije dospio do hrvatske savjesti, a kamoli do hrvatske pravne države. Nezaboravnu tezu novinara Jure Ilića, objavljenu neposredno nakon samog rušenja, da je most naime srušio rat, danas zamjenjuju još sumanutije tvrdnje o vinovnicima ovog zločina. U zadnjem broju **Vijenca, Grozdana Cvitan** doslovno poručuje ovo: *»... zaista ne znam tko ga je srušio, ali je sigurno da su to napravili oni koji su ovaj rat na Balkanu počeli. Amerikanci, koji su preko svoga veleposlanika u Beogradu i gospodina Bakera poručili kako će poduprijeti cjelovitu Jugoslaviju.«*

Te riječi valja imati na umu kad jednom čujemo od **Klare Mandić** kako je Vukovar razorio vatikanski kler, ili kad će nam jedna **Biljana Plavšić** objasniti kako su Sarajevo uništili ti isti Amerikanci jer su podržavali cjelovitu Bosnu i Hercegovinu. Nije nimalo slučajno da i mi našu Grozdanu za trku imamo. A još manje je onda slučajno da nam je upravo ona amnestirala Srbe od optužbe za otpočinjanje rata u bivšoj Jugoslaviji.

Postoji jedna iluzija, sveprisutna u Hrvatskoj, da bi preuzimanje odgovornosti za zločine koje je u ratu skrivila hrvatska strana dovelo u pitanje navodno posve jasnu generalnu tezu o krivnji za rat u kojoj je Srbija agresor, a Hrvatska nevinna žrtva. Dovedi dakle hrvatske zločince pred hrvatske sudove, obešteti sve njihove nevine žrtve, simbolički demonstrirati kajanje i zatražiti javni oprost, to bi, prema ovom shvaćanju, vodilo izjednačenju žrtve i agresora, potkopalo ionako slabe hrvatske političke pozicije u odsudnom trenu pred konačno razrješenje drame, gurnulo nas u balkansku jamu u kojoj su svi jednako nepodnošljivi divljaci i zločinci, ukratko, nešto takvo bio bi egzemplarni čin veleizdaje. Ne postoje međutim nikakvi racionalni argumenti koji bi potkrijepili ovakve tvrdnje. Već i površan uvid u činjenični materijal o zločinima na prostoru bivše Jugoslavije govori

nešto sasvim drugo. Uzmimo kao primjer neke činjenice iz nedavno objavljenog »Konačnog izvještaja Komisije eksperata oformljene po nalogu Rezolucije 780 (1992) Vijeća sigurnosti UN«. Komisija je utvrdila postojanje 187 masovnih grobnica na području bivše Jugoslavije. Za 87 grobnica nije ustanovljena odgovornost ni jedne od sukobljenih strana. Od preostalih, za njih 81 okrivljuju se Srbi. Hrvatima se na teret stavljaju 16, a Muslimanima 5. Te činjenice u osnovi uopće ne proturječe općem dojmu o odgovornosti za ratna zlodjela. Štoviše, krivnju ne izjednačuju, nego je izgleda raspodjeljuju prema stvarnim zaslugama.

Dva primjera iz slučaja masovnih grobnica, koja je iz obimnog izvještaja Komisije izdvojilo i čitateljstvu prezentiralo beogradsko *Vreme*, također potvrđuju ono što hrvatska javnost već zna i što ni u kojem slučaju ne sugerira jednakost u krivnji između hrvatske i srpske strane.

U grobnici na poljoprivrednom dobru Ovčara nalaze se ostaci oko 200 ljudi, uglavnom onih koji su se u studenom 1991, kad su srpske snage zauzele Vukovar nalazili u gradskoj bolnici. Srbi nisu dopustili rad ekspertnom timu Komisije tražeći da se najprije ispita slučaj Pakračke Poljane. To je učinjeno, i ondje je u devet odvojenih grobnica pronađeno 19 leševa.

Za zločin u Pakračkoj Poljani tereti se hrvatska strana. Zanimljiv detalj: Komisiji je sugerirano, vjerojatno od strane Srba iz okupirnog dijela Hrvatske, kako Pakračka Poljana krije i više od 1700 žrtava. Stoga se ekshumaciji pristupilo ozbiljno (iskopana je 71 rupa), no čini se da je brojka od 19 žrtava konačna. Ta dva primjera zorno pokazuju ne samo stvarni nesrazmjer u zločinima dviju strana, nego svjedoče i o neuspjelom pokušaju jedne strane, srpske, da umanjí vlastito zlodjelo preuveličavanjem zlodjela druge strane.

Ta druga strana, hrvatska, po svemu sudeći nema nikakva razloga bojati se istine i pravde. Štoviše, trezveni razum vidi samo korist od jednog takvog raščišćavanja pravne i moralne situacije u kojoj se našlo hrvatsko društvo. Pa ipak, hrvatski građani kao da nemaju ništa protiv svjesnog suživota sa zločincima. Oni u bešćutnoj ravnodušnosti čekaju da pored njihove vlastite države, želja za kojom je navodno bila osnovni pokretač čitave njihove povijesti, da pored dakle njihovih hrvatskih zakona, hrvatskih sudaca, hrvatske policije i hrvatskih zatvora, pored hrvatske savjesti i hrvatskog morala, neka druga, strana, instancija obavi taj prljavi posao i pred njihovim, našim, nosevim a očisti naš vlastiti hrvatski smrad.

Ima li većeg poniženja za hrvatski narod od činjenice da će njegove zločince na odgovornost pozvati tužitelj iz Južnoafričke republike i to pred sud u Haag? Gdje su sad one silne mase kojima bi pjena bijesne odlučnosti izbijala na usta kad su ih vođe huškale hrvatskom puškom na hrvatskom ramenu i hrvatskom lisnicom u hrvatskom džepu? Što su zamukli, kamo su nestali sada kad hrvatskog zločinca treba dovesti pred hrvatski sud?

Zavukli su se, sve te silne junačine, u oklop svoje intime, gdje sebi u bradu nariču nad gorkom sudbinom njih samih i njihova naroda, poluglasno psuju vlastodršce, ogovaraju one koji su društveni kaos bolje iskoristili od njih samih i čekaju da ih netko drugi iznova oslobodi tih okova, ponovno učini od njih heroje povijesti, odabrane ostvaritelje tisućljetnih snova.

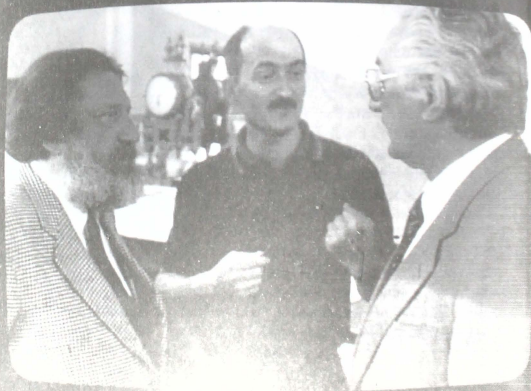
Njihova ravnodušnost kojom podnose sramotni život sa zločinom ona je ista ravnodušnost kojom su gotovo pola stoljeća šutjeli o kosturima iz Jazovke i kojom danas mirno prolaze pored susjedove minirane kuće, ili prognaničkog logora, punog nesretnih hrvatskih pehista. To je ona ista ravnodušnost u čijem toplom okrilju je tako dobro uspijevala harmonija najplemenitijih nacionalnih ideala i one, s koljena na koljeno prenošene najsirovije šovinističke mržnje.

Velika povijesna uloga malog hrvatskog čovjeka na koncu se uvijek svodila na ulogu kakva sitnog statista koji više zabunom no dramaturškom logikom stupa na scenu hamletovske tragedije kad je ta tragedija onim poznatim pokoljem već skončala i kad na toj sceni nije za vidjeti više ništa osim jezovite hrpe leševa.

I tad među tim leševima započinje autentična drama hrvatskog čovjeka, kao drama vječnog iščekivanja Fortinbrasa - neke sile izvan njega samoga koja će umjesto njega razriješiti njegov problem.

Plivači i plutači

 Ima nešto skandaloznije od lika i djela ministrice za kulturu gospode **Girardi Jurkić** - fascinacija njezinih kritičara osobom ovog posve nevažnog političkog epizodiste. Na prvi pogled stvar bi trebala biti posve jasna. Za porez na šund i pornografiju nametnut **Fetali** formalno je odgovorno Ministarstvo za kulturu, odnosno njegov prvi čovjek, gospođa **Girardi-Jurkić**. Ali kao što realno taj porez znači uvođenje državne cenzure za politički nepodobne medije, tako ni Ministarstvo ni Ministrica realno nisu ni mjesto ni osoba odluke.

Da ne bude nikakve zabune, gospođa **Girardi Jurkić** je tu činjenicu i sama eksplicirala: *»Odluka uopće nije bila isključivo odluka Vesne Jurkić. Odluka je donesena nakon određenog razmišljanja i nakon određenih konzultacija«*.

Dakle jasno je da stvarnog cenzora valja tražiti drugdje, u vrhovima vlasti gdje padaju strateške odluke, možda dakle kod **Seksa**, možda u Praljkovu institutu ili pak kod samog Predsjednika. Pa ipak, svi su skočili na Ministricu. Kao u svijetu imitativne magije svatko je poletio zabosti svoju iglu u tu lutku kao da će time stvarno naškoditi onima koje lutka predstavlja. Do ušice je zabio i **GLOBUSOV** investigator nad investiga-

torima, **Slaven Letica**. Premda je idejnog začetnika rata protiv **Ferala** i ostalog "nepodobnog" novinstva nedvojbeno detektirao u **Vladimiru Šeksu**, on se svom silom okomio upravo na Ministricu. Ne slučajno. Na osobi Ministrice demonstrirao je onaj isti postupak koji je svojedobno tako savršeno primijenio u znamenitom slučaju vještica. Prokazao ju je u njezunoj privatnosti, kroz njezine roditelje, njezin brak i obitelj i denuncirao je kao ženu, kao osobu koja se u obavljanju svog ministarskog posla služi ženskim oružjem. **Šeksa**, naravno, nije dirao, kao što se nije dohvatio ni političkih i ideoloških mehanizama koji su nas doveli do fakta te cenzure. Ne samo zbog intelektualnog kukavičluka, nego i zato jer je prepoznao visoko ritualni karakter izivljavanja nad ovom krpenom lutkićom hrvatske državne politike.

Hrvatskom intelektualnom scenom naime već dulje vrijeme dominira upadljiv politički proces: sve što sebe drži osobom ili institucijom od imena i značaja, koristi svaku prigodu da se jasno distancira od vladajućeg režima. Biti u današnjoj hrvatskoj državi kritičar režima, kad je svatko tko u toj državi drži do sebe Predsjednikov više ili manje otvoreni neprijatelj, stvar je društvenog prestiža, zaštitni znak solidnijeg socijalnog statusa.

Govoreći pojednostavljeno, scena izgleda gotovo idilično. Na jednoj strani On, još jučer svepriznati veliki vođa malog ali najstarijeg naroda, okružen svojom vojskom, svojim javnim i tajnim policijama, svojim kadrovicima, aparatčicima, svojim širokobriješkim pretorijancima i - šačicom intelektualnih *no names*. Na drugoj strani gotovo kompletna hrvatska inteligencija, zajedno s opamećenom crkvom i decentnom političkom oporbom. Takozvane široke narodne mase, detalj koji na ovoj slici nedostaje, ionako nisu važne. Te hrvatske narodne mase, u čije demokratske potrebe nitko u Hrvatskoj nikada nije vjerovao niti danas vjeruje i o čijoj sudbini nitko ne vodi računa, zanemariva su veličina. One se nikada nisu okoristile političkim uspjesima svojih vođa, ali su zato uvijek plaćale najskuplju cijenu njihovih promašaja te su u cijeloj pripovijesti ostale ono što su oduvijek bile - sporedni, manipulabilni faktor.

Skočiti dakle danas unutar tako izmijenjenog društvenog i političkog konteksta na zločestu Ministricu i baciti se u zaštitu **Ferala** ima svoj ritualni višak smisla - pribaviti sebi legitimaciju demokrata oporbenjaka uz najveću moguću buku i najmanji mogući rizik. Strategiju razgolićuje najbolje sam **Letica**. U **GLOBUSU**, u svom tekstu o Ministrici on na jednom mjestu navodi novinare na koje se okomila hrvatska država: **Viktora Ivančića, Tanju Torbarinu, Jelenu Lovrić i Denisa Kuljiša**. Upotpunimo li taj grupni portret žrtava državnog progona likom njegova autora, **Slavenom Leticom**, dobit ćemo jedno odista bizarno društvanje. Nije to naime milenijima daleko kad je jedan **Slaven Letica** u najtiražnijem nacionalnom tjedniku huškao već razjarenu gomilu na linč **Jelene Lovrić**, kad je javno naložio lomaču da je spali kao vješticu pred očima cijele hrvatske intelektualne publike koja, ako već i sama nije dobacila vlastiti snopić drva, onda je vjerojatno ne bez zlude i perverzne naslade šutke odgledala nešto što je sa stajališta same žrtve tada ipak bila neka ljudska drama. Doista, zar čovjek nema pravo začuditi se kad najednom ugleda egzekutora i njegovu žrtvu u pozi idiličnog zajedništva? Zar nije najnormalnija stvar zapitati se onda, što to traže zajedno jedna **Tanja Torbarina** koja je rat projahala na krijesti vala najsirovijeg šovinizma, njezin poslodavac **Kuljiš** koji je od tog istog šovinizma napravio dobar posao i jedan **Viktor Ivančić**, čovjek koji je sebi ime stvorio ako ničim drugim, onda dosljednom borbom protiv tog istog odvratnog šovinizma, a za ono malo ljudskog dostojanstva koje se u zlim vremenima moglo još spasiti? Što je dakle ovima kako ljudski tako i profesionalno toliko različitim pojavama ipak zajedničko? Ništa osim grozničave potrebe **Slavena Letice** i njegovih globusovskih kompanjona da u novo političko razdoblje Hrvatske uđu s temeljito redizajniranim identitetom prilagođenim novonastalim okolnostima i promijenjenom ukusu potencijalne publike. Kad bi to ugravanje pod auru žrtve ove naše zle, totalitarne države, to Letičino hvatanje za onu istu vještiču metlu za kojom je svojedobno ispred nahuškane gomile trčao s bakljom u ruci bilo čak i nešto više od kalkulantskog retuširanja potrošenog imidža, onda bi ostalo tek ljudski bijedno, polutanski bljutavo kajanje. No, imao **Letica** i pravo na promjenu mišljenja, mi više nemamo pravo ni na kakve iluzije..

Na ovim prostorima promjena mišljenja nikada nije bila posljedica nove spoznaje, nego posljedica promjene u odnosu snaga na političkoj pozornici. Ljudi su ovdje oduvijek odbacivali stare i preko noći prihvaćali nove stavove, ne zato jer su naglo intelektualno

sazrijevali, ne zato jer su umnim naporima izborili novi pristup istini, nego zato jer su htjeli očuvati već stečene pozicije u društvu ili se pak dočepati novih, još boljih. A to se posebice odnosi na naše takozvane intelektualce. Biti naime intelektualcem nije na žalost u nas nikada značilo misliti, a još manje činiti to svojom vlastitom glavom. Nema razloga vjerovati da je ovaj puta drugačije.

Ovomu se ipak može prigovoriti kako danas kad nam prijete novi totalitarizam, gušenje ovo malo jedva stečene demokracije, nije vrijeme ni za kakvo moralističko kapriciranje ili rigidnu principijelnost. Svakomu tko je spreman pružiti otpor nadolazećoj diktaturi vrata su široko otvorena bez obzira na njegovu prošlost. Naprotiv, onaj koji odveć čačka ljudima po prošlosti i slijepo se drži nekih principa sabotira odlučujuću bitku protiv diktature. Ali ta napetost odavno je poznata u političkom životu. Nazivali su je konfliktom između oportunih realista i neodgovornih romantičara. Dok oni prvi slijede režimsku nacionalnu politiku u njezinim temeljnim zasadama, kao i glavnu struju javnog mnijenja bez obzira što ta politika prijete nacionalnom katastrofom, a glavno obilježje javnog mnijenja je najcrnja šovinistička mržnja, i pritom opravdavaju svoje postupanje prijetnjom nekog većeg zla, recimo vanjskom agresijom, ovi drugi ostaju u manjini i nepopustljivo inzistiraju na određenim principima dovodeći u pitanje

sam temelj tekuće politike bez obzira što takvim stavom čak mogu štetiti navodnom općem interesu. Nisu li te dvije pozicije karakteristične za našu situaciju? Nisu li **Letica, Kuljiš i T. Torbarina**, dakle **GLOBUS**, ali i gotovo cijela hrvatska inteligencija, hrvatska crkva, hrvatska parlamentarna opozicija odigrali u vrijeme rata upravo ulogu tog oportunog realiste, dok su primjerice **Jelena Lovrić i Viktor Ivančić** kao i cijeli **Fetal** poput pravih romantičara izlažući se optužbama za veleizdaju doveli u pitanje temeljna načela hrvatske nacionalne politike i otvoreno se suprotstavljali većinskom javnom mnijenju. Međutim, kao što bi trebalo biti poznato, ishod nekog praktičnog događanja ne može se unaprijed znati. Tako je i napetost između naših oportunih realista i neodgovornih romantika razriješana na jedan neobičan, ali nipošto netipičan način: manjinska stvar od jučer,

danas polako zadobija većinu i nekadašnji se romantici naknadno pokazuju kao istinski realisti. Doista, danas ne pljuje na **Jelenu Lovrić** svatko tko pokraj nje prođe, pa čak ni **Tanja Torbarina** to ne čini onoliko redovito koliko smo inače navikli. A eto i **Letica**, kad nagurava svog glavnog i odgovornog urednika **Denisa Kuljiša** u blizinu **Viktora Ivančića**, znamo, čini to danas zato da bi Kuljišu i sebi pribavio nešto od onoga što njima dvojici tako kobno nedostaje - bar malo Ivančićeva ugleda.

Razlozi dakle zbog kojih smo pocijepali Letičin grupni portret novinarskih žrtava Tuđmanova totalitarizma nisu nipošto trivijalno moralistički, nego prije, sasvim pragmatični. Jer što će nam uopće budućnost ako će u njoj glavni arbitri političkog, kulturnog i moralnog života biti ljudi poput **Slavena Letice**. Njihova jedina šansa bilo je vrijeme zla, mržnje i nečuvene gluposti. Oni su tu šansu do kraja iskoristili i danas su potpuno potrošeni ljudi. Ako njih dakle vidimo kao važan dio naše demokratske budućnosti, onda ćemo tu budućnost potrošiti prije nego se ona ikada pojavi. Jer upravo kad je riječ o toj našoj konkretnoj budućnosti, mi ne smijemo ozbiljno uzimati ljude koji će nam poput **Slavena Letice** u lipnju kazati »... da će proces demokratizacije narednih mjeseci biti vrlo pozitivan«, da bi u kolovozu masnim slovima istaknuli kako upravo stupamo »u zonu (balkanskog) sunraka«. Mi sebi ne možemo ponovno dopustiti taj luksuz da neukusno ambicioznog šarlatana držimo ozbiljnim političkim analitičarom. Od njega je naime nekompetentniji samo onaj koji ga je svojedobno uzeo za savjetnika.

Ali nije riječ o ljudima, riječ je o kriterijima. Bez njih nema izlaza iz ideološki simplificiranog svijeta koji nas danas u Hrvatskoj okružuje. A imati kriterije danas i ovdje znači primjerice biti riječju i djelom protiv poreza na šund i pornografiju koji je nametnut **Feralu** usprkos činjenici što onaj, sramno snishodljivi intervju sa **Slavenom Leticom**, objavljen u tom istom **Feralu**, jest primjer novinarskog šunda. I usprkos jasno prepoznatljivim pornografskim motivima u **Feralovu** cmakanju i šlatanju na otvorenoj sceni sa **Slobodanom P. Novakom**, hrvatskim intelektualcem ugleda ne većeg od onog **Slavena Letice**. I dok se onaj prodao **Feralu** kao arbitar u političkim pitanjima, Novak biva kupljen kao ekspert u ljubavnim stvarima. Mjera neoprostive **Feralove** naivnosti je nezaboravna Novakova rečenica: »... jer smo svi mi, čak i **Feral**, zapravo zaljubljeni u Hrvatsku«. Upravo tako, čak i **Feral** je popušio. Poput kakve provincijalne šiparice koja prihvaća ponudu profuranog svodnika da u njegovu

I am really interested in type that isn't perfect. Type that reflects more truly the imperfect language of an imperfect world inhabited by imperfect beings. [Barry Deck]

Dečko koji *obećava*

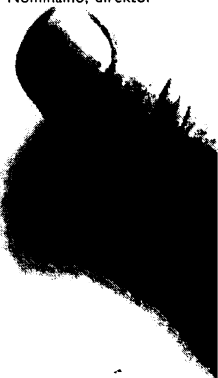

Naznačimo problem u vidu jedne hipoteze: da su komunisti pravodobno angažirali **Vinka Grubišića** na svojim propagandnim zadacima, komunizam nikada ne bi propao, ili, ako bi već propao mi to još uvijek ne bismo znali. Zašto? Zato što **Vinko Grubišić** drži kako »... ono čega u medijima nema - ne postoji!!!!«, odnosno da »uspjeh (i neuspjeh) neke akcije ne ovisi toliko o njezinim stvarnim rezultatima, koliko o doživljaju njezinih posljedica«.

Ali najprije, tko je **Vinko Grubišić**? Nominalno, direktor **Omladinske televizije**, savjetnik za medije u Uredu državnog poglavara, bivši glavni propagandist vladajuće stranke na zadnjim izborima, a stvarno, što je i najvažnije, on je glavni strateg hrvatske državne propagande. Teze, gore navedene, izvadak su iz najvažnijeg "štabskog dokumenta" koji je do sada provaljen u hrvatskoj javnosti. Riječ je o tajnom prijedlogu za osnivanje Odjela za medijsko planiranje pri Uredu Predsjednika Republike. Autor tog prijedloga je upravo **Vinko Grubišić**, a objavio ga je *Jetal*.

O manifestnom značenju ideja iznijetih u Grubišićevu tekstu dosta je rečeno. One se doimlju odista orvelijanski: apsolutna kontrola svih informacija iz jednog centra, proizvođenje lažnih događaja, tretiranje informacija isključivo kao ratnih sredstava (i u miru),

potpuna militarizacija čitave medijske sfere društva. Ti, kao i ostali momenti otkrivaju jasnu totalitarnu motivaciju autora i onih kojima je prijedlog podastrt. Oni na vidjelo iznose spremnost da se u ime navodno neupitnih nacionalnih interesa Hrvatska reorganizira kao diktatura i utoliko otvoreno upozoravaju sve koji su hrvatsko društvo zamišljali u demokratskim kategorijama, što im se u skoroj budućnosti može dogoditi. Ili, što im se već dogodilo, glede činjenice da je dokument datiran u kolovozu 1993.

Povrh svega toga Grubišićev tekst je zanimljiv i kao sam tekst, ne dakle samo kao državni dokument, nego i kao dokument vremena odnosno situacije u kojoj živimo. Kao takav on pruža izravan uvid u onaj svijet ideja koji konstituira današnju hrvatsku stvarnost. Upravo tako, da ostanemo u registru Grubišićeva lajtmotiva - ideje koje konstituiraju stvarnost. Jer jedno je za Grubišića bitno - apsolutna odsutnost bilo kakvog respekta prema stvarnosti, prema svijetu stvarnih, konkretnih, materijalnih činjenica. I sukladno tomu, potpuna prevlast fantastičnog svijeta. Teza dakle, da uspjeh ili neuspjeh neke akcije, nekog stvarnog događaja ne ovisi o stvarnim rezultatima istoga, nego o tome kako će on biti doživljen, može u konkretnoj izvedbi izgledati ovako: usprkos stvarnoj činjenici da je Hrvatska izgubila rat, izgubila trećinu teritorija, u Hrvatskoj vlada pobjedonosno

raspoloženje, ona se širi, postaje sve veća, stiže ako treba i do Zemuna; usprkos raspadu društva na one koji iz rata izlaze kao veledobitnici, koji su se dakle u nečuvanim razmjerima konkretno, stvarno obogatili i na one koji su često, kao u slučaju prognanika primjerice, izgubili doslovno sve, u Hrvatskoj vlada idilično jedinstvo svih Hrvatica i Hrvata; usprkos činjenici da Hrvatsku potresaju štrajkovi, u Hrvatskoj se ne štrajka, jer, kako kaže **Grubišić**, ono čega nema u medijima, to ne postoji.

Grubišić naime doista misli da nakon reorganizacije, centralizacije i militarizacije informativnog sustava, onako kako ih on predlaže, nekakva stvarnost po sebi više ne može imati nikakve šanse. Hrvatska, njezini građani, institucije, njezina konkretna politička, ekonomska i kulturna stvarnost za Grubišića su tek gruda plastelina koju će modelirati već kako

zatreba, naravno, ako mu Predsjednik na raspolaganje stavi potrebite ljude i sredstva. Ta omnipotentna poza nije ni sumanutu identifikacija sa Stvoriteljem, ni ono poznato pitanje naivnog junoshe: "pošto svijet?". Ona je nešto ozbiljnije i moćnije, nešto što je odista u stanju konstituirati stvarnost- prava pravcata ideološka fantazija.

Zamislimo što bi se dogodilo da je Grubišićev projekt u potpunosti ostvaren, dakle, da je Odjel za medijsko planiranje pri Uredu Predsjednika proradio, da su svi dijelovi ustroja konstituirani i međusobno povezani, da su urednici svih novina pod kontrolom i da se kako javne tako i tajne operacije Odjela odvijaju prema planu. Jedina stvarnost koju bismo kao takvu mogli doživjeti bila bi ta, po Odjelu proizvedena stvarnost. Naš svijet bio bi svijet Vinka Grubišića, odnosno svijet u potpunosti skrojen po mjeri Predsjednikove želje. Bio bi to svijet apsolutne kontrole u kojem ne bi bilo mjesta čak ni za slučaj, odnosno, to što bi nam se ukazivalo kao slučaj bio bi tek efekt neke tajne akcije Odjela. No jedno bi u tom svijetu prije svega bilo nemoguće - neki imanentni antagonizam, suočenje s nekim unutarnjim društvenim konfliktom. Taj svijet bio bi svijet do kraja provedenog organskog jedinstva kojemu bi jedina prijetnja bila ona koja dolazi izvana, u vidu vanjskog neprijatelja. Ostvarenje Grubišićevih ideja bilo bi u tom smislu doista ozbiljenje Orwellova svijeta.

Naivan je međutim svatko tko bi pomislio da se ono monstruozno Grubišićeva projekta skriva u prijetnji ozbiljenja takvog jednog orvelijanskog svijeta. Ono doista čudovišno, a ujedno realno najopasnije, naime sam autentični totalitarni karakter njegove fantazije leži naprotiv u imanentnoj nemogućnosti njezina ostvarenja.

Pribrani dekonstrukcija Grubišićeva "štabskog dokumenta" pokazuje da je taj tekst moguće čitati i kao polemiku. Na naizgled marginalnim mjestima **Grubišić** daje oduška bespoštednoj kritici zatečenog stanja u hrvatskom medijskom prostoru. »Hrvatska je do sada igrala 'crnim figurama'«, a to je posljedica »sadašnje kaotičnosti u medijsko/komunikacijskom predstavljanju državne politike«, »...situacija nekoordiniranosti

informativno promidžbenog djelovanja iz jednog središta dovela nas je do točke u kojoj se tim poslom bavi ogroman broj 'dobronamjernih aktivista' na temelju dnevne inspiracije i emotivnih 'ad hoc' prosudbi» i, kao kulminacija, »to što imamo danas, nazivati medijskim 'sustavom koji uspješno djeluje' je uvreda razumu«.

Ti polemički motivi zauzimaju središnje mjesto u Grubišićevu tekstu. Njihova funkcija je dvojaka. Prvo, oni predočuju glavni hrvatski problem isključivo kao problem medijskog predstavljanja. Temeljni konflikt koji određuje dinamiku društvenog života u Hrvatskoj ne leži u realnosti, primjerice u sukobu između ratnih profitera i ratnih gubitnika, ne leži međutim ni u sukobu između stvarnosti i ideje (čest motiv razočaranja posebice u hrvatskih intelektualaca: *»htjeli smo jednu slobodnu, demokratsku Hrvatsku, a realno imamo eto ...«*). Temeljni hrvatski konflikt pomaknut je na razinu reprezentacije, kao konflikt između profesionalno osmišljenog projekta medijskog predstavljanja, otjelovljenog u Vinku Grubišiću i sabotiranja tog projekta od strane gomile medijskih diletanata, fušera, improvizatora, itd. I drugo, uspjeh (ili neuspjeh) projekta zapravo je izravno vezan za pretpostavku implicitno smještenu u ovaj naizgled marginalni polemički detalj samog teksta - uklanjanje svih tih ometala, svog tog diletantskog šljama koji stoji na putu ostvarenju hrvatskog sna. Napravimo, primjera radi, kratak izlet u prošlost: prije dvije godine **Vinko Grubišić** je zamislio glamurozni scenarij povratka prognanika svojim domovima. Prognanici se ni do tada, ljeta 93. kada **Grubišić** piše svoj tekst, ni do dana današnjeg nisu vratili kućama. Ali **Grubišić** nudi savršen odgovor na pitanje zašto se to nije dogodilo. Zato, jer medijski prostor još nije ustrojen prema njegovim načelima, jer iz njega nisu uklonjeni svi diletanti, svi ti "mangupi iz naših redova", i jer još uvijek pod kontrolom Odjela za medijsko planiranje nisu baš svi glavni urednici, itd., itd. Da je to ostvareno, prognanici bi se već vratili, tj. mi bismo iz medija saznali da su se oni vratili. Što bi se stvarno dogodilo, nije važno, jer kategorija stvarnosti u Grubišićevoj viziji uopće ne postoji, kao što ni samo društvo za Grubišića ne postoji. Jedino što postoji jest informacija, a ta je u potpunosti u njegovim rukama. Odnosno još nije, ali bit će samo kad se ukloni još ovaj diletant, kad se podvrgne kontroli Odjela još koji urednik novina, kad se likvidira još jedan saboter, odnosno još jedan unutarnji neprijatelj...

U ovoj točki otkriva se autentični ideološki karakter Grubišićeve fantazije. Ideološka se fantazija naime razlikuje od obične u onoj mjeri u kojoj je u stanju unaprijed ukalkulirati svoj neuspjeh. Zato je suviše

isticati kako je Grubišićev totalitarni projekt neostvariv. Kako se zapravo ne može, čak ni na razini medijske iluzije, uspostaviti jedno potpuno transparentno, apsolutno kontrolirano i do kraja homogeno društvo. Ali **Grubišić**, kao i svaka totalitarna ideologija, znaju za taj problem i unaprijed ga rješavaju - u liku Grubišićeva medijskog diletanta, u ideološkoj paradigmi unutarnjeg neprijatelja. U tom smislu prava prijetnja po hrvatsko društvo ne dolazi od mogućnosti da se Grubišićev projekt ostvari, nego naprotiv, od imanentne nemogućnosti njegova ozbiljenja, dakle od njegova permanentnog zakazivanja koje se kompenzira permanentnom proizvodnjom uvijek novih krivaca odnosno novih unutarnjih neprijatelja. U tom i samo u tom smislu u pravu su oni komentatori provaljenog dokumenta koji ističu kako Grubišićevo vrijeme tek dolazi. Jer fenomen **Grubišić** jest sam onaj perpetuum mobile hrvatske državotvorne ideologije. A njegov tekst nije ništa drugo do kratka rekapitulacija temeljnog društvenog procesa koji determinira hrvatsku stvarnost danas - rađanja nacije iz ideološke fantazije.

Ozbiljno čitanje Grubišićeva teksta može međutim raspršiti još jednu iluziju. Onu naime da je nacionalistički totalitarizam anakrona pojava, zakašnjeli revival političkih i kulturnih ideja devetnaestog stoljeća. **Grubišić** kao konceptualna osoba, odnosno njegove ideje sasvim su moderna pojava. U njegovoj viziji kao da ponovno progovara ona parola hipi pokreta iz šezdesetih koju on mora da je posisao s majčinim mlijekom: stvarnost je za one koji ne mogu podnijeti san.

Imena luda

 Svatko tko je nedavno bio nezadovoljan komentarima kojima je u novinama popraćena vijest o slučaju jednog oca koji je svome novorođenom sinu nadjenuo ime **Ustaša**, mogao je posegnuti za jednim, skoro osamdeset godina starim komentarom. Austrijski satiričar i kritičar ondašnjeg tiska, **Karl Kraus**, osvrnuo se svojedobno u svom tekstu pod naslovom "**Ratna imena**" na jedan sličan slučaj. Ondašnji - riječ je o vremenu prvog svjetskog rata - **Berliner Tageblatt** pisao je naime o zanimljivoj pojavi koja se proširila berlinskim matičnim uredima: djeci su davana imena čije je značenje bilo neposredno vezano za trenutnu ratnu situaciju. Tako je jedna žena svome sinu nadjenula ime **Beograd**. Pastor koji je trebao krstiti dijete usprotivio se tvrdnjom kako je **Beograd** ime nekog poganskog božanstva. U matičnom uredu imali su međutim više razumijevanja za njezinu želju naglašavajući usput kako su sretni kada "si domoljublje daje oduška na takav način". Osim **Beograda** česta su bila i imena drugih gradova odnosno bitaka, kao na primjer **Vilna, Tannenberg, Longwy, Varšava**, itd. Još češće su ljudi svoju novorođenu djecu nazivali prema imenima tada slavni ratnih junaka kao što su **Hindenburg** ili pak **Zeppelin**. Zapamćen je i slučaj nekog čovjeka

koji je na početku rata, kada je povjerenje u saveznika Italiju bilo još čvrsto, pokušao svog sina nazvati **Trojni Savez**. Službenici matičnog ureda ipak su ga uspjeli odgovoriti od te nakane.

Krausov komentar ove vijesti svodi se na opis zamišljene, ali sasvim moguće situacije u jednoj domoljubnoj berlinskoj obitelji:

Otac: "Djeco, što vam je sad ponovno? Što se to događa?"

"Beograd je pao!"

"Morate li baš stalno divljati uokolo?"

"Tata, Hindenburg štipa Tannenberga i ja sam dospio među njih i mene je dohvatio."

"Dajte umirite se već jednom! Ugledajte se na Zeppelina!"

"Neev, ne na njega, Zeppelin je najgori, maloprije je prijetio da će se zaletjeti na Vilnu!"

"Kakva ste mi vi djeca!"

"On je počeo!"

"Tišina tamo! Longwy ne kopaj nos! Nego dajte, recite, gdje je Trojni Savez?"

"Igrali smo se lovice i njemu je otpala čizma, za krepat od smijeha!"

"To je već previše, naučite se već jednom ponašati! Ali gdje je Varšava?" (Varšava se blijeđa pojavljuje na vratima)

"Tata, morala sam se predati."

Postupak kojim se poslužio **Karl Kraus** da bi izložio kritici sumanutost povijesnog trenutka koja je došla do izražaja u krštenju djece ovakvim imenima u osnovi je sasvim jednostavan. On naprosto vraća ta imena onima kojima su izvorno dana - djeci i njihovu dječijem svijetu unutar kojeg se sav povijesni glamour, sva uzvišenost povijesnog zbivanja rastvara u prosti realizam svakidašnjice. Efekt komičnog posljedica je obrata u suprotnost. Želja, po sebi inače sasvim konformistična, da se neposredno, po kratkom postupku iz trivijalnosti pukog protoka vremena i svakidašnjice stupi u simbolički zgusnut svijet povijesti završava strmoglavim padom u tu istu trivijalnost.

Drugi najuvjerljiviji kritičar te pojave jest vrijeme samo. Ono izvrgava ruglu svaki pokušaj roditelja da ime svoga djeteta fiksiraju za neko povijesno ili ideološko značenje. To vrijeme, kao

povijesna mijena, uspijeva uvijek iznova pregaziti sve **Hindenburge** i **Zeppeline**, svaku **Sutjesku** i **Sovjetku**, **Traktora** i **Turbinu**, **Indiru** i **Sirimavo**, i napokon **Jugoslava** i ...

Ukratko, naspram ta dva nemilosrdna kritičara, trivijalne svakidašnjice i povijesne mijene, nema ni naš nedavno rođeni i kršteni **Ustaša** neke osobite šanse. Mali **Ustaša Baraba**, kako mu je puno ime i prezime, morat će prije svega živjeti. Što to znači? To znači da će prije nego svojem osobnom imenu uzmogne realno pridati one osobine koje mu inače značenjski odgovaraju, dakle prije nago naš **Ustaša** doista nastupi kao realni beskompromisni borac za Hrvatsku do Zemuna, odnosno, za drugu stranu, krvoločni koljač i ubojica srpske djece i ostale nejači, morat će se on nakakiti i napiškiti u svoje pelene, morat će u vrtić i u školu, na ulicu, u društveni život ukratko, pun neizvjesnih okolnosti i nenadanih obrata. Jedno je međutim sigurno. S imenom koje nosi ovo, danas dijete, a sutra čovjek, neće on moći izbjeći brojne što glupe što smiješne situacije u koje će ga dovesti život. Zamislimo da u izgradnji njegova karaktera prevagnu feminine osobine, da dobijemo jednog plahog, bojažljivog, u sebe povučenog **Ustašu**, čovjeka koji "mrava ne bi zgazio" i kojemu je najveća životna avantura skupljanje poštanskih maraka. Bila bi to živa parodija ustaške stvari jednako kontraproduktivna po tu stvar kao i suprotna mogućnost, ona naime, da se karakter našeg malog **Ustaše** izvrgne u smjeru grubosti, nasilništva i da dobijemo jednog rabijatnog tipa s kojim nitko ne bi htio imati posla i koga bi se svi klonili. Od tih dviju krajnosti gora je još samo mogućnost da **Ustaša** postane normalan čovjek, tek tada naime ne bi ni po čemu odgovarao imenu koje nosi.

Na kraju, ne valja zanemariti ni povijesne mijene koje se mogu očekivati u budućnosti. Tko zna, možda već sutra, pod nekim novim političkim i ideološkim pretpostavkama ustaštvo postane nešto društveno negativno, ime za jedan politički program kojemu će leđa okretati svi, ne samo dakle sve političke stranke, javnost u cjelini, nego i takozvani mali ljudi u svojoj svakidašnjoj privaciji. Zvati se **Ustaša** u

takvom društvu i u takvom vremenu, značilo bi nositi neizbrisiv pečat sramote, značilo bi postati predmetom otvorene sprdnje i sveopćeg zaziranja. Ako bi se to i dogodilo, bilo bi prije pravilo nego iznimka. Našeg bi **Ustašu** snašlo ono isto što je snašlo **Sovjetku** nakon Titova historijskog "Ne" Staljinu, ili **Jugoslava** nakon jugoslavenskog rasula. Nema razloga vjerovati da je "ustaša" ona posljednja riječ koju je povijest izgovorila prije nego je otišla na vječni počinak.

Pa ipak, u pojavi malog **Ustaše** nazire se neka neminovnost, neka društvena nužnost koja usprkos vlastitoj unutarnjoj proturječnosti, usprkos nikakvim izgledima za budućnost uvijek iznova zauzima svoje mjesto u realnosti. Od malog **Hindenburga** do malog **Ustaše** povijest se neprestano igra tim imenima i ljudima koji ih daju odnosno nose. Ona ih proizvodi, troši i potom bez izgleda na nekakvu reciklažu nemilosrdno uništava ostavljajući za njima tek sramotno sjećanje na gomilu tragikomičnih zabluda.

Život malog **Ustaše** u svakidašnjici je ipak, usprkos svoj komičnosti, načelno zamisliv. Možemo ga predočiti čak i kao tragičnu žrtvu povijesne mijene. No ima jedna situacija u kojoj usprkos svemu ne možemo zamisliti malog **Ustašu**. On je naime dijete prognaničke obitelji, dakle i sam prognanik. Štoviše, novine su posebice istaknule činjenicu da i svih šest kumova koji su se pojavili na krštenju malog

Ustaše imaju nešto zajedničko, naime da su svi također prognanici. Tako je priča o malom **Ustaši** u potpunosti prognanička priča. A situacija u kojoj ne možemo zamisliti njegov život je upravo situacija razrješenja te prognaničke drame, dakle povratak kući, povratak među susjede - Srbe! Zvati se **Ustaša** i ići u školu s malim Srbima, igrati se s njima, s nekima od njih koji možda ponosno nose ime **Četnik**, to je ono neprispodobivo. Druga mogućnost povratka, naime ona ratna, u kojoj je srpski element potpuno zbrisan s ovih prostora, barem do Drine, pretpostavlja golemu ratnu kataklizmu, možda konačni sraz hrvatstva i srpstva nakon kojega se može zamisliti sve samo ne život, pa ni budući život malog **Ustaše**.

Ime ustaše, akt imenovanja novorođenog djeteta **Ustašom** danas, u Hrvatskoj, zadobiva svoj shvatljivi smisao, odnosno nalazi svoje

racionalno objašnjenje tek unutar realnosti prognaničkog života. Situacija naime u kojoj prognanici danas žive obilježena je dvjema sudbinskim činjenicama. Prvo, potpunom neizvjesnošću njihova povratka kući, dakle neizvjesnošću konačnog razrješenja ratne drame, ali i činjenicom obnavljanja normalnog života, ili barem njegove podnošljive imitacije na neokupiranim dijelovima Hrvatske. Privremenost traje predugo da bi mogla ostati to što jest. Život se počeo smještati u nju kao da će ona trajati vječno. Utoliko je nemoguće izbjeći pitanje koje se sve više nameće: A što ako se konačno rješenje već dogodilo? Ako je stvarnost koju danas imamo u Hrvatskoj, s okupiranim teritorijama, prognanicima, stanjem ni rata ni mira, socijalnim rasulom, upravo ona jedina stvarnost koja se pod ideološkim pretpostavkama hrvatskoga državotvorstva mogla realizirati? Dakle, ako je masa prognanika tek onaj ljudski višak koji preostaje kad se na temelju realnog odnosa snaga prostor podijeli po etničkim kriterijima - ako su dakle sve te strašne prognaničke sudbine samo realna cijena ostvarenja tisućljetnog hrvatskog sna i svi ti beskućnici tek neka vrsta povijesnog otpada, žrtvovani dio hrvatskog naroda koji je za svaku realno zamislivu budućnost ionako otpisan.

Ako je tomu tako, onda i čin oca, prognanika, koji je svom novorođenom sinu dao ime **Ustaša** moramo drugačije protumačiti. Nema tu mjesta nikakvom čuđenju ni zgražanju, a još manje nadmoćnom podsmijehu. Nazivajući sina **Ustašom** taj čovjek se tek u sekundarnom smislu poistovjetio s realnim obilježjima ustaškog pokreta. On na sasvim imaginarnoj razini vidi svoga sina kao onog pravog ustašu koji će jednoga dana protjerati Srbe preko Drine i pobosti sveti barjak hrvatski na zemunskom keju da ga sav Beograd vidi. Primarno, na razini simboličke identifikacije, njegov čin je očajnički pokušaj da se onime što mu stoji na raspolaganju razrješi prognanička sudbina. Dodjeljujući ustaškim imenom svome sinu mandat najjačeg i najbeskompromisnijeg hrvatstva on sebe i svoje dijete ponovno pokušava priključiti korpusu koji ih je jednom već otpisao. Tim činom on i njegovo dijete nominalno postaju ono što realno više nisu -

dio hrvatskog društva. I kao što ustaštvo nije ništa drugo nego jedini realni sadržaj kojim se ispunjuje strašni rascjep između hrvatskih državotvornih fantazija i hrvatske povijesne realnosti, tako je i mali **Ustaša** hrvatsko siročće ostavljeno pred vratima svih onih autentičnih hrvatskih državotvornih ideologa koji su te fantazije raspirivali ne vodeći računa o posljedicama koje po konkretne ljude može imati njihova realizacija.

Ali o još nečemu svjedoči mali **Ustaša**. O nesposobnosti hrvatskog naroda da u svoje iskustvo napokon uključi barem neke bolne lekcije koje mu uvijek iznova daje beščutna povijesna realnost. U toj tragičnoj nesposobnosti hrvatski narod nije, ukoliko je to nekakva utjeha, prošao ništa gore nego li svojedobno čovječanstvo u svjetskome ratu. Kugla mu je, kao što je napisao **Karl Kraus**, ušla na jedno uho unutra i na drugo izišla van.

each reading is re-writing

*Tito drugi put
među
Hrvatima*

Čini se da je Hrvatima ostao definitivno uskraćen jedan neobično važan susret s vlastitom prošlošću. Ljetos nam je naime u **GLOBUSU** redatelj **Zvonimir Berković** ispričao priču o pokušaju da se u Hrvatskoj snimi nekakav pandan Žilnikovu dokumentarnom filmu **Tito drugi put među Srbima**. Pokojni bi se Maršal, kako je to navodno zamislio jedan hrvatski producent, vratio među Hrvate u liku nekog našeg glumca i valjda u režiji Zvonimira Berkovića. **Tito** se međutim nije pojavio na zagrebačkim ulicama, nije izišao među građane kao njegov beogradski pandan i hrvatska kamera nije do sada zabilježila taj susret. Šteta. U Beogradu, koliko smo pročitali, susret građana s glumcem u maršalskoj uniformi izazvao je niz nekonvencionalnih situacija u kojima su ljudi dali oduška svojoj potrebi da kažu mnoge zanimljive stvari ne samo o prošlosti koju je **Tito** tako sudbonosno obilježio nego i o današnjoj stvarnosti, politici, novim vođama, ratu i miru. **Tito** u Beogradu i nije prošao loše. Moglo bi se reći da je još uvijek bio u stanju privući simpatije ljudi i na neki način potvrditi svoju superiornost nad današnjim vremenom i svojim političkim nasljednicima. I to upravo u Beogradu gdje se ne baš tako davno na njegov grob na Dedinju dolazilo s glogovim kolcem u rukama.

Općenito, čini se da su Srbi od svih naroda bivše Jugoslavije najmanje voljeli Tita. Još je **Lawrence Durrell**, poslije rata u diplomatskoj službi u Beogradu, pišući **Henryju Milleru**, naglašavao kako Srbi mrze Tita i kako bi bili spremni mijenjati njegovu vlast za sovjetsku samo kad ne bi znali kako će im pod Sovjetima biti još gore. Ni danas, čak u krugovima takozvane liberalne srpske inteligencije koja se otvoreno, dakle sasvim kritički, distancirala od krvnika Miloševića, **Tito** ne prolazi ništa bolje. Ne može mu se oprostiti što je, kako to stoji na primjer u **Dragana Velikića**, »... u zimu 1944/45. stvorio umjetni front u Srijemu kako bi planski poslao u smrt beogradsku mladež, njih čak 40 000, i tako spriječio da se od te mladeži stvori poslijeratna opozicija«. Usprkos tom snažnom intelektualnom ressentimentu, puk je na ulici na neki način rehabilitirao Tita, barem kao partnera u razgovoru o prošlosti i sadašnjosti.

Kako bi snimanje takva dokumentarnog filma prošlo u Zagrebu, očigledno nećemo nikada saznati. Od **Tita drugi put među Hrvatima** ostala je samo Berkovićeve priča, slika njegova osobnog suočenja s tajanstvenim glumcom koji se već bio izvrsno pripremio za ulogu. No i ta, možda sasvim hipotetična osobna ispovijest ipak je nekakvo svjedočanstvo o susretu Hrvata s Titom. Ona paradigmatički klizi od traume do traume otkrivajući koji je stvarni postupak bio uzor Žilnikovoj inscenaciji.

Jakob Levy Moreno, bečki psihijatar, utemeljio je dvadesetih godina našeg stoljeća tehniku liječenja duševnih bolesnika koju danas zovemo psihodrama. Riječ je o terapijskoj metodi koja se zasniva na koncepciji totalnog teatra. Pacijentima se dodjeljuju uloge koje oni dalje spontano razvijaju u scensku rekonstrukciju svojih životnih situacija, temeljnih individualnih, obiteljskih i socijalnih konflikata koje su proživjeli i sudbonosnih odluka koje su u svom životu morali donositi. Cilj terapije je, da se u prostoru igre, oslobođenom svakog straha, postigne katarza, da se dakle probiju tvrdokorne naslage frustracija i da individuum dođe u poziciju da kroz simboličko ispunjenje želje napokon slobodno kaže ono što je oduvijek zbog ovog ili onog razloga, no prije svega zbog straha, bilo prigušeno u njemu. Pritom te situacije, kao što smo rekli, oponašaju temeljne životne konflikte. Jedan od njih je i konflikt s autoritetom, napose s očinskim autoritetom. U korijenu Žilnikove inscenacije izlaska glumljenog Tita na beogradske ulice leži ideja jedne takve psihodrame, susreta nesretne djece s njihovim pokojnim ocem, koji je jednom uživao njihovo bespogovorno povjerenje, i kojeg su oni ne samo slijepo

obožavali, nego kojeg su se, jednako tako slijepo, i bojali.

Ako dakle u jedinom susretu Hrvata s pokojnim Brozom, susretu redatelja Berkovića s glumcem spremnim da preuzme ulogu Tita, vidimo jednu takvu psihodramu, možemo iz nje ipak izvući dovoljno poučnih zaključaka. Taj susret je, naglasimo to još jednom, u potpunosti određen dinamikom trauma iz prošlosti. Ovdje su to hrvatske traume kao najbolnije točke u onomu što se općenito drži povijesnim iskustvom hrvatskog naroda. Prva trauma je Jugoslavija. **Berković** pita glumca/Tita, da li se ponovno pojavio među Hrvatima da bi ih vratio u Jugoslaviju. Odgovor je poznata Titova fraza: "*Nema povratka na staro!*" Na sličan način, lukavom demagogijom, **Tito** je doskočio Berkovićevim pitanjima o demokraciji i aluzijama na današnju političku stvarnost u Hrvatskoj. A zatim je na red došla druga hrvatska trauma - "sedamdeset prva". I tu se **Tito** spretno izvukao, ali je ipak, na spominjanje tadašnjeg masovnog stradanja hrvatske mladeži u političkim čistkama, kako piše **Berković**: "*Preko lica tog nadmoćnog čovjeka prešla neka sjena*". Na kraju došlo se i do najveće traume, Bleiburga. Za sam zločin **Tito** je našao izgovor u podivljalim ratnicima. Berković ga međutim podsjeća na slučaj Aleksandra Makedonskog koji je, nakon što je razorio Tebu i bezrazložno pobio gotovo sve njezine građane ipak, kao znak kajanja za svakog preživjelog učinio sve što je bilo u njegovoj moći. "*Gospodine Broz, jeste li i vi onima koji su preživjeli onaj dan činili svaku milost? Jeste li se i vi zarekli da im nećete ništa odbiti*", upitao je redatelj **Berković**. I - "*Glumac se rasplakao. Gorko. Iz dubine.*"

Priča o povratku Tita među Hrvate ovdje se manje više završava.

Ako je međutim ta priča bila ujedno i psihodrama, onda pada u oči znakovita asimetrija. Izgleda naime da je došlo do temeljne zamjene uloga. Katarzu je kroz medij glumca doživio pokojnik. Naprotiv, živog čovjeka drama susreta kao da uopće nije pogodila. Sa svojom prošlošću i svojom savješću susreo se mrtvac. Živi čovjek, naprotiv, nije ovdje ostvario nikakav odnos prema toj prošlosti. On - **Berković** u ulozu Hrvata uopće - nastupa kao onaj koji sa stajališta dovršene povijesti zna potpunu

istinu te povijesti i s tom apsolutnom evidencijom nemilosrdno sudi njezinim protagonistima, a da pritom ostaje potpuno slijep za vlastitu ulogu u toj prošlosti, za učinak vlastite aktivnosti/pasivnosti koji je također oblikovao tu povijest.

Žanr psihodrame, dosljedno izveden u ovoj priči, rezultirao bi dijametralno suprotnim efektom. Onaj koji bi se rasplakao, morao bi biti **Berković**, odnosno Hrvat uopće. Na toj, i jedino na toj strani, morala se dogoditi katarza. Jer na pitanje o Bleiburgu, u pravoj psihodrami, glumac/Tito odgovara nužno protupitanjem: "A zašto me to niste pitali za moga života?" I suze naviru jer se živ čovjek suočava sa svojom savješću, jer u pogledu u svoju prošlost otkriva nedostatak koji se više ničime i nikada neće moći nadoknaditi, moment samoskrivljene neslobode koji mu je tako sudbonosno odredio današnji život. Da smo se usudili dakle postavljati pravodobno pitanja, onda ne bi bilo ni Karađorđeva sedamdeset prve, a možda ne bi bilo ni Bleiburgâ ni Jugoslavijâ u njihovu traumatskom vidu. Ovako, pored svih tih trauma imamo i onu koja kao najvažnija pokreće Berkovićeve priču, traumu "Tito".

Žilnikov film i Berkovićeve priče svjedoče oboje, svaki na svoj način, o silnoj potrebi ljudi da reflektiraju svoju sadašnju životnu situaciju, da je prije svega razumiju iz svoje prošlosti, koje je **Tito** neizostavni dio. Svako izbjegavanje susreta s tom prošlašću, pa i ovakvog simboličkog, ostavlja mrtvom ocu mogućnost da beskonačno produžuje svoj zagrobni život u onomu što je najgore u nama - prije svega u prešutnom pristajanju na obnavljanje onih istih autoritarnih odnosa, one iste ovisnosti mase o mudrom vodi koji nas nisu učinili sažaljenja vrijednim samo u našoj prošlosti, nego poglavito u našoj sadašnjosti. **Tito** kao naša grandiozna kolektivna trauma stoji nezaobilazno na putu k svakoj spoznaji o stvarnosti, prije svega onoj političkoj, u kojoj se danas nalazimo. A upravo ta spoznaja jest ono što je toliko bolno da je vjerojatno goli instinkt izbjegavanja samopovrede taj koji nas priječi da u traumi Tita kao u zrcalu ugledamo naše današnje regresivno, pokorno i prosjačko držanje ne samo prema novim oblicima političkog autoritarizma, nego ponajprije prema tvrdim ideološkim strukturama koje reproduciraju taj autoritarizam.

Spoznaja o ulozi koju je **Tito** odigrao u našoj prošlosti, spoznaja je ujedno o ulozi koju mi igramo u našoj sadašnjosti. Spoznaja o tomu da smo u osnovi ostali ono što smo i bili - nijema masa bezličnih oportunistâ koji u stanju prisilne vegetativne pasivnosti iščekuju da

im o sudbini odluče agenti jedne osamostaljene, svakoj kontroli izmakle, ideološke i političke moći. Ta spoznaja iznijela bi na svjetlo dana činjenicu da se, kad je riječ o odgovornosti najširih slojeva društva od smrti Titove do danas nije promijenilo ništa bitno. Ovisna masa ostala je ovisna masa. Smrt svemoćnog oca nije inicirala odrastanje ničije djece u zrelo slobodno individualno osamostaljenje. Društvo mase ovisne o vodi nije se razvilo u poredak prosvijećene demokracije koja se temelji na umskoj podjeli vlasti i slobodnoj individualnoj samosvijesti. Hrvatsko društvo još uvijek nije društvo pojedinaca koji se osjećaju doraslim onima iznad njih i koji sa sviješću o vlastitom nedodirljivu pravu slobodno postavljaju pitanja, zašto je u ovom društvu nešto tako kao što jest, i koji suvereno prosuđuju je li obrazloženje koje su dobili valjano ili nije. Ali i koji, a to je najvažnije, iz takvog držanja pod određenim okolnostima izvlače dužnost da proturječe, štoviše, da se i opru ako treba.

Berkovićeva, ujedno i jedina hrvatska priča o susretu s pokojnim Maršalom ostala je u osnovi samo na pokušaju. Susret je u zadnji čas izbjegnut. **Berković** vjerojatno još uvijek lista po raznim teorijama glume tražeći razlog zbog kojeg se glumac rasplakao. Ostajući na razini teatarske iluzije on realno obnavlja ovisnost o pokojnom ocu - onu frustrirajuću vezanost za njega koja počiva na želji da taj otac bude drugačiji no što je stvarno bio. Da se posthumno kaje, kao što se za života nije kajao. Time ga on međutim ponovno priznaje u njegovoj nadmoći nad nama, a ne u našoj nemoći pred njim. Tako na koncu mi svi, hrvatski narod dakle u liku sugovornika Berkovića, ostajemo zatvoreni u njegovoj, Titovoj priči. Logika psihodrame međutim zahtijeva da on, **Tito**, kao mrtvi otac, postane napokon lik u našoj priči.

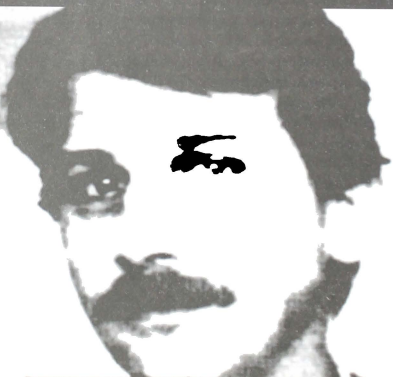
»Pred očima mi je stalno slika rasplakanog glumca. U čije je ime on plakao? Da li samo u svoje«, pita se na kraju redatelj **Berković** lucidno sluteći obrat. Plakao je u njegovo, Berkovićevo ime, u ime onog imaginarnog Hrvata kojemu tek predstoji pravi susret s pokojnim vođom, dakle, u ime svih nas.

Farsa

But he said, "Just save me"

But he said, "Just save me"

"Smrt Jugoslavije"

“Mislite da bismo sada mogli poći kući? Nipošto! Na programu je još jedan komad. Nakon tragedije dolazi farsa.” Te riječi, koje je prije više od sto i pedeset godina izrekao **Heinrich Heine**, nemaju težinu željeznog zakona povijesti. One ne upućuju ni na kakvu nužnost koja prožima sva zbivanja, nisu svjedoci povijesnoga determinizma nego naprotiv, povijesne slobode - kao opomena svima koji su zaboravili kako se povijest zna nepredvidivo poigrati ljudima i njihovim sudbinama.

Da će tragedija jugoslavenskog ratnog rasula poprimiti jednoga dana jasne crte farse moglo se naslutiti još veoma rano. Neki su to čak otpočetak znali. Ovih dana međutim, zahvaljujući i nekim koincidencijama, obrat u farsu čini se da je dovršen. Barem tako to izgleda izvana, sa stajališta publike koja više ili manje nezainteresirano promatra našu dramu, u ovom konkretnom slučaju, iz pozicije austrijske publike. U manje od dvadeset i četiri sata austrijski su mediji naime toj svojoj publici servirali tri informacije koje u svojoj gruboj jasnoći više nisu ostavljale nikakve dvojbe, da to o čemu se kod nas radi jest nakon svega samo još jedna farsa.

Najprije su u subotu 22. listopada novine donijele vijesti o novom prijedlogu Francuza prema kojem bi se bosanskim

Srbima ne samo dopustila konfederacija sa Srbijom nego bi u zamjenu za napuštanje Sarajeva dobili pod svoju vlast istočnobosanske enklave Srebrenicu, Žepu i Goražde. Paralelno je austrijska publika informirana i o tajnim pregovorima bosanskih Srba i predstavnika RH u Grazu, kao i o *dealu* koji je na tim pregovorima navodno sklopljen. Hrvatska ponovno uspostavlja suverenitet nad okupiranim područjima, ali unutar Hrvatske uspostavlja se, kako je to u bečkim novinama rečeno, "srpska mini država", a povrh toga, bosanski Srbi dobivaju izlaz na more južno od Cavtata. U kratkom komentaru ovih vijesti pada već riječ *lakrdija*. Istoga dana u udarnom terminu večernjeg dnevnika austrijske televizije na ekranima se pojavljuje **Slobodan Milošević** - kako izlazi za govornicu povodom dana oslobođenja Beograda. Njegov govor je spiker predstavio kao odlučujući za konačni rasplet ratne drame na području bivše Jugoslavije. Sporazum s Hrvatskom navodno je već gotova stvar, uskoro je moguće i priznanje. Potom slijedi opširni komentar čija se bit može svesti na poruku *»Premda smo svjesni da taj koji sada nastupa kao mirotvorac jest onaj isti koji je poveo rat i koji je između ostalih ipak najviše kriv za onolike žrtve, realnost nas ipak tjera da usprkos toj činjenici pozdravimo ovu šansu za mir i da se nadamo kako će ovaj puta napokon doći kraj ratu«*.

Zdvojnost komentatora je dvostruka. Ne samo nad onim *dealom* koji se odigrao u stvarnosti i koji bi sada trebao osigurati mir, nego i nad *dealom* koji je sam morao učiniti - dati zločincu oprost za već počinjene zločine, u zamjenu za njegovo odustajanje od svih zločina koje bi u budućnosti tek mogao počinuti.

Istoga dana bečki *Standard* donosi intervju s francuskim filozofom **Bernard-Henri Lévyjem** koji sa svojim dokumentarnim filmom *Bosna!* upravo gostuje na filmskom festivalu u Beču. Filozof otvoreno priznaje da je njegov kompletni bosanski angažman doživio neuspjeh. *»Ne vjerujem u 'savjest svijeta'. Ne vjerujem u svijet. Čak gotovo da već i ne vjerujem u društvo. I uopće ne vjerujem u jedinstvo nacije, a ni u jedinstvo svijeta«*, poručuje razočarani filozof i nastavlja se žaliti na zasićenost publike ratom u BiH izražavajući svoju nemoć najcrnijim humorom: *»Što više slika donose*

mediji to se publika manje zanima za njih. Tako sam jednoga dana rekao Bosancima da moraju naći druge načine umiranja, da moraju proširiti svoj repertoar, pronaći nove krike, možda umirati dubeci na glavi ...»

I napokon sutradan, u nedjelju, austrijska televizija prikazuje kratki film o suđenju **Dušku Cvjetkoviću**, Srbinu uhapšenom i optuženom u Salzburgu za ratni zločin, koji je navodno počinio u Bosni. Na jednoj strani su svjedoci optužbe, a na drugoj njegov brat uvjeren u Duškovu nevinost. I taj brat kreće sada u Bosnu, praćen dakako ekipom austrijske televizije, u potragu za dokazima koji bi rasteretili Duška. Majka navodnog ubojice, ali i majka ubijenog, prijatelji s jedne i druge strane, rođaci, svi oni defiliraju pred kamerama pričajući svaki svoje priče, pokazujući obiteljske fotografije i razne dokumente, mjesta zločina i mjesta nekadašnjeg zajedničkog života. Rezultat: cijela priča zapleće se u nerazmrsivi čvor. Ništa u njoj više nije konzistentno ni uvjerljivo. Svjedoci optužbe postaju smiješni proturječeći međusobno i osporavajući jedan drugomu ulogu krunskog svjedoka: *“Ja sam vidio, on nije”*, *“Nije istina, očiju mi mojih, neka mi odmah ispadnu ako lažem, vidio sam ja, nije on”*. S druge, srpske strane, nitko nije bio u ratu, nitko puške u ruke uzeo nije, oficiri se daju slikati u krugu obitelji s nekakvim papirima koji bi trebali posvjedočiti da oni nikada nisu bili na frontu, *“nisam vidio, ali znam ja njega, ne može on biti zločinac”*. Jedino što još pred kamerama nije do kraja izgubilo odnos sa stvarnošću jesu kulise pred kojima se odvija rasulo same priče - sablasne ruine pogorjelih kuća, jedini apsolutno uvjerljivi ali i apsolutno nijemi svjedoci zbiljskog rata. Sve ostalo je - farsa. Farsa u koju se pretvorio pokušaj da se ispriča priča o jednom stvarnom ratnom zločinu, farsa u koju neminovno srlja samo suđenje i napokon farsa u koju se upleće publika sama - tako što će u farsu prvog pokušaja suđenja za ratni zločin prepoznati dovoljan razlog da s gađenjem zauvijek okrene glavu od problema ratnog zločina; tako što će u priznanju neuspjeha kojim jedan filozof okončava svoj pokušaj angažmana prepoznati svoju mudru dalekovidnost koja je na vrijeme spriječila svaki pokušaj angažmana i koja je unaprijed znala ono za što je filozofu trebalo osvjedočenje osobnog iskustva - da se angažman ne isplati i da je šutnja prema nepravdama uvijek bila i ostala čisto zlato; i napokon zato, jer će zajedno sa svojim realpolitičarima i svojim televizijskim komentatorima svoje najdublje moralno zgražanje nad zlodjelima ratnih zločinaca, svoj jasni uvid u nevinost žrtava i krivnju počinitelja, teška srca ali ipak sasvim spremno žrtvovati za realistično iskalkuliran mirni suživot s tim istim zločincima i za zaborav njihovih

žrtava, u ime bolje budućnosti.

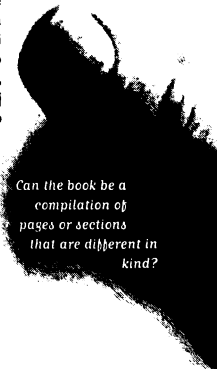
Ali zamjerati austrijskoj publici nedosljedan odnos prema ratu u bivšoj Jugoslaviji, svakako je neopravdano. Jer što je farsa njihova odnosa prema našem ratu naspram farse samog tog rata, farse u koju su ga pretvorili sami njegovi protagonisti? No, da bi od tragedije postala farsa nije dovoljno samo to da se pokretači i gospodari rata pretvore odjednom u mirotvorce, da trgovci povijesnim obećanjima postanu trgovci teritorijama i ljudima, da se huškači preobrazu u slatkorječive demokrate. Potrebno je još nešto - da sa scene nestanu same žrtve. Da oni koji su stvarno stradali u tragediji stradaju još jednom - tako što će ispasti iz simboličkog univerzuma novonastale povijesne situacije, što će morati doživjeti tako reći još jednu, simboličku smrt. Iz povijesne tragedije nastaje povijesna farsa onda kada žrtve povijesti postanu smetnja toj povijesti na njezinu razvojnom putu, prepreka koju valja ukloniti kako bi se prešlo u novi, koliko toliko podnošljivi oblik života. Zato dinamika zbivanja najprije razara svaku priču koja još pokušava zadržati ili dohvatiti istinu žrtve. Ne propada samo pokušaj austrijske televizijske ekipe da ispričavaju nešto razumljivo, smisljeno, nešto konzistentno o ratnom zločinu u Bosni, propada i sam pokušaj da se tom zločinu sudi, da žrtva u kažnjavanju počinitelja bude simbolički priznata kao ono što jest, kao žrtva. U novonastaloj stvarnosti ona sama gubi svog simboličkog reprezentanta, postaje točka neiskazivog, prazno mjesto oko kojeg povijest podiže skele imitirajući izgradnju novog života. Da bi se napravilo mjesta toj novoj realnosti, upravo je žrtva ono što još jednom mora biti žrtvovano, čija istina mora biti potisnuta, čija stvarna tragedija mora biti zaboravljena. Farsa je tek oblik unutar kojeg se zbiva ovo drugo žrtvovanje žrtve.

Nije dakle samo "anything goes" postmodernog rata to što onih, kažu već preko sto tisuća mrtvih, zajedno s milijunskom masom prognanika na svim stranama čini tek zanemarivom veličinom na onim zemljovidima na kojima gospodari rata kroje našu budućnost. To je i konformizam same povijesti, strategija zaborava inherentna povijesnom napretku kao takvom. Suprotstaviti se tom povijesnom zaboravu, povijesnom konformizmu, ne znači tek žrtve povijesti jednostavno sačuvati u pamćenju, nego znači prije svega postaviti pitanje o smislenosti odnosno uzaludnosti njihova žrtvovanja, znači dakle ne pristati na manipulativnu logiku prema kojoj je ono što je kupljeno njihovom nesrećom ujedno automatski bilo i vrijedno te nesreće.

Vijenac je nedavno, obilježujući trogodišnjicu smrti hrvatskog književnika **Milana Milišića**, kojega je listopada 91., u Dubrovniku, ubila četnička granata ponovno tiskao njegovu priču **Život za slobodu**, priču zbog koje je Milišić početkom osamdesetih dospio u zatvor. U priči prisjeća se **Milišić** jedne žrtve rata, dubrovačkog bifedžije Mirka Šušlara kojeg su odmah po oslobođenju strijeljali partizani zajedno s mnogim drugima na otočiću Daksi. Njegova jedina krivnja bila je u tomu što su u njegov bife na Stradunu zalazili Nijemci i što je bio oženjen Njemicom. Krivnja dovoljna međutim da ga košta života ali i, naknadno, anonimnosti jedne posve suvišne žrtve svjetskoga rata. Pa ipak, Milišić toj žrtvi uspijeva napokon dati neki smisao. On upisuje sudbinu tog nesretnog čovjeka u naše kolektivno iskustvo i tako ga vraća u simbolički univerzum stvarnosti onim jedinim sredstvom koje mu stoji na raspolaganju u borbi protiv povijesnog zaborava - literarnom reminiscencijom.

U dnevniku koji je vodio sve do smrti **Milan Milišić** zapisao je i ove riječi: *»Naporedo s tim traje neizbrisivo sjećanje da ne živim u povijesti, nego u farsu. U farsu rata, u farsu patriotizma, farsu borbe za slobodu. I s jedne, i s druge strane - što bi nam mogli obećavati nego slobodu. A najgore će biti kada dođu oslobodioci ...«*

Milišić je, sigurno na temelju svog literarnog iskustva, znao za problem povijesne žrtve, za rastakanje njezine povijesnosti u farsu. Zato je za njega farsa prethodila tragediji. Dati naknadno neki smisao njegovoj žrtvi, kao i smisao nebrojenim žrtvama rata koji još uvijek traje, znači prije svega prepoznati ih u njihovoj tragičnosti, a to znači prepoznati ih upravo kao žrtve farse.

*Can the book be a
compilation of
pages or sections
that are different in
kind?*

Osvajanje središta

Sveopća fascinacija središtem - to je izgleda glavno obilježje hrvatskog političkog ali i intelektualnog trenutka danas. Silna gužva nastala na tom imaginarnom mjestu društvenog središta otkriva najdublje slojeve krize u kojoj se nalazi hrvatsko društvo. Sve što sebe drži pristojnim, pouzdanim, solidnim, sve što dakle u očima publike želi ostaviti dojam ozbiljnosti i sigurnosti u kontrastu spram kaotičnog ludila koje nas okružuje, sve to ili po nekoj čudnoj samorazumljivosti oduvijek već jest u tom društvenom središtu ili pak izguravajući druge iz njega zauzima neprestano iznova to neupitno mjesto. Kao da je onaj groteskni ideal primitivne pučke pedagogije - "drž' se zlatne sredine" - koji nije samo osiguravao reprodukciju socijalnog konformizma nego uvijek iznova otkrivao i količinu straha koja je pratila svaki akt socijalizacije pojedinaca, postao općevažeće regulativno načelo za sve protagoniste društvene stvarnosti.

Kad je o politici riječ, onda, osim ekstremističkih ridikula na desnom krilu, gotovo da i nema nikoga tko bi htio biti negdje drugdje osim u samoj sredini. U uvjetima u kojima je konkretni sadržaj desne ekstremističke politike odavno dio vladajuće ideologije kao i institucionalizirane, dakle državne, politike, postojanje nečeg "još ekstremnijeg", "još

desnijeg" služi tek legitimiranju državne desničarske politike kao umjerenog centrumašenja, njenom lagodnijem smještanju u onu prenapućenu sivu zonu u središtu političkog spektra. Bučni ustaški cirkus ionako živi od ideološke dotacije državne politike. Realna opasnost, da se on otrgne i osamostali te pokrene vlastitu sumanutu dinamiku kojom može ugroziti i egzistenciju društva u cjelini, tek je posredni dokaz s koliko se hazarda može voditi politika koja sebe drži centrumaškom. Pa ipak, čini se da fascinacija središtem najpogubnije posljedice ima u području društvene refleksije - u sferi ideja koje društvo proizvodi o sebi, u točki u kojoj se odvija grozničavi pokušaj razumijevanja političkih, društvenih i kulturnih procesa koji dominiraju našim životima. Ovdje naime izgleda da ta fascinacija prije zamračuje no što produbljuje uvid u funkcioniranje društvene stvarnosti.

Jedan izvanredno poučan prikaz ovog problema izložio je nedavno u **Vijencu** književni teoretičar **Zoran Kravar**. On je analizirao polemiku koju je 1933. **Miroslav Krleža** vodio s **Kerubinom Šegvićem**, pokretačem časopisa *Hrvatska smotra*. Krleža se naime, piše **Kravar**, osjetio izazvanim stavovima koje je **Šegvić** iznio u proslavu prvom broju *Smotre*, a posebice **Šegvićevom** ocjenom da je atmosfera onovremene hrvatske kulture "okužena bacilima materijalizma, marksizma, lažnog, sebičnog kolektivismu i utopijama

o nekom raj u zemlji na bazi lenjinizma". Razlažući pedantno Krležinu intervenciju na njezine sastavne dijelove **Kravar** dolazi do zaključka o njezinoj temeljnoj podvojenosti. S jedne strane **Krleža** nastupa s pozicije liberalnog, građanskog intelektualca koji se "naprosto po mjeri dobra građanskoga ukusa" suprotstavlja jednoj zaostaloj, svjetonazorski zadržtoj i prema onodobnim evropskim kulturnim standardima sasvim primitivnoj koncepciji književnosti i kulture uopće. S druge pak strane, **Šegvićevu** optužbu za kužni materijalizam i marksizam **Krleža** je spremno prihvatio, štoviše, iskoristio ju je da se otvoreno legitimira u svom materijalističko-marksističkom svjetonazoru. A tim postupkom on je, tumači **Kravar**, samo potvrdio **Šegvićev** "odrešiti kulturnopolitički dualizam", "sliku hrvatskog društva kao poprišta samo dviju nepomirljivih političkih volja", one "idealističke"

kao krajnje desne, i one materijalističke kao krajnje lijeve. To međutim Krležino otvoreno priklanjanje jednom, krajnje lijevom, ekstremnom političkom stajalištu bilo je, kako danas to vidi **Kravar**, ne samo zlosretno nego i posve suvišno. **Kravar** je naime mišljenja da je Krležina kritika Šegvićeva i *Smotrina* kulturnog koncepta i vizije hrvatskoga društva bila dostatno utemeljena i u građansko liberalnoj poziciji. Dodatak o materijalizmu i marksizmu smio je, prema Kravaru, i izostati, posebice stoga što bitno sužava "smisao Krležine u osnovi liberalne i slobodnjačke reakcije na pojavu novoga desnog časopisa".

Ovdje se napokon u potpunosti ocrtava stajalište s kojega **Kravar** podvrgava Krležu kritici. **Krleža** je naime za Kravara neka vrsta neosvještenog građanskog liberala. Marksističko-materijalistička "ekstremna pozicija" Krležina maligna je izraslina na u osnovi zdravom građanskom tkivu našega velikog pisca. I premda je naslućivao mogućnost liberalne građanske kritike društva i kulture koja bi bila oslobođena prevratničkih i aktivističkih ideoloških motiva, (primjere ovakvog ideološki neobvezanog građanskog buntovništva nalazi **Kravar** u Krležinim literarnim likovima kao što su **Leone Glembay** i "doktor" iz romana *Na rubu pameti*) **Krleža** nikada nije uvidio koliko je njegovo lijevo ideološko optiranje "lišeno unutrašnjih razloga" te je u sudbonosnim trenucima po hrvatski narod propustio svojim primjerom "ojačati snage društvenoga centra" i pridonijeti "legitimiranju naše moderne, liberalno nastrojene građanske klase", kako na kraju, ne bez jasne crte bolnog razočaranja zaključuje Kravar. Ovako protumačen, Krležin slučaj napokon nalazi svoje mjesto u prilično ambicioznoj Kravarovoj priči o sudbini hrvatskog naroda u 20. stoljeću. Ta sudbina je, kratko i jasno, ova: *»hrvatski se narod u svim velikim kušnjama modernog doba ... ponašao kao društveni organizam s nedjelotvornom sredinom, a s dobro organiziranim ekstremima«*.

Ovdje Kravar napokon zauzima poziciju unutar sasvim recentnih političkih sporova i suprotstavlja se raširenoj tezi o "nacionalnom pomirenju", prema kojoj će nam sunce napokon svanuti tek kada bivši ustaše i bivši komunisti jedni drugima pruže ruku. Ovom ideologemu današnje hrvatske političke elite, kako s pravom karakterizira navedenu tezu, suprotstavlja Kravar ideju **Vlade Gotovca**, prema kojoj hrvatska ljevica i hrvatska desnica moraju napokon "*kleknuti pred hrvatski narod i moliti za oprost*". Hrvatsko društvo postat će zdravo i moderno tek kada se i bivši komunisti i bivši ustaše *»ispričaju neutralnom hrvatskom građaninu, kojemu se politika jednih i drugih*

narazbijala o glavu«, zaključuje na kraju **Zoran Kravar**.

U toj koliko idiličnoj toliko i dirljivoj naivnoj slici konačnog ozdravljenja hrvatskog društva u kojoj iznenada prosvijećeni politički ekstremisti pokajnički padaju na koljena pred simboličkim predstavnikom zlatne društvene sredine - u Gotovčevoj populističkoj verziji, pred narodom, a u Kravarovoj elitističkoj, pred "neutralnim građaninom" - izlazi na vidjelo temeljni nesporazum na kojem **Kravar** gradi svoju viziju hrvatskog društva. To odlikovano središnje mjesto društvenog sistema, u odnosu na koje neka druga pozicija tek može biti smatrana ekstremnom, to mjesto u Kravarovoj socijalnoj fantaziji namijenjeno neutralnom građaninu, potpuno je prazno. Odnosno, ondje se nalazi građanstvo kao puki socijalni sloj, a ne kao osviještena socijalna pozicija koja na temelju jasnih građanskih vrijednosti aktivno suoblikuje društveni život u njegovu moralu, pravu i politici. Da paradoks bude veći, **Kravar** je i sam svjestan da je taj građanin pred kojim bi na koljena trebali pasti ekstremisti svih vrsta tek njegova himera, konkretno, da je taj građanin, Kravarovim riječima, "...u našem društvu još prilično nezamjetljiv". Ako dakle na neki način stvarno i postoji, onda samo u onoj pozi pasivnog promatrača kojemu se povijest poput elementarne nepogode sručuje na glavu, najčešće dakako u vidu ekstremističkih političkih projekata i njihovih brutalnih realizacija.

Upravo zato što je u potpunosti svjestan ovog kobnog manjka - nepostojanja građanina, odnosno odsutnosti samog onog autentičnog objekta sveopće hrvatske fascinacije središtem - poduhvaća se **Kravar** analize Krležina teksta i još jednog tumačenja Krležina slučaja uopće. No tu i jest najveća zabluda Zorana Kravara - iluzija da se tako nešto kao što je građanin u modernom demokratskom smislu može simbolički rekonstruirati iz života i djela Miroslava Krleže. Ono što je bilo i ostalo sporno na Krleži, njegov skandal, sastoji se u tome što je on zakazao upravo kao građanin. Kao umjetnik zaslužuje i danas divljenje zbog svoje beskompromisne borbe za slobodu umjetničkog stvaranja. No pravo koje je tako herojski branio, pravo naime da se kao umjetnik odrekne svake obveze prema nekoj društvenoj vrijednosti, bilo da je riječ o istini, moralu ili pravdi, to pravo koje po samorazumljivosti pripada umjetniku građanske epohe, ne pripada automatski i građaninu modernog društva. Laži, amoralnost i nepravde totalitarnog sistema u kojem je živio, **Krleža** je, kao što znamo, prešutio. Jednako iluzornim čini se i pokušaj da se nešto pozitivno o modernom građaninu nauči iz Krležine beletristike,

od njegovih, kako piše **Kravar**, likova "ideološki neobvezanih građanskih pobunjenika" kao što su **Leone Glembay** i "doktor" iz romana *Na rubu pameti*.

Što znači biti građaninom u modernom demokratskom smislu prije ćemo naučiti iz par američkih filmova nego iz čitave hrvatske literature uključujući tu i sve Krležine likove. Jer građaninom se ne postaje pukom pripadnošću socijalnom sloju emancipiranih i obrazovanih građana. Kada onaj donedavno možda još polupismeni kauboj prihvaća u vesternu šerifsku značku i stavljajući život na kocku suprotstavlja se rulji koja srlja u linč, onda on stupajući u neposredan odnos s beskonačnom vrijednošću zakona, pravde u njenoj esencijalnoj apstraktnosti, upravo proizvodi mitsku sliku rođenja građanina, autentične građanske socijalizacije. U slavnom filmu **Sidneya Lumeta**, *Twelve angry men*, **Henry Fonda** kao član porote spremno prihvaća neugodni položaj usamljenog pojedinca nasuprot složnoj većini i do kraja zastupa svoju istinu, uspijeva promijeniti mišljenje ostalih članova porote te na kraju spašava nevinog. Ondje pravda, ovdje istina, ne kao nešto što postoji po sebi, nego kao ono što uvijek iznova u aktu građanske hrabrosti valja preoteti konformizmu društvenog središta koje je bez kontrole samostalnog individualnog uvida tako često spremno na linč i na lakoumno žrtvovanje nevinih. I šerif i **Henry Fonda** su ekstremisti, ali ekstremisti pravde i istine, u najboljem građanskom smislu te riječi i u najboljoj tradiciji filozofije, kulture i politike Zapada. Nasuprot Krležinim Leoneu Glembayu i gospodinu "doktoru", dvama likovima iz silne plejade hrvatskih građanskih osujećenika, čije pobune u pravilu završavaju u nemoćnoj frustraciji - rodnom mjestu ressentimenta iz kojeg se reproduciraju prevratnički projekti političkih ekstremista - stoje ti američki celuloidni junaci u onom istom odnosu u kojem su svojedobno stajali Grci nasuprot barbarima.

Zavidan intelektualni napor koji je **Zoran Kravar** uložio kako bi u osobi i djelu Miroslava Krleže otkrio neku čvrstu točku o koju bi se mogao osloniti moderni građanski identitet, ostao je uzaludan. Naša hrvatska kulturna tradicija u tom je pogledu stravično prazna. Da nismo koji puta otišli u kino, izgleda da danas ne bismo znali gotovo ništa o modernom građanskom svijetu i životu.

Žene ne šute

Tko je hrabriji, muškarci ili žene? To pitanje nije nikakva isforsirana provokacija koja prijeti trivijalizacijom odnosa među spolovima. Naprotiv, ono nas neposredno dovodi do onih temeljnih problema koji odlučujuće obilježavaju društveni život i povijesni trenutak Hrvatske. To vrijedi pogotovo danas kada rat i povijesni prevrat prožimaju sve sfere hrvatskog društva. Pod tim okolnostima nastaje naime veoma uvjerljiva iluzija da su društvene uloge muškarca i žene raspodijeljene na najprirodniji mogući način. Dok on u buci i bijesu politike i rata proizvodi povijest, ona mu pruža logističku podršku iz pozadine. U prvom planu potentni mužjak, u monumentalnoj pozi heroja domovine, ogrnut tek presvetom nacionalnom zastavom i okičen svim znakovima nasiljem izborne nacionalne slobode i neprikosnovene političke moći, a otraga, u polumraku ona koja riflja njegove krvave gaće tek povremeno podižući zaljubljeni pogled pun udivljenja i beskonačne odanosti. Činjenica da je ta slika uslijed zamora ljudskog materijala i opće bezizlaznosti u znatnoj mjeri izbljedadila, ne mijenja mnogo na stvari. Siže je ostao isti i još uvijek je jednako prepoznatljiv. Kad je o spolovima riječ u nas se jako dobro zna komu je što činiti, a još bolje koje se granice ni za živu

glavu ne smiju prelaziti. Iznimke, one žene u prvim redovima političke borbe i domovinskog rata, tek su maskote, ukrasne lutkice u samorazumljivom sivilu muškog svijeta, iznimke koje potvrđuju neprikosnovenu vladavinu muškog pravila. Iznimkama druge strane, muškarcima koji odstupaju od društveno najpoželjnije uloge junačkog borca za nacionalnu stvar preostaje pak na javnoj sceni uloga zagovornika civilnog društva odnosno njegovih vrijednosti kao što su ljudska prava, nenasilje, tolerancija, jednakost spolova itd., dakle djelovanje na području na kojem se u nas u tradicionalnom smislu može dokazati sve samo ne muškost, području naime onih interesa koje hrvatska većina danas drži još uvijek bizarnima, nedostojnima pravog muškog angažmana te stoga područja prepuštenog dezarterima svake vrste, slabičima, pederima, ukratko ženskome svijetu kao takvom.

Ova statična slika hrvatskog društva u kojoj su uloge muškarca i žene jednom zauvijek unaprijed zadane te se doimlju naprosto prirodnima ozbiljno će se međutim zaljuljati ako malo bolje razmotrimo povijesni kontekst unutar kojeg se situirala naša stvarnost. Tko se oslobodio megalomanske fantazije kako je sudbina Hrvatske nešto jedinstveno na svijetu, nešto što je shvatljivo samo nama Hrvatima u ekstazi navlastitog nacionalnog osjećaja i što bjelosvjetski ignoranti nikada neće moći ni približno dokučiti, taj zna

da će prije ili kasnije na mjesto ovog samoskrivljenog autizma morati stupiti racionalno komuniciranje sa svijetom. To prije svega znači da će se specifično hrvatska situacija jednom morati izraziti kao dio globalnih povijesnih procesa. Nacionalistička ideologija, postkomunizam, iskustvo totalitarizma, kob rata, sve to nije samo hrvatsko. No ta usporedba iskustava mogla bi ponekad dovesti i do neočekivanih spoznaja.

Uzmimo jedan primjer. Od pada Berlinskog zida naovamo u ponovno ujedinjenoj Njemačkoj traje proces razračunavanja s totalitarnom prošlošću bivše Istočne Njemačke. U središtu zanimanja javnosti je na prvom mjestu suradnja s tajnom službom bivšeg DDR-a. Ispostavilo se da je potkazivanje u istočnonjemačkom socijalizmu bilo masovna pojava i da se sistem mogao oslanjati ne samo na bezbroj anonimnih doušnika,

nego i na najuglednija imena iz, recimo, kulture i umjetnosti. Činjenica da se na popisu suradnika *Stasi*-a (istočnonjemačke tajne policije) našla i **Christa Wolf**, jedno od najpoznatijih imena današnje njemačke književnosti, za mnoge je predstavljala šok i teško razočaranje. Slučaj poznatog književnog kritičara i ujedno zvijezde televizijskih kulturnih programa, **Marcela Reich-Ranickog**, za kojeg se nedavno otkrilo kako je radio za poljsku obavještajnu službu na neki način je dotjerao problem do paroksizma. Postavilo se napokon pitanje, zašto svi ti ljudi sami nisu blagovremeno progovorili o tim sjenovitim stranama svoje prošlosti, nego su čekali da se u javnosti pojave dokumenti koji ih upravo dvostruko optužuju - ne samo za dokazanu suradnju s tajnim policijama, nego i za prikriivanje te svoje djelatnosti - i tako im tovar na leđa moralni teret veći no što bi ga stvarno morali ponijeti da su pravodobno sami izašli u javnost sa svojim istinama. Uvijek iznova se naime ispostavlja kako je realna težina njihove suradnje s obavještajnim službama zapravo zanemariva. Uglavnom su bili sitni špicli koji svojim potkazivanjem nisu nanijeli mnogo štete drugim ljudima, neka vrsta sistemskih doušnika čija je suradnja bila više automatske naravi, nešto otprilike kao članstvo u pionirima ili slično. Zapravo, ono najgore u svim tim pričama jest upravo naknadno prešućivanje, grijeh nesumjerljivo teže iskupiv u današnjoj njemačkoj javnosti od puke suradnje s komunističkim službama državne sigurnosti. Ukratko, riječ je tu o fenomenu kojeg ta njemačka javnost uzima ozbiljno, govori o njemu i pokušava ga na najbolji mogući način shvatiti, koristeći se znanjima svakovrsnih stručnjaka, od povjesničara pa do psihoanalitičara.

U nas se javnost ne bavi tim stvarima. Izuzimajući slučaj jednog medijskog ekscesa kada je javna optužba za navodnu suradnju sa Službom državne bezbjednosti bivše Jugoslavije na najprimitivniji način iskorištena u tekućim političkim obračunima, u nas izgleda kao da tog problema uopće nema. Kao da smo izašli iz najstabilnije demokracije u kojoj su ljudi uživali nedodirljive slobode koje nikakve tajne službe nisu mogle ograničiti. Ono što se u Njemačkoj predbacuje pojedincima - ne toliko činjenica da su nekada radili za tajne službe totalitarnih država, nego upravo to da danas tu činjenicu prešućuju - moglo bi se u nas predbaciti čitavom društvu. Kolektivna amnezija međutim čini se da je tek simptom koji upućuje na daleko ozbiljnije društvene anomalije.

Postoje međutim i drugačija iskustva. **Pakao**, naslov je autobiografije jedne žene koja je u razdoblju Pinochetove vojne

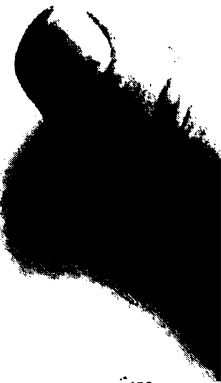
diktature radila za Dinu, čileansku tajnu službu. **Luz Arce**, kako joj je ime, bila je do vojnog puča rujna 1973. aktivistica Allendeove socijalističke stranke. Kretala se u samim vrhovima partijske organizacije i pripadala je GAP-u, grupi osobnih prijatelja **Salvadora Allendea**. Nakon puča prelazi u ilegalu, ali je ožujka 1974. hapse. Izložena je svim vrstama torture, premlaćivanjima, elektro šokovima, stalnim silovanjima, agenti Dine pucaju u nju, prostrijeluju joj nogu, muče je glađu i žeđu te naposljetku ucjenama i prijetnjama u vezi s obitelji. Napokon ona, zajedno s bratom, popušta i počinje odavati drugove. Isprva tek poneke, one najmanje važne, da bi uskoro kružila u autu s oficirima tajne službe ulicama Santiaga u lovu na ilegalne suradnike čileanske ljevice. S vremenom njena suradnja poprima sve aktivnije oblike, ona postaje agent tajne službe pod imenom "Jaguar" i stječe status oficira. Na njenoj savjesti mnogo je mučenih, ubijenih i onih nestalih za koje se do danas ne zna gdje su. Nakon godina kolaboracije **Luz Arce** početkom devedesetih progovara pred "Nacionalnom komisijom za istinu i izmirenje" i kao svjedok pojavljuje se u više od šezdeset sudskih postupaka. O njenom slučaju u Njemačkoj je snimljen dokumentarni film, a uskoro se pojavila i spomenuta autobiografija. Na kraju svoje priče **Luz Arce** zaključuje: *»Iz vlastitog iskustva znam da je iluzija o povlačenju crte ispod prošlosti i nekom novom početku neostvariva i da zavjera šutnje čiji je cilj anuliranje i egzorciranje doživljenog užasa samo hrani konflikte i ressentimente. Tek prorada sjećanja, koliko god bila žalosna, može egzorcirati taj pakao i stvoriti uvjete za istinsko izmirenje. Društvo mora ponovno naći put k samome sebi i pogledati u oči svojoj istini kako bi moglo u prošlosti ostaviti ono što ondje i pripada te graditi budućnost oslobođenu zaborava i laži.«*

Bez obzira na razliku između Pinochetove vojne diktature u Čileu i gotovo polastoljetne vladavine komunizma u nas, iskustvo totalitarizma upućuje posvuda na očigledno sličnu problematiku. Ljudski materijal u pravilu je preslab da bi se u masovnijem vidu izbjegla suradnja s diktatorskim režimima i aktivno služenje njihovim najnehumanijim ciljevima. Samo bi natčovjek bio apsolutno siguran od kolaboracije. Naivna pripovijest o šačici pokvarenih uzurpatora na jednoj strani i slobodarskim narodnim masama sapetim u okovima tiranije na drugoj, više nije ni za dječje uši. Tamo gdje se ona još kolportira i sama je tek simptom aktualnog totalitarizma. Hrvatska iluzija, da su fašistički i komunistički totalitarizam strano tijelo na zdravoj hrvatskoj narodnoj jezgri i da je napokon ostvarena vladavina

narodne volje automatski i izmirenje sa zlima prošlosti i ujedno iskorak u demokratsku budućnost ima samo jednu svrhu - potiskivanje istine totalitarizma, a time onda i njegova reprodukcija. Pouka koja iz njemačkih i čileanskih iskustava pogađa hrvatsku situaciju jednostavna je: nikakav drugi put ne vodi iz totalitarne prošlosti u demokratsku budućnost osim puta artikuliranog sjećanja. Hrvatska sutnja traje međutim i dalje. Upravo na njoj se danas gradi aktualna hrvatska nesreća, kao nesreća prisilnog ponavljanja istoga - totalitarizma.

Čileanska priča **Luz Arce** međutim skriva još jedan poučan detalj. Od svih onih koji su surađivali s Pinochetovom zločinačkom tajnom policijom u pravom su smislu progovorile samo žene. Samo su one imale dovoljno snage da pod punim imenom i prezimenom prihvate rizik suočenja s neprijateljskom javnošću koja je u njima vidjela izdajice i zločince, suočenja s prijetnjama bivših kolega agenata i naposljetku s vlastitom krivicom od koje se nikamo više nije moglo pobjeći. Samo su te žene bile dovoljno hrabre da iskustvo svoje osobne ljudske slabosti artikuliraju u koherentnu priču o sebi i svome vremenu koja je postala neizostavni dio kolektivnog iskustva cijelog čileanskog društva. Na taj način upravo su one napravile onaj kvalitativni iskorak koji je čileanskom društvu dao novu povijesnu perspektivu.

Pomak iz povijesnog gliba u kojem se danas zakopalo hrvatsko društvo izgleda da također neće biti moguć bez promjene tradicionalne paradigme odnosa među spolovima koja još uvijek prožima sve oblike našeg društvenog života. Nije li se težište hrabrosti kao društvenog fenomena danas pod imenom civilne kuraže već u odlučnom smislu pomaklo od muškoga ka ženskomu? I nije li naše previđanje te promjene tek popratna pojava onog istog muškog kukavičluka koji nas je u ovaj glib doveo i koji nas u njega i dalje zakopava? Jer, tko zna, možda je upravo povijesno sljepilo ona smrtna bolest muškoga svijeta!?

O hrvatskoj šutnji

Sjeća li se još netko znamenite hrvatske šutnje? Bilo je to krajem osamdesetih u onoj bivšoj Jugoslaviji koja je tada intenzivno radila na svom skorom rasulu. U Srbiji je novi vožd sa svojim podaničkim aparatom, svojim academicima i svojim medijskim egzekutorima raspaljivao takozvani narod prijeteci svima ostalima u bivšoj federaciji onim najgorim što je srpstvo ikada imalo - mitom o ratničkoj superiornosti. U Sloveniji je demokratski proboj zahvatio daleko širi spektar društvenog života. Volja za demokratskom promjenom artikulirala se na kulturno i civilizacijski već pripremljenom terenu. No premda je slovenska javnost bila već znatno senzibilizirana upravo za vrijednosti civilnog društva, u pravcu kojeg je izgledalo da se proces demokratizacije odvija, nacionalni pokret za osamostaljenjem, koliko god se doimao reaktivnim, već je razvio svoju dinamiku. Demokratizacija je za Slovence na kraju tog procesa značila samo jedno - nestati jednom zauvijek s ukletog Balkana i to pod svaku cijenu. Naročito ako će tu cijenu plaćati drugi. Da je upravo u toj potpuno jednodimenzionalnoj želji do riječi došao već sasvim razvijen zametak onog istog rasizma koji danas neobuzdano divlja upravo na tom Balkanu, kao autentično, gotovo endemsko obilježje njegove ukletosti nije tek puka ironija sudbine. Rasizam nije ni sredstvo ni način na koji se uspješno bježi od onog drugoga koji ugrožava. On je tek način na koji se bezuspješno pokušava pobjeći od samoga sebe, od drugoga u nama samima. U propaloj Jugoslaviji, na ukletom Balkanu, Slovenci su bili reprezentanti Evrope, zapadne civilizacije i slobodnog demokratskog svijeta. U tu Evropu pak, u samom aktu osamostaljenja, ušli su kao Jugoslaveni, kao autentični Balkanci.

Nasuprot te slovenske ambivalentne i srpske regresivno mitske glasne artikulacije volje za promjenama, hrvatska je šutnja, u ona sudbonosna vremena, ipak još uvijek bila neka poruka. Ta šutnja naime bila je prije svega šutnja hrvatskih komunista i kao takva imala je svoj neosporni povijesni dignitet. Ona je bila jedini mogući odgovor komunista na izazov demokratskih promjena. Kao što je i njihovo decentno povlačenje s te iste povijesne scene bila jedina adekvatna reakcija na te promjene. U tom smislu, koliko god to paradoksalno zvučalo, hrvatski su komunisti, u svojoj šutnji i u svojoj fatalističkoj spremnosti na bezuvjetnu abdikaciju bili jedini u bivšoj Jugoslaviji doista na nivou svjetske povijesti. Ali, na žalost, ne i na nivou tadašnje jugoslavenske političke situacije.

Bezlične komunističke lutke od papira zauvijek su otpuhnuti prvi demokratski izbori devedesete. Hrvatska šutnja napokon je i formalno okončana. Na njezino mjesto stupila je neizdrživa buka nacionalnog buđenja, a uskoro i tutanj topova. Ali samo jedan izlaz iz šutnje ima pravo nazvati se napretkom - artikulirani govor. On se međutim nije dogodio. Naprotiv, dogodilo se pučanstvo. Srpske godine raspleta zamijenile su godine hrvatskoga zapleta. Namjesto hrvatske šutnje na scenu je stupila zaglušujuća hrvatska mutavost.

○ čemu je riječ? Reći za neko društvo da ono raspolaže artikuliranim govorom znači ustvrditi da je to društvo posredstvom svojih političkih i intelektualnih predstavnika u stanju obrazložiti svoju političku volju i prezentirati svoj kulturni identitet na onaj način koji omogućuje komunikaciju sa civilizacijskim okruženjem, danim povijesnim i ideološkim kontekstom, ukratko sa svijetom. Hrvatskoj, od dolaska na vlast hrvatskih državotvoraca pa do danas, ni u jednom trenutku nije uspjelo suvislo obrazložiti "što zapravo hoće". Svaki nesporazum u komunikaciji svodio se na priču o svijetu prepunom zlonamjernika koji svaku hrvatsku želju, od one za stvaranjem samostalne države, pa do one o podjeli Bosne, dočekuje neprijateljski jer je sam naopako ustrojen - ne priznaje volju malih naroda, njihovu potrebu za slobodom, samostalnim razvojem, posebnim kulturnim idenitetom itd., ukratko, ideološki je zaslijepljen. Hrvatski nesporazum sa

svijetom bio je međutim otpočetak nesporazum Hrvatske sa samom sobom.

Dva nedavna događaja ponovno su aktualizirala ovaj problem. U Bavarskoj je zabranjena *Hrvatska čitanka*, zbog jedne pjesme **Slavka Mihalića**, a u Zagrebu se pred Židovskom općinom zbilo klasični antisemitski ispad zbog kojeg je - na temelju ratnih uredaba - Vojno tužiteljstvo podnijelo krivičnu prijavu protiv nekolicine pripadnika **Nove hrvatske desnice**. Ono što je zajedničko ovim dvama slučajevima jest odlučna reakcija države na one pojave u kojima njezini organi vide izravno ugrožavanje temeljnih načela na kojima funkcionira normalno društvo.

Konkretno: Mihalićeve pjesma "*Progonstvo Iloka*" nije dobila odobrenje za upotrebu u bavarskim školama jer "*proturječi temeljnim načelima Ustava Države Bavarske i temeljnog Ustava SR Njemačke, kao i najvišim odgojno-obrazovnim ciljevima u Bavarskoj, prema kojima je zadatak škole da odgaja za razumijevanje među narodima, pomirenje među narodima, kao i za toleranciju, mirotvorstvo i poštivanje drugih naroda*".

U Zagrebu, pak, **Schwartz, Bujanec** i drugovi trebali bi odgovarati zbog "krivičnog djela izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti ..."

U Mihalićevoj pjesmi, u spomenutom udžbeniku, dakle u pjesmi namijenjenoj prije svega djeci, govori se između ostaloga o klanju, odsijecanju glave, silovanju i vađenju srca iz živoga mesa, a hrvatski Novodesničari dijelili su letke na kojima se dovodi u pitanje brojka od šest milijuna Židova stradalih u nacističkim konclogorima i, navodno, traži izbacivanje Židova iz Hrvatske. Ono bitno međutim, što određuje karakter i povezanost ovih slučajeva upravo je problem hrvatskog komuniciranja sa svijetom. Jer, to isto što je u nas normalno, što je dio svakidašnjeg života takoreći, vani postaje opsceni predmet, izaziva zazor, čak cenzuru. Antologijska pjesma našeg slavnog poete biva u Njemačkoj zabranjena zbog onih istih morbidnih motiva, isticanje kojih je u nas dokaz neospornog patriotizma. A hrvatski antisemiti krivično se gone ne zato što izazivaju "nacionalnu, rasnu, vjersku mržnju, razdor i netrpeljivost", kako stoji u optužbi, nego zato što njihov ispad šteti trenutnim političkim interesima hrvatske države, odnosno, njihovo krivično proganjanje može toj državi sada samo koristiti. "Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje" u nas je ne samo društveno i javno tolerirana, nego društveno nadasve poželjna odnosno javno poticana patriotska rabota. Ta nacionalna, vjerska i

rasna mržnja, ukratko rasizam u svim njegovim vidovima i stupnjevima, od primitivno pučkog do profinjeno intelektualnog, od benigno psovačkog do krvožedno huškačkog toliko je neprikriveno sveprisutan u hrvatskoj stvarnosti da s pravom možemo pitati je li hrvatski nacionalizam, hrvatska državotvorna ideologija koja tu hrvatsku stvarnost naskroz prožima u svojoj biti išta drugo do li sam taj rasizam. Nije li hrvatska sloboda osvojena na izborima bila i ostala prije svega sloboda upravo te mržnje, sloboda uživanja u njoj bez ikakvih pravnih, moralnih ili religioznih ograda i bez ikakve odgovornosti za njezine posljedice? Nije li zgražanje našeg malo finijeg građanstva nad neizdrživim kičom pučkih svetkovina koje su poput vulkanske erupcije provalile ispod tanke opne hrvatske depresivne šutnje, i koje je kao veliki meštar karnevala otpočetak poticao i predvodio sam Predsjednik, nije li dakle to jalovo malograđansko zgražanje nad jeftinom zabavom prljave svjetine, nad tim pijankama i masovnim pokoljima volova i koza, i samo bilo izraz opčinjenosti onom mračnom stranom hrvatskih saturnalija - preopasnom blizinom nasilja? Jer, zašto bi hrvatski Dioniz bio manje "bog ubilačkog bijesa" od njegova grčkoga originala? I napokon, nije li vrijeme da jednom već prestanemo slijepo vjerovati u bajku o nacionalizmu s ljudskim licem. O čistoj, nepatvorenoj, ljudski toploj i djetinje iskrenoj, najsublimnijoj ljubavi prema domovini koja u smislu prirodne zakonitosti nužno kulminira u praktičkoj realizaciji nacionalne države. I o mržnji, rasizmu, kao slučajnim devijacijama, sporednim nesavršenostima koje u konačnici povijesnog procesa nacionalnog državnog osamostaljenja ipak ostaju zanemariva veličina. Današnji hrvatski rasizam nije nikakva isključivo reaktivna tvorba, otprilike, uzgredna posljedica srpske zločinačke agresije. Naprotiv, on je jedan od uzroka rata, i to za Hrvate onaj daleko najbitniji. Jer za svoj rasizam Hrvati su bili i ostali odgovorni, jednako kao što nikada nisu bili i ne mogu biti odgovorni za srpsko imperijalističko ludilo i zla koja ono ostavlja za sobom.

Jasna svijest o definitivnom neuspjehu u komuniciranju sa svijetom, o bespomoćnoj hrvatskoj mutavosti, dobro je sredstvo za otrežnjenje. Slučaj Mihalićeve pjesme pokazuje da je uloga žrtve jednom zauvijek odigrana. Ta uloga bila je univerzalno prepoznatljiva i veoma funkcionalna. U njoj se mogla relativno komotno zauzeti klasična poza histerika koji emocionalno ucjenjuje svijet i kojemu je u toj pozi dopušteno mnogo toga što je normalnima zabranjeno. Hrvatska žrtva međutim zatvorila je puni krug, prošla je kompletni put od svoje cijele istine do svoje cijele laži, od Vukovara do Mostara.

I nitko se nema pravo čuditi što danas ispod maske nevine žrtve svi odjednom vide vampirske očnjake.

Drugi slučaj, slučaj antisemitskog ekscesa pred Židovskom općinom daleko je ozbiljniji. Između klasičnog rasizma i modernog antisemitizma postoji naime jedna neobično važna kvalitativna razlika. Rasist svoj objekt mržnje, pripadnika "manje vrijedne rase" doduše ponižava i najčešće neljudski iskorištava, ali je u načelu spreman jedan te isti svijet podijeliti s njim, bez obzira koliko nepravedno. Antisemit međutim u svome svijetu ne nalazi mjesta za svoga "Židova". Njegov univerzum je potpun tek kad je iz njega isključen njegov navlastiti objekt mržnje. Manje vrijednim rasama nacizam je, kao što znamo, namijenio ulogu robova. Židovima - plinske komore! U tom smislu možemo reći da je hrvatski rasizam tek s antisemitskim ispadom pred Židovskom općinom dosegnuo svoju punu zrelost. Njemu više ne treba maska žrtve. On ne samo da na jednom, u svjetskom smislu univerzalno razumljivom jeziku jasno daje do znanja što hoće, nego i retroaktivno objašnjava što se je zapravo htjelo - recimo onom tezom Predsjednikovom o "humanom preseljenju".

"Židovi, van!" - Tako i nikako drugačije glasi napokon jasno artikulirana, svima do kraja razumljiva hrvatska istina, istina hrvatske državotvorne ideologije. I spremni smo pristati na sve što nas može zaštititi od nje. I na vojne sudove za civile, i na ulogu mutave žrtve, pa čak možda i na staru hrvatsku šutnju. Jer nema danas ništa strašnije od gole hrvatske istine!

the bauhaus mistook

legibility

for communication

Govno na kiši

“Bože, koliko samoće”, razmišljala je **Durdica Ivanišević** kad se spremala pisati o PEN-u, “*hoće li barem netko misliti kao ja?*”. Ali nije mogla mimo sebe, sada, kao ni prije, iako je ta samoća poput zle kobi prati u njezinom intelektualnom angažmanu za pravedne stvari. Eto, kad je bila riječ o onom režiseru **Ciulliju** “*koji je propovijedao genocidnu Hrvatsku*”, sedmorica njih skočila su na nju jednu, a slično je bilo i s asfaltiranjem Salone. Bila je sama, “*ali onda su postojala još dva, tri čovjeka koja su shvatila istinu, možda će je shvatiti i sada.*” Tako je razmišljala **Durdica Ivanišević** “*vrteći svoju platnenu vrećicu*”. Ali nije rezignirala, jer se sjetila onog stiha koji ju je “*hrabrio od djetinjstva*” i davao joj “*vjeru i nadu*” - “*Jedan se da onemogućiti, ali se ne da/ onemogućiti pjev ponora cijelog jednog naroda/ roda koji je smogao snage pjevati UNATOČ.*” (**Tonči P. Marović**). Dakle, shvativši najednom da zapravo i nije sama, štoviše, da iza nje stoji čitav jedan narod, da će se dakle kroz njezina usta oglasiti “*pjev ponora cijelog jednog naroda*”, “*roda koji je smogao snage*” da upravo kroz nju Đurđicu Ivanišević, napokon propjeva, progovori ... odluči se naša **Durdica** na akciju te neustrašivo pojuri dobaciti svoj snopić drva na lomaču. Ponovno su pricvrtili nečije meso na žar, ponovno zrak hrvatski vonja po opaljenoj ljudskoj koži, zar bi *presvete jednostavnosti* kao što je naša **Durdica** mogle ostati po strani? Nikako, tim više što su hajke na ljude, kao što je opće poznato, specijalnost ovakvih neustrašivih osamljenika kakva je naša **Durdica**. Ali avaj, dok je vrtila svoju platnenu vrećicu i osvrkala se za rodom i narodom priskočiše **Slobodani Novaci, Milani Ivkošići**, priskočiše akademici i ugledni pisci, i država sa svojim medijima, i hajka krene - masovna, naravno, kakve prave hajke.i jesu.

Progonjene zvjerke ovaj put su oni članove PEN-a koji su u posljednje vrijeme skrivali dvije rezolucije: jednu na kongresu svjetskog PEN-a u Pragu kojom - kako piše u zahtjevu za ostavkom Upravnog odbora Hrvatskog centra PEN-a i njegova predsjednika **Slobodana P. Novaka**, koji su potpisali mnogi ugledni članovi istog tog PEN-a - kojom se dakle "nudi hrvatska kulturna suradnja ideolozima genocida nad hrvatskim narodom" i u kojoj se "izjednačuje krivnja srpskog krvnika i hrvatske žrtve."; i drugu rezoluciju, onu u Križevcima, "u kojoj se Republika Hrvatska optužuje kao sukrivac za neljudsko stanje u Bosni i Hercegovini."

Inkriminacija je i ovoga puta jasna - izdaja! Ostavka se traži ni manje ni više nego zbog "klevetanja Republike Hrvatske", "nanošenja štete njezinu ugledu" i "potkapanja njezina suvereniteta" - ovo potonje zvuči kao optužba za veleizdaju, gotovo kao poziv na sudsko gonjenje. Za razliku od bljutave moralističke patetike u kojoj završava fantazija osamljenog istjerivača pravde, **Durdice Ivanišević**, Zahtjev za ostavkom unosi daleko više svjetla u prave motive sukoba među hrvatskim intelektualcima, članovima PEN-a. Razlog je naime isključivo političke naravi. To najbolje dolazi do izražaja u optužbi za klevetu domovine u hrvatskom izdanju časopisa **Lettre Internationale** (izdaje ga upravo hrvatski centar PEN-a) gdje su, kako pišu pobunjeni

tužitelji, "pretiskani i tako ponudeni inozemstvu uvodnici iz **Vijenca**, lista Matice hrvatske, upereni protiv hrvatske države, hrvatske državnosti i hrvatske državotvornosti". Uvodnike je pisao, kao što znamo, uglavnom **Vlado Gotovac**. Jednako tako znamo da **Vlado Gotovac** nije u **Vijencu** sasvim sigurno nikada ništa izjavio "protiv hrvatske države, hrvatske državnosti", a pogotovo ne nešto protiv "hrvatske državotvornosti". Optužba je u potpunosti zasnovana na notornoj laži i u tomu otkriva svoj osnovni motiv - unutarhrvatski politički obračun, točnije, nastavak istoga, sjetimo li se bure oko izbora za predsjednika **Matice hrvatske**. U sukobu su dvije struje: jedna koja stoji uz vlast podržavajući je ili eksplicitno, kroz konkretni politički angažman, ili implicitno, kroz potpunu šutnju o očiglednim svinjarijama koje ta vlast čini; i druga, koja igra ulogu političke opozicije i koja otvoreno kritizira hrvatsku vlast

i njezine konkretne političke promašaje, njezine totalitarističke tendencije, autoritarnost, a posebice destruktivnu kulturnu politiku. Ova druga struja pokazala je svoju snagu u izboru Gotovca za predsjednika **MH** i više ili manje potpuno se jasno artikulirala kroz **Vijenac**.

U samu situaciju, u samorazumijevanje njezinih protagonista s obje strane barikade, a velikim dijelom i u sliku koju o toj situaciji stvara publika ugrađena je međutim temeljna iluzija - lažni dojam da je riječ o intelektualnom sporu, odnosno o sporu među intelektualcima. Ta iluzija sekundarna je posljedica hrvatske političke stvarnosti danas, odnosno činjenice da hrvatski parlamentarizam očigledno uopće ne funkcionira. Riječ je o ozbiljnom poremećaju u implementaciji reprezentativne demokracije u nas. Ona izgleda nije zaživjela u onoj mjeri u kojoj bi to bilo nužno da je uopće možemo zvati demokracijom. U Hrvatskoj danas ne postoji prava, jasno artikulirana i profilirana politička opozicija. Stoga je realna napetost u društvu, napetost između stvarno suprotstavljenih različitih interesa pojedinih dijelova hrvatskog društva naprosto pomaknuta na drugu razinu - kvaziintelektualnu - gdje se izražava kao tekući konflikt.

Optužba koju PEN-ovoj "praškoj" vrhuški upućuju pobunjeni članovi dostiže svoj vrhunac u tvrdnji o izdaji domovine kroz klevetu iste u inozemstvu. U tom smislu upućuje ona na najbolniji problem hrvatske državotvorne ideologije i njene današnje političke i kulturne prakse - njezinu samoreprezentaciju, odnosno potpuni fijasko u svim pokušajima da se Hrvatska, odnosno ono što svi nazivaju nekom specifičnom, hrvatskom istinom, na odgovarajući, dakle razumljivi način predstavi svijetu. Upravo ta, tragično skončala drama (samo)reprezentacije ona je trauma koja ovom sukobu daje tako upadljivu žestinu.

Činjenica da je **S. P. Novak** i dio PEN-ovaca koji su više puta predstavljali Hrvatsku na raznim kongresima i susretima otpočetka u samom središtu te drame od odlučujućeg je značenja za čitavu priču. Od Rija do Praga dug je bio put, posut ne cvijećem i lovorikama aklamacije, nego trnjem bolno doživljenog nerazumijevanja. Svijet nikada nije prihvatio tzv. hrvatsku istinu, pa čak ni prije bosanskog inferna, čak ni u vrijeme kad se Hrvatska predstavljala pod čistom aurom nevine žrtve. Potrebno je samo malo oživjeti pamćenje. Tek prije nešto više od godinu dana, u vrijeme priprema odlaska hrvatske delegacije na 60. kongres PEN-a u Santiago de Compostelu, *Vjesnik* iz pera **Branke Džebić** donosi prikaz razgovora s **Verom Čičin-Šain**,

glavnom tajnicom PEN-a: »U međuvremenu su se, međutim, politička situacija i javno mnijenje (...) dosta promijenili i tu pred hrvatskom delegacijom stoji dosta težak i delikatan zadatak da objasni, s jedne strane, vlastite književničke i penovske poglede na te probleme, a s druge strane morat će tumačiti postupke i stajališta hrvatske države (...) - To će nam biti prilično teško - naglašava tajnica Hrvatskog PEN-a - pogotovu nakon onih slika iz hrvatskih logora u Bosni i Hercegovini. Morat ćemo se svakako suprotstaviti mogućnosti presijecanja hrvatske obale kod Neuma.«

Drama reprezentacije već je sasvim jasno prisutna. Nije bilo nikakve šanse da ova shizofrena pozicija naide na neko razumijevanje, ni da se ovaj parapropagandistički, parapolitikantski i čak paravojni žargon na bilo koji način utopi. Već je tada postalo jasno da postoje samo dvije mogućnosti: ili se ograditi od politike hrvatske države ili prekinuti svaku komunikaciju sa svijetom. Dakle, ili Evropa ili Tuđman, u smislu ekskluzivne disjunkcije. Münchenski govor **S. P. Novaka** nije tek priznanje dileme, nego već donijeta odluka. Iz intelektualnog poraza u političku opoziciju, to je bio jedini mogući put onog dijela hrvatske inteligencije koji je još zadržao nekakvo sjećanje na svojedobno toliko neodoljive čari ideologema Europa i Zapad. Drugi dio prepustio se slobodnom padu - u ideološki unaprijed programirani

balkanski autizam na čijem dnu se danas bez ikakve razumske kontrole prepušta divljanju vlastitih sado-mazo impulsa. Književnik **Stijepo Mijović Kočan**, koji se pridružio hajci i priskočio u pomoć našoj osamljenoj **Durdici**, svu golotinju te pozicije razotkrio je do kraja nazivajući Evropu doslovno *kurvetinom* i tako pred čitavom javnošću pokazao što je istina do paroksizma dovedenog hrvatstva - srpstvo!

Moralna niskost, lažljivost, no prije svega tragikomična glupost svih onih silnih književnika, profesora, doktora, a posebice akademika hrvatskih koji su potpisali antologijski *Zahtjev za ostavkom vodstva PEN-a* kulminirao je u optuživanju uvodničara **Vijenca** za destrukciju "hrvatske države, hrvatske državnosti i hrvatske državotvornosti." **Vlado Gotovac**, a to je uvodničar **Vijenca**, ne samo da je notorni hrvatski nacionalist koji je svoj život posvetio

hrvatskom državotvorstvu i koji jedva da zna za išta drugo osim za to hrvatsko državotvorstvo, nego je njegov stil pisanja i govora, ona močvara iracionalnog diskursa po sebi takva da nešto kao što je suvisla kritika ideologije hrvatskog državotvorstva u njega uopće ne dolazi u obzir. To je naprosto nezamislivo.

Opisani sukob nije dakle sukob među intelektualcima, nego sukob među kvazipolitičarima. On se odvija na pozadini propalog pokušaja samoreprezentacije hrvatske državotvorne ideologije. Njezine katastrofalne praktičke posljedice osujetile su svaku mogućnost njezina komuniciranja sa svijetom i prije nego se razvila do nekog pojma. Tzv. hrvatski intelektualci nisu nikada ovladali onim jezikom koji bi bio dovoljno univerzalan da hrvatsku želju učini priopćivom. Odnos hrvatskog naroda prema hrvatskoj državi, u toj tzv. hrvatskoj državotvornoj ideologiji, danas je još uvijek onaj isti koji je svojedobno slikovito predočen tezom: narod bez države je kao govno na kiši. Jedini koji se potrudio osmisliti hrvatsku želju, podići je s razine govna na kiši, ujedno i jedini hrvatski filozof, bio je **Alain Finkielkraut**. Hrvatska ga je intelektualnost besramno potrošila u trivijalne propagandističke svrhe. I jedino što danas još čini, ta hrvatska intelektualnost, jest to da se otima, primitivno, balkanski, seljački, oko tog kišobrana nad govnom.

Ne vladaju ljudi ideološkim fantazmama, nego ideološke fantazme vladaju ljudima. Onaj oceanski osjećaj u kojem se utopila **Durdica Ivanišević** pomislivši da kroz njezinu osamljenost možda progovara čitav jedan rod, cijeli jedan narod, bio je dio ideološke fantazme. I u tom smislu istinit: **Bože koliko samoće**, progovorio je kroz Đurđicina usta hrvatski narod ostavljen od svojih intelektualaca ko' govno na kiši.

***Bolje je svašta
jesti nego
svašta govoriti***

Odlazak **Antuna Vrdoljaka** s čelne pozicije Hrvatske radio-televizije važan je događaj. Ne međutim zato što su odstupom tog malog diktatora, kako to žele vjerovati naivni demokrati, sile mraka ustuknule pred upornim zahtjevom za slobodom medija i za informiranjem koje bi bilo primjereno modernom demokratskom društvu. Nije ovdje riječ o iskoraku u slobodu, nego o jednoj neobično važnoj promjeni u strukturi neslobode koju živimo. Povlačenje Vrdoljaka s ovog isturenog položaja simbolički predstavlja povlačenje avangarde hrvatskog revolucionarnog državotvorstva s prvih crta bojišnice, povlačenje u stabilnu pozadinu one grupe ljudi koja je svojedobnu pobjedu na izborima jednoznačno shvatila kao povijesni mandat za ostvarenje hrvatske države pod svaku cijenu. Položaj dakako uopće nije napušten, on je tek prepušten drugom ešalonu - onima koji će uspostavljeni sistem, novoustanovljene vrijednosti i odnose, očuvati takvima kakvi jesu i obraniti ih od svih nasrtaja promjene ne iz svog revolucionarnog entuzijazma, nego iz drugih, sasvim prizemnih motiva: osobne koristi, socijalnog prestiža, birokratske rutine, građanskog kukavičluka, političke inertnosti, potkupljivosti, častohleplja, zlobe ili jala, ukratko iz svakidašnjeg, cinično osviještenog, hrvatski tipičnog, oportunitizma.

Antun Tonči Vrdoljak nije iz te priče. Motiv njegova djelovanja, kao i djelovanja ostalih iz prvoboračke grupe valja tražiti među višim kategorijama. Ono što je činio, činio je iz svoje, da upotrebimo onu antologijsku Gotovčevu sintagmu, najautentičnije autentičnosti - uvjerenja da je njegova osobna volja ujedno i volja povijesti same. A to nije nimalo prizemno. Naprotiv, riječ je o jednom osobito

uzvišenom osjećaju, naime onom osjećaju koji je upravo onoliko uzvišen koliko je dovoljno da se ljudi o čijim se sudbinama odlučuje ukažu iz te perspektive sitnijima i od samih mrava. Samo je taj osjećaj - *povijest, to sam ja*, - omogućio da se bez suvišnih dilema, bez mučnog odvagivanja osobne odgovornosti ostvari tisućljetni državotvorni projekt i da se u ime tog povijesnog megaprojekta ljudi hrpimice šalju u smrt, da ih se na stotine tisuća preseljuje kao da je riječ o gomilama šljunka a ne o masama živih ljudi, ukratko da se taj živi čovjek, zajedno s dobrima koja je stvorio svojim radom uzme jednostavno kao materijal za izgradnju povijesnih konstrukata, konkretno, hrvatske države kao neupitnog smisla/dovršetka nacionalne povijesti.

Stoga su danas toliko deplasirani svi pokušaji da se postojanost nove hrvatske vlasti nagriže ukazivanjem na neizmjernu privatnu korist koju heroji prvog ešalona hrvatske državotvornosti naočigled cijelog građanstva izvlače iz svojih javnih funkcija. Na temelju vladajućih ideoloških premisa nemoguće je zaoštriti to moralno pitanje. Društvo koje nije smoglo dovoljno hrabrosti da izlaz iz komunističke diktature nađe u otvorenom suočenju s izazovima modernog građanskog svijeta, nego se pokušalo kriomice odšuljati kroz stražnja vratašca nacionalizma, nema pravo žaliti se što je zaglibilo u postkomunističkoj gnojnici. Kobno sjedinjenje triju hijerarhija, političke, ideološke i ekonomske, onaj carsko-papsko-mamonski karakter boljševizma oličen u jednoj jedinstvenoj nomenklaturi koja upravlja čitavim društvom, na dijaboličan način ponovno je oživljen u revolucionarnoj uspostavi nacionalne države. Sada je to nova, iz nacionalne revolucije proizišla kasta heroja, nova nacionalna nomenklatura koja je u sebi koncentrirala svu političku, ideološku i ekonomsku moć društva. Jer, opće je poznata činjenica da se danas u Hrvatskoj u posjed kontrolnog paketa dionica nekog poduzeća ne dolazi njihovom kupnjom za vlastiti novac, nego izravnom vezom s političkim moćnicima koji u potpunosti raspoložu društvenim bogatstvom i koji ga raspodjeljuju ili u skladu s vlastitim ideološkim kriterijima ili po logici vlastitog političkog interesa. Ti odnosi ne mogu se uzdrmati moralističkim zanovijetanjem. Koje je posebice licemjerno kad dolazi od onih koji su

prihvatili logiku: najprije okvir, nacionalna država, a onda sadržaj, demokracija, dakle, najprije nacionalna revolucija, a onda izgradnja građanskog društva i uspostava građanskih vrijednosti. Tko je pristao da mu hrvatstvo bude jedino univerzalno mjerilo društvenog života, taj nema pravo prigovarati onima koji su se na tom hrvatstvu obogatili. Da bi pak s druge strane sami vlastodršci mogli na svojoj savjesti osjetiti težinu moralnog prigovora koji im na račun njihova bogaćenja upućuju podanici, još je manje vjerojatno - ta za volanima njihovih skupih automobila oni ne vide sebe kao nekakve pojedince, moralno odgovorne individue, nego samu hrvatsku povijest koja presretna juri iz junačke sadašnjosti u blagostanje budućnosti. Štoviše, tvorci hrvatske države uglavnom vjeruju da su njihove povijesne zasluge tako goleme da ih se više ničime ne može platiti.

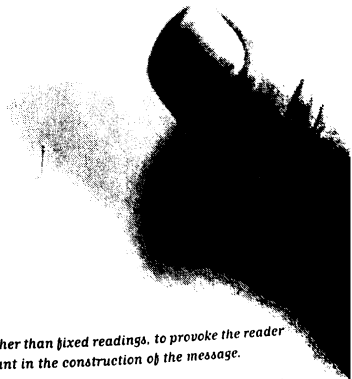
I nitko to stanje nije umio bolje izraziti od **Antuna Vrdoljaka**:

»Nakon šezdeset i nešto dana mazohizma, koji me uvalio u organizaciju Atletskog prvenstva Europe, nakon što sam za pedeset i tri dana, uz pomoć nekolicine entuzijasta, uspio sagraditi cijeli jedan hotel, obnoviti i urediti borilište (stadion Hajduka na Poljudu), vježbalište (igralište Splita), dvije zaobilaznice u gradu, spasiti obraz domovine pred cijelom Europom, donijeli su mi kutiju od malo većih cipela, ili možda čizama, i rekli: Tu su vaše dnevnice. 'Niste uzeli dnevnice', kažu. Kad nisam do danas, što će mi i sada? Imao sam i stan i hranu.«

Sve je ovdje poredano upravo onako kako i dolikuje hrvatskoj groteski: nacionalni junak tragično razapet između svoje patološke megalomanije i gotovo isposničke skromnosti, statirajući nezahvalni puk, i - nitko više. Ono međutim što kobno nedostaje toj slici nisu samo svi oni inženjeri, tehničari i silni radnici koji su pomogli Vrdoljaku sagraditi hotel i urediti borilišta, nisu samo svi oni novinari, ugostitelji, sportski radnici, svi Splitsani napokon koji su pomogli Vrdoljaku spasiti obraz domovine pred cijelom Europom - ono glavno što nedostaje jest čovjek koji je pošteno obavio svoj posao, u ljudskim razmjerima dakako, i tako zaslužio u normalnim društvima uobičajeni ekvivalent za takav jedan obavljeni posao, naime plaću, s dnevnicama. Ali pravi Hrvat ne radi za novac. Daleko bilo. Pravi Hrvat kao **Vrdoljak** radi iz osjećaja povijesne odgovornosti, iz najdublje potrebe žrtvovanja za časni obraz domovine, iz najuzvišenije ljubavi prema hrvatskom narodu, ljubavi toliko uzvišene da taj narod u njegovoj prozaičnoj (radnoj) svakidašnjici uopće i ne primjećuje, dakle, ljubavi toliko sublimnoj da je uopće više ne možemo razlikovati od čistog prezira prema tom istom narodu. Da je taj narod tada možda ipak, makar na

njezinom paradoksu: da je stvarno moja tek onda kad je doživljam kao potpuno tuđu.

Antun Tonči Vrdoljak, u svojoj totalnoj neposrednosti, otvorenosti, prisnosti, u svojoj najjavnijoj intimnosti, u svojoj neobuzdanoj prirodosti i elementarnosti bio je i ostao živo otjelovljenje hrvatske državotvorne želje - prvi i najveći ridikul hrvatske najautentičnije autentičnosti. Zato, kada će se jednoga dana, za spomenik generaciji hrvatskih intelektualaca i političara koja je tako glupo upropastila svoj narod tražiti odgovarajući epitaf, valjalo bi sjetiti se Vrdoljakovih riječi: *»Zaludu mamin naputak: bolje je svašta jesti, nego svašta govorit! Ali, gdje je mama sada? Ona je među anđelima, a ja ...«*

the aim is to promote multiple rather than fixed readings, to provoke the reader into becoming an active participant in the construction of the message.

Oluja

Komentirajući na press-konferenciji u Beču vojnu akciju hrvatske države u bivšoj srpskoj krajini jedan član **Hrvatskog helsinškog odbora** rekao je da je ta akcija s pravnog stajališta potpuno u redu, ali da ona ujedno predstavlja moralni *disaster*. Njegove riječi najbolje su opisale odnos koji većina vanjskih promatrača ima prema vojnoj reintegraciji donedavno okupiranih dijelova RH. Nitko naime ozbiljno ne osporava pravo Hrvatske da ostvari suverenitet nad cjelokupnim svojim područjem, ali gotovo svatko dovodi u pitanje moralni karakter te akcije. Slike hrvatskih vojnika koji se u Kninu ni pred kamerama stranih televizija ne ustežu od otvorene pljačke, nizovi do temelja spaljenih srpskih kuća i naposljetku scene masovnog egzodusa Srba, više su od usputne mrlje na blistavoj vojnoj pobjedi.

Taj dojam ne mijenja ni činjenica da hrvatska politička scena, najveći dio hrvatske javnosti i najvjerojatnije gotovo sve ono što u RH sebe daje nazivati pučanstvom ne vidi nikakav moralni problem u vojnom zaposjedanju krajine. Prihvatiti taj stav značilo bi pristati na logiku onog slijepca koji misli da ne vidi svijet oko sebe zato što je ovaj malen i nezamjetljiv, a ne zato što je on slijep. Tomu nasuprot daje se argumentirati teza da je

moralni problem danas najvažniji hrvatski problem.

O čemu je riječ?

S čisto državnopravnog aspekta ne može se naime dovoditi u pitanje pravo hrvatske države da uspostavi svoju vlast na cjelokupnom teritoriju unutar kojeg je međunarodno priznata. U tom smislu akcija hrvatske egzekutive je legalna. To međutim još uvijek ne znači i da je ona legitimna. Jurističko-etičko načelo legitimnosti uključuje naime i dimenziju koja se nalazi s onu stranu pozitivnog zakonskog poretka - dimenziju moralne opravdanosti ili neopravdanosti nekog državnog čina. Ovdje naime odlučujuću ulogu igraju vrijednosti koje nadilaze i državu i njezino pravo. Riječ je o problemu koji je uočio još Kant. Da bismo naime vrednovali neku radnju nije dovoljno ustanoviti da li se ona jednostavno podudara ili ne podudara sa zakonom. Valja se također upitati i o unutarnjoj motivaciji kojom se poštuje odnosno provodi zakon. To u našem slučaju konkretno znači da nam ne može biti svejedno s kojim je motivima pokrenuta i provedena "vojno-redarstvena akcija *Oluja*". Da li se naime u tu akciju krenulo zato da se na cijelom teritoriju RH uspostavi zakonitost koju su svojedobno ukinuli srpski teroristi i JNA, da se dakle vrati pravna država koja bi svim građanima bez ikakve diskriminacije osigurala sva ona prava koja im garantira hrvatski Ustav, da se dakle svim ljudima ondje garantira sigurnost njihove imovine i njihova života, ali i da se kazne svi počinjeni zločini i uspostavi red dostojan života u normalnom evropskom društvu na kraju dvadesetog stoljeća. Ovo bi svakako bio motiv one države koja je svoje uspostavljanje legitimirala u autentičnim demokratskim načelima, u ideji države koja promiče i štiti najprije ljudska prava, a onda i sve ostalo na što se prema zakonima obvezala.

A što ako je motiv bio sasvim drugi? Na primjer, da se konačno riješi srpsko pitanje u Hrvatskoj. U prilog ovoj mogućnosti najprije govore ona zbivanja na oslobođenom području koja su potakla moralno zgražanje vanjskih promatrača, na prvom mjestu već spomenute pljačke i paljevine. Nazire se naime neugodan paradoks. RH argumentira *Oluju* pred svjetskom javnošću na prvom mjestu njenom legalnošću - riječ je o neospornom pravu države da protegne

svoju vlast na sve dijelove svog teritorija. A zatim u svjetskoj javnosti prezentira slike hrvatskih vojnika i policajaca koji ukoliko već sami ne pale i ne pljačkaju barem ne spriječavaju druge da to čine. Hrvatska je dakle povratila vlast nad dotičnim teritorijem zato da tu vlast ne bi obavljala, ne dakle da bi ukinula nelegalnu vlast srpskih pobunjenika, nego da bi ukinula svaku vlast uopće! Hrvatska se država ponovno uspostavlja zato da bi se smjesta sama ukinula. Ona pokreće ratnu mašineriju u ime zakona, da bi potom taj zakon ili sama gazila ili potpuno ignorirala. Ona se poziva na pravo suverenosti proizišlo iz volje hrvatskog političkog naroda, da bi taj politički narod srozala na podivljalu rulju koju niti umije niti hoće kontrolirati. Njen poredak je dakle opći nered, njena vlast je bezvlašće, a njen temeljni zakon bezakonje. Njen najviši državni interes, interes je njena samoukidanja kao države.

Ne! "Vojno redarstvena akcija *Oluja*" nije legitimna. Štoviše, ona naknadno opravdava srpske pobunjenike dajući im napokon dovoljan razlog za pobunu, razlog kojeg nisu imali onda kad je ta pobuna izbila. Ali ujedno im pruža i razlog njihova kompletna egzodusa. U tom smislu Srbi nisu pogriješili što su otišli. Stoga ih se kao kolektivni entitet i ne može žaliti, koliko god sudbine pojedinačnih pripadnika ovog naroda bile tragične. Ne s razloga osvetoljubiva cinizma: ta događa im se ono što su činili drugima, protjerani su kao protjerivači, opljačkani kao pljačkaši i popaljeni kao palikuće. Stvar stoji puno gore. Oni naime u cjelini odlaze zadovoljni. Gube doduše zauvijek svoj zavičaj i sve materijalne stečevine vezane za nj, ali dobivaju zauzvrat nešto mnogo dragocjenije - osjećaj da su bili u pravu, najdublju unutarnju satisfakciju i blagotvornu poštedu od suočenja s posljedicama vlastite gluposti. Sve je dolsta onako kako su im govorili njihovi vođe koje su tako slijepo slijedili. *Oluja* junačke hrvatske egzekutive učinila je čudo. Od najgoreg srpskog demagoškog ološa, od neodgovornih glupana i ratnih zločinaca, od svih onih **Martića i Babića, Mladića i Karadžića, od Čosića i Miloševića**, *Oluja* je u jedan mah stvorila dalekovidne vizionare srpskog naroda. I cijelom tom narodu ponovno je

pružila ono od čega on navodno živi - poraze i seobe. Kažu da je u konkretnoj vojnoj izvedbi *Oluje* planski omogućen izlazak Srba, da nigdje nisu, iako je bilo vojno moguće, do kraja okruženi i da im je svugdje ostavljen izlaz za kompletno povlačenje. Ona moralna odstupnica koju im je *Oluja* stvorila daleko je važnija. Sa svakom opljačkanom i zapaljenom kućom, sa svakim kamenom bačenim na kolonu i pljuvačkom koja je pala na obraz izbjeglica vraćalo se njihovo moralno samopouzdanje koje su odavna izgubili. U tom smislu ne možemo govoriti ni o kakvoj kolektivnoj tragediji tog naroda. Za nju je potrebna dramatika unutarnjeg sukoba. Fatalistička bešćutnost kojom taj narod prima udarce, samorazumljiva spremnost na žrtvovanje ne ostavljaju međutim nikakva prostora za suosjećanje ili uživanje.

Srpski osjećaj moralne satisfakcije nije ništa manje iluzija od hrvatske trijumfalističke euforije. Činjenica da jedna sasvim legalna vojna pobjeda biva doživljena kao moralni *disaster*, dakle, u krajnjoj liniji kao događaj koji, premda legalan, nije ujedno i legitiman, ne samo da se ne može zanemariti nego odlučujuće utječe na karakter samog događaja i na kompletnu ocjenu povijesnog značaja uspostave hrvatske države.

I ponovo smo kod Kanta: povijesna istina nekog događaja ne leži samo u djelima i nedjelima samih aktera, a još manje u tome što oni sami misle o svojim činima. Da bi se iz kaosa zbivanja neki događaj izdvojio kao povijesni potrebno je još nešto. Potrebno je da nezainteresirani promatrači, izvanjska publika dakle, prepozna u tom događaju neko, kako bi Kant rekao, "napredovanje prema boljemu" i to ne u individualnom smislu, nego u smislu "tendencije ljudskog roda u cjelini". Tek dakle ako ta izvanjska publika, u našem slučaju to je evropska i svjetska javnost, ne imajući nikakva posebna interesa, s oduševljenjem pozdravi neki događaj kod nas, prepozna u njemu neku univerzalnu, dakle općečovječansku vrijednost, tek onda će to zbivanje steći karakter doista povijesnog događaja, tek onda će sami akteri biti prepoznati u svojoj povijesnosti i priznati u svom identitetu. Riječ je dakle upravo o onoj moralnoj komponenti koja tako kobno nedostaje *Oluji*. Ali ne samo *Oluji*.

Na ovom mjestu valja radikalno postaviti pitanje o temeljnoj motivaciji cijelog projekta uspostave hrvatske države. Danas je jedno sigurno - ideja radikalne demokracije nije ni u jednom trenutku bila ono u čemu je hrvatski politički narod zasnivao svoju volju, oblike svog institucionalnog organiziranja i konkretnog političkog djelovanja. Čak ni u pokušajima samoreprezentacije pred svjetskom javnošću, dakle čak ni tamo se volja za hrvatskom državom nije argumentirala iz ideje demokracije. Predsjednik **Tudman** je još početkom 1991. na jednom predavanju u Beču, zapadnom svijetu objasnio tko je on i što zapravo želi. Istaknuo je tri važna momenta: prvo, komunistički socijalizam srušen je ne pod utjecajem individualne liberalne demokracije, nego snagom demokratskog nacionalizma; drugo, ono što je sada povijesno na dnevnom redu jest novi val nacionalno-demokratskih revolucija; i treće, komunistička doktrina i komunističko-socijalistički pokreti u velikoj su mjeri pridonijeli "razvoju pokreta za nacionalno oslobođenje i čak nastanku suverenih država". Dakle, ne anemična ideja demokracije nego surovi vitalizam nacionalizma, ne mirna demokratska reforma, nego nacionalna revolucija, ne prekid s komunističkim totalitarizmom, nego kontinuitet s onim najboljim u njemu - nacionalističkim pokretom. Komu tada nije bilo jasno što nas čeka, taj je ujesen iste godine iz predsjednikova pera mogao pročitati da je jedini način rješenja jugoslavenskog problema "humano preseljenje stanovništva". U svjetlu ovih idejnih pretpostavki nema mjesta čuđenju nad onim što se događa. Ali nema mjesta ni samozavaravanju. Temeljni motiv *Oluje* nije uspostava demokratske pravne države na čitavom teritoriju RH, nego konačno rješenje srpskog pitanja. Ali to također znači i ovo: takozvano srpsko pitanje nije ni u jednom trenutku postojalo po sebi, ono je oduvijek bilo ideološki konstrukt oko kojeg se kristalizirao hrvatski nacionalni pokret. Što to napokon znači? Da Srbi nisu bili nikakva imanentna prepreka hrvatskoj državi, nego upravo osnovni pokretački motiv njene uspostave - kao ideologijski konstruirano strano tijelo, kao ono politički, civilizacijski, povijesno, religijski, genetski... Drugo, kroz čije se isključenje konstituirao današnji

hrvatski identitet. Činjenica da su Srbi u Hrvatskoj bez greške odigrali ulogu koju im je namijenila hrvatska ideologija jednako je malo slučajna kao i činjenica da su Hrvati brutalno obračunavajući sa Srbima kao faktorom imanentne subverzije, izvorom bezakonja, divljaštva i civilizacijske regeresije došli upravo u ono stanje koje su htjeli ukinuti - stanje bezakonja, divljaštva i civilizacijske regresije. Zato će srbizacija Hrvatske kulminirati onog trenutka kad iz Hrvatske ode posljednji Srbin.

Dojam da je ovdje riječ o nekoj vrsti *folie à deux*, o podudarnosti i uzajamnosti djelovanja hrvatske i srpske strane, dojam da je tijekom događanja rezultat nekog konkretnog dogovora političkih elita ne proizlazi iz sličnosti onoga što su Hrvati i Srbi posljednjih godina činili, nego upravo u identičnosti u onome što nisu učinili - ni jedni ni drugi nisu zasnovali svoje političko, kulturno i svako drugo djelovanje u ideji radikalne demokracije. Stoga ni jedni ni drugi nisu od referentne svjetske javnosti prepoznati u moralnoj dimenziji svog djelovanja, u nekoj točki u kojoj bi ljudski rod mogao prepoznati tendenciju k općeevječanskom boljitku. Stoga, što se hrvatske države tiče, koliko god to zvučalo paradoksalno, možemo reći da ona, u smislu njezine legitimnosti, nikada nije priznata. Njezino postojanje još je uvijek slika apsurdna - slika kakvog Potemkinova kolodvora podignutog na slijepom kolosijeku povijesti.

{ Books with incoherent
contents are common,
but why are they *still*
in coherent forms?

Sapere aude

Negdje oko godine osamdesete, među studentima filozofije u Zagrebu kružila je neobična anegdota. Za jednoga od uglednijih profesora Odsjeka za filozofiju govorilo se da sakriva knjige od svojih studenata. On bi, pričali su studenti, početkom semestra uzimao iz knjižnice Odsjeka većinu knjiga koje su na izravan ili sporedan način bile u vezi s temom njegova seminara i čuvao ih do kraja semestra kod sebe. Ali ne prvenstveno zato da podigne kvalitetu svoje nastave, nego, i u tomu je poanta ove anegdote, da od svojih studenata sakrije prave autore spoznaja koje im je na predavanjima i seminarima prezentirao kao svoje vlastite ideje.

Nije bitno je li anegdota istinita ili nije. Činjenica je da su je studenti prepričavali i tako okolnosti koje ona opisuje držali stvarno mogućima. Pod tim okolnostima međutim zamislivo je sve osim normalnog intelektualnog sazrijevanja. Najprije nam nedostaje sam profesor. Njegova funkcija se raspala u sebi - on nije više onaj koji upućuje na izvore znanja nego je postao prepreka na putu do njega. Kao što knjige nestaju s javnog, svima dostupnog mjesta, i gube se negdje u nedostupnosti privatnog posjeda, tako se i javna funkcija "profesor" srozava na svoj odveć ljudski, privatni supstrat. Profesor

postaje tek loš čovjek, možda odveć tašt i iskompleksiran, a možda jednostavno bez talenta, kako stvar obično stoji s jalovim epigonima i plagijatorima. Na drugoj strani međutim raspada se i grupni portret njegovih učenika, studenata filozofije. Nitko od njih otvoreno ne postavlja pitanje o nedostupnim knjigama, niti na bilo koji način javno artikulira problem. Njihova se intelektualna ambicija, ona navodno silna glad za znanjem i mudrošću zbog koje se čovjek, kako kažu, odlučuje za studij filozofije, šutke povlači pred prvom konkretnom društvenom zaprekom i smjesta utaužuje u sitnoj zlobi i licemjerju privatnog trača. I život teče dalje. Profesor je ostao profesor, zadržao je svoj javni ugled i privatno zbrinute knjige, a studenti su ga nastavili javno štovati kao profesora i privatno pljuvati kao čovjeka.

Ipak, zapitajmo: po kojem to pravu jedan profesor zaposjeda izvore spoznaje ne pripuštajući k njima čak ni svoje studente? Po onom pravu koje proizilazi jedino iz njegova društvenog statusa, iz njegove institucionalizirane privilegije. To pravo neupitno je profesoru, kao što je neupitno i njegovim studentima odnosno svima ostalima, samo u onoj mjeri u kojoj u cijelom društvu vrijedi kao samorazumljivo da je spoznaja, ljudsko znanje, štoviše, kultura kao takva, nešto po svojoj naravi dostupno samo elitama, dakle nešto što je u esencijalnom smislu odvojeno ne samo od društva nego u krajnjoj liniji i od politike.

I dalje: po kojoj to logici studenti bespomoćno zastaju pred prvom društvenom zaprekom na putu do znanja, po kojoj logici na javnoj razini prešućuju problem i zašto je njihova jedina reakcija, regresija u privatni trač? - Logika njihove uzetosti jest logika straha, ali ne straha kao karakternog nedostatka slučajnih pojedinaca nego kao modela reagiranja na društvene pojave, dakle straha ne u njegovoj psihološkoj, nego u njegovoj socijalnoj dimenziji. U ovom konkretnom slučaju taj je strah našao svoj izraz u, kao što i sama riječ kaže, *strahopoštovanju* prema instituciji profesora, kao instanciji autoriteta, prema kojoj se studenti odnose jednako neupitno kao što se, kao društveni subjekti, odnose i prema drugim društvenim i političkim institucijama. Stvarna potreba, ovdje potreba za znanjem, ne usuđuje se artikulirati javno. Zato tim žešće izbija u patološkom obliku, kao *ressentiment*

koji se hrani privatnim ogovaranjem. Tako nastaje doduše iluzija da se na situaciju nekako ipak reagiralo, ali tek s tom reakcijom okolnosti ne samo da ostaju kakve su bile, nego zadobivaju i čvrstoću objektivne zakonitosti.

Erozija zahvaća još jedan krug odnosa. Nesposobnost tih mladih ljudi da kao studenti javno artikuliraju problem koji imaju sa svojim profesorom izraz je njihove nemoći da kao društveni subjekti aktivno sudjeluju u konstituiranju javnosti kao takve. Ona već tada naime, u začetku njihova intelektualnog sazrijevanja, za njih ne predstavlja nikakav relevantan faktor.

Ova sličica iz studentskog života nije dakle nimalo bezazlena. Čak i kao puka izmišljotina, predstavlja ona simptom konstitucijskog poremećaja unutar same hrvatske intelektualnosti. Neka pojava postaje simptom samo retroaktivno. To je poruka koju bolest šalje iz budućnosti u kojoj će se tek do kraja razviti. Isto je i s našom anegdotom. U vrijeme kad je kružila među studentima, početkom osamdesetih, ona i nije bila ništa drugo nego obični trač, možda više izraz nestašluka nego prave zlobe. Da je bila i više od toga, simptom teške bolesti, saznajemo tek danas kad se bolest neprikriveno manifestirala. Ta bolest zove se rasulo hrvatske pameti - rasap unutar same supstancije hrvatske intelektualnosti. Tek danas iz stanja tog rasula možemo shvatiti puno značenje tadašnje anegdote. Ona je prije svega bila sažet prikaz spontanog pobačaja te hrvatske intelektualnosti. Tek danas znamo da oni studenti filozofije i nisu imali nikakve šanse da se rode kao intelektualci. Te da su to, i ne znajući, rekli upravo navedenom anegdotom. U toj je anegdoti naime sadržano sve što ubija intelektualnost u samom njenom začetku: strah pred javnom artikulacijom vlastitih misli, prihvaćanje elitnog statusa uma, regresija u privatno i kontigentno.

Nesreća onih studenata, ali i njihova tipičnost, jest potpuna uronjenost u hrvatske prilike. Riječ je o okolnostima u kojima je strah dominantna osobina čitavog društvenog života, konstanta političke prakse i opće duhovne klime. Štoviše, sastavni dio samog hrvatskog mentaliteta. Onaj naizgled gotovo urođeni kukavičluk pred autoritetom društvenih institucija i kulturnog nasljeđa, autoritetom iza kojeg ne stoji ništa osim gole, ničim kontrolirane, moći političke i duhovne elite. Riječ je napokon o prilikama u kojima na mjestu javnosti u njezinom modernom demokratskom vidu, stoji njezin perverzni surogat - košmar trivijalne ljudskosti. Uvijek samo ljudi u njihovoj kontingenciji, danas dobri, sutra loši, pametni, glupi, zgodni

i odurni ... nikada međutim načela, ideje, strukture i koncepcije. Nikada logika, nikada racionalna argumentacija, nikada otvorena diskusija.

Te prilike bile su i ostale jače od želje za spoznajom. Ona ruka koja se u pokušaju da dohvati knjigu nije usudila ispružiti do kraja, sasušila se u svom zgrčenom stavu. A rješenje je bilo doslovno na dohvata te ruke - u onim nedosegnutim knjigama. Tamo je stajao odgovor na pitanje što jest bit moderne intelektualnosti. Na primjer, kao "Odgovor na pitanje: što je prosvjećenost?", Immanuela Kanta: »*Prosvjećenost je izlazak čovjeka iz njegove samoskrivljene maloljetnosti. Maloljetnost je nemoć da se čovjek bez vodstva drugoga služi vlastitim razumom. Samoskrivljena je ta maloljetnost jer njezin uzrok ne leži u manjku razuma nego u manjku odluke i hrabrosti da se tim razumom služimo bez vodstva drugoga. Sapere aude! Imaj hrabrosti služiti se vlastitim razumom!*» To je Kant držao lozinkom prosvjećenosti. Lozinkom koju hrvatska kultura nikada nije čula i koja u njezinoj tradiciji nije ostavila nikakva traga. U tom smislu je današnje rasulo hrvatske intelektualnosti upravo konstitucijski poremećaj, konstitucijska maloljetnost - riječ je o njezinoj nemoći da se začine u slobodi i reproducira iz slobode. A ta sloboda jedino je što zahtijeva prosvjećenost i, prema Kantu, svodi se jednostavno na ovo: "vlastiti um u cijelosti izložiti *javnoj upotrebi*." Ne iz slobode, nego iz svog socijalnog supstrata reproducira se ono što nazivamo hrvatskom kulturom. Ona je bila i ostala ekskluzivna stvar elita, stoga joj javnost nije potrebna, kao što joj nije potrebna ni demokracija. Štoviše, ona zazire i od jednoga i od drugoga. Ona se boji demokratskog, a time ujedno i egalitarnog karaktera moderne kulture i moderne evropske intelektualnosti s kojima u pravom smislu tek počinje Novovjekovlje, kao što Descartesova **Rasprava o metodi** počinje rečenicom: "*Nijedna stvar na svijetu nije bolje raspodijeljena od zdrava ljudskog razuma.*" Ničim ograničena, u samoj sebi osvojljena sloboda uma koji se u potpunom svjetlu javnosti obraća svijetu kao takvom, u njegovoj univerzalnosti - ta dimenzija ne postoji u prosvjetiteljskoj tradiciji hrvatske kulture. Iza ideje narodnog preporoda, nacionalnog buđenja, iza "hrvatskih proljećâ" s jedne strane, kao i iza klasno motiviranog opismenjavanje masa, pod parolom "kultura narodu", s druge, ostalo je tek sumorno groblje abortiranih intelektualnih fetusa - ljudi koji misle da su intelektualci zato što su išli u neakve škole i zato što pripadaju nekom socijalnom sloju. U stvari, gomila jadnika bez dostojanstva i pameti, izgubljena u prostoru i vremenu, koju svaki malo moćniji

idiot može potezati po bespućima povijesne zbiljnosti kao hrpu praznih vreća.

Intelektualac je nešto drugo. Mi znamo točno kada i gdje se on rodio. Siječnja 1898., u Francuskoj, u jeku afere oko kapetana Dreyfusa, okrivljenog za špijunažu. Dan nakon što je **Emile Zola** teško optužio vojsku i sudstvo pojavljuje se u istim novinama protest protiv povreda prava u procesu protiv Dreyfusa. Ispod protesta je više od stotinu potpisa, među kojima su i imena tada najprominentijih pisaca i znanstvenika Francuske. Taj protest nazvan je u javnosti *Manifeste des Intellectuelles*. Moderni evropski intelektualac rađa se dakle ne samo u angažmanu za ljudska prava, nego i u otvorenom suprotstavljanju pogromaškoj, u slučaju Dreyfusa, antisemitskoj masovnoj histeriji. Javna upotreba uma u aktu beskompromisne društvene kritike - to je dakle njegovo rodno mjesto.

Angažman za javne interese, za povrijeđena prava i potisnute istine; kritički refleksivna distanca spram vlastitog identiteta, kulturnog nasljeđa i društvenih institucija; emfatična vjera u javnost senzibiliziranu za racionalnu argumentaciju; performativno proizvođenje te javnosti u aktu javne upotrebe vlastitog uma; sustavno poticanje kulture proturječja; otvorenost prema fenomenima masovne kulture, kao i stalno dovođenje u pitanje vlastite elitne pozicije; odgovornost za demokratski razvoj društva u cjelini ... te i ovima bliske osobine ne nasljeđuju se ni po kakvoj zakonitosti iz onoga što se zove hrvatska kulturna i politička tradicija. Utoliko, biti intelektualcom danas u Hrvatskoj znači biti na neki način nezakonito dijete te tradicije i tih hrvatskih prilika.

Biti dakle izrod, **b a s Ź a r d!**

[Don't mistake legibility
for communication]

Bonus tracks

Finkelkraut
u Zagrebu

Mi smo oduvijek pripadali Evropi! Ova je rečenica, u trenutku kada je hrvatski narod zatražio priznanje svoje državnosti i suverenosti, zablistala kao da iznosi na vidjelo onaj najsjajniji dragulj u kruni hrvatskog nacionalnog identiteta. Izgovarajući je, izgledali smo sami sebi neodoljivima. Ali, kada je počeo rat i kada je postalo jasno da se nikomu odveć ne žuri zaustaviti ga, sjaj je potamnio. Nad njim se zlokobno nadvila sjena sumnje: ***Da li nas ona, Evropa, vidi tako kako mi vidimo sami sebe? Da nije, možda, riječ o nekom nesporazumu?***

Ovu sumnju skrivilo je jedno bolno razočaranje. Očekivana reakcija Evrope na taj naš rat izostala je. I to ne toliko sa strane diplomatskih službenika evropskih dvorova, kao ni vojnih i ekonomskih analitičara koji žive od i za državne interese. Ni masovnim medijima se nije mogla predbaciti nezainteresiranost. Uredno i marljivo svakog su dana isporučivali svojoj publici nove i nove slike našeg užasa.

Prije svih, ipak, razočarala nas je evropska humanistička inteligencija koja sebe inače tako rado vidi u ulozi duhovne i političke savjesti Evrope. Ovi samozvani čuvari one riznice u kojoj je navodno pohranjeno najvrijednije blago te Evrope - čiste ideje slobode, jednakosti i bratstva, dakle ideološka srž demokracije - ovi čuvari dakle ostali su nijemi i poput Buridanova magarca mjesecima ukočeni stajali su između dvije navodno jednake, ali zapravo svakim danom sve veće i veće hrpe raskomadanog ljudskog mesa i u prah i pepeo pretvorenih kulturnih dobara.

A onda se najednom među njima pojavio naš novi junak.

Francuski filozof i pisac **Alain Finkielkraut**. On je držanje Evrope prema jugoslavenskom ratu opisao kao skandal, i u francuskim medijima otvoreno se stavio na stranu žrtve, dakle na hrvatsku stranu.

Uskoro je pozvan u Zagreb, gdje je dočekan kao najveći prijatelj Hrvatske, primljen je u audijenciju kod Predsjednika, održao je više predavanja i vodio razgovore s hrvatskim političarima i intelektualcima.

Tako je u svom izlaganju održanom u Rektoratu zagrebačkog Sveučilišta svoj angažman na strani Hrvatske formulirao kao oštru kritiku francuskih intelektualaca. U njihovom navodnom "humanitarizmu" on ne vidi ništa drugo osim njihova straha da ne počine nekakvu grešku. Pri svojim ranijim pokušajima političkog angažmana oni su naime već počinili mnoge greške. Tako su primjerice igrali na kartu *Vietkonga* da bi kasnije morali priznati kako su Vijetnamci također totalitaristi. Isto se ponovilo i u slučaju *Crvenih Kmera*. Ukratko, pokazalo se da je angažman za neku stvar uvijek problematičan: postaviti se na jednu stranu može značiti i zajašiti krivoga konja. Na temelju te nesigurnosti u izboru prave strane, odlučnost francuskih intelektualaca dolazi do izražaja tek onda, kako je rekao **Finkielkraut**, kad žrtva već leži na samrtničkoj postelji i kada je pomoć tek ekvivalent posljednje pomasti.

A sada, istaknuo je nadalje, nakon propasti komunizma, propasti koju francuski intelektualci uostalom uopće nisu predvidjeli, pronašli su oni sebi novog neprijatelja kojeg sada, kao ranije komunizam, valja ukloniti. Riječ je o rasizmu odnosno ksenofobiji. Iz sukoba ksenofobije i ksenofilije stvorili su novi ideološki antagonizam i od svog antirasizma učinili novu ideologiju. To je ono čime se oni danas bave. I nije nikakvo čudo da promatrajući svijet kroz nove ideološke naočale, iznova ne znaju razlikovati dobro od zla, zločinca od žrtve.

To je otprilike ono najvažnije što smo od Finkielkrauta čuli u Zagrebu. Međutim, u kratkoj improvizaciji kojom se prije svog izlaganja predstavio publici u Rektoratu, ovaj je francuski filozof i pisac, novi veliki prijatelj Hrvatske, rekao još nešto. Ispričao je naime kako je za posjeta stanu svog zagrebačkog gostoprimca ugledao na

zidu prekrasne grafike jednog našeg slikara. One su mu se toliko svidjele da su mu zagrebački domaćini omogućili susret s dotičnim slikarom pri čemu je na poklon dobio jednu grafiku. Osim toga ugostio ga je i jedan od naših najpoznatijih intelektualaca i pjesnika. Na temelju ovih kratkih ali dojmljivih susreta i razgovora zaključio je, da on, **Alain Finkielkraut**, francuski filozof, ovdje u Hrvatskoj, u Zagrebu, može neposredno dodirnuti evropsku dušu. Ovdje je on naime shvatio da su slikarstvo i pjesništvo dio svakidašnje kulture ove zemlje, tako da je Hrvatska, pored Praga, kako je naglasio, jedno od rijetkih mjesta na kojima je u svom autentičnom obliku preživjela evropska duša.

Ova usputna primjedba koja se zbog svoje gotovo nepristojne laskavosti, zbog svoje - ajde da kažemo i to - upravo glupavosti, postavila u neizdrživi kontrast svemu onomu što je **Alain Finkielkraut** u tom trenutku predstavljao u Zagrebu, morala je u svakomu tko bar donekle raspolaze zdravim razumom izazvati staru sumnju: da se možda i ovdje ne radi o nekom nesporazumu?

Zaključiti, naime, na temelju posjeta dvaju malogradanskih salona da je pjesništvo i slikarstvo dio svakidašnje kulture jednog naroda i to upravo u trenutku kada je stvarnost svakidašnjeg života toga naroda fantastičnija no što bilo koje pjesništvo i slikarstvo mogu biti; u trenutku u kojem kulturni čin nije posjet kakvoj izložbi odnosno pjesničkoj priredbi, nego odluka da se ne jede svinjsko meso nepoznatog podrijetla, jer se naime zna da su svinje jele ljude; u trenutku dakle kada kultura znači, ne postati kanibalom; u trenutku Golgote naposljetku, gdje u blatu i krvi tone sve ljudsko i kulturno, u tom prizoru dakle ugledati nekakav zaboravljeni evropski Parnas - sve to nije ono najstrašnije.

Ono strašno u ovoj Finkielkrautovoj izjavi, da je Hrvatska mjesto na kojem se može dodirnuti autentična evropska duša, nije njezina lažnost, nego naprotiv, moment njezine istinitosti, ključna uloga koju ona igra u priči o susretu jednog francuskog filozofa i Hrvatske.

Ona nam prije svega u potpunosti razotkriva funkcioniranje fatalnog mehanizma prepoznavanja žrtve. Ovaj mehanizam čiji nam konačni produkt konvenira, ali logiku čijeg funkcioniranja nismo u stanju sebi priznati, stravično je jednostavan: ne postoje naime nikakva objektivna svojstva, primjerice, količina ili ekspresivnost patnje, koji bi žrtvu činili žrtvom. Krvava kruna od trnja na čelu hrvatskog mučenika prepoznata je tek onda kada je zamijenjena lovorovim vijencem pjesnika. Žrtva nema vlastitoga lica, nego je uvijek

istovjetna s maskom koju dobiva u činu prepoznavanja. Ona je sama po sebi nijema i - nenaplativa. Jedini način upotrebe žrtve je uvijek i isključivo njena zloupotreba. Sa žrtvinom privolom, ili bez nje. Neumoljivosti samog mehanizma to je svejedno. Kao što je uostalom, i žrtvi, nakon što je prepoznata, svejedno da li se radilo o nesporazumu ili ne.

Stvar ne stoji puno bolje ni ako Finkielkrautovu izjavu pokušamo shvatiti u sadržajnom smislu. Tada je bez problema možemo protumačiti i kao drsku uvredu. Hrvatski je identitet u njoj naime čvrsto fiksiran za jedan oblik kulturnog života koji je autentičan samo u onoj mjeri u kojoj je - u relacijama moderne Evrope - zastario, odnosno gotovo odumro (pri čemu se, usput, implicitno sugerira da je komunizam u povijesti evropske civilizacije odigrao i jednu sasvim pozitivnu ulogu, onu naime solidnog kulturnog konzervatora). Autentična evropska duša je dakle nešto što je Evropa doduše bila, ali danas više nije. Osim dakako u rezervatima koje je od modernizacije sačuvao komunistički totalitarizam. Stoga ni ovdje ne možemo izbjeći ružnu sliku nesporazuma. **Finkielkraut** nije naprezao svoj sluh otkrivajući u Zagrebu evropski kulturni relikat. Kao kada bi neki već pomalo nagluhi ljubitelj opere, zalutavši u provinciji, u kreštanju stare seoske svrake prepoznao nekad slavnog velegradskog slavuja, obožavanu primadonu metropolske publike.

Zato nema nikakva razloga zanositi se ovom žalosnom himerom autentične evropske duše. Uostalom, od kakvog bi interesa za modernog Evropljanina mogla biti hrvatska kultura uhvaćena u njenom davljeničkom zagrljaju? Od onog istog kakav u etnologa pobuđuje otkriće nekog divljeg plemena: mogućnost da uživo proučava oblike kulturnog života koji su u njegovoj civilizaciji odavno izumrli.

No nešto drugo je ovdje daleko važnije. Smještanjem recentnog kulturnog identiteta Hrvatske u evropsku prošlost, **Finkielkraut** se sasvim približio poziciji onih koje u Francuskoj tako žestoko kritizira. Onih koji u borbi naroda Istočne Evrope za nacionalnu slobodu vide tek regresiju u nacionalizam, preživjeli ideološki model kakav su oni sami davno napustili. Onih dakle, koji u nama vide divlja plemena. S tog

stajališta za nas je svejedno da li nas oni žele kultivirati, kolonizirati, ili pak - proučavati kao živi simulakrum vlastite prošlosti. U tom smislu Finkielkrautova pobuna protiv ideološke ograničenosti francuskih intelektualaca ostaje i sama zapletena u istoj ideološkoj mreži. Taj koji je iz sveg glasa uokolo vikao da svi Grci lažu ipak je i sam bio Grk.

Ostaje međutim pitanje zašto je jedna izjava koja bi mogla, i u normalnim okolnostima morala, djelovati gotovo kao uvreda, izrečena, ali i shvaćena kao laskava pohvala? Odgovor nije teško pronaći. Sve što je pozitivno na njoj proizlazi iz njezinog negativnog kontrapunkta: Finkielkrautove temeljne teze o francuskoj, a to znači ujedno i evropskoj intelektualnoj dekadenciji, teze na kojoj je uostalom zasnovan i njegov angažman na strani Hrvatske. To znači da je stara evropska duša, kakvu je **Finkielkraut** pronašao u Zagrebu, vrijedna u onoj mjeri u kojoj predstavlja kontrast propalosti današnje moderne Evrope, u kulturnom i političkom smislu, kontrast moralnom sljepilu i skandaloznoj indolentnosti moderne evropske inteligencije. Ali to također znači da ta i takva evropska duša nije samo ne-više-evropska, u smislu jednog za današnju Evropu preživjelog kulturnog oblika, nego da je ona i više-no-evropska, dakle da predstavlja nešto što kvalitativno nadmašuje današnju dekadentnu evropsku kulturu i politiku. I evo nas kod novog nesporazuma. Prihvatimo li Finkielkrautovu izjavu kao pohvalu, dakle kao nešto po nas pozitivno, pristali smo na sljedeći paradoks: mi Hrvati kao čuvari autentične evropske duše možemo biti ili ispod nivoa današnje Evrope, kao predstavnici nečega što je ona nadrasla i zaboravila u ropotarnici svoje povijesti, ili iznad njezinog nivoa, kao oni koji od nje same spašavaju njezine autentične vrijednosti. A to znači samo jedno: Hrvatska je u odnosu prema današnjoj Evropi kao nesretni Ahilej u odnosu prema kornjači - može zaostajati za njom, može je prestići, ali nikada je ne može dostići.

Sada postaje valjda jasno da ta Finkielkrautova izjava o autentičnoj evropskoj duši pronađenoj u Hrvatskoj nije nikakva slučajna improvizacija kurtoazno izrečena na margini njegovih temeljnih teza, da ona naprosto nije nikakav zanemarivi trenutak slabosti, ili pak hir ovog filozofa. Naprotiv, njezin formalno naizgled kontrastni odnos prema inače konzistentnom nastupu i njezin sadržajno paradoksalni karakter, bili su samo kamuflaža slučajnosti i sporednosti koju tako često voli navući na sebe bit svakog problema. A tek nam ona daje odgovor na ono osnovno pitanje: što smo mi

Finkielkrautu i što je on nama?

Slučaj Hrvatske za Finkielkrauta ne iscrpljuje se u samom činu svrstavanja na stranu napadnutog, kojim ovaj evropski intelektualac dokazuje svoj integritet kao moralna osoba, a još manje predstavlja, u smislu konkretnog primjera, materijalni dokaz u parnici koju on vodi protiv francuskih intelektualaca. A njima, da podsjetimo, **Finkielkraut** ne predbacuje u prvom redu niti političko sljepilo, niti moralnu iskvarenost, nego nešto mnogo gore - izdaju samog evropskog uma. Hrvatska koja krvari u borbi za svoj nacionalni identitet, ali i Hrvatska koja je ujedno i odlikovano stanište autentične evropske duše za Finkielkrauta jest ni manje ni više nego ona metapozicija s koje njegova kritika evropske dekadencije tek postaje plauzibilna, a njegov intelektualni stav zaokružen. Zato nije slučajno što Finkielkrauta danas nazivaju **Finkielcroate**. On je simbolički morao postati Hrvatom da bi mogao ostati filozofom. On je morao zauzeti, pa makar i na način vlastite ideološke projekcije, onu poziciju autentičnosti u odnosu na koju je tek moguća bilo kakva dekadencija. To što se za Finkielkrauta upravo Hrvatska našla na mjestu tražene autentičnosti posve je slučajno. Da nije bilo nje, našao bi se netko drugi. U prepoznavanju su, uostalom, najmanju ulogu odigrale tzv. specifične, objektivno ustanovljive osobine hrvatskog kulturnog identiteta. Bilo je naprosto dovoljno posjetiti dva stana i jedan atelje.

To je međutim samo jedna strana nesporeda u koji se pretvorio susret Hrvatske i Finkielkrauta. Druga, skandaloznija, pripada hrvatskoj publici. Onoj koja je u tom nesporedu aktivno sudjelovala, tako naime što je sasvim pasivno, bez ikakve kritičke primjedbe, prihvatila ulogu koju joj je **Finkielkraut** dodijelio u svojoj priči; onoj koja je tako poslušno navukla masku autentične evropske duše na vlastitu nijemu bezizražajnost i koja je jednog filozofa koji se riskirajući mnogo toga založio za njezinu, njoj navodno svetu stvar tako besramno ponizila pretvorivši misaoni susret s njim u žalosno simuliranje ljubavnog odnosa. I možda bi joj se moglo oprostiti što ne zna da je svaka ljubav nespored. Ali to što ne shvaća da svaki nespored ne mora završiti ljubavlju, to

je ipak neoprostivo.

Biti na nivou Finkielkrauta značilo je samo jedno: prepoznati sebe u tom nesporazumu, a ne u ideologemu evropske duše. Naprotiv, ne vidjeti uopće nikakav nesporazum značilo je pretvoriti dijalog s njim u ono što Nijemci nazivaju *Klatsch*, (brbljanje), a time ujedno sasvim razgoliti svoj pravi identitet - malograđanštinu. Jer lijepo je to jednom rekao **Walter Benjamin**: "*Najmalograđanski od svih fenomena, Klatsch, nastaje samo zato jer ljudi žele izbjeći nesporazume.*"

Malograđanština je dakle strah. Ona je neprozirni veo razapet između hrvatskog intelektualca koji sebe doživljuje u ulozi reprezentanta nacionalnog identiteta i zrcala koje zna da nije iz bajke. Da je smogao hrabrosti, i u susretu s Finkielkrautom svukao taj veo, ugledao bi on dva odraza. Najprije svoj lik kako se s puškom u jednoj ruci muški bori za nacionalnu slobodu dok u drugoj ruci drži kist i pero slikara i pjesnika, čuvara autentične evropske duše. Ukratko, vidio bi sebe na razini imaginarnog poistovjećenja, kao svoj idealni Ja, vidio bi sebe onakoga kakav želi biti da bi se svidio samome sebi. Ali tada bi se ujedno morao razotkriti pred pogledom samog zrcala, ugledati sebe u točki svog simboličkog poistovjećenja, točki svog Ja-ideala, dakle točki u kojoj se, da bi se mogao svidjeti samome sebi, mora bez ostatka podati želji Drugoga. Morao bi dakle vidjeti sebe u svom negativu, u pasivno femininom stavu marionete, uklatko u svom bolnom proturječju. Tada bi shvatio da autentična evropska duša nije njegova najvrednija osebnost, nego Finkielkrautova fantazma u koju se je naš hrvatski intelektualac dao tako naivno uhvatiti.

I još nešto, daleko važnije, spoznao bi tada taj naš hrvatski intelektualac. Da pojam Evrope kojeg su mu puna usta nije za njega definiran nekim konkretnim osobinama koje joj navlastito pripadaju (demokracija, blagostanje, itd), nego tek mjestom koje zauzima u hrvatskoj fantaziji - mistični predmet želje, i kao takav, nedostizhan. Samo tako je naime moguće objasniti zašto smo oduvijek bili u Evropi i zašto ćemo vječno putovati prema njoj.

A što se pak Finkielkrauta tiče, u njegovoj gesti, u njegovoj dirljivoj hrabrosti kojom se baca u novo i nepoznato ima nešto od one zasićenosti starim svijetom koja tjera na čin i koju je **Napoleon** tako dobro izrazio riječima: "*Cette vielle Europe m'ennui*" [Ta me stara Evropa dosaduje]. Jedna anegdota međutim kaže da je taj isti **Napoleon**, kad je na Berezini vidio kako se dave njegovi vlastiti vojnici, svome pratiocu dobacio: *Voyez ces crapauds!* [Pogledajte ove

žabe]. Od tog, zapravo normalnog, prezira prema onima koji mu se bez ostatka podaju, **Finkielkraut** sasvim sigurno također nije imun. To ipak, kao i nesporazumi koje je ostavio za sobom, cijena su rizika koji je preuzeo na sebe i svakako se ne mogu uspoređivati s nepogrešivošću onih koji ne griješe samo zato što ništa ne čine.

Da nije bilo ljudi poput **Alaina Finkielkrauta** ostali bismo u pravom smislu nemoćni pred ratovima koje nam novoprobudena povijest donosi sobom. U njima bismo vidjeli tek užas smrti, a ne i život koji u mucu porada novo.

Utoliko je **Finkielkraut** istinski filozof koji se nasuprot mnogim svojim uobraženim evropskim kolegama nikada neće morati zastidjeti ovih Hegelovih riječi: *“Svako vrijeme ima svoje tako osebujne prilike, ono je takvo individualno stanje, da se u njemu mora i jedino može odlučivati na osnovi njega samoga. U vrevi svjetskih događaja ne pomaže neko opće načelo, ne pomaže sjećanje na slične prilike, jer takvo nešto, kao što je blijedo sjećanje, nema snage protiv života i slobode sadašnjosti.”*

There is a saying that "you can't judge a book by its cover". Well in traditional design that's probably the case, but I think that that's completely wrong. I think that if a designer has done his job - has read the story, has interpreted it and if it's truly an interpretation of the story - then you absolutely should be able to judge a book by its cover

David Carson

Tekst "**Finkelkraut u Zagrebu**" objavljen je u *Profilu*, kulturnom prilogu *Nedjeljne Dalmacije* 28.04.1992. pod naslovom "**Što smo mi Finkelkrautu**". Na tekst je polemički reagirao **Radovan Ivšić**. Odgovor Ivšiću uvrstio sam u knjigu jer veoma jasno obrazlaže moju kritičku poziciju u odnosu na fenomen "Finkelkraut" koji je tada zavladao hrvatskom intelektualnom scenom te se utoliko može smatrati dijelom/nastavkom teksta o **Finkelkrautu u Zagrebu**. (op. autora)

U *Profilu* od 10. 6. 92. objavljena je reakcija na moj članak **Što smo mi Finkielkrautu** iz pera hrvatskog književnika u Parizu **Radovana Ivšića**. Svoj odgovor na tu kritiku želim intonirati osobno, jer sam gospodinu Ivšiću dužan na njegovoj intervenciji trostruko zahvaliti.

Dakle, gospodine Ivšiću, najprije Vam zahvaljujem na tomu što ste me izvukli iz anonimnosti. Vi ste neime "nekom stanovitom **Borisu Budenu**" kao pokretački motiv njegova pisanja pripisali želju da izide iz anonimnosti. Tu želju koju ste mi sami pripisali, odmah ste i ispunili. Ja sam bio anonimniji sve dok Vi tu moju anonimnost niste javno apostrofirali. U tom trenutku ona je nestala. Zašto? Zato što jezik kojim se služimo nije samo nešto što opisuje stvarnost, nego ima tu moć i da stvarnost proizvodi. Samo tako je naime moguće da se zluradi konstativ iznenada pretvori u krasan performativ.

Inače, anonimnost nekog tekstopisca ne može biti argument protiv njegova teksta. A kada jedan uglednik kao što ste Vi u polemici to ipak pokuša iskoristiti, onda štetu ne trpi njegov suparnik, nego njegov ugled.

Nadalje, poštovani gospodine Ivšiću, zahvaljujem Vam se što ste mi omogućili da još jednom podsjetim na problem kojim počinje moj članak i kojim se on stvarno bavi, a za koji ste Vi, ne slučajno, ostali slijepi. Riječ je o traumatskom odnosu Hrvatske prema Evropi. Argumentacijsku rupu u Vašem tekstu, kada je riječ o tom pitanju, zakrpili ste nizom epiteta o mome članku i meni (članak je neprobavljiva kaša, bljutavo jelo i sprtljarija, a ja sam zavidnik,

kriptostaljinist, mizerija i na koncu pseto). To ću Vam oprostiti, jer u tomu ne vidim ništa drugo osim "mržnje na prvi pogled". Za nju pak, kao i za "ljubav na prvi pogled" vrijedi isti savjet: pogledajte drugi put. Tada ćete vidjeti da je ono čemu se ja suprotstavljam korištenje mita o evropskoj dekadenciji u samorazumijevanju hrvatskog identiteta. Nije **Finkelkraut** predmet kritike, a još manje hrabra gesta kojom se stavio na stranu Hrvatske, nego uloga koju njegova racionalizacija vlastite geste igra na hrvatskoj sceni. Gdje pojam iznenada otkrivene autentične evropske duše ne funkcionira kao kurtoazna izjava izrečena usput na radost zahvalnih i gostoljubivih domaćina, nego postaje, kao što sam napisao u svom članku, ideologem. To znači, aktivno sudjeluje u izobrazbi i učvršćenju suvremene hrvatske nacionalne ideologije za koju Vi i Finkelkrautova zagrebačka publika - pravi adresati mojih poruka - ostajete slijepi.

U mome kritičkom postupku kojim iz cjeline izvlačim sitni detalj i analiziram ga, odnosno Vašim riječima, preokrećem s ciljem da maknem onoga koga se želim riješiti, Vi vidite najgoru staljinističku metodu. Simplificirate! Kojim ja to silama nudim svoje denuncijantske usluge? Pred kim ja to prokazujem jednog Finkelkrauta? Da ga možda predsjednik **Tudman** ne bi htio strpati na Goli Otok? Ili mu od koalicije evropskih moćnika prijeti protjerivanje na Sv. Helenu? Bilo bi zapravo zanimljivo čuti komu Vi to implicite pripisujete konkretnu primjenu totalitarističkih metoda u micanju nepoćudnih? Hrvatskoj ili Evropi?

Uozbiljimo se! Moj postupak determiniran je predmetom kritike. Moja pretpostavka je da je taj predmet ideološke naravi. Ja naime sasvim ozbiljno uzimam onu tvrdnju da je trenutna stvarnost Hrvatske ozbiljenje devetstoljetnog sna. Stvarnost shvaćena kao ozbiljeni san nije međutim ona konačno doživljena java i nije po sebi ništa stvarnija od sna za čije se ozbiljenje izdaje. Naš doživljaj hrvatske stvarnosti danas (a to znači ujedno i tumačenje hrvatske povijesti, njezina tijeka i njezina "cilja") nije ništa izravniji nego što je bio jučer. On je samo posredovan drugačijim simboličkim univerzumom, drugačijom ideologijom. I kao što temeljno pravilo u tumačenju sna glasi: uvijek *en detail*,

nikada *en masse*, tako se i postupak u suvremenoj kritici ideologije treba držati formule: U zadanom ideološkom polju valja otkriti onaj element koji je tom polju heterogen, koji dakle predstavlja samu njegovu nemogućnost, ali je ujedno i nužan za njegovo konstituiranje. Takav postupak se za razliku od hermeneutičkog, koji se drži iluzije da je moguće problem sagledati iz tumačenja cjeline, naziva još i simptomatski. A simptom je, da podsjetim, oblik u kojem na zakrabuljeni način izlazi na vidjelo istina subjektove želje, istina s kojom se on svojedobno nije bio u stanju konfrontirati. Po mome sudu, u vladajućoj hrvatskoj ideologiji ulogu takva elementa, tj. simptoma, igra pojam Evrope, odnosno u svojoj izvedenici u Finkelkrauta, pojam evropske duše. To je ona traumatska jezgra oko koje se kristalizira simbolički poredak ove ideologije. Točka u kojoj se osovio hrvatski identitet u svim svojim proturječjima. Jer Evropa je ne samo mjesto na kojem smo oduvijek bili, nego i cilj ka kojemu se krećemo. Njezina se prisutnost u nas doživljuje jednako snažno kao i njezina odsutnost. Ona je područje najsublimnijih vrijednosti pravde, slobode i jednakosti, ali ujedno i mjesto pervertiranja tih vrijednosti. Ona je jednako predmet našeg obožavanja i žudnje kao i predmet razočaranja i zazora. Kao njezin odabrani narod koji ju spašava čas od njezinih najljućih neprijatelja, čas od nje same, mi smo evropskiji od nje, ali i antievropskiji od nje. Jer mi ne samo da se žrtvujemo za nju, nego smo i njezina žrtva. Kao naš žrtvenik ona je blistavi spomenik naše slave, ali i gnojna kloaka niz koju naše nade otječu kao iluzije. Kako je dakle moguće da sva ta nepodnošljiva proturječja kao u pravom sustavu ludila žive u našem hrvatskom identitetu u skladnoj simbiozi? Tako što Evropa nije ništa drugo do naša fantazma. Iza fantazme, kao što je poznato, nema realnog objekta, nema stvari. I tu smo došli do jedinog mjesta u Vašem tekstu koje mi je simpatično. Mjesta na kojem Vi i sami sumnjate u postojanje Evrope (*"Ako neka stanovita Europa usprkos svemu postoji ..."*). Na pravom ste putu. No pokušajte sebi odgovoriti na pitanje kako to da ono što realno ne egzistira ima tu čudovišnu moć da inzistira?

Tada ćete problem morati ugledati ne u Evropi, nego u sebi. Tada će na mjesto jeftinog antievropejstva, bilo ovog Vašeg spontanog (kada za katastrofalnu situaciju u kojoj se nalazimo paušalno okrivljujete evropski humanizam i racionalizam), bilo onog organiziranog (u liku ideoloških zombija tipa **don Bakovića** i ostalih "duhovnoobnovitelja") morati stupiti kritička samorefleksija. Tada ćete, da biste razumjeli Finkelkrauta, prestati, nadam se, uokolo

iskapati mumije romantičnih junaka. Jer **Finkielkraut** nije nikakva imitacija Byrona, nego čovjek svoga vremena koji je u povijesti prepoznao ono novo i hrabro mu izišao ususret.

Zato kratko i jasno: DA Finkielkrautu kao čovjeku i kao evropskom intelektualcu i filozofu. NE, međutim Finkielkrautu kao *hrvatskom* ideologu. A to znači, NE onom pogubnom djelovanju koje po samospoznaju hrvatskog identiteta ima njegova teza o evropskoj dekadenciji izrečena u *Hrvatskoj*.

I naposljetku, gospodine Ivšiću, moram Vam zahvaliti što ste mi pomogli osvijestiti vlastitu poziciju. U slici koju ste mi ponudili na prepoznavanje - "*Psi laju, karavana prolazi. Samo, govoriti nije dosta da se ne bude pseto.*" - ja sam smjesta ugledao svoje mjesto. I to upravo ondje gdje ste Vi željeli. Na strani pasa. Jer što bih ja radio u toj Vašoj karavani? Tamo spadaju oni kojih je oholost dovoljno velika da svaki događaj u kojem se slučajno zateknu vide kao dio sveopće zakonitosti zbivanja; da i onu najepizodniju ulogu koja ih zapadne igraju kao bogomdani mandatori svjetske povijesti; da i svoju najpartikularniju volju uvijek znaju prikazati kao opći interes. Ja već vidim kako se za ovom bučnom pijanom čergom kao kolona slijepaca vuče hrpa ideologa i povjesničara čiji je zadatak da u tekst slavne povijesti upišu neponovljive zasluge svojih gospodara. I pustoš vidim koja ostaje iza njih. Stoga svoje mjesto u toj karavani prepuštam Vama dragi gospodine. Da već jednom otputujete u tu svijetlu budućnost. Ja ću radije ostati pseto među svojom psećom subračom i uporno lajati i dalje. Jer moj lavež nije tek simbol nemoći, nego jedini svjedok prolaznosti te Vaše i svih drugih karavana.

I još nešto. Ne bojte se moga staljinizma. Ja ne lajem ni s čijeg lanca i, jer lajem, ne grizem.

[Jer, uveren sam, Gutenbergova se galaksija nad našim nebom polako gasi, skoro vidljiva golim okom na zvezdanom nebu, a da se do nas njeno zračenje još nije čestito ni probilo. (Danilo Kiš, 1973)]

Handke u Srbiji

Peter Handke zna da je pogriješio. U jednom intervjuu Austrijskoj televiziji danom neposredno prije nego je krenuo na turneju na kojoj će javno čitati svoj, tako sporan putopis *Zimsko putovanje do rijeka Dunava, Save, Morave i Drine ili pravičnost za Srbiju*, **Handke** se na trenutak zbunio. Ne pred agresivnošću novinara! Ovaj je naprotiv bio čak i previše suzdržan (možda baš zato?). Jednostavno, kada je pokušao objasniti motive zbog kojih je napisao ovaj putopis i zbog kojih se upustio u temu rata u bivšoj Jugoslaviji, on je na trenutak izgubio sigurnost i samouvjerenost, a odmah potom i nivo. "Znate, moja slovenska majka ... ono slavensko, Dostojevski, Gogolj, koje sam čitao u mladosti..." , dakle, ni manje ni više nego slavenska duša kao spiritus movens jednog spisateljskog i intelektualnog akta. Banalno, odveć banalno i u tu banalnost **Handke** je skliznuo kroz rupu u vlastitoj konstrukciji. Da, on zna da je negdje pogriješio. Ali gdje?

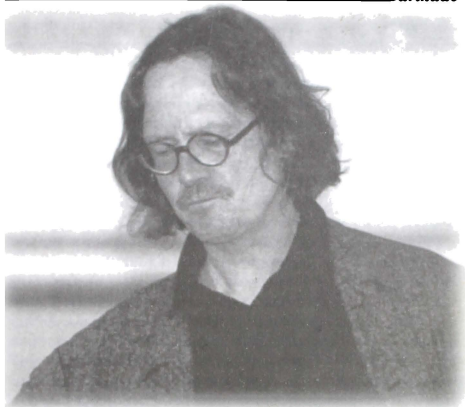
Handke, protivno hrvatskim komentarima, kao i mnogim inozemnim, nije napisao najbolje djelo srpske propaganda od početka rata do danas. O tomu ne može biti riječi ni u motivaciji ali ni u izvedbi. Biti pošten čitatelj njegova putopisa znači biti svjestan neprikrivenih autorovih dilema. On nigdje ne tvrdi da je srpska strana u pravu, ali bez prestanka ponavlja da ne zna da je ona u krivu, da nema dovoljno argumenata za jednoznačan odgovor na pitanje: tko je agresor? **Handke** otvoreno dvoji. I ne skriva svoju podvojenost: prisjećajući se početka rata u Bosni, u proljeće 1992., on piše: "... jedan dio mene (koji je uvijek iznova zastupao 'moju cjelinu') doživljavao je naoružane bosanske Srbe, bez obzira je li riječ o vojsci ili

pojedinačnim ubojicama, a posebice one na brdima oko Sarajeva, kao 'neprijatelje ljudskoga roda'. Ali: "... jedan drugi dio mene (koji dakako nikada nije zastupao moju cjelinu) nije htio vjerovati tome ratu i tom ratnom izvještavanju." Slično je i sa slučajem Srebrenice. **Handke** u tekstu nigdje ne poriče srebrenički masakr. Konkretno, on navodi uvjerenje svoje srpske sugovornice da su u ljeto 1995. tisuće ljudi ondje pobijeni. On međutim otvoreno priznaje da ne zna objasniti taj masakr počinjen pred očima svjetske javnosti, nakon tri godine rata. "Zašto takvo tisućustruko klanje? Što je bio motiv? I zašto umjesto istraživanja uzroka (...) opet nema ničega osim gole, pohlepne, tržišno orijentirane prodaje činjenica i navodnih činjenica?"

Temeljno polazište s kojega **Handke** piše svoj *Putopis* je kritika medijskog izvještavanja o ratu u bivšoj Jugoslaviji, odnosno kritika moderne medijske prakse uopće. U tome **Handke** nije usamljen ni originalan. Valja se samo sjetiti poznate afere Brock iz 1994. Američki novinar **Peter Brock** je po nalogu svjetski renomiranog časopisa za internacionalnu politiku *Foreign Policy* proveo analizu izveštavanja o ratu u Bosni i ustanovio postojanje mnogih krivih izvješća, obrtanja činjenica i manipulacija. Ta analiza, objavljena u švicarskom *Weltwoche* naišla je na nepodijeljenu osudu javnosti i navukla na sebe optužbe zbog poricanja srpske agresije u Bosni, minimaliziranja ratnih

zločina, izokretanja uloge počinitelja i žrtve itd. Njoj su međutim uslijedile druge, slične publikacije na tu temu. Jedna zbirka radova (podnaslov: *Istina i laž u jugoslavenskom građanskom ratu*) **Klause Bittermana**, iz 1994., kao i analiza **Mire Beham**, bivše docentice na Njemačkoj novinarskoj školi u Münchenu, upravo objavljene u knjizi *Ratni bubnjevi. Mediji, rat i politika*. **Mira Beham** posebno je analizirala važnu ulogu koju su odigrale prije svega američke P(ublic) R(elations) agente u organiziranju osnovnih strategija informiranja pojedinih strana u ratu. Njihova profesionalna podrška bila je u tome, zaključuju ovi komentatori, odlučujuća. Francuski televizijski novinar **Jacques Merlino** razgovarao je o načinu rada ovih agentura s **Jamesom Harffom**, voditeljom *Ruder Finn Global Public Affairs*, agente koja je za svoj angažman u Bosni dobila srebrnu medalju *Public*

Relations Society of America u kategoriji "krizna komunikacija". Harff je ispričao **Merlinu** kako se posao agenture sastoji u tome da što većom brzinom rasprostranjuje informacije tako da tvrdnje koje služe "našoj stvari" dođu prve u javnost. "Jer mi jako dobro znamo da je prva vijest najvažnija. Demanti više nije djelotvoran." Za PR-agenture nije ni od kakve važnosti otkuda informacije potječu i koliko su vjerodostojne. "Naš posao nije provjeravanje informacija. Mi za to nismo ni osposobljeni." Najgenijalniji potez svoje agenture Harff vidi u tome što im je uspjelo da tri važne američko-židovske organizacije "udu u igru na strani Bosanaca", odnosno da se sva kompleksnost rata u bivšoj Jugoslaviji pojednostavni i prikaže kao "priča o dobrim i lošim momcima". Odlučujuće je bilo "izjednačiti Srbe s nacistima", čime se postigla "zamjetna promjena jezika u američkim medijima, praćena primjenom takvih pojmova koji imaju snažan emocionalni naboj, kao što je primjerice etničko čišćenje, koncentracijski logor, itd., što je sve evociralo usporedbu s nacističkom Njemačkom, plinskim komorama i Auschwitzom". Ta strategija je bila tako uspješna da su se njoj povinovali čak i novinari na terenu.

Kritika takva izvještavanja, premda rijetka, oslanjala se na naknadno provjeravanje informacija. Televizijski novinar **Martin**

god mutan u svojoj motivaciji, ali i samom tekstu, ponajprije izaziva na traženje istine, dakle pridonosi općem razbistravanju nad ovim našim pejzažom sa zgarištima i grobnim humkama. Zašto se sve to dogodilo i je li se doista moralo tako dogoditi? - to pitanje tek se u pravom smislu sada otvara.

Handke je međutim ipak pogriješio. Ali gdje? **Milo Dor**, austrijski književnik srpskoga podrijetla u bečkom je *Profilu* upozorio na osnovni prigovor koji srpska opozicija ima protiv Handkea: svojim *Putopisom* on je Srbiju uzeo u zaštitu kao nešto jedinstveno. I nije čudo što službena Srbija ne krije svoje oduševljenje Handkeom, a što je upravo proporcionalno razočaranju i povrijeđenosti na strani onih koji su se cijelo vrijeme suprotstavljali ratu, srpskom režimu odgovornom za taj rat i samoj ideologiji srpskog nacionalizma koja je rat pripravljala i podržavala. Kratak Handkeov susret s predstavnicima te opozicije u Beogradu, potanko opisan u *Putopisu*, završio je kao nesporazum. Gospodinu piscu je bilo naporno i nelagodno, a posebno mu se nije svidjelo što su ga ponudili Frascatijem, a ne nekim domaćim vinom. "Ovaj glupavo naivni Don Quichotte", kako ga je u *Profilu* nazvao **Milo Dor**, nasjeo je svom širinom svog spisateljskog umijeća na najprizemnije fraze srpske propagande, posebice na onu o svjetskoj uroti protiv srpskog naroda, koju predvode njegovi veliki neprijatelji Nijemci i Austrijanci. I toga je **Handke** zasigurno svjestan, on zna kakvu je štetu nanio demokratskim snagama u Srbiji i kako se glupo tamo "na terenu" dao iskoristiti za svrhe nedostojne modernog evropskog demokrate - postati pijun u borbi za vlast jedne politikantske klikе, Miloševićeva režima i njegovih intelektualnih i političkih trabanata, koje nikakva instancija neće moći osloboditi odlučujuće krivnje za rat u bivšoj Jugoslaviji.

Handke se zgrozio nad medijski posredovanom stvarnošću rata, nad ispraznošću njezinih fraza, nad njezinom imanentnom neautentičnošću. U njemu je proradio onaj stari, krausovski duh kritike koji se okomljuje na frazu kao laž jezika. Ne slučajno Handkeovu odioznost najviše su navukle tzv *Frontfrauen*, žene-ratne reporterke. I **Karl Kraus** je u izvještajima s frontova Prvog svjetskog rata najpoznatije dopisnice bečkog tiska **Alice Schalek** vido "najgoru strahotu koja je u tom ratu nanijeta ljudskom dostojanstvu". Krausova kritika ratnog izvještavanja, njegova ondašnja kritika medija, kako bismo danas rekli, bila je još uvijek modernija od današnje Handkeove. Laž medija **Kraus** je tražio unutar medija samih, njihovu pokvarenost

u pokvarenosti jezika kojima su novinari i intelektualci baratali kao oružjem. **Handke**, naprotiv, želi medijsku stvarnost spraviti sa stvarnošću kao takvom. Njegova naivnost i glupost, u vidu njegove da tako kažemo sistemske greške, jest vjerovanje u postojanje neke izvanmedijske stvarnosti. On hoće k samim stvarima jer "... što zna onaj koji umjesto stvari dobija pred oči samo njenu sliku," i koji ostaje bez "...stvarnog znanja koje nastaje samo učenjem, gledanjem i učenjem". **Handke** je htio istinu same stvarnosti u neposrednosti vlastita iskustva. I što je dobio? Dobio je s jedne strane stvarnost gole srpske propagandne fraze, a s druge je iza medijski posredovanog zla rata, njemu tako neuvjerljiva, našao banalnost svakidašnjeg života, srpsku, kako sam kaže, "kristalnu svakidašnju zbilju", ukratko, odavno poznatu i spoznatu banalnost zla samoga.

Najniža točka Handkeova intelektualnog pada nalazi se na onim mjestima u tekstu na kojima se on otvoreno oduševljava posljedicama koje je na realni, svakidašnji život srpskog naroda imao embargo. Kupujući benzin od prodavača koji sa svojim kanistrima i bocama stoje uzduž ceste **Handke** promatra "zelenocrvenozeleni mlaz masne tekućine" i otkriva u njoj "nešto odista rijetko, dragocjenost, 'zemaljsko blago'" - iskustvo do kojeg se na Zapadu ne može doći. I ne samo da je poželio da se takav način tankiranja goriva u Srbiji što duže zadrži, on bi ga čak rado vidio i u drugim zemljama. Bilo kad je riječ o duhanu koji se na tržnicama prodaje, škiji dakle, ili "izvornom, narodskom, užitku trgovanja", kako ga ondje zamjećuje, **Handke** ne može odoljeti a da ne zaželi da "odsječenost zemlje što duže potraje; da što duže potraje nedostupnost zapadnog i ostalog svijeta robe i monopola". Posvuda neiskvaren autentični život, ne samo naroda nego i kulture: u činjenici da krčmar uzduž puta poznaje srpskog pisca **Milorada Pavića** ("...kao što je gotovo čitavo stanovništvo na tom petosatnom putovanju poznalo gospodina Pavića") **Handke** otkriva da su Srbi čitateljski narod ("ta kako bi ga mogli poznati samo s televizije"). Ima li boljeg primjera kako je od lažljivosti medija gora samo bljutava lažljivost vlastita neposredna iskustva.

Ovdje u ovom potpunom intelektualnom srozavanju **Handke** je blizak svom hrvatskom pendantu, Finkielkrautu. Zajednički im je kolonijalni pogled kojim obuhvaćaju ratnu i životnu stvarnost na ovim našim bivšejugoslavenskim prostorima. Zajednička im je izvorna kulturpesimistička čežnja za nepatvorenim autentičnostima s onu stranu otuđenog svijeta Zapada, s onu stranu njegove moralne, kulturne i općeljudske dekadentnosti. Zajedničko im je ne samo

intelektualno tutorstvo kojim se upuštaju u našu stvarnost, nego i besprimjerna glupost kojom se daju od te stvarnosti izmanipulirati i iskoristiti za parcijalne, politikantske svrhe sasvim konkretnih ovdašnjih interesnih grupa.

Ali zajednička je i pouka koju bi iz njihovih intelektualnih promašaja valjalo izvući - u vlastitu korist dakako: ne dati se, ne dati se ni po koju cijenu uhvatiti u njihove fantazme u kojima ljudima u ovoj našoj stvarnosti uvijek iznova dopada uloga nedorasle djece svjetske povijesti kojoj je u svemu, ali baš u svemu potrebno starateljstvo drugih. Ništa nije tako ponižavajuće kao mahati repom pred Finkielkrautima i Handkeima, nakon što su nam tutnuli u gubicu kocku šećera zbog iskazane vjerne autentičnosti i gotovo naravne nepatvorenosti. Njihova kritika Zapada i modernog svijeta uopće, posebice u odnosu prema našem ratu, ima smisla tek onda i samo onda kada se prima s potpunom sviješću o tome da je ratna nesreća koja nas je snašla prije svega - samoskrivljena.

EE

EF

TRAFFIC

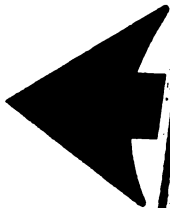
KE

LE

L.A. TR.

KE

LE

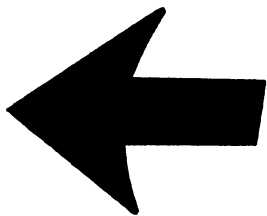
L.A. TRAFI

[sa barikada reći ćemo No Passaran
kad bude vrijeme za to...

LE

L.A. TRAFI

KEEP

KE

LEFT

LEFT

[B-side]

A. TRAFFIC COM

LEFT

TRAFFIC

101. hrvatska iluzija
Mission: Impossible
Na Trgu mrtvih velikana
Ne volim Hrvatsku!
Izbori bez izbora
Immanuel Kant i milijun Toyota
Kad budem ustaša i Jugosloven

TRAFFIC COMM.

L.A. TRAFFIC

101.

hrvatska iluzija

"Nadam se da će predsjednik dr. Tuđman kao mudar državnik shvatiti da Radio 101, koji je bio simbol borbe protiv komunizma i koji mu je dopustio da se prvi put javno obrati svojim budućim biračima još u rano proljeće 1989., nije protivnik hrvatske države niti leglo komunista."

Sto znače ove riječi glavne urednice **Radioja 101 Zrinke Vrabec-Mojzeš** izrečene u intervjuu **NACIONALU**? Lukavi "taktički uzmak", kako sugerira **NACIONAL**, nakon ostvarenja strateškog cilja - dobivanja frekvencije? Ili pak pokušaj da se opovrgnu one teške i nevjerovatne objede koje je **Predsjednik** na povratku iz Amerike uputio na račun aktera zagrebačkih demonstracija - da je riječ o ostacima jugokomunističkog sustava koji žele u Hrvatskoj ponovno zavesti ono staro jugosrpsko stanje?

Ni jedno ni drugo. Te su riječi izraz ritualnog zaklinjanja vodi i ideologiji koju on utjelovljuje. One su oblik metadiskursa koji tek omogućuje javnu artikulaciju neke društvene potrebe. Njima se ništa ne iskazuje, odnosno konkretno, ništa ne opovrgava, one nemaju nikakav sadržaj jer su same čista forma. I upravo u tome - u svojoj funkciji dakle, ne sadržajem - one ne opovrgavaju Predsjednikove optužbe, nego ih, naprotiv, u pravom smislu tek potvrđuju. Jer, nijekati da je **Radio 101** leglo komunista ili da se na Trgu okupilo sto tisuća jugonostalgicara jednako je imbecilno kao i tvrditi tako nešto. Ali da cijeli prosvjed ima u osnovi jugokomunistički karakter - to je točno. Ali zašto?

Nije li se - gle slučaja - prosvjed na Trgu zbio na isti datum, 21. studenoga, kad je 1971. započeo studentski štrajk? A što se te

sedamdesetprve NIJE dogodilo? Nitko nije tražio rušenje s vlasti diktatora **Josipa Broza** i njegove Partije, nitko nije zahtijevao ukidanje sistema samoupravnog socijalizma i nije tražio uspostavu višestranačke demokracije odnosno uvođenje građanskih sloboda. Nitko, naposljetku, nije tražio ni rušenje Jugoslavije ni stvaranje samostalne hrvatske države. Ništa od toga nije se dogodilo te povijesne sedamdesetprve.

A devedeset šeste, što se dakle te povijesne devedeset šeste ponovno NIJE dogodilo. Nitko nije istaknuo nikakav zahtjev koji bi doveo u pitanje ideološku konstrukciju na kojoj počiva današnja hrvatska vlast, odnosno njezinu personifikaciju, vođu **Franju Tudmana**. Zato je državnom *Vjesniku* bilo toliko lako posvojiti "dostojanstveni skup potpore Stojedinici" (ne dakle čak ni prosvjeda, nego baš - potpore) i samozadovoljno naglasiti kako "... je u središtu zanimanja okupljenih građana bio Radio 101, a ne politika". Jer *Vjesnik* zna ne samo o čemu je riječ, nego i o čemu ne smije biti riječi: "Stoga bi najlošiji nastavak priče o Stojedinici bio ako bi netko, bilo sa samog radija, bilo izvan njega (...) počeo manipulirati zahtjevima sa spomenutog skupa i pretvarati ih u politički program. Naime, ne bi to bio dobar put ni za medijske slobode ni za ukupne demokratske procese u hrvatskoj državi." Dakle o tomu je riječ - u hrvatskoj državi medijske

slobode i ukupni demokratski procesi nisu i ne smiju biti političko pitanje! To su dakle pravila igre na koje pristaje Radio 101 i njegovih sto tisuća potporaša. Ali - gle čuda - i oporba je, protivno svom interesu (!!!) s lakoćom posvojila ovu priču. U **NACIONALU** u kolumni pod naslovom **Ex Cathedra** - političar koji govori ex cathedra (!?) - **Zdravko Tomac** pokušava objasniti fenomen

bunta zbog Stojedinice pišući da se “... građani Zagreba nisu otvoreno pobunili kad su ih iz vrha HDZ-a optužili da su glasovali za savez fašista i komunista, (...) kad su im ukinuli pravo na izbor gradonačelnika, (...) protiv lažnoga i nametnutog gradonačelnika, (...) protiv ukidanja Gradske skupštine, (...) protiv pljačke ...”

Ali eto pobunili su se kad su im oduzeli **Stojedinicu i Dinamo**. Zagonetku potpune odsutnosti političke svijesti masa **Tomac** ne objašnjava da ne bi morao dovesti u pitanje sebe kao političara. Jer, što bi drugo bila zadaća političara ako ne artikulacija političke volje masa. On postoji upravo i samo zbog toga - kao medij političke volje. Dok ta volja, sa svoje strane, nije nešto što egzistira po sebi, kao neka neodređena veličina, primjerice neki kvantum nezadovoljstva ili neke druge psihološke kategorije koji traži svoj izraz. Ne, politička volja se rađa tek u aktu političareve artikulacije. Političar ne zastupa naprosto neku političku volju, on je taj koji je tek proizvodi. Ukoliko to nije u stanju, on nije političar. **Tomac** je toga svjestan, uostalom, kao i većina komentatora. Nisu mase u Zagrebu slijedile političare nego su se političari (bezuspješno) šlepali za tom masom.

Zašto?

Zato što takozvana oporba nikada nije uspjela artikulirati ideološki i politički relevantnu kontrapoziciju **Tudmanovu** državotvorstvu. Oni nisu nikoga nikada uspjeli izvesti na ulice, zato jer te narodne mase nisu imali čime zazvati (interpelirati). Oni su, naši

oporbeni političari, najnaivniji sloj hrvatskog društva: oni naime doista vjeruju da im je **Tudman** ostvario utopiju - život u harmoničnoj nacionalnoj zajednici koja više ne zna ni za kakvo relevantno proturjeđe i u kojoj je politika još samo natezanje oko položaja u društvenoj hijerarhiji, natezanje koje se provodi najbezazlenijim od svih mogućih političkih sredstava, fraziranjem o demokraciji. Upravo je prazno mjesto političke oporbe otvorilo prostor unutar kojeg je **Stojedinica** mogla pokrenuti mase. Zato naime što je jedina artikularala, prvi put u novoj hrvatskoj državi, neki unutar društveni i unutarhrvatski antagonizam koji je u sebi na gotovo savršen način objedinio sva proturjeđa hrvatskog društva danas. Ideološka ponuda **Radija 101** je ono što je bilo neodoljivo za zagrebačko građanstvo: priča koja omogućuje genijalni spoj konformizma i rebeliranja te ujedno nudi objašnjenje za sve nedaće koje su nas snašle. Riječ je dakako o sukobu autentičnih, urbanih Zagrepčana i hercegovačkih dotepenaca. **Tomac** je to u **NACIONALU** sam najbolje izrazio: *"Stojedinica je postala kulturni simbol urbanog, građanskog (purgerskog), modernog, slobodarskog, europskoga, i demokratskog Zagreba"*, i u zaštitu te i takve **Stojedinice** ustali su autentični građani *"... kojima je dosta seoskoga primitivnoga, konzervativnog 'silovanja' i poseljačivanja Zagreba."*

Eto to je šav po kojem je napokon puklo unutar sebe današnje hrvatsko društvo. Ali to je u svojoj biti isti onaj prošivak po kojem je puklo i jugoslavensko društvo - ne po nacionalnoj demarkaciji nego po logici utemeljenja identiteta kroz isključenja onog drugog, stranog, tuđeg. I to je ono što je Zagrepčane dovelo na ulice - mogućnost da postanu demokrati, Europljani, kulturni, moderni, a da istodobno ostanu u svojoj ksenofobičnosti i šovinizmu jednako primitivni i provincijalni kao što su svo vrijeme rata i bili. Jer, da se ne zezamo, purgerstvo, a ne Hercegovci je to što od Zagreba umjesto europske metropole čini primitivnu, balkansku palanku.

No gdje je onaj demokratski naboj koji svi, tako žudno, osjećaju u zraku? Svakako ne u samom događaju. U njemu samomu nema niti što demokratsko niti što nedemokratsko. To jest,

to "dogadanje naroda na hrvatski" tek može postati demokratsko (kao i nedemokratsko), no to će ovisiti o tomu tko će ga i na koji način politički i ideološki posvojiti, na najspretniji način uključiti u svoju priču.

Kada se **Savka** sedamdesetprve nadala kako će drug **Tito** shvatiti da u studentskim demonstracijama nema ništa protujugoslavenskoga i antikomunističkoga i kako pokret hrvatskih proljećara nikako nije leglo ustaštva, onda ona, barem svjesno, nije provodila nikakvu demokratsku revoluciju.

Kada se **Zrinka** (ah, još jedna ruža hrvatska) danas, devedesetšeste nada kako će **Predsjednik** shvatiti da **Radio 101** nije protivnik hrvatske države i nikakvo leglo komunista, onda ona svakako nije krenula u junački boj za demokratsku Hrvatsku, a protiv svog onog šovinizma kojim se hranio i još uvijek hrani hrvatski nacionalni, državotvorni pokret i na kojem je tako spretno i tako nevino jahao i **101**, a s kojim, šovinizmom, nema ni demokratske ni nikakve budućnosti Hrvatske.

Demokratski karakter slavne sedamdesetprve jest nešto što je u ondašnja zbivanja upisano naknadno, od kasnijih promatrača i aktera drugih, tada budućih zbivanja. Ista stvar je i s "prosvjedom zbog **Stojedinice**". Njegov istinski karakter je otvorena stvar - stvar slobode i u tome je ta demonstracija važna.

U svemu ostalome to je mlaki, purgerski anemični, ljigavo euforični povijesni citat.

Mission: Impossible

“Ustavom zabraniti udruživanje s Balkanom”, glasio je naslov pod kojim je *Večernji list* u svom posebnom prilogu objavio Izvješće predsjednika Republike **Franje Tuđmana** o stanju hrvatske države i nacije u prošloj godini. Svaka dvojba glede onog najbitnijega u Predsjednikovu izvješću unaprijed je dakle isključena. Jedan od najvažnijih elemenata u hrvatskoj državotvornoj ideologiji - konstrukt para pojmova “Europa-Balkan” koji se uzajamno u potpunosti isključuju - zadobiva uskoro svoje mjesto u temeljnom dokumentu hrvatske države, njezinom Ustavu.

Od modernih, demokratskih konstitucija očekuje se da budu u najvećoj mjeri ideološki neutralne. S hrvatskim Ustavom to očigledno nije slučaj. Hrvatska je država, dakle, ideološka država. Ali problem nije u postojećoj vlasti, **Tuđmanovu** režimu koji u temelje države ugrađuje takve ideološke elemente. Činjenica da to nikoga izvan te vlasti ne smeta, ni oporbu, ni reprezentante takozvane neutralne društvene znanosti, ni socijalno i politički senzibilizirane intelektualce, ta činjenica danas je daleko kobnija za hrvatsku stvarnost od puke samovolje trenutnih vlastodržaca. Ona svjedoči o apriornom društvenom konsenzusu koji stoji u pozadini ove otvorene ideologizacije. Nije samo država ideološki podjarmljena, cijelo hrvatsko društvo, u konstituciji svoga nacionalnog identiteta uhvaćeno je u jaram hrvatske državotvorne ideologije. **Tuđmanova** je priča stoga takve naravi da će nadživjeti svoga glasnogovornika, jer nije on, **Tuđman**, taj koji je od nje napravio hrvatsku državu, nego je ona to što je od jednog umirovljenog djedice stvorilo važnoga hrvatskog političara, kobnu figuru naše suvremene povijesti.

Nikakvo čudo dakle da ta hrvatska ideološka priča dominira Predsjednikovim izvješćem o stanju nacije u devedeset šestoj. Gotovo panično upozorava se na opasnost od moguće ponovne integracije u prostor bivše Jugoslavije. Na tome navodno neumorno rade pojedinci iznutra i izvana, razne nevladine organizacije u Hrvatskoj i inozemstvu, čak čitave države čiji vodeći političari i institucije imaju za cilj ugurati mladu hrvatsku državu u nekakvu novu balkansku asocijaciju.

“Što bi takva prethodna integracija - svejedno eurojugoslavenska, balkanska ili jugoistočnoeuropska - značila za Hrvatsku, nije teško zaključiti bilo kojem razboritom i obaviještenom građaninu naše države. Po svom geopolitičkom položaju, po čitavoj svojoj četrnaestostoljetnoj povijesti, po svojoj civilizaciji i kulturi, Hrvatska pripada srednjoeuropskom i sredozemnom krugu u Europi. Politička povezanost s Balkanom od 1918. do 1990. samo je kratka epizoda u hrvatskoj povijesti za koju smo odlučni da se više nikada ne smije ponoviti! Suradnja, zapravo integracija, kakva nam se predlaže s našim južnim susjedima, kao preduvjet odnosa s Europskom unijom, dovela bi do gospodarskog nazadovanja, a nakon određenog vremena do ponovne političke povezanosti, što bi značilo negaciju svega onoga što je Hrvatska postigla svojom teško stečenom samostalnošću i nezavisnošću.”

Ovo neprikriveno potpirivanje paranoje s najvišeg mjesta u državi i društvu ima više funkcija.

Na prvom mjestu ono je nužno jer se protagonisti hrvatskog državotvorstva tom paranojom grčevito bore za svoj politički i povijesni identitet. Doista, ako bi došlo do neke nove integracije s jugoistočnim susjedima onda to za posljedicu sigurno ne bi imalo gospodarsko nazadovanje kako nam se prijeti, nego upravo suprotno od toga - uključenje u Evropsku zajednicu, dakle gospodarski i svaki drugi prosperitet, kako nam se, u istoj rečenici, također eksplicitno kaže. Ali tada bi se postavilo pitanje smisla hrvatske nacionalne revolucije, smisla žrtava palih za domovinu, pitanje stvarne uloge hrvatskih državotvoraca u našoj novijoj povijesti. I moglo bi se dogoditi da se mnogi hrvatski velikan ukaže u svojoj političkoj i ljudskoj bijedi, kao ona zanemariva povijesna veličina čija su sva (ne)djela počinjena na njegovu

osobnu nesreću i na nesreću njegova "voljenog" naroda.

Druga funkcija ovog paranoičnog diskursa jest proizvodnja neprijatelja - one grupe vanjskih zlotvora i domaćih izdajnika, stranih plaćnika, koji će, što god da se dogodilo, što god krenulo naopako, biti unaprijed krivi. Jer oni će biti odgovorni za svako zlo koje će ubuduće snaći Hrvatsku, dok će hrvatska sreća ovisiti o mjeri u kojoj se takvi neprijatelji uspješno ili neuspješno istrebljuju. I time će unaprijed od iste te odgovornosti rasteretiti hrvatsku vlast.

Naposlijetku, ova provala Tuđmanove i ujedno hrvatske balkanofobije ima i karakter prenervezne, uspaničene reakcije - ona je također izraz najdublje frustracije uzrokovane činjenicom da Hrvatska realno nikada nije priznata u viziji svog evropskog identiteta upravo na onom mjestu na kojem to priznanje jedino ima smisla - u Evropi samoj. Za tu Evropu naime Hrvatska je u svom nasilnom državnom osamostaljenju od propale Jugoslavije tek zapravo (p)ostala pravom balkanskom zemljom.

"**Balkan? To su drugi!**", naslov je velike reportaže o zagrebačkom hotelu Esplanade objavljene u prvom ovogodišnjem broju ciriškog magazina *Die Weltwoche*.

"*Zagreb je zahvaćen jednim virusom. Od potpisivanja Versajskog ugovora 1919. truje taj virus hrvatske duše. Oboljeli su zahvaćeni nekom vrstom panike. Panike da će na bilo koji način biti dovedeni u vezu s Balkanom. Balkan, to su u očima Hrvata uvijek samo oni drugi*", piše autor reportaže **Marco Finn Canonica**. Opisujući mikrokozmos hotela Esplanade on je pokušao shvatiti Hrvatsku danas. Ispričovijedao je priču koja se u potpunosti vrti oko temeljne hrvatske traume - odnosa s Balkanom. Ta njegova pripovijest koja se neodlučno koleba između empatičnog, gotovo dobrohotnog sažaljenja i hladnog, ironično distanciranog podsmijeha, sažeti je prikaz hrvatskog debakla stoljeća. U očima tog švicarskog reportera Hrvati su upravo u svojoj grozničavoj hitnji da jednom zauvijek pobjegnu s Balkana uvijek iznova samo još dublje zaglavljivali u taj isti Balkan. Danas, u samostalnoj državi Hrvatskoj, kao i nekad, u ono davno vrijeme kad su se tek priključili jugoslavenskoj zajednici 1919. Tada je naime grupa bogatih građana Zagreba osnovala dioničko društvo s ciljem izgradnje hotela kojemu je odmah bila namijenjena i jedna dodatna, kulturno povijesna uloga - trebao je u grad i njegove stanovnike u odlučujućim dozama ubrizgavati "duh i šarm Evrope". No već u izboru arhitekta dogodila se fatalna greška. Iz natječaja je isključen **Adolf Loos**, koji je kasnije, kao što je poznato, postao jednim od najslavnijih evropskih

i svjetskih arhitekata, ali je zato izabran jedan Zagrebčanin, stanoviti **Dionis Sunko**. "Trijumf domaće arhitekture i obrtništva", pisale su tadašnje zagrebačke novine, a reporter *Weltwoche* danas zaključuje: "Namjere graditelja preokrenule su se u svoju suprotnost: hotel je postao i još uvijek jest, jedan tipični balkanski hotel."

Švicarski novinar upravo je fasciniran arhitektonskim promašajem i kičom koji dominira hotelom, te ne suspreže podrugljivost opisujući ih: "Masivna građevina (...) djeluje odbojno kao da je arhitekt htio njome iskazati moć zaboravivši pritom na stil. Pretrpani buffet jednako malo škrtari na bojama kao i nedorađena slikarija na zidu sa simbolima: tu su ženska i muška tijela koja je pijavica svjetla i zraka zavitala kroz svemir, ženama rastu krila i one, u perspektivi se umanjujući, nestaju u krovu. Kada bi čovjek nekomu htio objasniti pojam "eklekticism", bez upotrebe riječi, bilo bi dovoljno tu osobu jednostavno posjesti u *Café Rubin*. Direktorica hotela objašnjava: Figure simboliziraju elemente, vatru, zemlju, zrak i vodu."

Švicarac u razgovoru s ljudima lucidno zapaža njihovu nesposobnost da hrvatski identitet definiraju pozitivno. Naprotiv, na pitanje, što Hrvatska jest, odgovaraju uvijek spominjanjem onoga što ona nije: "Mi nismo nikakvi barbari", "Mi nemamo tradiciju krvne osvete kao Srbi", "Hrvatska nikada nije bila protucrkvena država". Još lucidniji je ovaj reporter kada primjećuje kako je tu argumentacijsku rupu, kad je riječ o hrvatskom identitetu, ispunio nitko drugi do **Alain Finkielkraut**. Tog francuskog filozofa Hrvati su, dodaje Švicarac, čvrsto posadili u svoje srce kao Srbi **Petera Handkea**. Kada je jednom zagrebačkom mladiću, bivšem studentu filozofije, spomenuo ime **Finkielkrauta**, taj "gotovo da je u meni prepoznao svoga brata".

Švicarski se žurnalista informirao i o medijima. Posebno mu je zapela za oko fotka gole dvadesetgodišnje studentice iz Zagreba. U tekstu ispod fotografije "... slave se zavidilačka umijeća hrvatskih žena; tako 'primamljive' i lijepe, žene nisu nigdje na svijetu". No druga strana tog jeftino seksističkog pogleda na žene također nije promaknula oštroumnom Švicarcu. Prisjetio se u svom članku i poznate afere s vješticama, da bi podsjetio na mjeru odnosa balkanske sredine

prema ženama intelektualkama.

Bijedu hrvatske antitudmanovske oporbe također nije zaobišao: *"Biti oporbenjakom, tako su mi objasnili, znači, da se čovjek ne slaže stopostotno s politikom Tudmana. Dok god međutim postoje neprijatelji Hrvatske - a u njih se ubrajaju i obje žene [S. Drakulić i D. Ugrešić, op. b.b.] - zemlja mora pod svaku cijenu ostati složna."*

Velika reportaža *Weltwochea* o Hrvatskoj, prelomljenoj kroz prizmu priče o **hotelu Esplanade**, njegovim gostima, ljudima koji se kreću uokolo, tužna je priča o neuspjehu Hrvatske da na stranca ostavi kakav takav dojam civilizirane evropske zemlje. Vašar kiča, trapavosti, amoralnosti, primitivne seksističke besramnosti, lažnog opozicionarstva, intelektualne beznačajnosti i servilnosti i još mnogo toga, bilo je švicarskome novinaru uočljivo takoreći na prvi pogled.

Svoju priču završio je anegdotom o direktorici hotela Esplanade koja je jednoga dana pošla u kino **Europa** (bivše kino **Balkan**, nota bene), ali je uzaludno stajala u redu. Karata više nije bilo. Film se zvao: **Mission: Impossible**.

Zašto bismo vjerovali da će priča o hrvatskom Ustavu završiti drukčije od priče o hotelu Esplanade. Upravo je ustavna zabrana udruživanja s Balkanom ono što Hrvatsku potvrđuje u očima Evrope kao balkansku zemlju.

A put u Evropu, s takvim Ustavom, može biti samo jedno - **Mission: Impossible**.

***Na Trgu mrtvih
velikana***

 Imaju li protestni skupovi, kao što je onaj na **Trgu hrvatskih velikana** još uvijek smisla? Već sedmi put su se ljudi ondje okupili zahtijevajući povratak starog imena - **Trga žrtava fašizma** - a da se ni u čemu nisu približili ostvarenju svojih zahtjeva. Štoviše, čini se da su sve dalje od cilja i da je njihov protest potpuno uzaludan. Ima li dakle razloga doći i sljedeće godine?

Najprije, zašto je vrijedilo doći ove? Jedan od razloga je i - nipošto zanemariv - spoznajni. Na Trgu hrvatskih velikana, na sceni antifašističke demonstracije i onoga što se zbivalo oko nje kao u nekoj digest formi prikazano je moralno i političko stanje hrvatskog društva danas. Zato će upravo analiza tog događaja, bolje no ikakva ekspertiza političkih komentatora, odgovoriti na pitanje kako u nas stoji stvar s fašizmom?

No, podsjetimo prethodno na jednu važnu činjenicu. To pitanje, širi li se fašizam u Hrvatskoj i u kolikoj mjeri, nametnuto je izvana. Ta tema ne okupira hrvatsku javnost i ona nije hrvatsko pitanje. Postavio ga je, ne zaboravimo, *New York Times*. Na žalost, ne zbog zabrinutosti za našu budućnost, zbog vruće želje da nama bude bolje i da živimo u stabilnoj demokraciji koja garantira sve moguće građanske slobode. Nego zbog problema s vlastitim razumijevanjem današnjeg povijesnog, dakle političkog i ideološkog trenutka suvremenog svijeta. Zapad jako dobro zna za masovna kršenja ljudskih prava u Hrvatskoj, za činjenicu da velikom broju ljudi hrvatska država danas ne garantira gotovo nikakva prava, od prava na minimum dostojanstva u društvenom životu, pa do prava na privatno vlasništvo ili jednak tretman pred zakonom. Zapad je dovoljno

informiran ne samo o odnosu države i hrvatske većine prema srpskoj manjini, nego i o stupnju korumpiranosti hrvatskog društva i države. A s druge strane, također je svjestan da u nas vlada demokratski ustroj s višestranačkim parlamentarnim životom i kakva-takva sloboda medija, stanovita javnost, barem načelna neovisnost sudstva itd., dakle svi najvažniji elementi suvremene demokracije. Kako onda objasniti skladni suživot ta dva principijelno na prvi pogled potpuno suprotstavljena stanja stvari? Kako pomiriti demokraciju s kršenjem ljudskih prava, načela slobodnog tržišnog gospodarenja s totalnom korupcijom, parlamentarni sustav s autokratskom vladavinom, slobodu medija s potpunom ideologizacijom društvenog života, sekulariziranu institucionalizaciju s ideološkom i ponegdje čak konkretno političkom vladavinom teokracije, garantiranu građansku individualnost s nacionalističkim kolektivizmom ... ukratko, demokraciju s njezinim najgorim izopačenjima. Prihvatiti takvo nešto kao moguće, značilo bi, barem načelno, takvu mogućnost dopustiti i kod sebe, suočiti se unutar vlastitog demokratskog uređenja, s njegovim prijetećim imanentnim nedostacima, s njegovom vlastitom negativnošću. A to bi značilo zapitati se o imanentnim granicama demokracije odnosno posumnjati - ideološki - u

demokraciju kao definitivno rješenje problema društvenog uređenja u suvremenom svijetu. U pitanju je ni manje ni više nego sama pobjeda zapadnog demokratskog svijeta nad komunizmom. Demokracija je naime bila dovoljno jaka da konačno sruši komuniste, ali se pokazala preslabom da spriječi dolazak na vlast političkih snaga koje su još gore od komunističkih.

Za Zapad je daleko udobnije današnje hrvatske prilike objasniti fašističkim revivalom. Tako je problem sveden na tuđu prošlost - da ga se ne bi moralo potražiti u vlastitoj budućnosti. Također je izbjegnuta i potreba poistovjećenja s današnjom hrvatskom stvarnošću. Očuvana je distanca - što uvijek znači i distanca od odgovornosti i angažmana - koja osigurava narcističko uživanje u vlastitoj, i dalje neupitnoj superiornosti. Ali je ujedno i pogaženo prvo i temeljno načelo antifašizma: ne pitaj kome nad

glavom visi kukasti križ - tebi visi!

Pitanje o fašizmu u Hrvatskoj ipak moramo postaviti i to sebi samima. Riječ fašizam odiozna je jer upućuje na zločinačku političku praksu. Tko traga dakle za fašizmom i fašistima uvijek je na neki način na mjestu zločina i traži počinitelja. Klasična detektivska situacija. Nema razloga ne primijeniti je, kao analitičko sredstvo, i na Trgu hrvatskih velikana. Dakle, slijedit ćemo onu slavnu uputu koju je **Holmes** dao svom pratitelju **Watsonu**: Nikada se ne osvrći na osnovne dojmove već razmišljaj o detaljima - i zanemariti prisutne govornike odnosno ono što su oni rekli o fašizmu i antifašizmu u Hrvatskoj. Naprotiv, potražiti ćemo onaj detalj koji je ove godine na protestnom skupu 9. svibnja bio naročito upadljiv: grupa, kako su novine pisale, od pedesetak kratko ošišanih mladića predvođenih dominikancem **Vjekoslavom Lasićem** i predsjednikom Nezavisnih dragovoljaca Hrvatske (NDH) **Zvonimirom Trusićem**. Isti su cijelo vrijeme ometali skup pjevajući poznate pjesmice (*Zovi, samo zovi, Evo zore, evo dana, evo Jure i Bobana, Čavoglave* itd) i uzvikujući "Jazovka", "Bleiburg", "Vukovar", "Tito bandit", "Dolje Jugoslavija" itd. To je dakle bio taj detalj koji je kao smetnja, kao neki suvišak, odudarao od cjeline skupa i koji se kao nešto upadljivo heterogeno nametnuo cijeloj slici događaja. Naivnima bi to bilo dosta. Na jednoj strani antifašisti, a na drugoj fašisti ... i hrvatski Watsoni mogu mirne duše otići kući u uvjerenju da su objasnili zločin i detektirali zločinca. Ali nije tako. U detektivskoj priči, kao uostalom i u freudovskoj analizi snova, ovakav detalj zahtijeva dodatno objašnjenje jer upravo u njemu leži pravo značenje cijelog događaja. Heterogeni element koji ovako "strši" uvijek je uhvaćen u paradoksalnu dijalektiku onoga "suviše/premalo". To znači, ovaj suvišak upućuje na neki manjak, on je, kako bi to rekao **Jacques-Alain Miller** "surogat manjka", karakterističan za bilo koju strukturu. Dakle, tražimo nešto, neki element koji skupu nedostaje, ali tako da upravo kroz taj svoj nedostatak omogućuje homogenu sliku skupa, to simplificirano uprizorenje - za nas dakako, lažno - neugodnog susreta antifašista i fašista.

Nije li **SDP**, stranka koja na neki način nasljeđuje ako već ne bivše komuniste, a onda po svom evropski determiniranom političkom identitetu barem antifašiste, nije li dakle ta stranka skupu na bivšem Trgu žrtava fašizma uskratila svoje prvake **Račana** i **Tomca** (poslan je "mali od kužine" **Davorko Vidović**)? Nije li nedostajao **Vlado Gotovac**, predsjednik stranke koja se u svojim

programskim načelima poziva na ljudska prava za koja u konkretnoj političkoj stvarnosti nikada ništa ne čini (od **HSLS**-a bio je **Božo Kovačević**, privatno, dok je **Budiša**, naravno, išao u Bleiburg)? Gdje su bili predstavnici Srba u Hrvatskoj, **Pupovac** i **Dukić**? Na Trgu **odsutnih hrvatskih velikana** održao se skup stvarnih i potencijalnih žrtava hrvatskog fašizma. I ta odsutnost osnovno je obilježje protestnog skupa i ujedno onaj element manjka koji cijeloj strukturi tek daje koherentnost i smisao.

Tako iskusni detektiv hvata prijestupnike - uočavajući u odsustvu traga onaj pravi trag koji vodi do zločinca. Ne, nije onih pedesetak bukača to što Hrvatsku čini fašističkom! Nego je to oportunistički hrvatskih političkih prvaka i širokih narodnih masa koje stoje iza njih. Mi znamo da su **Tomac** i **Raćan** postali danas ambiciozniji i da imaju stanovite planove u vezi s hrvatskom političkom budućnošću. Pojaviti se na jednom antifašističkom protestnom skupu za njih danas nije više oportuno. Mogli bi izgubiti jedan dio stvarnih ili potencijalnih birača. Time su se definitivno priključili *mainstreamu* hrvatske politike. A ti hrvatski političari, bilo na vlasti, bilo u opoziciji, skinuli su još davno masku autonomnog morala. Riječ je o pojedincima koji - usprkos činjenici da djeluju u situaciji ekstremno opterećenom kršenjem ljudskih prava - u svom javnom političkom djelovanju više ne slijede nikakav pounutreni glas moralnog Zakona "svijetu usprkos", nego svoje vrijednosti strukturiraju neposredno prema zahtjevima društvene sredine. Njihov princip je, ugoditi zahtjevima te sredine i tako uspjeti. Današnje hrvatsko društvo ne nagrađuje antišovinistički i antifašistički angažman, pa se dakle ni naši političari ne angažiraju za te vrijednosti. Tako propuštaju promijeniti sredinu u kojoj djeluju. Jer oni nemaju nikave svoje želje - njihova želja uvijek je želja Drugoga.

Ali ono doista žalosno i tragično u slučaju današnjih hrvatskih političara jest to da upravo u ovoj svojoj bjesomučnoj igri ugadanja želji sredine proigravaju svoje karijere i upropaštavaju političke projekte i ideje koje reprezentiraju. **Tomac** i **Raćan** najbolji su primjer za to. Svojom odsutnošću na bivšem Trgu žrtava fašizma dvostruko su pogriješili. Ono što je u liku komunističke partije umrlo kao prošlost, sada je u liku socijaldemokracije - koja ignorira antifašistički angažman - umrlo drugi put, kao budućnost. U tom smislu **Tomac** i **Raćan** morali su se pojaviti na skupu - da se obrate onoj bučnoj pedesetorici svojih budućih birača. **Evo noći, evo mraka, evo Tomca i Raćana.**

Jedno ipak ostaje indikativnom zagonetkom: dvije glumice, **Urša Raukar** i **Alma Prica**, aktivno se uključuju u protest na Trgu i time ne pokazuju samo da su sposobne danas u ovoj hrvatskoj sredini artikulirati sebe kao autonomne javne osobe - što je već po sebi rijetkost - nego jednostavno iskazuju više životne, a ujedno i povijesno političke mudrosti od gotovo kompletne hrvatske političke elite. One naprosto nisu mogle ostaviti praznim ono odlučujuće simboličko mjesto u cijeloj priči o fašizmu i antifašizmu u Hrvata - mjesto odlučne geste prkošenja svijetu, mjesto spremnosti da se prihvati izazov otpora i po cijenu društvene izolacije. Ali u svakom boljem filmu takav marginalni *loser* na kraju uspijeva. Uspijeva u samom tom svijetu kojeg je za volju svog principa odbacio. **Urša** i **Alma** su glumice, pa valjda znaju da život nije ništa drugo nego film u kojem se neke uloge naprosto ne propuštaju.

Ali tko da to objasni društvu naših mrtvih političara!

[*There is no meta-design!*

*Ne volim
Hrvatsku!*

VOLIŠ HRVATSKU? - agresivno, nametljivo i drsko proziva nas to pitanje s bezbroj plakata diljem domovine. Ono prati fotografiju na kojoj hrpa nekog smeća, divlje odbačenog otpada nagrđuje okoliš. **VOLIŠ HRVATSKU?** zapravo uopće nije pitanje koje očekuje odgovor, informaciju da li onaj na koga je adresirano zaista voli ili ne voli svoju domovinu. Ono stoji na mjestu glasa savjesti, premda nije nikakav reprezentant te savjesti. Ono je prije svega prijetnja upućena onima koji zagađuju okolinu. Kvazi-pitanje im poručuje: *Lažeš kad tvrdiš da voliš Hrvatsku, jer da je voliš, ne bi je zagađivao - ti ne voliš svoju domovinu, ti si njezin izrod! Zločin pri kojemu su oni uhvaćeni pritom uopće više nije zagađivanje okoliša. Ono što tim nesretnicima manjka nije ekološka svijest. Njima nedostaje domoljublje.* A to je jedan od najtežih hrvatskih grijehova danas.

Na drugom plakatu na kojem su fotografije nasmijanih lica različitih žena i muškaraca stoji: **VOLIM HRVATSKU!** Ti ljudi su sretni jer u njihove riječi, da vole svoju domovinu, nitko ne sumnja. Njihovo domoljublje je neupitno, njih nitko neće proglasiti izrodima i to je doista dobar razlog da vedro i nasmijano gledaju na svijet oko sebe. Premda promatrač tog plakata ne vidi jasno razlog njihove sreće. Od priče o zagađivanju okoliša na ovom plakatu nije naime ostalo ništa. Ali je na njemu zato sveprisutna slutnja da se ljubav prema domovini može dokazati na nebrojeno mnogo načina. Cijeli ekološki problem sekundarne je naravi. On je tek nositelj glavne poruke - domoljubnog imperativa: Što god činio, čini to tako da tvoja ljubav prema domovini ostane neupitna. Jer nije nemarno odbačeni otpad

to što zagađuje hrvatsku domovinu. Pravi zagađivači su oni koji je ne vole.

Oba plakata, koji su u konceptualnom smislu cjelina, demonstriraju slikom i riječju stanje totalitarne ideologizacije hrvatskog društva danas. Riječ je o staroj ideji dobro poznatoj iz komunističkog razdoblja: jedan društveni antagonizam - tada je to bio sukob radničke klase i kapitalista - u sebi sažima sve ostale povijesno društvene suprotnosti, onu spolnu na primjer, između muškarca i žene, onu između razvijenih i nerazvijenih, između čovjeka i prirode itd. Razrješenje temeljne društvene suprotnosti, revolucionarno dokidanje klasa, automatski nosi sa sobom i eliminaciju svih ostalih društvenih antagonizama. U besklasnom komunističkom društvu nema više suprotstavljenosti muških i ženskih interesa, vlada apsolutna jednakost među spolovima, baš kao što je i odnos čovjeka i prirode jednom za svagda razriješen na obostranu korist i uživanje. Stoga u komunizmu i nije bilo prostora za feminizam ili za ekološki pokret koji bi se primjerice politički osamostalio u jednu stranku. On je bio sistemski zabranjen jer za njega ideološki nije bilo mjesta u društvu koncentriranom na izvedbu komunističke revolucije.

Ista totalizacija različitih društvenih napetosti i antagonizama u jedan jedini, temeljni odnos karakteristična je i za hrvatsku situaciju danas. Sukob različitih, međusobno suprotstavljenih klasnih interesa na primjer smije se artikulirati samo u onoj mjeri u kojoj ne dovodi u pitanje jedinstvo nacionalne zajednice. Najamni radnici i poslodavci najprije su Hrvati, definirani temeljnim odnosom etničkog zajedništva pa tek onda suprotstavljene interesne grupe koje na tržištu rada i kapitala vode bespoštednu borbu oko preraspodjele društvenog proizvoda. Muškarac i žena najprije su sjedinjeni u obitelj kao reproduktivnu ćeliju nacije, da bi tek sekundarno artikulirali neravnopravnost svojih različitih društvenih položaja. Traumatski odnos suvremenog čovjeka i prirode koji je po svojem značenju i po mogućim posljedicama planetarnih dimenzija, u Hrvatskoj je tek područje usputnog iskazivanja patriotizma - *prije svega volim Hrvatsku, a prirodu samo onoliko koliko je hrvatska.*

VOLIŠ HRVATSKU? - to je prijetnja izuzetne performativne snage. Suočen s takvim pitanjem pojedinac zapravo i nema izlaza. Da je na zadovoljavajući način volio Hrvatsku, onako naime kako to od njega zahtijeva hrvatska državotvorna ideologija, to pitanje mu nikada ne bi bilo postavljeno. Sada međutim kad ga je čuo, već je kasno, ono ga je već isključilo iz zajednice - *Ti ne voliš Hrvatsku, ti nisi naš*. Temeljna funkcija pitanja **VOLIŠ HRVATSKU?** je u proceduri isključenja stranog elementa, izroda koji ne voli ono što po neupitnoj samorazumljivosti svi ostali vole. **VOLIŠ HRVATSKU?** isključuje jedne, da bi drugi kroz to isključenje zadobili svoj jasno profilirani kolektivni identitet.

VOLIŠ HRVATSKU? univerzalno je primjenjivo na svaki slučaj narušavanja nacionalnog jedinstva. Poantiranje ljubavnog odnosa, otvoreno intimiziranje jednog javnog, društveno objektivnog problema daju tom prijetećem prozivanju okus spontanosti i nevinosti. Ali ništa se ne može voljeti bez krivnje, a ponajmanje domovina.

Logika intimizacije jednog javnog društvenog problema iznova je došla do izražaja u slučaju književnika **Mirka Mirkovića**. Na konferenciji Međunarodnog P.E.N.-a na Bledu on je u svom referatu otvoreno kritizirao pojave u hrvatskoj politici i svakidašnjem životu koje na ovaj ili onaj način rehabilitiraju fašističku prošlost, prekrajaju povijest prikazujući ustašku NDH u pozitivnom svjetlu. I premda **Mirko Mirković** nije rekao ništa što bi hrvatskoj javnosti bilo nepoznato, a ponajmanje neku neistinu o hrvatskim prilikama danas, ipak je postao žrtvom hajke. Ova je čak krenula od samog **Predsjednika** da bi kulminirala u *Vjesnikovoj* potjernici iz pera **Branke Šömen**. Ono najvažnije međutim što se **Mirkoviću** spočitava uopće nije sadržaj njegovih izjava. *Vjesnik* ne pokušava osporiti **Mirkovićeve** tvrdnje o rehabilitaciji ustaške prošlosti u Hrvatskoj - na primjer, da nije istina kako su sistematski porušena obilježja antifašističke borbe ili kako Predsjednik nije odlikovao ustaške dužnosnike itd. **Mirkovićev** grijeh *Vjesnik* uopće ne vidi u njegovu neistinom prikazi-

vanju stanja u zemlji, nego jednostavno u činjenici da on to stanje iznosi van - u međunarodnu javnost. **"Pitamo se zašto Mirko Mirković koristi međunarodni sastanak P.E.N.-a da bi progovorio o internim hrvatskim pitanjima (...) umjesto da kao građanin Hrvatske to rješava u svojoj zemlji bez pompe međunarodnih istupa..."** Problem nije dakle u istini ili laži o samoj stvarnosti Hrvatske danas, nego u činjenici da jedan član zajednice istinu te stvarnosti iznosi van, u svijet. Nitko ne tvrdi da taj prljavi veš nije prljav, nego se uzrujava što je iznijet van. Riječ je dakako o ugledu Hrvatske u svijetu, ali taj ugled prema *Vjesniku* ne ruini konkretna politička praksa hrvatskih vlasti nego **Mirko Mirković** kad svijetu govori istinu o njoj.

Voli li **Mirko Mirković** Hrvatsku? Da je voli onako kako se to od njega u Hrvatskoj očekuje, onda nju i njezinu politiku ne bi tretirao kao neku javnu stvar (*res publica*), nego kao nešto intimno, kao predmet iskrene ljubavi. Onako kako čovjek voli svoju obitelj. U kojoj se doduše može dogoditi da muž premlaćuje ženu ili da se pedofilski izživljava na kćeri, ali se nikada ne smije dogoditi da o tome nešto saznaju susjedi.

"Kao što otac brine o članovima svoje obitelji tako i dobro uređena država brine o potrebama svojih članova" - skoro devedeset posto ispitanika jedne ankete potpuno se složilo s ovim stavom. Riječ je o sociološkom istraživanju koje je nedavno provedeno na reprezentativnom uzorku takozvane hrvatske elite - među poslodavcima, direktorima, šefovima i političarima. Oni, u neznatnom raskoraku od ostalog pučanstva, gotovo bez ostatka prihvaćaju usporedbu obitelji i moderne države shvaćajući ovu potonju očigledno kao stvar intime i ljubavi. Oni se stoga u svakom trenutku mogu nasmijati zajedno s onim likovima s plakata i zajedno s njima reći - **VOLIM HRVATSKU!** Kao što će gotovo sigurno, zajedno s **Predsjednikom, Vjesnikom** i ostatkom pučanstva nevino i iskreno mrziti **Mirka Mirkovića**. Zato što je oskrnavio obiteljsku intimu.

Uostalom, gore spomenuti plakati i nisu u funkciji podizanja ekološke svijesti hrvatskih građana. Oni su - u produkciji Ministarstva

turizma - pravljene za potrebe turističke reprezentacije. **VOLIŠ HRVATSKU?** ta prijetnja isključenjem iz ljubavno državne zajednice ne odnosi se na one koji nisu u stanju na moderan, civilizacijski način urediti svoj odnos prema prirodi i okolišu uopće, nego na one koji prljavštinu iznose pred strane oči i tako skrnave ugled Hrvatske. Riječ je uvijek o reprezentaciji stvari, nikada o stvari samoj.

Naposljetku, valja se osvrnuti i na temeljnu zagonetku cijele priče - tko postavlja to pitanje: **VOLIŠ HRVATSKU?** Tko ima tu moć da ucjenjujući ljubavlju, određuje pripadnost odnosno nepripadnost jednoj ljudskoj zajednici? Tko je taj svemoćni arbitar, taj neupitni autoritet koji se, očigledno, veoma lako poigrava sudbinama ljudi, ali i cijelih zajednica? Odgovor je - nitko! Taj autoritet koji postavlja prijeteće pitanje uopće ne postoji po sebi. Njegova egzistencija je isključivo u zazivačkoj moći samog pitanja. Jer - **VOLIŠ HRVATSKU?** - nije nikakvo pitanje nego klasična ideološka interpelacija, zazivanje. **VOLIM HRVATSKU!** je odgovor adresata kojim on prepoznaje sebe u svom podaničkom identitetu i ujedno priznaje i tako u pravom smislu tek uspostavlja sam subjekt društvenog autoriteta i naposljetku sam društveni odnos iz kojeg proizlazi moć vlasti odnosno države.

Riječ je o ideološkoj klopki. Izbjeći ju se može samo na jedan način - *Ne! Ne volim Hrvatsku!*

[Do you read me?

Izbori bez izbora

Kažu da se u politici ne događaju čuda. Čini se da je doista tako. Ima li boljeg dokaza za tu tvrdnju od upravo održanih predsjedničkih izbora. Sve se odvijalo upravo onako kako se i očekivalo. Već u prvom krugu **Tudman** je odbranio naslov i ostao hrvatskim predsjednikom, najvjerojatnije do svoje smrti. Osim u slučaju **Pavelića**, Hrvatskom se u ovom stoljeću uglavnom vladalo doživotno. A hrvatska je politika najprije bila sudbina, a tek onda politika u modernom smislu te riječi. Tko se jednom dočepao vlasti tome je bilo potrebno samo još dobro zdravlje pa da na njoj i ostane.

Dakle, jedina novost ovih izbora jest to da nakon njih sve ostaje po starom. Ali upravo je to ono nepojmljivo i kao istina hrvatske stvarnosti jednostavno neizdrživo. Naime, u cijeloj priči o predsjedničkim izborima '97. postoji jedan element koji je potpuno suvišan - izbori sami! Oni su to što cijelu priču doduše omogućava, ali u njoj jednostavno nema svoje mjesto. Činjenica da su pod postojećim okolnostima u Hrvatskoj održani sasvim regularni predsjednički izbori jest samo po sebi pravo političko čudo. A čuda se u politici ne bi smjela događati.

O tomu je riječ - ovi se izbori nisu smjeli održati. Ako je samo djelomice točno ono što su opoziciji nakonjani mediji tijekom predizborne kampanje objavili, onda ta opozicija nije imala nikakva razloga sudjelovati na izborima. Nije riječ samo o notornoj činjenici potpune hadezeovske kontrole nad glavnim medijem, Hrvatskom televizijom. Pod tim uvjetom svaka ravnopravnost kandidata bila je unaprijed isključena. Ni primjena otvorenog nasilja nad opozicijskim kandidatima, posebice primitivni i brutalni nasrtaj oficira (časnika?)

Hrvatske vojske na **Gotovca** u Puli, nije bio onaj konačan i dovoljan razlog da se ne ide na izbore, premda je način na koji se prešlo preko tog skandala, inertna neosjetljivost javnosti za simbolički značaj fizičkog napada na jednog predsjedničkog kandidata, dovoljno strašna stvar da dovede u pitanje regularnost tih izbora.

Ono što razlikuje ove izbore od ostalih jest jasna svijest u mnogih ljudi da su oni besmisleni. Ta spoznaja došla je do izražaja u mnogim analitičkim komentarima koji su pratili kampanju, u eksplicitnim izjavama nekih političara, čak i samih kandidata, i naposljetku u neočekivano visokom postotku apstinencata, ljudi koji na te izbore uopće nisu izišli. Riječ je dakle o svijesti da je hrvatska politika pod svojim demokratskim pretpostavkama dospjela u slijepu ulicu. A to je ipak nešto kvalitativno novo u hrvatskoj politici zadnjih godina.

Najprije, postalo je jasno da takozvana stranačka opozicija vladajućoj stranci nije nikakva stvarna opozicija. Ona je puka oporba koja jalovo oporbenjači do u lošu beskonačnost ili dok se ne uspije toj vlasti dobro prodati. Ono međutim što ta oporba ne može, jest, zauzeti naspram vlasti suprotnu poziciju, prije svega u ideološkom, a potom i u svakom drugom, praktičnom, realpolitičkom smislu.

Analitičari po novinama to su već shvatili. **Marinko Čulić** u **Jeralu** tjedan dana prije izbora konstatira kako *"nemoć opozicije doista već poprima razmjere groteske i ne zaslužuje nikakvo razumijevanje"*. Cijela kampanja **Tudmanovih** protukandidata nije uspjela zavrtjeti u hrvatskoj javnosti ni jednu jedinu pravu političku temu koja bi ujedno bila opće važna. Ni pitanje slobode medija, ističe **Čulić**, nisu ti oporbeni kandidati postavili dovoljno odlučno iako su bili najneposrednije žrtve i najveći gubitnici neslobode medija u Hrvatskoj. Njihov, **Tomčev** i **Gotovčev**, mazohizam, njihovo nuđenje ne drugog, nego bezbroj novih i novih obraza, novim i novim šamaranjima vlasti, to je bila jedina senzacija koju su uspjeli sami proizvesti u svojoj predizbornoj kampanji. Njihov pristanak da u propagandnoj režiji HDZ-a nastupe kao nevažni statisti u one-man-president showu **Franje Tudmana** i da se daju

ispluskati ko zadnji balavci od predsjednikovih falangista te da nakon toga čak bez vidljivih znakova razočaranja priznaju poraz kao da se radilo o *fair playu* - to je pravi i konačni skandal tih izbora. Ali i prije konačnice **Čulić** je te izbore označio kao onu "*najnižu točku do koje se, u mirnodopsko doba, spustila ova zemlja*". Svoj komentar predizborne kampanje **Čulić** je zaključio riječima: "*Niže se ne može pasti, osim u nešto gnjecavo vrlo neugodna mirisa.*"

U istom broju **Jetala** u analizi brojnih prelazaka hrvatskih oporbenih političara na stranu HDZ-a autori teksta, **Rašeta i Dikić**, dolaze do još tragičnijih zaključaka. Oni otvoreno govore o "*nezaustavljivom hrvatskom srljanju u jednopartijski sistem*". Činjenica, sveprisutna od samog početka višestranačja u Hrvatskoj, ali do paroksizma intenzivirana tek u posljednje vrijeme - da gotovo i nema tog oporbenog političara kojeg pod određenim okolnostima vladajuća stranka nije u stanju ili kupiti ili prisiliti da nastupa u njezinu korist - dovela je do apsurdna cijeli demokratski ustroj zemlje. A posebice sam čin izbora koji jednostavno više nema nikakva logičkog opravdanja. Autori pišu: "*Glasači, dakle, odlaskom na izbore sudjeluju često u posve besmislenom ritualu, jer njihovi glasovi počesto nemaju veze s kasnijim formiranjem vlasti.*" To znači da uopće nije važno koja će stranka dobiti na izborima. Vladat će ionako HDZ. Ali to također znači da je bilo svejedno tko dobiva najviše glasova na predsjedničkim izborima. Načelno, **Tomac** ili **Gotovac** mogli su dobiti najviše glasova na izborima za hrvatskog predsjednika. Ali postati predsjednikom Hrvatske, mogli su **Tomac** odnosno **Gotovac**, samo ako su se zvali **Franjo Tudman**.

Jedini hrvatski političar koji je svjestan apsurdnosti situacije i koji je jasno zauzeo stav prema problemu, a to znači jasno se odredio po pitanju demokracije u Hrvatskoj jest, koliko znamo, **Dobroslav Paraga**. On je iz svojih zaključaka povukao jedino moguću, logičnu, konzekvenciju - pozvao je opoziciju na bojkot izbora, odnosno kandidate da se povuku iz izborne utrke za mjesto hrvatskog predsjednika.

Dakako da ga nisu poslušali. U intervjuu **TJEDNIKU**, na pitanje: "*Ako mislite da nemate izgleda, pa zašto onda uopće idete na izbore?*", **Gotovac** odgovara uz pomoć **Marka Aurelija**. Slavni vladar Rimskog Carstva rekao je jednom: "*Nauči se raditi i one poslove koji ne daju nikakve nade u uspjeh.*" Tako je **Gotovac** ostao u izbornoj utrci za hrvatskog predsjednika jer, eto, pod stare dane nema pametnijeg posla nego da se uči raditi poslove koji ne obećavaju uspjeh. Taj besramni

megaloman koji u navali patološkog narcizma o sebi fantazira u nizu velikana od **Perikla**, preko **Marka Aurelija**, **Thomasa Morea**, **De Gaulla** do **Vaclava Havela** pokušava sebe prodati hrvatskoj javnosti u liku tragičnog junaka hrvatskog državotvorstva. Iako je otvoreno svjestan besmisla toga što radi, iako bez ikakve dvojbe konstatira potpuno moralno rasulo Hrvatske danas u kojoj "gotovo svakoga možete kupiti, (...) gotovo svakoga možete pretvoriti iz prijatelja u neprijatelja i obratno", u kojoj je uništen čak i element gađenja prema totalnoj moralnoj korumpiranosti i gdje "najveći broj ljudi više ne raspolaze tim prirodnim osjećajem", **Vlado Gotovac** ipak očekuje da taj najveći broj ljudi - jednako amoralnih kao i sustav koji bilo aktivno bilo pasivno podržavaju - glasa za njega i da ga izabere za predsjednika. On se kandidira *quia absurdum est*, ali ne shvaća da u toj nategnutoj sizifovštini više nema nikakve veličine ni tragičnosti. Ona je naprosto smiješna, glupa i neodgovorna jer realno ima samo jednu funkciju - ona legitimira upravo ono stanje nad kojim se tako patetično zgraža. Ali **Vlado Gotovac** je pod svaku cijenu htio ući na velika vrata u hrvatsku povijest. To je ovim izborima napokon i uspio - kao prvi hrvatski nacionalistički državotvorac kojemu se Hrvatska u doslovnom smislu obila o glavu.

Tomac, s druge strane, nije imao nikakvih moralističkih problema. On je znao da ni on ni njegova stranka ne predstavljaju nikakav moralni kontrapunkt vladajućoj situaciji. Jedina ideologija **SDP**-a i njezinog kandidata je pragmatični oportunistički oportunizam. Ta pozicija danas realno ne donosi Hrvatskoj ništa, a niti joj što, u smislu ikakva boljitka, u budućnosti obećava. Jedino što ta politika doista osigurava onima koji je zastupaju, jest skora participacija u vlasti ili čak, u pozitivnijem ishodu i osvajanje vlasti. **SDP** se naime tako dobro prilagođava vladajućoj situaciji da jednoga dana, kada napokon dođe na vlast, tu situaciju više neće ni u najmanjem dijelu morati prilagođavati sebi. Oni se mijenjaju tako dobro da sutra sami neće ništa ni moći ni morati promijeniti. **SDP** je HDZ naše budućnosti.

U svojoj analizi predizborne kampanje **Marinko Čulić** spominje na jednom mjestu podmukli izazov provladinih medija dobačen

oporbenim kandidatima - da se izjasne o povratku Srba i o izručenjima Haškom sudu. **Čulić** zaključuje da opozicijski kandidati na to doista nemaju što reći, dakle da su tim izazovom doslovno matirani. Je li to doista tako?

Što bi se, postavimo to hipotetičko pitanje, dogodilo da su ili **Tomac** ili **Gotovac** doista odgovorili na taj hadezeovski izazov i javno i glasno na svom najvećem predizbornom skupu rekli na primjer - "Ako ja postanem predsjednikom Hrvatske, založit ću se za povratak svih ratnim zločinom neokaljanih Srba i izručit ću Haškom sudu sve za ratni zločin optužene Hrvate!"

Doista, što bi se dogodilo? Pa taj predsjednički kandidat koji bi tako nešto javno rekao sigurno bi izgubio izbore. Kao što ih je izgubio prešutjevši to pitanje i pobjegavši od izazova. U čemu je dakle razlika? U tome što bi u ovom drugom, hipotetičnom slučaju, Hrvatska dobila napokon politički, ideološki i moralno relevantnu opoziciju vladajućem režimu i postala doista zemlja s demokratskom perspektivom u kojoj izbori i kandidiranje na njima ima svoj jasan smisao.

Ako je **Čulić** prije izbora zaključio da se niže ne može pasti osim u "nešto gnjecavo vrlo neugodna mirisa", onda mi nakon izbora možemo u istom smislu zaključiti

da se može,

itekako može,

pasti još niže.

Immanuel
Kant i milijun
Toyota

"Hipercivilizirano!" - okarakterizirala je novinarka *Vjesnika* prepisku **Stanka Lasića** i **Igora Mandića** objavljenu krajem srpnja u *Vijencu*. Da podsjetimo: profesor **Lasić** iskoristio je Mandićevu knjigu *Romani krize* - zbirku njegovih kritika srpskih i hrvatskih romana osamdesetih, objavljenu u Beogradu - kao povod da široj publici prezentira svoja razmišljanja o budućem odnosu hrvatske i srpske književnosti. Ova druga, najkraće, prestaje biti zanimljiva uvaženom hrvatskom profesoru, postaje za njega strana književnost - "*Srpska književnost je u mojim preokupacijama dobila status bugarske književnosti*" - i nestaje iz interesne sfere hrvatske kulture koja se u potpunosti okreće Evropi. **Mandić** u istom broju *Vijenca* odgovara tvrdnjom da srpska književnost, usprkos političkoj podjeli među narodima, zadržava pored jezične i sadržajnu bliskost s hrvatskim kulturnim i književnim prostorom te zaslužuje u njemu poseban status. Dakako, prepiska je sadržajem daleko bogatija, no zadržat ćemo se na jednom naizgled sporednom detalju - već poantiranoj hiperciviliziranosti. Obostrano prenatraglašeno uvažavanje autora pisama prelazi na trenutke u neukusno laskanje za koje je teško naći neko stilsko ili funkcionalno opravdanje. Čemu to? Gospoda se, koliko znamo, ne dopisuju na natječaju za primanje u kakav engleski gentleman club. Otkuda onda taj suvišak uvažavanja? Riječ nije ni o kakvom stilskom ekscesu. Hiperciviliziranost pisama simptom je potisnutog sukoba nepomirljivih, međusobno potpuno isključivih stavova. Prepiska je u stvari jedna nerealizirana polemika. Tko o njoj želi kritički reflektirati, mora ju rekonstruirati u njenoj polemičkoj biti, a to znači, iznijeti na vidjelo njen latentno već prisutni, duboko

traumatski sraz dvaju različitih svjetonazora.

Prethodno međutim valja raspršiti još jednu manifestnu iluziju koju ni jedan od komentatora prepiske nije doveo u pitanje - iluziju da se u ovoj polemici na neutralnom terenu objektivne javnosti sučeljavaju dva ravnopravna partnera neupitnih intelektualnih identiteta, jedan profesor književnosti i jedan književni kritičar.

Kritika i moć

Zadaća je kritike, isticao je **Michel Foucault**, "preispitivati istinu u odnosu na efekte moći koje ona proizvodi, kao i moć u odnosu na diskurse istine kojima se ona služi." Bitna razlika između **Lasića** i **Mandića**, razlika upravo konstitutivna kako za njihove identitete, tako i za prepisku, štoviše za sam njen sadržaj, jest razlika u pozicijama koje oni zauzimaju unutar strukture društvene moći. Intelektualni identitet **Igora Mandića** stvoren je i postoji samo u medijima. On je, kao kritičar, isključivo medijska pojava potpuno ovisna o svojoj javnoj, medijskoj (samo)prezentaciji. Već i ta, u tradicionalnim kulturama kakva je naša, po sebi marginalna pozicija danas je dodatno marginalizirana. Hrvatska je javnost iz ideoloških - neki bi rekli i moralnih - razloga **Mandića** grubo odgurnula na stranu zbog njegova "izdajničkog" komuniciranja sa srpskom kulturom i srpskim

medijima. **Igor Mandić** u hrvatskoj kulturi danas je potpuni marginalac. **Lasić**, naprotiv, pripadnik je nacionalne kulturne elite. S čvrstom akademskom afilijacijom on je potpuno neovisan o medijima, odnosno o takozvanoj široj javnosti. Kada se danas udostojio tu javnost usrećiti svojim mudrostima, njega je dočekao crveni tepih laskanja. Gotovo ritualno naglašavanje neupitnosti Lasićeva autoriteta, u kojem uostalom sudjeluje i sam **Mandić**, ima samo jedan cilj - njegove javne iskaze apriorno fiksirati za diskurs istine (ideološki neutralan!), a njega samog unaprijed promovirati u subjekt znanja (neupitnog!). Rezultat: javnost, prihvaćajući i reproducirajući temeljnu autoritarnu matricu, potpuno se okrenula onomu što joj poručuje uvaženi gospodin profesor, a **Mandića** i njegove argumente gotovo da nije ni zamijetila.

Ali, istina i autoritet ako ne prije, a onda

barem s Novim vijekom, definitivno su se razišli. Kritički misliti znači ne samo ne pristajati na diskurs kojim dominira autoritet, nego također i sam taj autoritet dovesti u pitanje?

Dakle, tko ili što je taj autoritet koji progovara kroz usta profesora **Lasića**. Znanje? Istina?

Premisa i strategija njegova života

"Zamijenite ime hrvatskog naroda mojim imenom, dobit ćete premisu i strategiju mog života." Ovako je govorio profesor u prvom od svoja *Tri eseja o Evropi*. Ni znanje, ni istina, nego hrvatski narod sam - to je dakle tajna Lasićeva neupitnog autoriteta.

Ovako otvoreno - bez ostatka! - poistovjećenje neke misleće jedinice s kolektivom doista je rijetkost u intelektualnom svijetu. Činjenica da je profesor u svojem sentimentalno ispovjednom tonu na početku tog prvog eseja o Evropi sebe opisao kao osamljenika ("osamljenost, taj izvor mog duha") i prokletog individualista čini se da nije uzrokovala nikakvu unutarnju napetost njegova diskursa. Čovjek je, znamo, proturječno biće i to je manje više banalna spoznaja o njegovoj naravi. Ali kada antagonizmi zažive u harmoniji, onda znamo da je to uvijek samo zato što je jedna strana, ona moćnija, odnijela prevagu.

U spomenutim esejima o Evropi - riječ je zapravo o tri Lasićeva govora na skupštini **Hrvatskog vijeća Evropskog pokreta** (90., 91. i 92.) - naš uvaženi profesor svoju je prokletu individualnost spomenuo samo zato da bi se nje odmah na početku potpuno oslobodio i neometan mučnim dilemama u miru izgradio i učvrstio svoju poziciju nacionalnog ideologa. Sva tri govora u stvari su neka vrsta govora hrvatskoj naciji (ničim, a najmanje misaonom razinom usporediva s Fichteovim *Govorima njemačkoj naciji* iz 1808.). U njima, u ta *Tri eseja o Evropi* objavljena 1992. ključ je za razumijevanje Lasićevih teza iz prepiske s Mandićem.

Glavna zadaća koje se **Stanko Lasić** ondje poduhvaća jest ni manje ni više nego definiranje kompletne strategije i taktike hrvatskog ulaska u Evropsku zajednicu. Da bi u tome uspio on najprije zauzima ono stajalište s kojega zadobija pregled nad čitavom svjetskom poviješću i s kojeg, u posebnom smislu, može ispravno sagledati mjesto i ulogu svoga naroda, hrvatskoga, u toj svjetskoj povijesti. Da li je jedno takvo stajalište, u spoznajnom smislu, danas uopće još moguće, to pitanje ni na tren ne ometa profesora. On slijedi svoju želju. "Moja se razmišljanja, naime, temelje na želji da vidim suvremenu

povijest u globalnoj viziji i da sebi pokušam razjasniti što bih i ja sam i moj narod, hrvatski narod, morali znati da što bolje savladamo povijesni labirint.”

blood, sweat and tears

Ulazak hrvatski u Evropsku zajednicu nije, kako **Lasić** govori, “poziv na ples u Elizejskoj palači, nego bitka koju će trebati voditi desetljećima”. Strategija koju preporučuje zasniva se na patosu “surovog, samozatajnog, sistematskog, dalekovidnog” rada: “Evropa se osvaja duhovnim i fizičkim žuljevima, krvavim radom.” To je, da podsjetimo, ono isto što **Lasić** u prepisci s Mandićem savjetuje hrvatskoj književnosti koja bi se htjela oteti osrednjosti i postići u kvalitativnom smislu evropsku razinu, naime “strašan intenzivan rad kakav ona kroz cijelu svoju povijest nije upoznala.”

Ova profesorova vizija, jednako prepatetična kao i ostale, zvuči dobrohotno samo ukoliko vrijedi na tom potpuno apstraktnom nivou. Da se do cilja dolazi radom i odricanjem, može nekome zvučati duboko mudro, a nekome trivijalno. Problem nastaje kad se strategija pretvara u konkretni taktički naputak, a u to se **Lasić** također ludo hrabro upušta. U epistoli iz *Vijenca* on će savjetujući hrvatskog književnika kako da se popne na evropski Parnas ući u detalje. Na primjer: hrvatski književnik mora temeljito proširiti i produbiti svoje znanje, valja mu dugo boraviti u evropskim metropolama, putovati svijetom, a nužno je i solidno poznavanje najvećih evropskih mislilaca svih vremena - uzmemo li desetak takvih, reći će **Lasić**, “to otprilike znači minimum tri godine neprekidnog studija”. U ovom preciznom detalju izlazi na vidjelo kako naivno i neupućeno tretira **Lasić** suvremenu intelektualnost. Slika provincijalnog studenta koji s pinklecom na ramenu odlazi u veliku metropolu i ondje u skromnom sobičku godinama iščitava velikane s profesorova the-best-of-popisa nema nikakve veze sa stvarnošću današnjeg stjecanja znanja i formiranjem modernog ili postmodernog kulturnog senzibiliteta odnosno intelektualnog identiteta. A zašto taj Lasićev hrvatski intelektualni šegrt Hlapić ne bi primjerice otišao u striptease lokal, naime tamo gdje je **Umberto Eco** još šezdesetih našao **Platona**, zašto ne bi sjeo u kino da na filmu proučava **Jacquesa Lacana**, ili se kod **Woody Allena** raspitao za **Freuda**, odnosno **Waltera Benjamina** slušao na koncertima **Laurie Anderson**?

Uostalom, po kojem kriteriju bi se odabralo tih deset najvećih? Nasumce? Onako, iz svakog džepa ponešto, da ostanemo u

infantilnom tonu Lasićeve vizije. Na primjer, **Platon** (3 mjeseca), **Aristotel** (4), zatim salto mortale do Novog vijeka, **Kant** i **Hegel** (oba 5 mjeseci), **Marx** (2), **Kierkegaard** (Lasić ga voli, dajmo mu 4), **Freud** (iz osobnih razloga, 3 mjeseca), **Popper** (zbog financijera Sorosa, 4), egzistencijalisti, **Sartre** i **Camus** (oba 3 mjeseca), **Heidegger** (2) i ostalo nam je 6 mjeseci za lijepu književnost, dakle, **Homer**, **Goethe**, **Dostojevski** i dva Francuza po slobodnom izboru.

Što bi se dakle dogodilo s mladim hrvatskim intelektualcem nakon ovakvog studioznog proučavanja velikana evropske misli? Izgubio bi tri godine života i postao još veći idiot no što je bio kad je poslušao Lasićev savjet. Uostalom takav način spoznavanja, proučavanjem pojedinih velikana misli kroz njihov opus magnum, ima kao ideja i svoju šaljivu stranu. **Gilles Deleuze** ga je jednom nazvao doslovno "naguzivanjem". *

Ona druga, tužna i mučna strana ovog konkretnog naputka za studiranje namijenjenog budućim hrvatskim intelektualcima gorko podsjeća na intelektualnu sudbinu njegova autora. Ne daje li naslutiti ta ideja ulaska u Evropu kao krvavog puta do cilja koji neprestano odmiče i dosezanje kojeg stalno iznova potrebuje nove i nove godine napornog odricanja i teškog rada, ne naslućuje li se u toj ideji dakle stari Sizifov sindrom. I je li slučajno da je autor te ideje čovjek koji je čitav život posvetio proučavanju lika i djela **Miroslava Krlež**e, da bi ga na koncu, post mortem, promovirao u mudra savjetnika predsjednika **Tudmana** i postavio ga na ovaj način u rang takvih hrvatskih intelektualnih i moralnih velikana kakav je jedan **Slaven Letica** na primjer?

industrijalizacija plus hrvatska vlast jednako je...

Područje književnosti nije jedino na kojem profesor udjeljuje svoje suverene taktičke naputke. U *Esejima o Evropi* definirajući

* *"What got me by during that period was conceiving of the history of philosophy as a kind of assfuck, or, what amounts to the same thing, an immaculate conception. I imagined myself approaching an author from behind and giving him a child that would indeed be his but would nonetheless be monstrous,"* Gilles Deleuze/Félix Guattari, *A Thousand Plateaus, Capitalism and Schizophrenia*, The Athlone Press, London 1988., str. X

geostrateški položaj Hrvatske u odnosu na Evropsku zajednicu, Ameriku i Japan, **Lasić** zamišlja svoju domovinu kao "japanski klin u bloku Evrope, klin koji ima najmodernije autostrade s tri milijuna

turista, klin koji godišnje proizvodi milijun Toyota." Ostavimo po strani sreću koja je Hrvatsku spasila od ostvarenja Lasićeva sna kao definitivne ekološke katastrofe i zapitajmo: što uopće rade te silne Toyote u glavi profesora hrvatske i srpske književnosti? Otkuda ta megalomanska snatrenja čovjeka koji ne raspoložujući ni jednim stvarnim centom investicijskog kapitala fantazira kao kakav *global player* koji po svjetskom tržištu pomiče čitave automobilske industrije kao sićušne pijune na šahovskoj ploči? Zamišljenim talirima ne može se usrećiti stvarna ljudska zajednica. Premda bi se stvarnim talirima mogla usrećiti zamišljena. Ali **Lasić** je u pitanju nacije romantičarski esencijalist. On vjeruje da je nacija nešto supstancijalno. U *Esejima* je nacionalna država koju hrvatski narod stvara definirana kao "izraz samo njegova bića". Da bi nacija mogla biti povijesna konstrukcija, štoviše, zamišljena zajednica (**Benedict Anderson**) to je kao ideja potpuno strano našem profesoru.

Ovaj doista tužni spoznajni anakronizam Lasićevih temeljnih ideja samoskrivljen je. Profesor je subjekt koji ne zna. On se nije udostojio konzultirati ni najjednostavnije spoznaje do kojih je došla moderna humanistička znanost u pitanjima nacije. Usprkos tome nudi se narodu kao vizionar koji zna put kroz povijesni labirint. Stvarno, glavinja u njemu kao i svaki drugi bijeli miš.

Obje ideje, ona aktivističko horukaška o teškom i krvavom radu koji vodi u bolju budućnost, kao i ona o radikalnoj industrijalizaciji domovine zapravo i nisu tako stare, premda su jednako anakrone. "Mi gradimo prugu, a pruga gradi nas", govorilo se poslije onoga rata. Danas poslije ovoga novog, gradimo autoceste za milijune turista, a one, bogme, opet valjda grade nas. Onda je važno: elektrifikacija plus sovjetska vlast jednako je socijalizam. Danas važi: industrijalizacija plus hrvatska vlast jednako je Evropska zajednica. Naš profesor i vizionar, drug i gospodin, sasvim je nemaštovit.

Bugari u hrvatskom Toyotadorđu

Teza iz prepiske s Mandićem o potpunom dezinteresmanu hrvatske književnosti i kulture za srpsku književnost i kulturu počiva na Lasićevoj definiciji kulture koju nalazimo u *Esejima*. Bizarni afinitet za ljubimce na četiri kotača i ondje je došao do izražaja: "Kad kažem kultura, onda pod tim podrazumijevam ukupnost materijalne i duhovne kulture sa svim njezinim raznolikostima, od proizvodnje automobila preko medicinskih pronalazaka do elektronske muzike."

Profesor ne želi problem zakomplicirati razlikovanjem recimo

kulture i civilizacije. Stoga je njegovo tumačenje jednostavno: u svijetu nema mjesta za dvije kulture - postoji samo jedna jedina na čijem vrhu je Evropska zajednica. Ostalo je hijerarhija i odnosi subalternacije.

Lasić je duboko svjestan upravo kolonijalne inferiornosti Hrvatske u odnosu na dominantne kulturne procese u suvremenom svijetu. U današnjem svijetu, prema Lasiću, bjesni pravi "kulturni rat". "Jer kultura znači znanje, moć, osvajanje, bogaćenje, stvaranje robova koji će za tebe raditi. Ako hrvatski narod ne želi biti (kolonijalni) rob," onda se mora kulturno uzdizati.

Spoznaja o kolonijalnom karakteru hrvatske kulture sasvim je lucidna i pruža solidan temelj za refleksiju, ali ... za tu refleksiju potrebno je znanje i obaviještenost kojima **Lasić** ne raspolaže te ostaje zarobljen u pojmu jedne jedinstvene svjetske kulture odnosno borbe za priznanje na hijerarhijskoj ljestvici te kulture u kojoj, borbi, se nalazi i hrvatski narod. Otuda ona simplifikacija problema na kojoj počivaju teze iz Prepiske. Postoji samo jedan put ka vrhu, naime uspinjanje na kulturnoj ljestvici u pravcu Evropske zajednice. Hrvati su se ostvarenjem svoje države pomakli za jedan stupanj prema gore i ostavili Srbe ispod sebe. Naravno da se ne osvrću unatrag nego su pogled usmjerili prema gore, prema Evropi, pripravnici na teške napore uspinjanja ka vrhu. Eto, to je ta dječja pričica. A da je profesor, polazeći od lucidne spoznaje kolonijalne naravi hrvatske kulture bar malo konzultirao već postojeći fond spoznaja na tu temu, rezonirao bi drugačije. Pojam hibridnog karaktera kolonijalne kulture razraden u kompleksu onoga što se naziva *postcolonial studies*, pojmovi *borderline* prostora, *in-betweenness*, *Inclusion/Exclusion*-postupci i procesi, refleksije koje potpuno dovode u pitanje plauzibilnost jasnog razdvajanja Sebstva i Drugoga, Istoka i Zapada, središta i periferije, više i niže kulture itd.; *Orientalism*, već klasično djelo **Edwarda Saïda**, ili *The Location of Culture*, **Homi Bhabhe** (kod kojega bi **Lasić** mogao naučiti kako se upravo kroz tematiziranje problema kulturnih identiteta analizira suvremena književnost), *Imagining the Balkans*, Bugarke (!) **Marije Todorove** (od kojih nitko nikada ionako ne bi došao na Lasićev top-ten intelektualnih velikana), ... sve to ocrtava jedan intelektualni, ali i moralni horizont na kojem je Lasićeva primitivna separacija hrvatske od srpske književnosti i kulture naprosto neizvediva. Naprotiv, na tom se horizontu ukazuju brojne sličnosti i srodnosti, više no poticajna blizina ne samo hrvatskoga i srpskoga kulturnog identiteta nego i njihova zanimljiva veza s kulturama takozvanog trećeg svijeta.

Jedna oduševljena čitateljica Lasićeve epistole u *Vijencu*, njegove je teze o separaciji hrvatske i srpske kulture dotjerala do paroksizma pitanjem: "Hoćemo li moći tako spriječiti *njihovo* proučavanje *naše* književnosti?" Što znači taj strah od pogleda Drugoga i uopće, u kojem smislu je pogled Drugoga konstitutivan za naš identitet? Tim problemom se bavio **Tzvetan Todorov** ... ali šta vrijedi - nitko više ne čita Bugare u Lasićevu Toyotadorfu. Možda tamo neki Amerikanci, Evropljani, zaludu im trud.

Ima nešto žalosno perverzno u otvorenom diletantizmu s kojim se **Stanko Lasić**, taj čovjek u već poodmaklim godinama, tako naivno upušta u područja znanja i refleksije o kojima ništa ne zna. Kao kad pohotni starac navali na mladu ženu kojoj nije u stanu pružiti ništa osim tužnog pogleda na svoju impotenciju.

Zagreb, metropola evropske intelektualnosti i moralnosti

Lasićeva megalomanija ne poznaje granica. Tek što je Hrvatsku izveo iz povijesnog labirinta na pravi put ka Evropi, sprema se spasiti tu Evropu od njene vlastite moralne i intelektualne dekadencije. U tu svrhu poslužiti će mu **Hrvatsko vijeće evropskog pokreta** u čijim članovima vidi "lucidnu elitu svog naroda", a sebe, naravno, kao njihova glasnogovornika. Dakle, HVEP u cjelini mora se transformirati u pokret intelektualne i moralne snage na razni Evrope, jer je ta Evropa zaboravila svoju moralnu i intelektualnu dimenziju. **Lasić**: "...ideja o Evropskom pokretu kao intelektualnom i moralnom faktoru suvremenog svijeta mogla se roditi samo u Zagrebu i nigdje drugdje, jer su Pariz i Prag suviše slijepi za tragičnost svijeta u kojem živimo."

Genius loci Zagreba kao metropole evropske intelektualnosti i moralnosti? Ili potpuni nesporazum Lasićev sa samim sobom i sa svijetom u kojem živi. Što imamo pričati o moralnosti grada čijim se ulicama slobodno šeću prononsirani masovni ubojice i u čijoj javnosti se morbidni ratni zločin tretira kao kavalirdelik! A što se intelektualnosti tiče, nema boljeg dokaza da je Zagreb u tom pogledu najgora provincija od činjenice da se jedan nacionalistički ideološki eklektik, znanstvenoteorijski diletant i svjetonazorski fosil kao što je **Stanko Lasić** u tom gradu slavi kao neupitna intelektualna veličina i ultimativni arbitar u pitanjima kulturne, društvene i političke refleksije.

Proglašavati intelektualce elitom nekog društva, a što **Lasić** čini, nije ništa po sebi samorazumljivo. Elitni status ne pripada im zbog

duhovnog karaktera posla kojim se bave, nego je rezultat ključne uloge koju imaju u kulturno-simboličkoj rekonstrukciji nacionalnog identiteta, odnosno stvaranju njegova političkog izraza, nacionalne države. Nacija se uspostavlja kroz diferenciranje nacionalne kulture, njene književnosti, umjetnosti, njene povijesti. Tu zadaću preuzimaju na sebe intelektualci, književnici, filozofi, povjesničari itd. Oni, kako upozorava **Bernhard Giessen** (*Die Intellektuellen und Nation*) "nerijetko postaju prvosvećenicima jedne sekularizirane nacionalističke zamjenske religije koji obećavaju izmirenje kulture i politike, države i nacije, onih koji vladaju s onima kojima se vlada."

Giessen posebice ističe milenarističke odnosno hilijastičke elemente kao tipične osobine nacionalističkih projekata. Nešto slično nalazimo i u Lasićevoj epistoli: "Ali novi milenij počinje. Hrvatska će književnost naći snage da u njemu prihvati pravi (europski) izazov." Pogled kojim **Lasić** obuhvaća karakter hrvatske književnosti seže dakle i tisuću godina unaprijed. Je li to pogled kompetentnog znanstvenika, ili možda pribranog, trezvenog intelektualca koji nastoji suditi o kulturnim pitanjima unutar racionalnog diskursa? Ni jedno, ni drugo. To je pogled proroka. A proročki govor je najomiljenija izražajna forma nacionalnih ideologa. Hrvatska kulturna i intelektualna kritika često zaboravlja što je bila bit Lasićeva prigovora **Krleži**. On mu nije predbacio to što je pod komunističkom vlašću prestao biti heretik, nego to što nije ostao prorok.

Franjo Tuđman ili sveprisutnost odsutnoga

Problem odnosa politike i kulture u **Lasić-Mandić** prepisci detektirali su, svaki na svoj način i komentatori. **Berković**, u *Globusu*, imao je potrebu naglasiti da se **Lasić** "bavi prije svega kulturom, osobito književnošću". **Mile Stojić** u *Tjedniku* inzistira na razlici između političke i kulturne sfere: "... književnost je nešto drugo. Ona ne mari za države i granice, za projekte etničkoga inženjeringa ... osim ako nije u službi politike. A je li ona onda književnost?"

Mirko Galić, inače politički komentator, ne krijući oduševljenje Lasićevim tezama, u tekstu slavnodobitno naslovljenom "Zašto je Srbija kao Bugarska" podsjeća publiku da književnost i kultura koliko god bili autonomni, nisu svijet za sebe: "Kad Lasić kaže ... da je srpska književnost kod njega 'dobila status bugarske književnosti', on samo preslikava na književni i kulturni plan novo pravno-političko stanje nastalo raspadom bivše Jugoslavije - Srbija je druga država, za Hrvatsku

inozemstvo, kao što je to Bugarska. Što bi u tome bilo šokantno?"

Galić je u pravu. Nema ništa šokantno u tome što **Stanko Lasić** nacionalni državotvorni projekt dovršava na književno kulturnom polju. Šokantno je što ga se pritom još uvijek smatra intelektualnim autoritetom i što se njegovom arbitrarnom pedagoško proročkom govoru pripisuju kvalitete znanstvenog diskursa, spoznaje i istine. Šokantno je to što jedan neoriginalni i po svemu drugorazredni nacionalistički ideolog u javnosti zadržava auru subjekta koji zna. Šokantno je napokon to što javnost iza ove kvaziintelektualne kopije ne prepoznaje njen politički original. Ne prepoznaje, ali ipak - naslućuje.

Zvonimir Berković lucidno primjećuje jedno prazno mjesto u Lasićevu tekstu. Naime, komentirajući Lasićevu tvrdnju kako će hrvatskom književniku u novoj evropskoj budućnosti biti deset puta teže nego što je bilo pod **Franjom Josipom, Karadorđevićima i Titom**, Berković pita: "A gdje je četvrto ime? Kako ga je ugledni znanstvenik mogao ispustiti?" i duhovito, od postojećih imena sklapa nedvosmislenu naznaku identiteta odsutnoga - **Franjo Broz od Karadorđeva**. Dakle, onaj čije nespominjanje je tako upadljivo u Lasićevu tekstu, sam je predsjednik **Tudman**. Odsutnost **Tudmanova** imena ne samo u **Lasića**, nego i u **Berkovića** - duhovita dosjetka koja posredno upućuje na Predsjednika i sama je oblik potiskivanja nužnosti izravnog suočenja s glavnim izazovom - ta odsutnost dakle koja je tako upadljiva ima svoju, kako je govorio **Louis Althusser**, "djelatnu snagu".

Franjo Tudman kao premisa i strategija Lasićeva života

Pažljivi čitatelj Lasićevih *Eseja o Evropi* mogao je ondje naići na zanimljive podudarnosti u stavovima dvaju doktora, doktora Lasića i doktora **Tudmana**.

Obojica se slažu u onim najbitnijim elementima hrvatske državotvorne ideologije - da je hrvatska država izraz bića hrvatskoga naroda i da je cijela povijest tog naroda našla svoj smisao u ostvarenju te države kao svoga cilja. Obojica, jedan iz labirinta, drugi iz bespuća povijesne zbiljnosti žele izvesti svoj narod i to tako da taj narod slijedi njih odnosno njihove ideje.

Na tom putu valja se dakako držati taktike. Na primjer, iako je cilj Evropa, ipak ne valja srljati u nju. Stanovita apstinencija od Evrope i ulaska u evropske integracije čini se da je za obojicu ne samo

prihvatljiva, nego i poželjna. **Lasić** tvrdi da će za hrvatski narod, u njegovu odnosu prema evropskim integracijama, biti korisno "ako desetak i više godina ima nezavisnu državu koja neće priznavati ničiji suverenitet osim svoga."

I **Lasić**, kao i **Tudman** vjeruju u hrvatsko čudo. **Lasić**: "Genij hrvatskog naroda bio je u tome što se u svom strašnom razočaranju u Evropu (i unatoč gorkim riječima na njezin račun) nije odvratio od Evrope. To je čudo o kojem valja ozbiljno razmisliti."

Kao što je poznato, **Tudman** ne nasjeda zanovijetanju sa strane oko kršenja ljudskih prava i oživljavanja ustaštva. **Lasić** ga u tome potpuno podržava: "Nismo ni počinili veće zločine od velikih naroda (Engleza, Francuza, Amerikanaca) koji nam te zločine stavljaju pod nos ..." Točno, šta je Jasenovac, ili još bolje, Pakračka Poljana, prema spaljenom Dresdenu ili Hirošimi?

Do hrvatskog jedinstva nije stalo samo **Tudmanu**. I **Lasić** ga podržava u zatiranju regionalističkih ideja: "Hrvatski narod gleda s podozrenjem na snažnu regionalizaciju jer je ona često bila uzrok njegovih patnji, čak prijetila njegovu integritetu."

Mnogi prigovaraju **Tudmanu** sklonost kulturnom tradicionalizmu i kiču. **Lasić** ne! Štoviše: "... ne zaboravimo i naše izvore, razmišljajmo o njima, pomazimo želje za stvaralaštvom pa makar to bio i drmeš, lirska bajalica ili mudrost narodnih poslovice. Budimo skloni našim pradjedovima i njihovim ljubavima kao starim pejzažima koji čekaju našu nogu i naše oko."

No prije i nakon svega: sveprisutnost nespomenutog Franje **Tudmana** ogleda se u još jednoj odsutnosti - odsutnosti **Lasićeve** kritike konkretne hrvatske kulturne i posebice političke prakse za koju odgovornost snosi upravo **Franjo Tudman**. Osim taksativnog nabiranja devijacija, ništa se u **Lasića** ne može naći na tu temu, a kamoli suočenje s idejom i praksom etničkog čišćenja koja je otpočeta do kraja sastavni dio hrvatske državotvorne ideologije. **Lasić** nema problema s dijeljenjem Bosne, s dogovorima u Karadordevu, s ratnim zločincima. On šuti, da ne bi ugrozio čitav projekt. I u tome je blizak svome voljenom hrvatskom narodu i njegovu Predsjedniku. Zamijenite njegovo ime imenom Franje **Tudmana** i dobit ćete premisu i strategiju njegova života. Ali što će nam onda **Lasić** kad imamo **Tudmana**? Naposljetku, to potpuno odbacivanje srpske književnosti i kulture, zar to nije već učinjeno, zar nije dovoljna **Ljilja Vokić** koja to radi dosljednije i konkretnije?

Prjava stvarnost, primitivizam, duboki antihumanizam, upravo

zločinstvo nacionalističke ideologije i prakse trebaju međutim čistu savjest. I legitimaciju znanstvenoteorijskog diskursa, autoritet profesorske akademske aure, literarni patos, privid esencijalnog i sentiment uzvišenog. Trebaju dakle - Lasiće, ne kao intelektualce, individue, nego kao soj.

Hrvati pred sudom univerzalnog morala

Ernest Gellner svojedobno je istaknuo kako se proroci nacionalizma (*"koji kad je o mišljenju riječ nikada nisu igrali u prvoj ligi"*) međusobno veoma malo razlikuju i kako su u osnovi zamjenjivi: *"Ako netko od njih nije uspio, bez problema je na njegovo mjesto stupio netko drugi. Nitko od njih nije bio nenadoknadir"*. **Gellner** zaključuje da stvarne nacionalističke doktrine uopće nisu vrijedne analize. Nacionalistička ideologija, ističe on, *"... propovijeda i brani kulturnu različitost, premda stvarno iznuđuje homogenost... Slika koju ima o samoj sebi i njena istinska bit u obrnuto su proporcionalnom odnosu i to s takvom točnošću kakvu su rijetko postigle druge uspješne ideologije. Stoga mi se čini da nećemo mnogo naučiti o nacionalizmu, ako ćemo se posvetiti proučavanju njegovih vlastitih proroka."*

Ovo u punom smislu vrijedi za naše Lasiće. Taj soj naime nije u intelektualnom smislu vrijedan nikakve analize.

Govoreći u svom pismu o **Dobrici Ćosiću Lasić** povlači razliku između neospornih književnih vrijednosti nekih njegovih djela i njegove uloge političara. **Deobe** su za Lasića Ćosićev vrhunac. *"... tu još nema one visoke mudrosti s kojom kasnije sa svojih visova promatra srpski narod, njegovu povijest i tragičnost te kao iz rukava sipa svoje mnogobrojne procjene i savjete."* **Lasić**, jednako kao **Ćosić**, sa svojih kvaziintelektualnoelitističkih visova promatra svoj hrvatski narod i kao iz rukava sipa pred njega svoje procjene i savjete, ali za razliku od **Ćosića** nema ni vrijednih ni manje vrijednih romana, a nema također (na našu sreću) ni političkih, državničkih ili savjetničkih funkcija. **Dobrica Ćosić** je za njega nula. Možda s pravom. A što je onda **Lasić** za nas?

Projekt separacije hrvatstva od srpstva koji zastupa **Lasić** osim državnopolitičkog i književno kulturnog, sadrži i moralni aspekt. O devijacijama - o hrvatskom barbarstvu, samozadovoljstvu, umišljenosti, pljački, mitomaniji, pa sve do klanjanja slikama ordinarnih zločinaca, političkih farsi i krvavih komedija dostojnih *Banketa u Blitvi* - *"da, o svemu tome treba govoriti otvoreno, ali ne u komparacijama s bližim i daljim konkretnim pojavama (s ovim ili onim*

velegradovima, navodnim svjetionicima) nego u suočenju s temeljnim humanističkim iskustvom," kaže profesor. Dakle, nema više diferencijalnog vrednovanja zla, nema više uspoređivanja Pakračke poljane sa Srebrenicom, nema više sagledavanja jasenovačkog zločina u kontekstu srpske imperijalističke hegemonije i četničke opasnosti. Hrvati sa svojom devijacijom - neka je to ratni zločin na primjer - ostaju sami pred sudom univerzalnog morala, pred kantovskim kategoričkim imperativom ("univerzalnim idealom, nedostižnim kao nebo", reći će **Lasić**).

Kant u RH

Lasić ovdje očigledno koketira s Kantom, ali to čini, kao i u ostalim područjima ljudskoga znanja i kulture, osim možda srpske i hrvatske književnosti, potpuno diletantski. Univerzalni zahtjev uma u kantovskoj etici ne može se deducirati iz nekakvog, kako **Lasić** kaže, "temelnog humanističkog iskustva", štoviše, ne može se izvesti ni iz kakvog iskustva. Da nužnosti i univerzalnosti nema u iskustvu, to je spoznao još **Hume**. **Kant** prihvaća taj argument i um odnosno univerzalni moral utemeljuje transcendentalno. Nikakav autoritet izvana ne garantira univerzalno važenje moralnih načela. Kategorički Kantov imperativ izvire iz autonomije ljudskog individuumu kao umskoga bića, iz autonomije uma, ne iz heteronomije iskustva, pa bilo to iskustvo "bogatstva pametnih knjiga koje smo voljeli" ili iskustvo trogodišnjeg studiranja deset velikana evropske misli. Kao umska bića svi su ljudi jednaki i jednako odgovorni pred ovim univerzalno važećim moralom, čitali oni srpsku ili hrvatsku literaturu ili bili pak potpuno nepismeni. Taj i takav Kantov umski individuum jedini je postojeći suveren i jedini temelj ljudskog samoodređenja. U tomu jest bit Kantove filozofije odnosno onoga što je u povijest ljudskog intelektualnog iskustva ušlo kao Kantov kopernikanski obrat. Nema tu ni govora o samoodređenju nacije, to je nešto što bi **Kant** nazvao "skandalom heteronomije". Nikakav kulturno specifični kolektiv, dakle nacija, ne može unutar kantovskih postavki uspostaviti odnos spram univerzalnosti transcendentalno utemeljenog morala. Štoviše, na pozadini te univerzalnosti ne mogu se ni utemeljiti ni opravdati nikakvi posebni nacionalni interesi. *Right or wrong, my country!*, možda, ali ne s Kantom. Povijest u Kantovoj univerzalističkoj perspektivi nije priča o buđenju i osamostaljenju nacija, nego o njihovom nestajanju, o postepenom brisanju nacionalnih, konfesionalnih, staleških i drugih granica. Cilj te povijesti jest svjetski mir, a sredstvo

koje tom cilju vodi jest solidarnost ljudskog roda.

O ovoj Kantovoj ideji možemo danas misliti što god hoćemo, možemo ju osporavati, držati anakronom ili povijesno opovrgnutom. Ali također je povijesna činjenica, da s pozivanjem na Kantov nauk o transcendentnom zasnivanju univerzalnog morala nikada nije bačena ni jedna bomba. Kantova filozofija jest tek jedna među mnogim filozofijama, ali je to filozofija s dignitetom. Stoga jedna javnost koja drži do svog nivoa i kulture ne može dopustiti da se Kantov kategorički imperativ nekažnjeno poteže po blatu nacionalističkog kolektivizma. Tko to ipak čini, taj je ili budala, ili neznalica ili pokvarenjak, ili perfektna kombinacija sva ova tri elementa - nacionalistički ideolog!.

Ondje gdje pozivanje na univerzalistički moral ima smisla, dakle na individualnoj razini, **Lasić** ga ne realizira. On kao individua nije ustao u obranu ljudskih prava ni javno zatražio kažnjavanje ratnih zločinaca. Naprotiv, proklamira ta univerzalistička načela ondje gdje su besmislena i gdje ih sam odmah gazi - nije li upravo on u Esejima zastupao diferencijalni moral - "*Nismo mi počinili veće zločine od velikih naroda...*"

Ali što očekivati od čovjeka koji um definira kao koncentraciju kulture (u *Esejima*). Ako znamo, a već smo spomenuli, da u kulturu

Lasić ubraja i proizvodnju automobila, onda nam je jasna njegova pozicija - što je više hrvatskih Toyota, to je više hrvatskog morala!

Općenito je Lasićevo nadrifilozofiranje najtužnije poglavlje njegove intelektualnosti. Ono se doimlje kao nasumce istrgnuta stranica iz kakve pubertetske pjesmarice: "*Sve je apsolutno, sve je relativno. Najstrašnija antinomija, temelj ljudske egzistencije*", - to on naziva ontološkim stavom i tvrdi da to vodi nekoj analitičkoj metodi čiji je pak princip - "*najoštija osuda i najpotpunije razumijevanje u nerazdvojnem ispreplitanju*" i tako dalje, ... Hoće reći da je život proturječan i da to nije lako podnijeti. Ali što će nam taj Lasićev ljigavi amaterski kič, kad isto možemo, i to uglazbljeno, saznati od **Meredith Brooks** (*bitch/lover, child/mother, sinner/saint ...*)?

Izdaja intelektualca

Lasićev skandal nije samo u njegovu diletantizmu, nije čak ni samo u njegovoj konkretnoj, osobnoj izdaji intelektualca, počinjenoj potpuno u smislu Bendina načela o žrtvovanju univerzalnih vrijednosti za volju partikularnih ideološko političkih ciljeva. Najveći skandal je upravo u tome što nas je on doveo pred tu u današnjem svijetu potpuno zastarjelu dilemu. Što nas je natjerao da se besmisleno natežemo s anakronom idejom intelektualca kao reprezentanta nečega, neke ideje, kolektivnog identiteta i tako dalje. Svaki intelektualni istup danas uvijek je medijski posredovan i tako unaprijed determiniran specifičnom naravi medija unutar kojeg se pojavljuje. Biti današnji, suvremeni intelektualac znači biti "medijski pismen", a to znači, "biti svjestan svoje stvarne pozicije unutar medijskog krajolika koji se rapidno širi (...) i biti pripravan na analizu dramatskih promjena unutar javne sfere same." (**Geert Lovink**, *Portrait of the virtual intellectual*).

Ako je to za Lasiće i hrvatsku javnost prevelik zahtjev, još uvijek ima solidnih tradicionalnih definicija uloge intelektualca. Jedna takva je i ona **Edwarda Saida** u njegovim *Reith Lectures* iz 1993, "Representations of the intellectual". **Said** naglašava specifičnu javnu ulogu koju ima intelektualac u društvu i upozorava na opasnost specijalizacije i profesionalizacije. Zagovara amaterizam javnog angažmana koji se ispoljava u "speaking truth to power", dakle u govorenju istine moćnicima i u zastupanju onih slabih i nezastupljenih.

I po ovim Saidovim kriterijima **Stanko Lasić** pao bi na ispitu. Jer problem moći - one moći na čijoj strani i pod čijom zaštitom se nalazi i u ime koje govori - nije dakako u polemici s Mandićem ni dodirnuo, a kamoli pokušao rasvijetliti.

Lasić zastupa poziciju nacionalnog ideologa koji kulturu i književnost promatra u kontekstu nacionalnog državotvornog projekta. **Mandić** je književni kritičar koji, kako je u jednom intervjuu rekao, do takvih projekata ne drži ni pišljiva boba. I to je pravi predmet spora.

S tim problemom nije se usudio suočiti ni sam **Mandić** te je tako upropastio polemiku, ali možda sačuvao prijatelja i štovatelja. Premda to nije malo, za kritičara je, nažalost, još uvijek previše. Tko hoće autonomno - dakle iz pozicije svoga uma - suditi, taj mora biti spreman na osamljenost. Ni tu nismo daleko od **Kanta** i njegova

pojma punoljetnosti odnosno zrelosti (*Mündigkeit*) koji je temelj prosvjedenosti i znači iskorak iz prirode u stanje slobode. Taj akt emancipacije jest uvijek čin grijeha, s kojim se, kao što je poznato, izlazi iz raja - u ljudsku povijest. Tu i takvu zrelost/punoljetnost **Odo Marquard**, jedan njemački filozof, definirao je kao "sposobnost da se izdrži osamljenost".

Osamljivanje, pogotovo u ovako malim kulturnim sredinama kao što je hrvatska, za pravoga je kritičara metodološka pretpostavka njegova rada i poziva. Mjesto na margini, ekscentrično položenoj u odnosu na elitistički main stream stvar je odabira, a ne rezultat ekskomunikacije. Magareća klupa, uostalom, užas je samo za netaleantirane štrebere. Često se s nje svijet vidi daleko bolje nego s katedre. Zato, nikakav respekt prema profesorima! Čak je i **Kant**, taj profesor nad profesorima, u ovdje spominjanim radovima o prosvjetiteljstvu odnosno punoljetnosti nastupao, kao što je naglašavao **Foucault**, kao žurnalist.

Ali nije nužno u tim pitanjima plašiti publiku Kantom. Spomenuti problem već je kod našeg **Matoša** potpuno osviještena pozicija: "Zbog proklete te kritike ima me već u nosu tri četvrtine Zagreba, i ja ću nastojati da se posvadam i s ostatkom."

Evropa - tamo daleko

U svom pismu Mandiću **Stanko Lasić** se na jednom mjestu žali kako je kao mladić uludo utrošio vrijeme proučavajući srpsku književnost. Potratio je mjesec na studiranje **Dositeja Obradovića**, a **Kierkegarda** je, kaže, otkrio tek s četrdeset godina.

Slučajno ili ne, pisac ovih redaka nikada u životu nije uludo trošio vrijeme na čitanje srpske književnosti, nikada, ni na tren, nije zavirio u djelo **Dositeja Obradovića**. A što se **Kierkegarda** tiče, njega je otkrio kao gimnazijalac - pišući maturalnu zadaću o djelu tog filozofa. *By the way*, na poticaj jedne knjige o egzistencijalističkoj filozofiji čiji je autor bio srpski filozof **Miladin Životić**. Uostalom, bio sam normalno dijete svoga vremena, što je tada značilo između ostalog i to da se u svom pubertetu zanimam, osim za, kako se tada pjevalo, sex & drugs & rock'n'roll i za evropski egzistencijalizam, ali nikako, baš nikako i nikada za **Dositeja Obradovića**.

Danas, kao neko prerano i sudbinski ironično ozbiljenje Lasićeva sna o budućim hrvatskim intelektualcima sjedim u jednoj evropskoj metropoli i studiram velikane mišljenja na stranim jezicima, naime slovensku suvremenu filozofiju na engleskom i njemačkom. A kad

povremeno sjednem u cafe i uzmem novine, evropske, metropolske dakako, dogodi mi se da na naslovnoj stranici pročitam: *Weltliteratur aus Serbien*. Dakle, svjetska književnost iz Srbije, kako se najavljuje novi prijevod romana **Aleksandra Tišme, Kapo**.

Iz tog iskustva mogu postaviti pitanje s kojim za mene osobno tek počinje prava diskusija: Kako to da ti se ono što si protjerao na istok, Srbe i Jugoslaviju, vraća sa Zapada? Da li samo zato što je zemlja okrugla?

U tom smislu, ne smijemo ostati do kraja nepravedni prema profesoru **Lasiću**. U jednome je nužno odati mu duboko priznanje. Odnos Hrvatske prema Evropi, što je njegova odlikovana tema i problem, on je upravo proročki genijalno odredio kao odnos Hrvatske prema nečemu što je - tamo daleko.

U svemu ostalome ne treba imati milosti. **Lasić** je boljitak Hrvatske, kulturni, politički, moralni i svaki drugi smjestio u budućnost - u lošu beskonačnost bolje budućnosti - i fiksirao ga za neke nove generacije hrvatskih intelektualaca koje bi tek trebale stasati. Tu stupicu vječnog odgađanja treba izbjeći i to već danas. Već sada i ovdje moguće je odgovoriti na pitanje što da se radi s Lasićevim kvaziintelektualnim izazovom, što da se radi s *fileom* zvanim **Stanko Lasić**. I to na jeziku koji on ne samo da ne razumije, nego ni ne zna zašto ga ne razumije.

- Click and drag it
into the trash folder!

*Kad' budem
ustaša i
Jugosloven*

Ustaše i kultura? U kakvom su odnosu ova dva fenomena? Isključuju li se međusobno, kako vjeruje velika većina demokratski nastrojenih hrvatskih građana, ili se pak, nekim čudom, čak uzajamno podržavaju? Odgovor na ova pitanja nije nimalo jednostavan i mogao bi krenuti od sasvim neobične teze: U današnjoj Hrvatskoj nema ustaštva bez kulture, ali nema ni kulture bez ustaštva! Kako to?

Nedavno je u jednoj reportaži *Slobodne Dalmacije* vlasnik nekog lokala iz okolice Splita izjavio: “Evo, pogledajte mene: ja sam ustaša od šesnaeste godine. Pomorac sam bio, nije bilo ustaškog kluba u Americi ili Australiji koji nisam obišao. Čim bi brod negdje pristao, odmah sam išao tražiti gdje su ‘naši’,” i smjesta, objašnjavajući čemu služi ovo samoidentificiranje s ustaštvom, dodaje: “Pa da meni netko kaže da volim Srbe zato što držim narodnjake?”

Gospodin naime drži lokal u kojem, kao što piše na ulazu, “svira isključivo narodna glazba”. Narodnjaci su, kao što je poznato, s dolaskom na vlast hrvatskih državotvornika, protjerani iz hrvatskih medija, hrvatske kulture i javnosti uopće. Ne samo zbog njihove navodno niske kulturne kakvoće: shvaćanja da su narodnjaci u stvari nekulturna ili čak antikulturna pojava, izraz konačne i nepopravljive iskvarenosti popularne glazbe. neka vrsta hrvatske “entartete Musik” u kojoj uživati mogu samo skroz zaostali i primitivni ljudi. Drugi i još važniji razlog protjerivanja narodnjaka s hrvatske scene bilo je vjerovanje da oni pripadaju isključivo srpskom (ne)kulturnom identitetu. Srbi, a ne Hrvati, obožavaju narodnjake, što je samo još jedan dokaz njihova primitivizma, njihova kulturno manje vrijedna

nacionalnog karaktera, njihove balkanštine itd. Najprije su dakle protjerani narodnjaci iz hrvatske kulture, što je racionalizirano kao visokokulturni akt, a potom su, kao nastavak istog, ali drugim, političkim i vojnim sredstvima, protjerani i konkretni, u etničkom smislu identificirani hrvatski Srbi. Što je sasvim logično i konzekventno glede činjenice da u nas politika najčešće i nije bila ništa drugo do nastavak kulture drugim sredstvima.

Dakle, narodnjaci se vraćaju, i to je, recimo odmah, dobra vijest. Dobra dakako u kulturnom smislu jer nas onaj politički ovdje ionako tek sekundarno zanima. Teško je reći što je važnije među brojnim pozitivnim momentima koje nam ponovo donose narodnjaci: da li je to kulturna vitalnost, dinamičnost i inventivnost izraza, spontana erotizacija ideološki represivno sublimirana kulturnog i životnog ozračja (pomislimo samo na pogubnu i duboko antikulturnu ulogu crkve u nas)? Ili je bolje naglasiti radikalni kulturni antielitizam, demokratičnost, upravo libertinsku strast koja s narodnjacima zrelo i samosvjesno izlazi na kulturnu scenu. Iz podzemlja, iz opskurnog geta margine kamo ih je protjerala nacionalistička ideologija čistih kulturnih i etničkih identiteta. Riječ je o pobuni kulturno obespravljenih, riječ je o pravoj maloj kulturnoj revoluciji.

Novinar *Slobodne Dalmacije* (**Ante Tomić**) ni na trenutak nije skrivao svoje oduševljenje životnošću narodnjačke subkulture. Čak štoviše, dao se do te mjere ponijeti atmosferom da je napisao jednu od najnadahnutijih reportaža u svojoj novini. Njegov kritički odmak iskazan ironiziranjem fenomena ni na tren nije potisnuo ono fascinirajuće: glamour poluobnaženih prsa mladih pevaljki i plesačica, pune, široko nasmijane usne, vulgarne ali ujedno i zrelo, upravo pošteno erotske, ples na stolu podignutih ruku i haljine kao highlight nezaboravnog provoda. Citirajmo: *"Kada se Super Silva pojavila dekoltirana, sa sisama koje su se prelijevale iz tijesnog grudnjaka kao nadošlo tijesto, bili su tako paralizirani da su samo ushićeno zapljeskali. Kao dresirani tuljani."*

Balkanska krčma, oslobođena pritiska elitističke hipokrizije i samosažaljivog kulturpesimističkog zgražanja pokazuje se ovdje u svom najboljem svjetlu - kao pozitivno nabijena metafora koja sugerira emancipaciju, čak i, usred Balkana, onu žensku. Oštro, sjajno senzibilizirano oko novinara otkriva nam i još jednu, socijalnopsihološku dimenziju narodnjačkog fenomena: *"Narodnjaci su, priča ojadeni ugostitelj, unosna muzika, ali problematična zbog svojega emocionalnog utjecaja na slušatelje. Nikada ne znaš kad će netko,*

'pogoden' pjesmom i lud od tuge, početi kršiti stolice, bacati čaše, pucati u strop ili suznih očiju pokušati poljubiti konobaricu za koju je, onako pijan, mislio da je njegova majka koja ga je napustila kad je imao tri i po godine."

Narodnjak je ovdje fiksiran i kao medij kurativne katarze, kao, da upotrebimo izraz **Slobodana Blagojevića**, "opštenarodna psihoanaliza".

Onaj koji bi narodnjački fenomen htio omalovažiti s estetskog stajališta trebao bi se sjetiti jednog od najboljih jugoslavenskih filmova svih vremena - **Kad budem mrtav i beo, Žike Pavlovića**. Narodnjak je sposoban za najdublju tragiku, za najsofisticiraniju estetsku empatiju, ali i za angažiranu socijalnu kritiku. *Tristesse* srpske provincije, gorka sudbina ostarjele narodnjačke pevaljke **Ružice Sokić**, poraz narodnjaka u konkretnom srazu s nadolazećom rock glazbom, nezaboravno prikazan u konkretnom *on stage* debaklu glavnog lika *Džimi Barke* (**Dragana Nikolića**) na beogradskoj gitarijadi i napokon njegova tragična smrt, u poljskom klozetu, na kojem ga je kao psa ustrijelio **Slobodan Aligrudić**. Zar upravo sad nije trenutak da se sjetimo tog filma ne kao dijela naše kulturne prošlosti, nego kao projekcijske površine za naše današnje kulturne, intelektualne i svake druge identifikacije. A tek **Silvana Armenulić**, ta najslavnija princeza i najtragičnija junakinja jugoslavenske narodnjačke scene, ta **Lady Di** našeg djetinjstva. *Remember Žika Pavlović, remember Silvana Armenulić!*, to je parola kulturne avangarde današnje Hrvatske.

Kako bijednb i nisko na pozadini ove žive kulturne identifikacije koja zrelo uspostavlja kontinuitet s prošlošću i priključak na suvremenost izgledaju ideološki motivirani projekti nasilnog razdvajanja nacionalnih kultura. **Platon** je u motivu separacije vidio Thanatosa na djelu, a **Freud** je, upravo u onom niskom i vulgarnom otkrio najuzvišeniji i najsublimniji ideal Erosa, božanstva spajanja i sjedinjenja. Ondje slatkasto truli zadah sterilnog elitističkog etera, čista kultura smrti, ovdje zamamni miris znoja s toplih sisa **Super Silve**, život kulture kao kultura života. Hrvatski kulturni posao stoljeća bio bi, mijenjati deset Lasićevskih mumija za jednu živu **Micu Troftraljku**.

Ali vratimo se našim ustašama. Jedini garant da nas ponovno probudena ljubav prema narodnjacima neće odvesti u novu Jugoslaviju, novinar *Slobodne* vidi u otvorenom ustaštvu tih Kroata koji "padaju u afan čim čuju Draganu ili Brenu". Oni su iskreno

oduševljeni (srpskim) narodnjacima, ali to nije nikakav prosrpski stav, jer su oni uvjereni ustaše, dakle najeksponiraniji mrzitelji i tamanitelji srpstva. Ustaštvo je ovdje oslobođeno svakog politički sadržajnog značenja. Ono je puki label, etiketa na kulturnom proizvodu koja omogućuje njegovu distribuciju, u rangu štambilja veterinarske kontrole, neka vrsta ideološke carinske deklaracija koja prati kulturni import. Sve je u redu, konzumirajte slobodno, nema opasnosti od zaraze. Nikada noge **Lepe Brene** neće biti ljepše od hrvatske države.

Za razliku od **Freuda** za kojega je nagon smrti biološki uvjetovan, **Jacques Lacan** ga shvaća kao isključivo kulturni fenomen. Nagon smrti za **Lacana** "nije ništa drugo nego maska simboličkog poretka". Hrvatski simbolički poredak, to polje ideoloških silnica u kojem je nastao i u kojem jedino opstoji hrvatski kulturni odnosno nacionalni identitet, zajedno sa svojim političkim izrazom, idejom državotvorstva, taj hrvatski simbolički poredak djelo je nacionalne intelektualne i kulturne elite. Ustaštvo je njihova maska okrenuta Drugom, dakle Srbima, u razlici prema kojima se hrvatski kulturni i nacionalni identitet tek može konstituirati kao neka posebnost. Stoga nije ni čudo da Hrvati ne vide svoje ustaštvo, jer ono ne postoji za njih kao što ni ne postoji po sebi. Još manje je čudno da Srbi u svakom hrvatstvu vide ustaštvo, jer ustaštvo i nije ništa drugo nego hrvatstvo okrenuto Srbima, hrvatstvo-za-Srbe, maska u kojoj na vidjelo izlazi prijeteći iskeženi nagon smrti hrvatske nacionalne kulture. Iza maske međutim ne krije se nikakvo pravo, istinsko lice te hrvatske kulture, kao što ni ustaštvo nije nikakva nesretna i nespretna devijacija izvorno nevine političke želje za nacionalnom samostalnošću. Iza maske nema - ničega!, nema ničeg supstancijalnog. Nacionalni identitet nije ništa esencijalno nego je povijesno nastali i povijesno prolazni simbolički konstrukt, čije autorstvo pripada nacionalnoj kulturnoj i intelektualnoj eliti. Predstavnici te elite su oni kojima je potreban politički okvir - nacionalna država - da bi uspostavili svoj intelektualni identitet. Bez hrvatstva oni su ništa. Ali ni to hrvatstvo bez radikalne i potpune separacije od srpstva nije po sebi ništa. Ustaštvo je ultimativno sredstvo te separacije i utoliko oblik u kojem Srbi vide hrvatsku poruku, navlastito hrvatski medij komunikacije sa Srbima.

Do stvarne komunikacije, prema **Lacanu**, dolazi tek onda kada subjekt, pošiljatelj poruke dobije od adresata tu svoju istu poruku natrag, ali u njenoj inverziji, u njenoj obrnutoj, to jest istinskoj formi. Ustaštvo je poruka koju je hrvatska nacionalna kultura uputila Srbima da bi u nasilno političkoj separaciji od srpstva uopće uspostavila svoj

zasebni identitet. Pod istom stigmom ustaštva vraća joj se ta poruka natrag - kao istina živog kulturnog zajedništva. Ustaška politička maska hrvatskog kulturnog nagona smrti donijela je natrag Eros koji spaja i ujedinjuje. Štoviše, dionizijski karakter narodnjačke zabave ne odlikuje se samo autentično kulturnom vrijednošću. On potiče napredak i u moralnoj dimenziji općedruštvenog života. Zamišljen nad činjenicom da i Hrvati i Srbi slušaju istu glazbu, novinar *Slobodne* zaključuje: "Ta i Srbi su ljudi (...) Ako dakle prihvatimo da su i Srbi ljudi, onda možemo kazati kako nam ništa srpsko nije strano. Ili nastrano." Kakva je to razlika spram stava koji zastupa elitna nacionalna kultura u Hrvatskoj i njeni najugledniji institucionalni i individualni predstavnici, stava da nam je srpska kultura po sebi strana i tuđa. Naprotiv, to da "nam ništa srpsko nije strano", spontano je otkriće obezvrijedene, marginalizirane i isključene masovne popularne kulture. Ona je danas u Hrvatskoj jedino mjesto reprodukcije onih temeljnih humanističkih načela na kojima počivaju glavne kulturne, političke i civilizacijske vrijednosti suvremenog svijeta. Čak i onda kada funkcionira pod ustaškom etiketom.

"I Srbi su ljudi!", otkrila nam je kultura narodne glazbe. Još veću zahvalnost dugujemo joj međutim zbog epohalne spoznaje da su to i Hrvati. Tek u tom je njenom otkriću onaj pozitivni naboj koji nas definitivno okreće budućnosti, životu u svijetu, a ne nacionalnoj kulturi smrti.

bibliografija

- tekstovi u ovoj knjizi ranije su objavljeni pod naslovima:
U Kninu 1990., Treći program Hrvatskog radija, jesen 1990.
Otpisani, **arkzin** br. 8, prosinac 1993.
Striptiz nad Krležinim grobom, **arkzin** br. 9, siječanj 1994.
Poljubac hrvatskog princea, **arkzin** br. 10, veljača 1994.
Razgovor s Predsjednikom uvijek je ugodan, **arkzin** br. 11, ožujak 1994.
Ljepotica & zvijer, **arkzin** br. 12, travanj 1994.
Ti krhki, nježni anarhisti, **arkzin** br. 13, 6. svibnja 1994.
Balkan ne poznaje kajanja, **arkzin** br. 14, 27. svibnja 1994.
Životinjska Ćarma, **arkzin** br. 15, 10.6.1994.,
Grupni portret s Franjom, **arkzin** br. 16, 24.6.1994.
Proročište u Deljima, **arkzin** br. 17, 8.7.1994.
Plavo janje & crni soko, **arkzin** br. 18, 22.7.1994.
Na putu za Jasenovac, **arkzin** br. 19/20, 5.8.1994.
Čak i Feral!, **arkzin** br. 21, 2.9.1994.
Pošto svijet?, **arkzin** br. 22, 16.9.1994.
Kumovi malog Ustaše Barabe, **arkzin** br. 23, 30.9.1994.
Suze sina pokornoga, **arkzin** br. 24, 14.10.1994.
Imitacija života, **arkzin** br. 25, 28.10.1994.
Grei nasuprot Barbarima, **arkzin** br. 26, 11.11.1994.
Imamo hrvatsku Ćutnju, **arkzin** br. 27, 25.11.1994.
Žrtve trĉe završni krug, **arkzin** br. 28, 9.12.1994.
Slobodni pad u balkanski autizam, **arkzin** br. 29, 23.12.1994.
Iz pobjede u blagostanje, **arkzin** br. 31, 27.1.1995.
Sapere Aude, b a S ĉ a r d No I, **arkzin** br. 29, 23.12.1994.
Što smo mi Finkielkrautu, *Profil*, NEDJELJNA DALMACIJA 28.4.1992.
Ostati pseto, *Profil*, NEDJELJNA DALMACIJA 12.5.1992.
Handke je srpski Finkielkraut, **arkzin** br. 63, 26.4.1996.
101. hrvatska iluzija - [@@kz/n] br. 79, 6.12.1996.
Mission: Impossible - [@@kz/n] br. 83, 31.1.1997.
Na Trgu mrtvih velikana - [@@kz/n] br. 91, 23.05.1997.
Ne volim Hrvatsku! - [@@kz/n] br. 92, 6.06.1997.
Izbori bez izbora - [@@kz/n] br. 93, 20.06.1997.
Immanuel Kant i milijun Toyota - [@@kz/n] No. 2, 1997.
Kad budem ustaša i Jugosloven - [@@kz/n] No. 3, 1997.

Index

A

Aligrudić, Slobodan	269
Allen, Woody	252
Allende, Salvador	158
Althusser, Louis	258
Anderson, Benedict	254
Anderson, Laurie	252
Aralica, Ivan	22, 54-57
Arce, Luz	157-159
Armenulić, Silvana	269
Aurelije, Marko	245-246

B

Babić, Goran	101-102, 181
Babić, Milan	32
<i>Bad Blue Boys</i>	102-105
Bahr, Hermann	36, 38
Baković, don Anto	205
<i>Balkan</i>	225
Banac, Ivo	78
<i>Banket u Blitvi</i>	14
Baraba, Ustaša	129-131
<i>Barikade</i>	10-13, 17
Barthes, Roland	81
Beham, Mira	210
Benjamin Walter	13, 199, 252
Berković, Zvonimir	137-141, 257-258
Bitterman, Klaus	210
Blagojević, Slobodan	269
<i>Bleiburg</i>	88, 233-234
Brock, Peter	210
Brooks, Meredith	262
Brozović, Dalibor	80-81
Brunkhorst, Hauke	86, 98
Budiša, Dražen	234
Bujanec, Velimir	163

C

Canonica, Marco Finn	227
<i>Crveni Kmeri</i>	194
Cvitan, Grozdana	111
Cvjetković, Duško	145

Č

Čičin-Šain, Vera	169
Čkrebić, Dušan	73
Čuić, Stjepan	81
Čulić, Marinko	244-246

- Ć
 Ćosić, Dobrica 260
- Č
 Čglobus 117, 257
 Gogolj, Nikolaj 209
 Gotovac, Vlado 47-50, 93, 96, 151,
 168-170, 233, 244-247
- D
 D Grubišić, Vinko 123-127
- Danas 164, 176
- Dapčević Kučar, Savka 223
- De Gaulle, Charles 246
- Deleuze, Gilles 253
- Dinamo 101, 221
- Dobro došli u plavi pakao 101
- Dor, Milo 213
- Dostojevski, Fjodor Mihailovič 209
- Drakulić, Slavenka 229
- Drašković, grof Janko 94
- Duck, Dagobert [tika Baja] 66
- Durrell, Lawrence 138
- Dž
 Džebić, Branka 169
- Đ
 Đikić, Ivica 245
- Dukić, Milan 101, 234
- Đ
 Đivančić, Viktor 117-119
- Đivanišević, Durdica 167
- Đvkošić, Milan 101-102, 167
- Đvšić, Radovan 202-203, 206
- Đ
 Đeco, Umberto 252
- F
 Fahrenheit 45¹ 14
- Feral Tribune 42, 115, 119, 123,
 244-245
- Finkelkraut, Alain 171, 192-198,
 200-228
- Fiore, Quentin 13
- Flaker, Aleksandar 15-16
- Flusser, Vilém 14, 23
- Fonda, Henry 153
- Fortinbras 108, 113
- Foucault, Michel 250, 264
- Frankfurter Allgemeine Zeitung 24
- Frege, Gottlob 79
- Freud, Sigmund 11, 29, 252, 269-270
- G
 Galić, Mirko 257-258
- Gellner, Ernest 260
- Giesen, Bernhard 257
- Girardi Jurkić, Vesna 115
- Glavaš, Branimir 43
- Glombay, Leone 151-153
- Globus 117, 257
- Gogolj, Nikolaj 209
- Gotovac, Vlado 47-50, 93, 96, 151,
 168-170, 233, 244-247
- Grubišić, Vinko 123-127
- H
 Hadžić, Fadil 79
- Handke, Peter 209, 212, 214, 228
- Harff, James 210
- Havel, Vaclav 246
- HDZ 221, 244-246
- Hegel, G. W. F. 54, 106
- Heine, Heinrich 143
- Holmes, Sherlock 233
- hotel Esplanade 227-229
- Hrvatska vojska 244
- Hrvatski helsinški odbor 179
- HSLŠ 234
- Hudelst, Darko 71-72
- I
 Ivančić, Viktor 117-119
- Ivanišević, Durdica 167
- Ivkošić, Milan 101-102, 167
- Ivšić, Radovan 202-203, 206
- J
 Jasenovac 88
- Jazovac 101
- Jazovka 233
- Joyce, James 13
- K
 Kant, Immanuel 22, 261-264
- Karadžić, Radovan 181
- Kardelj, Edvard 73
- Kerempuh 101
- Kerubin Šegvić 150
- Kierkegaard, Sören 264
- kino Europa 229
- Kisch, Egon Erwin 33
- Kmeri, Crveni 182
- Kočan, Stijepo Mijović 170
- Kočić, Petar 79
- Kovačević, Božo 234
- Košutić, Dejan 86
- Kraus, Karl 16, 129-130, 134, 213
- Kravar, Zoran 150-153
- Kripke, Saul A. 79
- Krleža, Miroslav 11-17, 23-25, 42-43,
 150-153, 253

Š

Šegvić, Kerubin	138
Šeks, Vladimir	103-104
Šuvar, Stipe	72-75

T

Tito, Josip Broz	22, 73, 137-141, 220, 223, 258
Tršma, Aleksandar	265
Tjednik	245, 257
Todorov, Tzvetan	256
Tomac, Zdravko	220-222, 233-234, 244-247
Tomić, Ante	268
Torbarina, Tanja	117-118
Transit	45
<i>Trg zrtava fašizma</i>	231
<i>Trg hrvatskih velikana</i>	231
<i>Trofrtaljka, Mica</i>	18, 269
Truffaut, Francois	14-15
Trusić, Zvonimir	233
Tudman, Ankica	86
Tudman, dr. Franjo	44, 86-87, 99, 101, 170, 176, 183, 204, 219-225, 239-240, 243-245, 253, 258-259
Tudman, Nevenka	86
Tupurkovski, Vasilij	73

U

Ugrešić, Dubravka	229

V

Valentić, Nikica	65
<i>Večernji list</i>	225
Velikić, Dragan	138
Vidović, Davorko	233
<i>Vietkong</i>	194
Vijenac	111, 168-169, 249, 256
Visković, Velimir	42
Vješnik	220, 239-240, 249
Vokić, Ljilja	259
Vrabec Mojzeš, Zrinka	219, 223
Vrdoljak, Antun Tontić	173, 175, 177
Vukovar	88, 233

W

Walzer, Michael	10
Watson, doktor	233
<i>Die Weltwoche</i>	227-229
Wolf, Christa	157

Z

Zola, Emile	191

Ž

Žilnik, Želimir	137-138
Životić, Miladin	264
Žižek, Slavoj	15
Žmegač, Viktor	44

Le MYSTERE DES VOIX BULGARES

David Albahari: MAMAC

Prva u nizu programatske "anti-Lasić" serije kojom se Bastard Biblioteka suprotstavlja ideji da nam je srpska književnost "isto što i Bugarska"!

Tekst je, dakle, objavljen u izvornom obliku kako ga je autor napisao, bez "prevođenja" ili naknadnog "kroatiziranja".

Time slijedimo misao samog autora:

"Svaka etnička čistota, uprkos onima koji govore drugačije, po mom dubokom uverenju može samo da šteti jeziku. Ja kada pišem, uopšte ne razmišljam odakle potiče reč koja postoji u jeziku koji koristim. Nije mi važno kako će se taj jezik zvati ili da li će se nekim dekretom ili proglašom odrediti ime tog jezika. Meni je važno da postoji upravo ta šarolikost i bogatstvo koje moje pisanje i razumevanje onoga što želim da kažem čini još dubljim."

Yes, You Can Judge the Book by Its Cover

various artists

<i>David Albahari</i>	MAMAC	65 kn
<i>Boris Buden</i>	BARIKADE 2	85 kn
<i>Agentur Bilwet</i>	ARHIV MEDIJA	85 kn
<i>Đaša Drndić</i>	UMIRANJE U TORONTO	80 kn
<i>Dubravka Ugrešić</i>	KULTURA LAŽI	50 kn
<i>Samir Šestan</i>	IZDAJNIK	65 kn

u pripremi

<i>Guy Debord</i>	DRUŠTVO SPEKTAKLA
<i>Rastko Močnik</i>	KOLIKO FAŠIZMA
<i>Branko Ćopićević</i>	PAPER MOVIE [u koprodukciji s B92]
<i>Slavoj Žižek</i>	SUBLIMNI OBJEKT IDEOLOGIJE

arkzin d.o.o., Republike Austrije 17/I, HR-10000 Zagreb
tel: 3777 866, fax: 3777 867

ovako vjeran otisak
naći ćete samo
još na jednom mjestu

cyanmagenta black

cyanmagenta black

{ u prirodi }

30 godišnje iskustvo u tisku i moderna tehnologija
rezultiraju vrhunskom kvalitetom i pouzdanošću.

ak četverbojni tisk kontroliran najmodernijom kompjutorskom tehnologijom

dorada meki i tvrdi uvez novo plastifikacija i spiralni uvez

KO

KERSCHOFFSET d.o.o.

PODUZEĆE ZA GRAFIČKU DJELATNOST

10250 Zagreb, Jezdovečka 112, Tel: 01/ 6560 222, fax: 01/ 6560 223

REV. 2009.

Boris BUDEN: *Barikade 2*

biblioteka bastard BI.1

Izdavač: **arkzin** d.o.o.

Republike Austrije 17/1, 10000 Zagreb

za izdavača: Vesna JANKOVIĆ

urednik biblioteke: Igor MARKOVIĆ

cover photo: Barbara BLASIN

portret Borisa Budena: Angelina SIDERIS

graphic & treatments: Dejan KRŠIĆ & RiTa D.D.

Software & hardware: Microsoft Word 5.1, Write Now 3.0, Adobe PageMaker 6.0, Adobe Photoshop 3.0, Quadra 650, PowerMacintosh 6100/66, PowerMacintosh 7100/80, Power Macintosh 8500/120, Umax Vista S8, HP LaserJet 4

Fontovi: ArbitraryBold, Bodoni, BodoniPoster, ClearfaceGothicDTC, Cyberotica, FranklinGothicHeavy, FuturaBold, Geneva, GillSans, GillSansLight, LithosRegular, Matrix, MatrixScript, Maze91, Meta, Minion, Monaco, Recognita, Reporter, Trixie...

PrePress: Repro Studio MGM Novel

Tisak: **KERSCHOFFSET**
Ježdovečka 112

Prvo izdanje, Zagreb 1996.

Drugo izdanje, Zagreb 1998.

<http://www.arkzin.com>

*dolazi sezona perja i gladna ptica
gledam sa svog balkona na barikadu...*

KGZ

GRADSKA
KNIŽNICA

310153155

Gradska knjižnica

323(497.5)

BUD

b

010153155 / 318.110

blurb: Hrvatskome učmalome mišl
kojima su ga počeli potresa
U prastinu beznačajnosti Bu
"traj... mišne gluposti" na
ni osvijestile od njegova hit

IGOR

Svaki ambiciozniji časopisni ili novinski urednik u Hrvatskoj s
uživanjem bi trebao objavljivati tekstove poput Budenovih, i to barem
iz tri razloga: jer su bistri, dobro napisani i izazivaju skandal.

JURICA PAVIČIĆ, *Vijenac*, 19. prosinca 1996.

Iza Barikada zapravo stoji filozof koji je vrlo dosljedan u svojoj metodi,
i intelektualac, koji ima hrabrosti kazati svaku svoju misao do kraja.

KATARINA LUKETIĆ, *Vijenac*, 10. siječnja 1997.

Ako se Budenovom kritičkom registru počesto mogu očitati zajedljive
note ambicioznog intelektualca sa sigurne bečke distance, s druge
strane turobna slika suvremene Hrvatske daje mu dostatno pokriće
da se njegova argumentacija pomno pročita i shvati vrlo, vrlo detaljno!

... KATARINA LUKETIĆ, *Slobodna Dalmacija*, 4. veljače 1997.

for@kz!nl